

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**XVI. YÜZYIL KAYNAKLARINA GÖRE
KÜTAHYALI ŞÂİRLER
VE KÜTAHYA'DA EDEBİ MUHİT**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ersen ERSOY

Kütahya-2003

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

125759

XVI. YÜZYIL KAYNAKLARINA GÖRE KÜTAHYALI ŞÂİRLER VE
KÜTAHYA'DA EDEBÎ MUHİT

125759

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER

Hazırlayan

Ersen ERSOY

0192040112

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Kütahya-2003

KABUL VE ONAY

Ersen ERSOY'un hazırladığı "XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şâirler ve Kütahya'da Edebî Muhit" başlıklı yüksek lisans çalışması, jüri tarafından lisans üstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

15/12/2003

Tez Jürisi

Prof. Dr. Ali TORUN

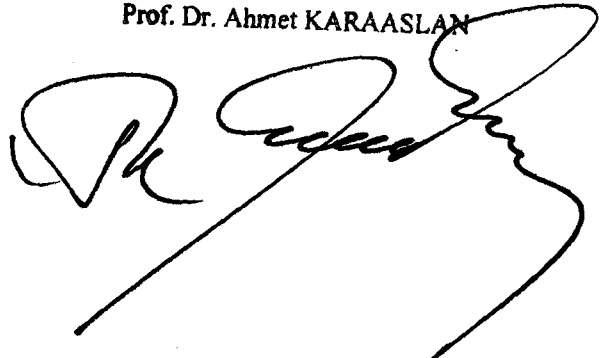
Yard. Doç. Dr. Kadir GÜLER (Danışman)

Yard. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şâirler ve Kütahya’da Edebî Muhit” adlı çalışmamın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15.11.2003

Ersen ERSOY

ÖZGEÇMİŞ

10. 01. 1979 tarihinde Kütahya'nın Simav İlçesine bağlı Kuşu Kasabası'nda dünyaya gelen Ersen Ersoy, ilk öğrenimini Kuşu Kasabası'nda orta öğrenimini Simav'da tamamlamıştır. 1996 yılında girdiği üniversiteye giriş sınavında Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanan Ersen Ersoy, bu üniversiteden 2001 yılında mezun olmuştur. 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atanan Ersen Ersoy, İngilizce bilmektedir.

ÖZET

Bu araştırmada XVI. yüzyıl kaynaklarında geçen Kütahyalı şâirlerin tanıtılması, Kütahya’da yaşayan şâirlerin devlet adamlarıyla ilişkilerinin incelenmesi ve Kütahya’nın Türk edebî hayatındaki yerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu alışma, Kütahya’nın kültürel envanterinin dökümün yapılması açısından da önem taşımaktadır. Kütahya’nın Türk kültür coğrafyası açısından gerek Germiyanogulları, gerekse Osmanlılar devirlerinde büyük bir öneme sahip olduğu bilinen bir gerçektir. XVI. yüzyıl kaynaklarında XIII, XIV, XV ve XVI. yüzyıllarda yaşamış şâirler hakkında çeşitli kayıtlar mevcuttur. XVI. yüzyıl kaynaklarında Abdullâh-ı İlâhî, Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Azmî, Cebri, Cinânî, Cemâlî, Firâkî, Hamzavî, Harimî, Hasbî, ‘İzârî, ‘İydî, Kabulî, Kemal Halvetî, Keşfi, Minnetî, Muidî, Rahimî, Re’yî, Sâatî, Subhî, Sirâcî, şeyhoğlu, Vusulî ve Yetimî olmak üzere Kütahya’dan yetişmiş yirmi yedi şâirin kaydedildiği görölmüştür. Bunlara XVI. yüzyıl kaynaklarında kaydedilmemiş olup da XVI. yüzyıl veya daha öncesinde yaşamış olan Celal Ergun ve Kalenderî’nin de eklenmesiyle XIV, XV ve XVI. yüzyıllarda Kütahya’dan yetişen şâir sayısı yirmi, dokuza yükselmiştir. Bu sayıyı diğer şehirlerde yetişen şâirlerle karşılaştırdığımızda Kütahya’nın Türk edebiyatı tarihindeki yeri daha kolay anlaşılacaktır.

Kütahya’da sancak beyliği yapan Kanunî Sultan Süleyman’ın oğulları şehzâde Bayezid ve şehzâde Selim de maiyetlerinde getirdikleri şâir ve sanat adamlarıyla burada zengin bir edebiyat ve sanat hayatının yaşanmasına sebep olmuşlardır. şehzâde Bayezid’in Kütahya’daki meclisinde Gubarî, İşretî, Firakî gibi şâirler bulunmuştu. şehzâde Selim de Kütahya’da sancak beyliği yaparken Celal Bey, Nihânî Durak Çelebi, Fazlî-i Kâtib, Vusulî, Gelibolulu Âlî, Bağdatlı Ahdî, Nigarî, Nişanî, Rahimî gibi şâirlere destek çıkmıştır.

Kütahya’da hem Germiyan döneminde hem de Osmanlı hakimiyetinde şâirler ve sanatkarlar devlet adamlarıyla yakın ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Hatta Ahmedî ve şeyhoğlu gibi şâirler devlet yönetimine daha yakın olabilmek için mücadeleye girişmişlerdir. Siyasi otorite tarafından desteklenen şâir ve sanatkarlar daha çok eser ortaya koymuşlardır.

Sonuç olarak tarihte Kütahya, yetiştirdiği şâirler ve dışardan vazife icabı gelen şâirlerle birlikte önemli bir edebî merkez durumunda olmuştur. Kütahya’nın edebî olarak önemli bir merkez haline gelmesinde devlet adamlarının etkisi yadsınamaz bir

gerçektir. Hem Germiyoğulları hem de Osmanlılar devirlerinde Kütahya'da yönetici durumunda bulunan bir çok kişi, şâir ve sanatkarlara destek çıkmışlardır. Bu durum da sanat olarak eser ortaya koymuş kişileri olumlu yönde etkilemiştir.

ABSTRACT

It is a well known fact that Kütahya is one of the most important centers in Turkish literary history. More over we know that there are lots of poets who flourished in Kütahya. In XVI'th century literary resources we can get some knowledge about poets who lived in XIII, XIV, XV and XVI. centuries. In XVI'th century literary resources the fallowing twenty eight poets are recorded: Abdullâh-ı İlâhî, Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Azmî, Cebrî, Cinânî, Cemâlî, Firâkî, Hamzavî, Harîmî, Hasbî, 'İzârî, 'Iydî, Kabûlî, Kalenderî, Kemal Halvetî, Keşfî, Minnetî, Muidî, Rahîmî, Re'yî, Sâatî, Subhî, Sirâcî, Şeyhoğlu, Vusûlî and Yefîmî. Although Celal Ergun lived before XVI. century he is not coincided in In XVI'th century literary resources. After adding Celal Ergun the number of poets flourished in Kütahya before XVI. century reaches to twenty nine.

The era which sons of Suleyman the magnificent -Şehzade Bayezid and Şehzade Selim- have been in Kutahya for menagary duties is the era of poets. Because Şehzade Bayezid and Şehzade Selim, supported poets. So poets wried lots books in verse and prose. Şehzade Bayezid, supported the fallowing poets: Gubârî, İşretî and Firâkî. Şehzade Selim, also supported the fallowing poets: Celal Bey, Nihanî Durak Celebi, Fazlî-i Katib, Vusûlî, Gelibolulu Âlî, Bağdatlı Ahdî, Nigârî, Nişânî Rahîmî.

Both in the era of Germiyans and Ottomans it is seen that poets are in relation with the power. It attracts attentions that some poets like Ahmedî and Şeyhoğlu were in struugle to became nearer to the power.

As a result Kütahya is one of the most important literary centers because of the poets flourished in Kütahya and poets coming from outside of Kütahya. The effects of governors in this reality can not be ignored. The importance of this work stems from the fact that in this thesis we give envantary of poets lived till XVI'th century. It is purposed in this work to introduce poets from Kütahya and their relation with managers. We also aimed in this thesis to make apparent the cultural and literary heritage of Kütahya. Consequently the number of poets from Kütahya shows us that is one the major centers of literature, culture and education.

KISALTMALAR

a. g. e. :	Adı Geçen Eser
a. g. m.:	Adı Geçen Makale
a. g. t. :	Adı Geçen Tez
C. :	Cilt
H. :	Hicri
Hzl. :	Hazırlayan
M. :	Miladi
KB :	Kültür Bakanlığı
MEB :	Millî Eğitim Bakanlığı
TDK :	Türk Dil Kurumu
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
Ü. :	Üniversite
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
vr. :	Varak
Yay. :	Yayımları
yy. :	Yüzyıl

TEZ HAKKINDA

1. Problem

Kütahya'nın Germiyan Beyliği ve özellikle Osmanlı hakimiyetindeki kültür coğrafyasındaki yeri tam olarak ortaya konmuş değildir. Araştırmamızda XVI. yüzyıl kaynaklarında kaydedilen Kütahyalı şairler tespit edilerek tanıtılmaktadır. Çalışmada kaynakların diliyle Kütahyalı şairlerin anlatılması amaçlanmıştır. Bundan başka siyasi otoriteye yakın olan şairlerin Kütahya'da devlet adamlarıyla olan ilişkilerine de değinilmiştir. Devlet adamlarının ve şairlerin birbirlerine yakın olmalarının ve birbirlerini desteklemelerinin muhtemel sebepleri üzerinde durulmuştur.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada XVI. yüzyıl kaynaklarında geçen Kütahyalı şairlerin tanıtılmasıyla XIV, XV, XVI. yüzyıllarda Kütahya'dan yetişmiş şairlerin tespiti ve Kütahya'nın Türk edebî hayatındaki yerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Önemi

Türk edebiyatında Kütahya'dan bir çok şâirin yetiştiği bilinmektedir. İlk aşamada Kütahya'dan kaç şâir yetiştiği tespit edilmiştir. Kütahya'da canlı bir edebî hayatın yaşanmasında devlet adamlarının etkisinin olduğu, onların destek ve teşvikleriyle bir çok şâirin Kütahya'da toplandığı belirtilmiştir. Araştırma, XIV, XV ve XVI. yüzyıllarda yaşamış olan Kütahyalı şâirlerin envanterinin meydana çıkarılması ve Kütahya'da yaşanan edebî hayatın ortaya konması bakımından önem arz etmektedir.

4. Araştırmanın Hipotezi

Kütahya, Türk kültür coğrafyasında en önemli merkezlerden biri olmuştur. Kütahya'da edebî hayatın zenginleşmesinde şiir ve sanattan hoşlanan devlet adamlarının büyük etkisi olmuştur. Kütahya'da canlı bir edebî hayatın yaşanması, bu şehrin önemli bir eğitim ve sanat merkezi olduğunu gösterir. Devlet adamlarının şâir ve sanatkarları desteklemesi de bir çok sanat eseri ve edebî eserin meydana gelmesini sağlamıştır.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

XVI. Yüzyıl Kaynaklarında Kütahyalı Şairler ve Kütahya'da Edebi Muhit adlı çalışmamız, XVI. yüzyılın kaynaklarıyla sınırlandırılmıştır. XVI. yüzyıl kaynaklarında zikredilmemiş fakat XVI. yüzyıldan önce yaşadığı bilinen şairler de diğer kaynaklardan faydalanılarak bu çalışmada konu edilmiştir. Araştırmanın diğer bir sınırlandırması tezde Kütahya'da yetişmiş ya da Kütahya'da bulunmuş şairlerin konu edilmesidir.

6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada ele alınan konu ile ilgili olarak öncelikle el yazması kaynaklardan incelenmiştir. Daha sonra kaynaklarla ilgili yapılmış tezlerden yararlanılmıştır. Yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek bunlardan da istifade edildi. Bununla birlikte araştırma konusu ile ilgili olarak kitap, makale, dergilerden oluşan geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada öncelikle XVI. yüzyıla kadar Kütahya'dan yetişmiş şâirlerin tespiti yapılmış ve hayatları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra kaynakların diliyle metinler verilmiştir. Kaynakların şâirleri değerlendirme yöntemleri incelendikten sonra Kütahya'da ortaya

ıkan edebî muhitler incelenmiştir. Tezin sonunda bilinmediğini tahmin ettiğimiz yer,
kelime ve kavramları açıklayan bir sözlük verilmiştir.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	A	هـ	S
ا	A,E	هـ	S
آ	Ā	ذو	Z,D
ب	B	ط	T
پ	P	ظ	Z
ت	T	ع	'
ث	S	غ	G
ج	C	ف	F
چ	Ç	ق	Q
ح	H	ك	G,Ń,K
خ	H	ل	L
د	D	م	M
ذ	Z	ن	N
ر	R	و	V,O,Ö,U,Ü,Ū,Ū
ز	Z	هـ	H
ژ	J	ی	Y,I,I,I,I
س	S		

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
TEZ HAKKINDA.....	ix
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI. YÜZYIL KAYNAKLARI VE KAYNAKLARDA KÜTAHYALI ŞÂİRLER

1. 1. XVI. YÜZYIL KAYNAKLARI	2
1. 1. 1. Tezkirecilik Geleneğimiz ve XVI. Yüzyıl Tezkireleri	2
1. 1. 2. Şakâik, Telif, Tercüme ve Zeylleri	13
1. 1. 3. Tarihler	14
1.1.4.Diğer Eserler	15
1.2. XVI. YÜZYIL KAYNAKLARINDA KÜTAHYALI ŞÂİRLER KADROSU	16
1. 2. 1. Abdullah-ı İlahî	17
1. 2. 2. Ahmedî	23
1. 2. 3. Ahmed-i Dâ'î	32
1. 2. 4. Azmî	45
1. 2. 5. Cebrî	47
1. 2. 6. Celaleddin Ergun Çelebi	47
1. 2. 7. Cemâlî	48
1. 2. 8. Cinânî	58
1. 2. 9. Firakî	58
1. 2. 10. Hamzavî	63
1. 2. 11. Harimî	64
1. 2. 12. Hasbî	67
1. 2. 13. İzarî	68
1. 2. 14. İydî	71
1. 2. 15. Kabûlî	73
1. 2. 16. Kalenderî	74
1. 2. 17. Kemal Halvetî	74
1. 2. 18. Keşfî	75
1. 2. 19. Minnetî	77
1. 2. 20. Muidî	78
1. 2. 21. Rahimî	79
1. 2. 22. Re'yî	81
1. 2. 23. Saatî	82
1. 2. 24. Subhî	83
1. 2. 25. Siracî	83
1. 2. 26. Şeyhî	84
1. 2. 27. Şeyhoğlu	94
1. 2. 28. Vusulî	110
1. 2. 29. Yetimî	111

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLARIN DİLİYLE KÜTAHYALI ŞAİRLER

2. 1. KAYNAKLARDA ABDULLĀH-I İLĀHĪ	115
2. 1. 1. Latîfî'de Abdullāh-ı İlāhī	115
2. 1. 2. Āşık Çelebi'de Abdullāh-ı İlāhī	116
2. 1. 3. Şakâik'te Abdullāh-ı İlāhī	117
2. 1. 4. Nefe âtü'l-üns'te Abdullāh-ı İlāhī	121
2. 1. 5. Tâcü't-tevârîh'te Abdullāh-ı İlāhī	126
2.2. KAYNAKLARDA AHMEDÎ	129
2. 2. 1. Latîfî'de Ahmedî	129
2. 2. 2. Sehî Bey'de Ahmedî	130
2. 2. 3. Kınalızâde Hasan Çelebi'de Ahmedî	131
2. 2. 4. Şakâik'te Ahmedî	133
2. 2. 5. Künhü'l-ahbâr'da Ahmedî	135
2. 3 KAYNAKLARDA AHMED-İ DÂÎ	137
2. 3. 1. Latîfî'de Ahmed-i Dâî	137
2. 3. 2. Sehî Bey'de Ahmed-i Dâî	138
2. 3. 3. Kınalızade Hasan Çelebi'de Ahmed-i Dâî	139
2. 3. 4. Künhü'l-ahbâr'da Ahmed-i Dâî	139
2. 4. KAYNAKLARDA AZMÎ	140
2. 4. 1. Gülşen-i Şuarâ'da Azmî	140
2. 5. KAYNAKLARDA CEBRÎ	140
2. 5. 1. Āşık Çelebi'de Cebri	140
2. 6. KAYNAKLARDA CELĀLEDDİN ERGUN ÇELEBİ	141
2. 6. 1. Esrâr Dede Tezkiresi'nde Celâleddin Er un Çelebi	141
2. 7. KAYNAKLARDA CEMĀLÎ	145
2. 7. 1. Latîfî'de Cemālî	145
2. 7. 2. Kınalızade Hasan Çelebi'de Cemālî	146
2. 7. 3. Gelibolulu Ālî'de Cemālî	147
2. 8. KAYNAKLARDA CİNĀNÎ	147
2. 8. 1. Kınalızade Hasan Çelebi'de Cinānî	147
2. 9. KAYNAKLARDA FİRĀKÎ	148
2. 9. 1. Latîfî'de Firâkî	148
2. 9. 2. Āşık Çelebi'de Firâkî	149
2. 9. 3. Kınalızâde Hasan Çelebi'de Firâkî	151
2. 9. 4. Gülşen-i Şuarâ'da Firâkî	151
2. 9. 5. Beyânî Tezkiresi'nde Firâkî	152

2. 9. 6. Künhü'l-ahbâr'da Firâkî	153
2. 10. KAYNAKLARDA HAMZAVÎ	153
2. 10. 1. Künhü'l-ahbâr'da Hamzavî	153
2. 11. KAYNAKLARDA HARÎMÎ	154
2. 11. 1. Gülşen-i Şuarâ'da Harîmî	154
2. 12. KAYNAKLARDA HASBÎ	155
2. 12. 1. Aşık Çelebi'de Hasbî	155
2. 12. 2. Kınalızade Hasan Çelebi'de Hasbî	157
2. 12. 3. Künhü'l-ahbâr'da Hasbî	158
2. 13. KAYNAKLARDA İZÂRÎ	159
2. 13. 1. Sehî Bey'de İzârî	159
2. 13. 2. Latîfî'de İzârî	160
2. 13. 3. Aşık Çelebi'de İzârî	161
2. 13. 4. Kınalızade Çelebi'de İzârî	161
2. 13. 5. Beyânî'de İzârî	162
2. 13. 6. Tacü't-tevârih'de İzârî	163
2. 13. 7. Şakâik'te İzârî	163
2. 14. KAYNAKLARDA İYDÎ	165
2. 14. 1. Gülşen-i Şuarâ'da İydî	165
2. 15. KAYNAKLARDA KABÛLÎ	166
2. 15. 1. Kınalızade Hasan Çelebi'de Kabûlî	166
2. 15. 2. Beyânî'de Kabûlî	166
2. 16. KAYNAKLARDA KEMAL HALVETÎ	167
2. 16. 1. Latîfî'de Kemal Halvetî	167
2. 16. 2. Künhü'l-ahbâr'da Kemal Halvetî	167
2. 17. KAYNAKLARDA KEŞFÎ	167
2. 17. 1. Aşık Çelebi'de Keşfî	167
2. 17. 2. Kınalızade Hasan Çelebi'de Keşfî	168
2. 17. 3. Beyânî'de Keşfî	168
2. 17. 4. Künhü'l-ahbâr'da Keşfî	169
2. 18. KAYNAKLARDA MÎNNETÎ	169
2. 18. 1. Gülşen-i Şuarâda Minnetî	169
2. 19. KAYNAKLARDA MUIDÎ	171
2. 19. 1. Beyânî'de Muidî	171
2. 20. KAYNAKLARDA RAHÎMÎ	172
2. 20. 1. Beyânî'de Rahîmî	172
2. 21. KAYNAKLARDA RE'YÎ	173
2. 21. 1. Aşık Çelebi'de Re'yî	173

2. 21. 2. Kūnhū'lāhbār'da Re'yī	173
2. 22. 1. Beyānī'de Sāatī	174
2. 23. KAYNAKLARDA SUBHĪ	174
2. 23. 1. Sehī Bey'de Subhī	174
2. 23. 2. Aşık Çelebi'de Subhī	175
2. 24. KAYNAKLARDA SİRĀCĪ	175
2. 24. 1. Aşık Çelebi'de Sirācī	175
2. 25. KAYNAKLARDA ŞEYHĪ	176
2. 25. 1. Sehī Bey'de Şeyhī	176
2. 25. 2. Latīfī'de Şeyhī	178
2. 25. 3. Âşık Çelebi'de Şeyhī	183
2. 25. 4. Kınalızāde Hasan Çelebi'de Şeyhī	185
2. 25. 5. Şakāik Tercümesi'nde Şeyhī	186
2. 25. 6. Menākīb-ı Akşemseddin'de Şeyhī	188
2. 26. KAYNAKLARDA ŞEYHOĞLU	188
2. 26. 1. Sehī Bey'de Şeyhoğlu	188
2. 27. KAYNAKLARDA VUSŪLĪ	189
2. 27. 1. Kınalızade Hasan Çelebi'de VusŪlī	189
2. 27. 2. Şakāik Tercümesi'nde VusŪlī	190
2. 28. KAYNAKLARDA YETĪMĪ	191
2. 28. 1. Kınalızade Hasan Çelebi'de Yetīmī	191

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAKLARIN ŞAİRLERİ DEĞERLENDİRMELERİ

3. 1. SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUM BAKIMINDAN DEĞERLENDİRMELER	
3. 1. 1. Öğrenim ve Yetişme İle İlgili Değerlendirmeler	193
3. 1. 2. İlmî Durum ve Seviye İle İlgili Değerlendirmeler	197
3. 1. 3. Meslek, Sosyal Mevki ve Geçim Durumu ile İlgili Değerlendirmeler	198
3. 2. ŞÂİRLERİN SANATKARLIKLARI VE ŞİİRLERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER	200
3. 3. ŞÂİRLERİN ESERLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER	206

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜTAHYA'DA GELİŞEN EDEBİ MUHİTLER

4. 1. EDEBİ MUHİT KAVRAMI ÜZERİNE	213
4. 2. SÜLEYMAN ŞÂH ZAMANI (1361-1387)	216
4. 3. II. YAKUP BEY ZAMANI	226
4. 4. ŞEHZADE BAYEZİD DEVRİ	234
4. 5. II. SELİM DEVRİ	239
SONUÇ	247
SÖZLÜK	253
EKLER	306
KAYNAKÇA	307
İSİM, ESER VE YER DİZİNİ	311

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI. YÜZYIL KAYNAKLARI VE KAYNAKLARDA KÜTAHYALI ŞÂİRLER

1. 1. XVI. YÜZYIL KAYNAKLARI

İslam dünyasında ortaya çıkan biyografik künye yazıcılığı fazla değişiklik göstermeden Osmanlı biyografi geleneğine yansımıştır. XVI. yüzyılın sonuna kadar Osmanlılar'da biyografi geleneği üç farklı uygulama ile karşımıza çıkmaktadır. Bunlar:

1. Umumî tarihlerde yer alan biyografiler
2. Şakâik telif, tercüme ve zeyillerinde yer alan biyografiler
3. Şuarâ tezkirelerinde yer alan biyografilerdir.¹

Bunlardan başka biyografik bilgiler içeren menâkıbnâmelerde ve şâirlik yönü bulunan meslek erbablarının hayatlarını anlatan eserlerde, bir takım sicillerde, vakfiyelerde şâirlerin hayatlarına dair bilgiler bulunabilmektedir. Resmî kayıtların doğruluğu hususunda bir şüphe bulunmazken menâkıbnâme türü eserler, efsanevî bilgiler içerdikleri için sadece şâire verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir.

1. 1. 1. Tezkirecilik Geleneğimiz ve XVI. Yüzyıl Tezkireleri

Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından birisi de şâirlerin biyografik incelemeleri olan tezkirelerdir. Tezkire, Arapça zikr kökünden türetilmiş bir kelimedir. Zikr anma, hatırlatma, sözünü etme anlamlarına geldiğine göre tezkire, hatırlamaya vesile olan şey manasına gelir. Bu geniş sözlük anlamlarına dayanılarak kelime, çeşitli kullanım alanları bulmuştur: Bir şeyi hatırlatmaya ya da bir haberi bildirmeye yarayan kısa pusula, her hangi bir iş için izin verildiğini bildirmek üzere hükümetten alınan kağıt, askerin terhis olduğunu gösteren belge, aynı şehirdeki resmî daireler arasında gidip gelen yazışma bunların başlıcalarıdır. Günümüzde kelimenin kullanım alanı daralmış ve daha çok nüfus tezkeresi, izin tezkeresi, mazeret tezkeresi, terhis tezkeresi gibi resmî belge adlarıyla tezkere almak, tezkere getirmek, tezkeresini eline vermek gibi ifadelerde kalmıştır. Kelime halk ağzında teskere şeklinde kullanılmaktadır.²

Bu kelime ve terim anlamlarının dışında edebiyat terminolojisi olarak tezkire, çok daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Tezkire, Osmanlı toplumunun maddî ve manevî kültürünü meydana getiren her meslekten yaratıcı kişinin biyografik künye yazıcılığını temel alan bir türdür. Tezkireci, belirli bir meslekte tanınmış kişilerin; evliyaların, hattatların, mimar ve musikî üstatlarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz edebîlik ama tezkire kelimesi en geniş manada

¹ Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, I. bs. Ankara, 1997, s. 27

² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1989, s. 391

kullanım alanını şâirlerin hayatlarıyla şiirlerinden söz eden kitaplarda bulmuştur. Öyle ki bu kitapların bazıları tezkire kelimesini özel bir ad olarak taşıdıkları gibi; ayrı bir isim taşıyanlar da çoğu kez tezkire adıyla anılmaktadır. Bu eserler anlattıkları çevrenin veya mesleğin adıyla anılırlar. Şâirleri anlatanlara Tezkire-i şuarâ veya Tezkiretü'ş-u'arâ, velileri anlatanlara Tezkiretü'l-evliyâ, hattatları anlatanlara da Tezkiretü'l-hattâfîn denir.

Tezkirecilik geleneği İslam kültürüne has bir olaydır. Kökeni ilk dönemlerde başlatılan tefsir ve hadis çalışmalarına kadar gider. Arapların *tabakât* adını verdikleri çalışmalar İranlılar ve Türkler arasında geliştirilerek tezkire adını almıştır. Kelimenin bu isimle yaygınlık kazanmasında XII. yüzyılın tanınmış İranlı şâir ve düşünürü Ferîdüddin Attar'ın Tezkiretü'l-evliyâ adıyla yazdığı eserin İslam dünyasında tutulmasının çok büyük bir rolü olmuştur.³

Bir edebiyat tarihçisi için en önemli belge metnin kendisi olmakla birlikte eserin daha iyi anlaşılabilmesi için ne zaman ve ne gibi şartlar altında yazıldığı ve eser sahibinin hayatının bilinmesi de çok önemlidir. Dolayısıyla bir edebiyat tarihçisinin tarihi vesika ve diğer kaynakların yanında ilk baş vurabileceği eserler tezkirelerdir. Tezkirelerde verilen bilgilerin bir çoğu yazıldığı devri tam olarak vermese de tezkireler bugün için başvurulabilecek yegane kaynaklardır. Bu tür eserlerin bir diğer özelliği şâirler hakkında hem tenkidi hem de övgüye layık sözlerin bir arada bulunmasıdır. Bir şâirin şiirleri ve sanatı hakkında aynı devirde yaşayan kişilerin fikirlerini öğrenmek, ne derecede okunduğunu ve beğenildiğini bilmek edebiyat tarihçisinin yapacağı değerlendirmeler için zarurîdir. Bu bakımdan tezkire yazarlarının edebî tenkitleri önemli bir ölçü sayılabilir.⁴

Türk edebiyatında tezkire yazma geleneği Ali Şir Nevâî'nin (ö. 1501) Mecâlisü'n-nefâis adlı Çağatayca tezkiresiyle başlar. Türün Anadolu sahasında ilk örneği ise Sehî Bey'in (ö. 1548) Heşt Behişt (Sekiz Cennet) adlı eseridir. Tezkire Mecâlisün'-nefâis örnek alınarak yazılmıştır. Sehî'den başlayarak türün ilk yazarları Herat ekolü denilen Câmî'nin (ö. 1492) Bahâristân'ından Devletşâh'ın (ö. 1495) Tezkiretü'ş-şuarâ ve Ali Şir Nevâî'nin tezkirelerinden istifade etmişler ve bunu eserlerinin önsözlerinde belirtmişlerdir, ancak bu örnek alma taklit seviyesinde

³ İsen, a. g. e., s. 29

⁴ Haluk İpekten, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'arâ Tezkireleri, Atatürk Üniv. Yay., Erzurum, 1986, s.8.

kalmamış, Anadolu'da hızla gelişen dil ve edebiyatın daha doğru bir deyişle şiirin mümessillerinin gelecek kuşaklar tarafından bilinmesi için ard arda tezkireler yazılmaya başlanmıştır. Bugün Anadolu sahasında 31 adet tezkire mevcuttur.⁵

“Türk edebiyatının ikinci, Anadolu sahasının ilk tezkiresi Edirneli Sehî Bey'in tezkiresidir. Heşt Behişt adlı eser, 1538'de Edirne'de tamamlanmıştır. Tezkiresini Kanunî Sultan Süleyman'a takdim eden Sehî Bey, tezkiresinin giriş bölümünde Câmî'nin Bahâristân'ını, Devletşâh Tezkiresi'ni, Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâisini incelediğini ve bu nedenle eserini sekiz tabaka halinde düzenlediğini ifade eder. Her tabakada ele alınacak şâirlerin sınıf ve sınırı, o tabakanın başına konan bölümde izah edilmiş, ayrıca tabakanın sonuna konan ve adına tetimme denen ek bölümde de bu tabakadaki şâirlerin özellikleri bir kez daha kısaca anlatılmıştır. Tezkirede II. Murat devrinden eserin yazıldığı 1538 yılına kadar yetişen şâirler her tabakada ölüm tarihleri sırasına göre ele alınmışlardır. Sekiz tabaka ve bu tabakalardaki şâirler şu şekilde düzenlenmiştir:

- I. Tabakada Kanunî Sultan Süleyman
- II. Tabakada şiir yazmış Osmanlı padişâh ve şehzadeleri
- III. Tabakada şiir yazan devlet ileri gelenleri
- IV. Tabakada şâir bilim adamlarını
- V. Tabakada kendisinden önce yaşamış ve ölmüş şâirleri
- VI. Tabakada çocukluğunda yaşamış şâirleri
- VII. Tabakada çağdaşı olan şâirleri
- VIII. Tabakada istikbal vadeden genç şâirleri eserine almıştır.

Heşt Behişt'te toplam 229 şâir yer almıştır. Eserde şâirler hakkında fazla biyografik bilgi verilmemiş, hayatları kısaca anlatıldıktan sonra şâirlik tarafları değerlendirilerek şiirlerinden örnekler verilmiştir. Bu değerlendirmeler oldukça sathidir. Sehî Bey, çağında yaşamış olan her şâiri de tezkiresine almamıştır.”⁶

Tezkirenin en önemli yanı Anadolu sahasında tezkire türünün ilk örneği oluşudur. Bu yolla Sehî Bey, Osmanlı ülkesinde bir türü başlatmış ve pek çok şâiri unutulmaktan kurtarmıştır. Tezkire, ilk dönem Osmanlı edebiyatçılarının pek çoğu

⁵ Filiz Kılıç, XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şâir ve Eser Üzerine Değerlendirmeler, Akçağ Yay. 1. bs., Ankara, 1998, s. XIX.

⁶ İpekten, a. g. e., s. 21.

hakkında tek kaynak durumundadır. Tezkirenin yerli ve yabancı kaynaklarda yirmi yazma nüshası vardır.⁷

Sehî Bey'in Heşt Behişt tezkiresinde konumuzla ilgili olarak Ahmedî, Ahmed-i Dâî, İzârî, Subhî, Şeyhî ve Şeyhoğlu gibi Anadolu'da Türk dilinin ve edebiyatının gelişimine katkıda bulunmuş şâirlerden de bahsedilmektedir.

Sehî Bey Tezkiresi'nin yazılıp Osmanlı sanat dünyasına takdimi dönem aydınları arasında büyük bir ilgi görmüş olmalıdır ki türün bu topraklarda peş peşe çok başarılı örnekleri verilmeye başlanmıştır. Tezkire geleneği, şiirin dışındaki alanları da kuşatarak XX. Yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. İşte sözü edilen bu başarılı örneklerden ilkinin "Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsıratu'n-nuzamâ" adlı çalışmasıyla Latîfi verir.⁸

"Latîfi Tezkiresi 1546 tarihinde tamamlanmış ve devrin padişâhu Kanunî Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. Eser genelde mukaddime, üç fasıl ve hatime bölümlerinden meydana gelmiştir. Tezkirede adı geçen toplam şâir sayısı üç yüz otuz dördtür. Latîfi eserinin mukaddime bölümüne hamdele ve salvele ile başladıktan sonra şiirin faziletlerini anlatır. Şiirin tarihini Hz. Adem'le başlatan Latîfi, ilk şiirin Hz. Adem tarafından oğlu Habil'in kardeşi Kabil tarafından öldürülmesiyle ortaya çıktığını ileri sürer. İslam'da şiirin yasak olmadığını kendince delillerle anlattıktan sonra şiir ve şâir hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Bu bölümün sonunda bir dostunun ısrarı üzerine bu çalışmayı kaleme aldığını anlatır. Eserin bundan sonraki kısımları üç fasıl halinde şâirlere ayrılmıştır. Birinci fasılda Anadolu'da yetişmiş veya Anadolu'ya gelip Rumilikle şöhret kazanmış on üç şeyh şâir bulunur. İkinci fasılda ise Osmanlı ülkesinde şiir söyleyen yedi şâir sultan anlatılmaktadır. Üçüncü fasla gelince burada Anadolu'da şiirle şöhret bulan şâirlerin hayatları, eserleri ve şiirlerine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Eserin hatime yani sonuç bölümünde ise, Latîfi tezkiresini hicrî 953 m. 1546 tarihinde tamamladığını, devrinde şiir ve inşaya itibar edilmediğini, zamane halkının sanatkarın gerçek değerini anlamaktan uzak olduğunu, hırsın ve dünya arzularının insanları sarhoş ettiğini, çeşitli sebeplerle tezkiresini istediği gibi yazamadığını belirtir ve okuyucunun dualarını beklediğini söyleyerek eserini tamamlar."⁹

⁷ Mustafa İsen, a. g. e., s. 18.

⁸ Kılıç, a. g. e., s. XXIV.

⁹ Rıdvan Canım, Latîfi Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsıratu'n-nuzamâ (İnceleme Metin), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 15-20.

“Tezkire, getirdiği alfabetik tertip sistemi, şâirlere ve bunların şiirlerine dair edebî tenkit ve değerlendirmelerdeki objektiflik ve isabetli yorumlarla orijinal bir eserdir. Latîfi, şâirlerin gerçek kıymetlerini mevkileri ne olursa olsun açıkça ve çekinmeden belirtmiş, koyduğu ölçülerle her şâire layık olduğu kadar değer vermiştir. Verdiği hükümlerde de yanılmadığı zamanla anlaşılmıştır. Klasik edebiyatımızın tezkire yazma geleneği içerisinde şekil ve muhteva yönünden olduğu kadar, edebî değerlendirmeler açısından da Latîfi Tezkiresi aşılammıştır.”¹⁰

Latîfi Tezkiresinde Şeyh Abdullâh-ı Simâvî, Ahmed-i Dâî, Firakî-i Vâiz, Kemal Halvetî, Şeyhî gibi Kütahyalı şâirlerden bahsedilmektedir. Sehî Bey, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Kühü'l-ahbâr gibi kaynaklarda Kütahyalı olarak kaydedilen Ahmedî, Latîfi tezkiresinde Sivaslı olarak gösterilmiştir. Beyanî, Kınalızâde Hasan Çelebi, Âşık Çelebi ve Kühü'l-ahbâr'da Gedizli olarak belirtilen Keşfi, Latîfi tezkiresinde İstanbullu olarak gösterilmiştir. Sehî Bey, Kınalızâde Hasan Çelebi, Âşık Çelebi tezkirelerinde Kütahyalı olduğu söylenen Subhî'nin Latîfi tezkiresinde nereli olduğu söylenmemiştir. Ayrıca bu tezkirede Kütahya'dan zemet alan Haydar Çelebi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Beyazıt Kütahya'da sancak beyliği yaparken buraya gelip onun oğullarına hocalık yapan Akşehirli Şâir Gubarî'den de bahsedilmektedir.

Meşâirü's-şuarâ ya da Âşık Çelebi Tezkiresi olarak bilinen tezkire, Âşık Çelebi (1520-1571/72) tarafından 1568 yılında yazılmış ve II. Selim'e sunulmuştur. Yazar girişken kişiliği, çeşitli yerlerde kadılık yapması ve anne tarafından dedesi Müeyyedzâde'nin çevresi sayesinde genç yaşlardan itibaren şâir meclislerinde bulunmuş ve buralardan edindiği bilgileri tezkiresinde kullanmıştır.¹¹ Âşık Çelebi eserinin mukaddime bölümünde şâir ve şiirden uzun uzadıya söz ettikten sonra Osmanlı padişâhlarına geçerek ilk padişâhlar zamanında yetişen şâirlere değinir. Âşık Çelebi, padişâhlar arasında şiir söyleyenlerden Fatih, II.Beyazıt, I. Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim'i kaydettikten sonra zamanın padişâhı olan II. Selim'i uzun uzun över. Bundan sonra kendinden bahseden Âşık Çelebi, eseri yazmadan önce ortaya konmuş olan çeşitli tezkireleri okuduğunu söyler. Bu bölümde eserini tertip ederken ne gibi şeylere dikkat ettiğini belirtmiştir. Bunlar arasında tezkireyi bitirdiğinde eserini o zaman Kütahya'da sancak beyliği yapan ve burada çok önemli bir edebî ve kültürel atmosfer meydana getirmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Selim'e

¹⁰Canım, a. g. e., s. 20

¹¹ Kılıç, a. g. e., s. XXVI.

takdim etmek istediğini fakat tam bu sırada şehzâdenin İstanbul'a gelerek tahta geçtiğini bu yüzden de kitabının başına onun ismini aldığını belirtir. Ayrıca Latîfî'nin eserine taklit olmasın diye kendi tezkiresini ebced hesabına göre tertip ettiğini belirtir.¹²

Âşık Çelebi, şâirler kısmında 427 şâirin hayatına yer verir. Bu kişiler Sultan I. Murat döneminden tezkirenin yazıldığı zamana kadar yaşamış şâirlerdir. Eserde sadece şâirlerin hayatlarından ve eserlerinden söz edilmekle kalınmaz aynı zamanda şâirlerin psikolojik yapıları, devrin sosyal yaşantısına dair bilgiler de verilmektedir. Tezkire bu özelliklerinden dolayı türünün tek örneğidir denebilir.¹³

Âşık Çelebi'nin üslubu ve anlatışı da kendine özgüdür. Yerine göre Latîfî gibi devrinin belagatlı nesrini kullanmış, yerine göre de sade oldukça laubali bir anlatış tarzını yeğlemiştir. Âşık Çelebi ara sıra Türk dilinin sarf ve nahiv kurallarını değiştirmekten çekinmez, anlatışına Arapça'dan çevirmiş gibi bir çeşni verir.¹⁴

Âşık Çelebi Tezkiresi, bizim konumuz bakımından da oldukça zengin bir kaynak durumundadır. Eserde sırasıyla Kütahyalı şâirlerden Şeyh Abdullah-ı İlahî, Gedizli Habsî, Keşfi, Siracî, İzarî, Firakî, Subhî, Reyî, Şeyhî hakkında oldukça geniş malumat verilmektedir. Ayrıca Sultan II. Selim Kütahya'da sancak beyi iken ona mülazim olan Camî, gene II. Selim'in lalası olan ve Kütahya'da iken yanında bulunan Celalî, o sırada şehzadenin yanında bulunup kadılık yapan Vusulî, şehzadenin nişancılığını yapan Nişanî, şehzadenin meclisine katılan Nigarî, şehzadenin divân kâtibi Fazlî-i Kâtib ve Sırrî, Kanunî Sultan Süleyman'ın diğer oğlu olan ve Kütahya'da sancak beyliği yapan Şehzade Beyazıt'ın meclisinde bulunan İşrefî, Şehzade Beyazıt'ın oğullarına burada hocalık yapan Gubarî ve Kütahya'da müderrislik yapan Sabuhî'den teferruatlı bir şekilde bahsedilmektedir.

XVI. yüzyılın edebiyat tarihi açısından en önemli kaynaklarından biri de Kınalızâde Hasan Çelebi'nin yazmış olduğu Tezkiretü's-şuarâ adlı eserdir. Bu eser Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresi olarak da anılmaktadır. Eser, 1586 yılında bitirilerek III. Murat'a sunulmuştur.¹⁵ Mukaddime ve üç fasıl olarak tertip edilen eserde Kınalızâde Hasan Çelebi, mukaddime bölümünde Tanrının birliği ve kudretinden, Hz. Peygamber'in faziletlerinden söz edip günahlarının bağışlanmasını diledikten sonra

¹² Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, C. I, s. 276

¹³ Kılıç, a. g. e., s. XXVI.

¹⁴ Levend, a. g. e., s. 279

¹⁵ Levend, a. g. e., s. 281.

devrin sultanı III. Murat'ın övgüsüne geçmiş, onun padişâhlığını iyi huyunu ve şâirliğini övdükten sonra şiiirlerinden örnekler vermiştir.

I. fasılda padişâhlardan II. Murat, Fatih, II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim'den; II. fasılda ise şehzadelerden Korkut, Cem, Mustafa, Mehmet ve Beyazıt'tan; III. Fasılda da alfabe sırasına göre 618 şâirden söz edilmiştir. Böylece eserde toplam altı yüz otuz bir şâir hakkında bilgi bulunabilmektedir.¹⁶

Hasan Çelebi çocukluğundan itibaren devrin büyük bilim adamlarından ve saygı duyulan kişilerinden olan babası Ali Efendi'nin çevresinden ayrılmamış babasının dostları olan bilim adamları ve şâirlerle ilişki kurabilmiştir. Böylece hem bilgisini arttırmış hem de şâirler hakkında ilk elden bilgiler alabilmiştir. Bu bakımdan tezkiresi yüzyılın önemli tezkirelerinden biri olmuştur, ancak Latifi'nin verdiği bilgilerin doğruluğu ve edebî değerlendirmelerinin isabeti onda bulunmamaktadır. Âşık Çelebi'nin şâirlerin psikolojisine dair verdiği bilgiler bu tezkirede bulunmaz. Ayrıca tezkirenin başlıca kusuru Hasan Çelebi'nin sevdiklerinden ve özellikle kendi ailesinden söz ederken tarafsız kalamamış olmasıdır. Yazar, kendinden önceki tezkirelerden ve en çok da Âşık Çelebi'den faydalandığı halde aldığı bilgileri dedesinden ve babasından edinmiş olduğunu belirtmiştir.¹⁷

Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresinde yer alan Kütahyalı şâirleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Ahmedî, Ahmed-i Dâ'î, Habsî, İzarî, Firakî, Kabulî, Keşfi, Vusulî, Şeyhî ve Yetimîdir. Kütahyalı olmayıp vazife gereği Kütahya'da bulunan şâirler ise Kınalızâde Hasan Çelebi'nin babası olup Kütahya'da müderrislik yapan Alî Çelebi, Kütahya'dan zeamet alan Haydar Çelebi, Sultan Beyazıt'ın meclisinde bulunan İştretî ve bu şehirde kadılık yapan Medhî'dir.

Anadolu sahasında yazılan önemli tezkirelerden biri de Bağdatlı Ahdî'nin yazmış olduğu Gülşen-i Şu'arâ adlı eserdir. Ahdî eserinin sebab-i telif bölümünde anlattığına göre hicrî 960'ta Rum diyarına gitmek ve başka memleketleri görmek arzusuyla Hüsrev isimli bir arkadaşıyla Bağdat'tan yola koyulmuştur. Bir çok yeri gezdikten sonra İran ve Turan padişâhının ülkesine yani İstanbul'a gelir. İstanbul, Ahdî'yi adeta büyüler. İstanbul onun için tariften müberra ve tavsiften muarra bir yerdir. Burada padişâhın varlığı âlim ve fâzılların çok oluşu ayrıca nazik mizaçlı şâirlerin

¹⁶Levend, a. g. e., s. 281-282.

¹⁷Kılıç, a. g. e., s. XXVIII.

mevcudiyeti Ahdî'yi bu şehirde uzun süre ikamete mecbur etmiştir. İstanbul'da kaldığı zaman zarfında devrin ileri gelen devlet adamları ve şâirleri ile tanışmış, bilgi ve görgüsünü arttırmıştır. Hicrî 971'de (1563-1564) burc-ı evliya olarak nitelediği Bağdat'ın hasreti Rum güzellerinin vefasızlığı gibi sebeplerden memleketine gitmeye karar vermiştir. Dönüş yolu Kütahya üzerinden olacaktır. Kütahya'da ise şehzade Selim vardır. Sultan Selim'e hediye olarak ancak âbdâr şiirlerden oluşmuş bir eserle gidilebilir. Bu yüzden İstanbul'da kaldığı müddet zarfında temin ettiği bilgileri bir kitap haline getirir ve adını Gülşen-i Şu'arâ koyar. Tabi ki bunu yaparken sadece İstanbul'da topladığı bilgilerle yetinmez. Edirne, Bursa, Dimetoka ve İstanbul'a gelmeden önce uğradığı yerlerdeki şâirleri de eserine alır. Ayrıca Bağdat ve çevresindeki şâirleri de buraya ekler. Eser bu haliyle mukaddime, sebab-i telif, üç ravza ve hatimeden oluşur. Mukaddimede besmele, hamdele, salveleden sonra eseri niçin yazdığını anlatır. Birinci bölümde dönemin padişâhı Kanunî, onun şehzadeleri ve devlet adamlarını anlatır. Bu bölümde on üç şâir anlatılır. İkinci bölümde ulema ve müderrislerden oluşan otuz iki şâir, üçüncü bölümde ise alfabetik olarak iki yüz yetmiş üç şâir anlatılır. Hatimede ise eserin kusurlarının bağışlanması için bazı temenniler vardır. Ayrıca eserini övdüğü şiiri de burada mevcuttur.¹⁸

Ahdî, eserine aldığı şâirleri seçerken bazı ölçüler kullanmıştır. Bunların en önemlileri bizzat görüştüğü şâirleri eserine alması, devrin önemli merkezlerinde şâirin şiirini duyması, o şâirle mektuplaşmasıdır.¹⁹

Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâsı'nda ismi geçen Kütahyalı şâirler eski harflere göre şu şekilde sıralanmıştır: Harimî Bey, Rahimî, Azmî, İydî, Firakî, Minnetî. Ahdî eserinde Kütahya'da II. Selim'in meclisinde bulunan Sırrî'den de bahsetmektedir.

Beyanî Tezkiresi XVI. yüz yılın son tezkiresidir. Ona gelinceye kadar Türk tezkireciliği sahasında mükemmel örneklerin verilmiş olduğunu görmekteyiz. Beyanî'nin eseri yüz yılın diğer örnekleri kadar başarılı olamamıştır. Eserin özel bir adı olmadığı için müellifin adıyla anılır. Tezkire bir mukaddime ve iki bölüm olarak düzenlenmiştir. Müellif, eserin mukaddime bölümünde şiir ve şâir hakkında bilgi verirken tezkire kelimesinin anlamı üzerinde de durmuştur. Tezkirenin birinci bölümünde beş padişâh ve dört şehzâde ele alınmıştır. Eserin ikinci bölümünde XV. ve XVI. yüz yılda yaşamış olan 368 şâirin biyografisine yer verilmiştir. Eserin şâirlere

¹⁸ Süleyman Solmaz, Ahdî ve Gülşen-i Şuarası, GÜSBİE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996, s.5.

¹⁹ Solmaz, a. g.t., s. 6

ayrılan kısmı Ahmed Paşa ile başlayıp Yusuf ile bitmektedir. Tezkirede padişâh ve şehzadelerle birlikte toplam 377 şâir bulunmaktadır.²⁰

Beyanî de eserini alfabetik sıralama ile yazmıştır. Eserde yer alan konumuzla ilgili şâirlerin eski alfabeyle göre sıralaması şu şekildedir: Saatî, İzarî, Firakî, Kabulî, Keşfi, Muidî. Bu tezkirede Kütahya'da Şehzade Beyazıt'ın meclisine bulunan İşretî ve Medhî'nin de adı geçmektedir.

Gelibolulu Âlî'nin (ö. 1599) yazdığı Kühü'l-ahbâr aslında uzun bir önsözden sonra rükn adını verdiği dört bölümden oluşan genel bir dünya tarihidir. İki ciltten meydana gelen dördüncü rüknde 1299'dan 1596'ya kadar geçen süre içinde yaşayan padişâhlardan bahsedildikten sonra her padişâhın ardından o dönemde yetişen şâirler ve eserleri verilmiştir. Eserde 291 şâir vardır. Gelibolulu Âlî şâirler hakkında oldukça değerli bilgiler vermiş, onları tarafsız bir şekilde değerlendirmiştir. Tezkireciler genellikle kaynakları vermekten çekindikleri halde Âlî yaralandığı eserleri her zaman belirtmiş, bazen onları delil olarak göstermiş, bazen eleştirmiş verdikleri bilgileri düzeltilmiş hatta yer yer yalanlamıştır.²¹

Gelibolulu Âlî, şâirlerle ilgili bölümleri tarihin içine serpiştirdiği için bu biyografilerin klasik tezkire örneklerinden bazı farklarının olacağı tabiidir. Bir kere o şâirle ilgili bölümlerin arasına şiir dışı konuları girmesine izin vermemiştir. Eserin tamamı genel bir tarih olduğundan başka özellikleriyle dikkat çeken kişiler kendileriyle ilgili bölümlerde ayrıca ele alınmışlardır.²²

Kühü'l-ahbâr'ın tezkire kısmında bahsi geçen Kütahyalı şâirler şunlardır: Ahmedî, Ahmed-i Daî, Hamzavî, Şeyhî, Cemalî, Kemal Halvetî, Hasbî, Firakî, Keşfi, Reyî. Bu tezkirede değişik sebeplerden dolayı Kütahya'da bulunmuş şâirlerin de sözü edilmektedir. Bunlar Şehzade Cem'in sırdaşı olarak bilinen ve Germiyan'dan zeamet alan Haydar ve Kanunî'nin oğlu Şehzade Beyazıt'ın çocuklarına hoca olan Gubarîdir.

XVI. yüzyıl tezkirelerinde yer alan Kütahyalı şâirleri ve hangi tezkirelerde yer aldıklarını bir tablo şeklinde göstermek mümkündür:

²⁰ Aysun Sungurhan, Beyanî Tezkiresi(İnceleme, Tenkitli Metin), GÜSBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s.XXVII-XXVIII.

²¹ Kılıç; a. g. e., s. XXIX.

²² Mustafa İsen, Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1994, s. 31.

	Sehî Bey	Latîfî	A.Çelebî	H. Çelebî	Ahdî	Beyanî	Âlî
A. İlahî	-	+	+	-	-	-	-
Ahmedî	+	+	+	+	-	-	+
Ahmed-i Daî	+	+	-	+	-	-	+
Azmî	-	-	-	+	+	-	-
Cebrî	-	-	+	-	-	-	-
Cemalî	+	+	+	+	-	-	+
Cenânî	-	-	-	+	-	-	-
Firakî	-	+	+	+	+	+	+
Hamzavî	-	-	-	-	-	-	+
Harimî	-	-	-	-	+	-	-
Hasbî	-	-	+	+	-	-	+
İzarî	+	-	+	+	-	+	-
Iydî	-	-	-	-	+	-	-
Kabulî	-	-	-	+	-	+	-
Kemal Halvetî	-	+	-	-	-	-	+
Keşfî	+	+	+	+	-	+	+
Minnetî	-	-	-	-	+	-	-
Muidî	-	-	-	-	-	+	-
Rahimî	-	-	-	-	+	-	-
Reyî	-	-	+	-	-	-	+
Saatî	-	-	-	-	-	+	-
Subhî	+	+	+	+	-	-	-
Sıracî	-	-	+	-	-	-	-
Şeyhî	+	+	+	+	-	-	+
Şeyhoğlu	+	-	-	-	-	-	-
Vusulî	-	-	+	+	-	-	-
Yetimî	-	-	-	+	-	-	-

Tezkireler edebiyat tarihi için çok önemli kaynaklar olmakla birlikte tezkirelerde verilen bilgileri şüpheyle karşılamak gerekmektedir. Tezkirelerin diğer bir yönü de kronolojik olarak sonra gelen tezkirecilerin öncekileri aynen tekrar etmeleri, böylece onların verdiği yanlış bilgileri yinelemeleridir. Mesela Âşık Çelebi'nin Meşâiru's-şuara'sında ve Gelibolulu Âlî'nin Kühü'l-ahbarında geçen Keşfi maddesine baktığımızda Âlî'nin Âşık Çelebi'yi nerdeyse aynen iktibas ettiğini görüyoruz.²³ Aynı şâirin Beyanî tezkiresinde anlatılışı da Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresinin bir özeti gibidir. Buna bir örnek teşkil etmesi bakımından Meşâiru's-şuarâ, Kühü'l-ahbâr, Hasan Çelebi Tezkiresi ve Beyanî Tezkiresinde geçen Keşfi maddelerini aynen buraya almak uygun olacaktır. Meşâiru's-şuara'da Keşfi şu şekilde anlatılmaktadır:

“Vilâyet-i Germiyân'dan kasaba-i Gedûsdandır. Sultan Bayezîd merhûm İstanbul'da câmi-i şerîf binâ itdükde evvel ol buhurcu olmuşdur. Ol zamândan beri kendi ve karındaşı Hasbî ve birâderzâdesi Sabrî ve oğlu Atâ alâ zu'mihim şiir hânedânıdır. Ve her biri bir sâhib-dîvândur. Aceb budur ki cönklerde ve mecmûalarda rîşte-i mîstâr üzre ipe uracak göze tokınacak yaran içinde okınacak bir gazeli belki bir beyti belki bir mısra'ı yokdur. Amma huruş-ı cüy-bâr ve in'ikâs-ı sadâda kühsâr gibi ... Zâfînün mahallesi imamı hacca gidüp Keşfiyi yerine nâib nasb idüp cemaât kabûl itmedükde bu beyti hoşça vâki' olmuşdur.”

Beyt: İtmediler kabûl imâmetini

S. k. yin Zâtiyâ cemâatini

Kühü'l-ahbâr'da ise Keşfi için şöyle denilmektedir:

“Germiyân vilâyetinde Gedûs nâm kasabadandır. Egerçi sene hamse ve erba'ın ve tis'amiede fevt olmuşdur. Ve illâ muammer olup Sultan Beyazîd merhûm câmi'ini yapdukda evvelâ Keşfi ba'dehû birâderi Hasbî daha sonra birâderzâdesi Sabrî akabince onun oğlu Atâ buhurcu olmuşdur. Zu'mlarınca şuarânın ocağı bizim hânedânımızdadur diyü iftihârları zuhûr bulmuşdur. Eger rîşte-i mîstâra çekilüp ipe urcak belki mecmû'alarda göze dokınacak ya'nî ki zürefâ miyânında okınacak matla'ları degül mısra'ları bile görünmiş degüldür. Lâkin Zâfî ile muâsır olup bi'd-defeât mühâcâtları vukû'ı anları şuarâ a'dâdında dâhil gibi kılmışdur.hattâ Zâfî merhûma

Nazm: İtmediler kabûl imâmetini

S. k. yin Zâtiyâ cemâatini

kıtası Keşfinündür.”

Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde de bunlara benzer ifadelerle aynı şeyler söylenmektedir:

“Vilâyet-i Germiyân'dan Gedus nâm kasabadan keşf misâl baş çıkarmışdur. Hasbînün birâderidür. Zu'mınca sâhib-i dîvân milket-i belâgatun hüsrev ü hakanı ve bu zümrenin

²³ İsen, Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı, s. 50 ve 53

sâhib-i nâm u nişânı geçinürdi. Lâkin ebyât u eş'ârından ulü'l-enzâr gözine tokınur ve mecâlis-i şuarâ ve zürefâda okınur kelimâtı yokdur. Sultan Bayezî'n Han câmi'i yapıldukda ol mezbûr buhurcı olup ba'zı cihât ile kanâat itmişdür. Bu şi'r mezbûrundur:"

Dil rakîb ile görüp sen sanemi âh didi
 Burc-ı akrebde yine seyr ider ol mâh didi
 Bâğ-ı gülşende görüp kâmet-i refâtârını serv
 Bir ayağ üzre turup yarıcün Allâh didi

Beyanî de adeta Hasan Çelebi'yi özetler gibidir:

"Germiyânda kasaba-i Gedusdandır. Zu'munca sâhib-i dîvân şâ'ir-i nükte-dân geçinür. Sultân Bâyezî'd câmi'i yapıldukda buhurcı olmuşdur. Bu şi'r anundur.

Dil rakîb ile görüp sen sanemi âh didi
 Burc-ı akrebde yine seyr ider ol mâh didi
 Bâğ-ı hüsn içre görüp kâmet-i refâtârını serv
 Bir ayağ üzre turup yarıcün Allâh didi

Sehî Bey'in Heşt Behişt Tezkire'si, Âşık Çelebi'nin Meşâirü'ş-şu'arâ Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Âlî'nin Künhü'l-ahbâr gibi eserlerinde görülen en büyük hatalardan biri de biri XIV. birisi XV. Yüz yıl şâiri olan Seyhoğlu Mustafa ve Cemalî'nin aynı şahıs gibi gösterilmesidir. Muhtemelen Sehî Bey'in yaptığı bu hatayı diğer tezkire yazarları da tekrar etmiş ve hata Tuhfe-i Nailî'de de devam etmiştir. Bu hata ancak Faruk Kadri Timurtaş ve Zeynep Korkmazın yaptığı çalışmalar sonucunda düzeltilebilmiştir. Tezkirelerde zaman zaman tutarsızlıklar da görülmektedir. Örneğin Beyanî, Ahdî, Âşık Çelebi, ve Künhü'l-ahbar'da Gedizli olduğu söylenen Keşfi için Latifi İstanbullu der. Sehî, Kınalızâde ve Künhü'l-ahbâr'da Germiyan'dan olduğu söylenen Ahmedî için Latifi Sivas'tandır demektedir.

1. 1. 2. Şakâik, Telif, Tercüme ve Zeylleri

Taşköprülüzâde Ebu'l-hayr İsmâüddin Ahmed (1495-1561) Efendi tarafından Osmanlı bilgin ve sûfilerinin hayat hikayelerini bir araya toplayan eser olan Eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâ-i devleti'l-Osmâniyye,²⁴ yazıldığı dönemden itibaren büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve zeylleri XX. yüzyıl başlarına kadar devam eden bir geleneğin ilk halkasını teşkil etmiştir. 1558 yılında Arapça olarak kaleme alınan eser Osman Gazi döneminden başlayarak Kanunî Sultan Süleyman devri sonuna kadar beş yüz yirmi bir kişinin biyografisini ihtiva etmektedir. Eser padişâh devirleri esas alınarak tasnif edilmiş biyografiler ölüm tarihleri esas alınarak sıralanmışlardır.

²⁴ Abdülkadir Özcan, Şakâiku'n-numâniyye Tercüme ve Zeylleri, Çağrı Yayınları, I. bs., İstanbul, 1989

Yazılışını takiben çok büyük bir ilgi gören bu eserin bir çok defa tercümesi yapılmış ve esere bir çok zeyiller yazılmıştır. Eser, Muhtesibzâde Belgratlı Mehmed Hakî tarafından Hadâiku'r-reyhân adıyla Derviş Ahmed Efendi tarafından Ed-devhatü'l-irfâniyye fi Ravzati'l-Osmâniyye, Mehmed bin Sinanüddin Yusuf tarafından Menâkıbu'l-ulemâ, Seyyid Mustafa tarafından Hadâiku'l-beyân fi Tercemeti Şakâiku'n-nu'mân ve İbrahim bin Ahmed el-Amasî tarafından da Hadâik adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Âşık Çelebi ve Mehmed bin Yusuf el-Çerkes de eserin mütercimleri arasındadır. Kuşkusuz bunların içinde en tanınmış tercüme Mecdî Mehmed'e (ö. 1591) aittir. Eseri Hadâiku's-şakâik adıyla Türkçe'ye tercüme eden Mecdî'nin çalışması bir tercümenin ötesinde aslının genişletilmiş bir örneği konumundadır.²⁵ Bu eserde konumuzla ilgili Abdullah-ı İlahî, Ahmedî, İzârî, Şeyhî hakkında bilgi bulunmaktadır.

Yazıldığı dönemde çok büyük bir ilgi gören Şakâik'e daha sonra bir çok yazar tarafından zeyl yazılmıştır. Esere zeyl yazarlar arasında Âşık Çelebi, Ali bin Bâlî, Nev'îzade Atayî, Uşşakîzâde Seyyid İbrahim Hasib, Şeyhî Mehmed, Fındıklılı İsmet gibi bir çok yazar zeyl yazmıştır. Bunların en önemlisi de Nev'îzade Atayî 'ye ait olan Hadâiku'l-hakâik fi Tekmiletî's-şakâik isimli zeyldir.²⁶ Bu eser Kütahyalı şâir Hamza-i Vusulî hakkında bilgi ihtiva etmektedir.

1. 1. 3. Tarihler

Tarih kitapları da bazen edebiyat tarihine ışık tutabilmekte ve şâirlerle ilgili bilgiler bu kitaplarda yer alabilmektedir. Bu çalışma hazırlanırken XVI. yüzyılda yazılmış olan tarih kitapları da taranmıştır. İlk taranan eser Nihal Atsız'ın yayımlamış olduğu Aşıkpaşazade Tarihidir. Aşıkpaşazade Tarihi'nde Osman Gazi'den II. Bayezid devrine kadar gerçekleşmiş hadiseler anlatılmaktadır. Bu eserin bazı bölümlerinde Osmanlılarla Germiyan Beyliği arasındaki vuku bulan siyasi hadiselerden bahsedilmekte, Germiyan ülkesinin Osmanlı'ya katılışı anlatılmaktadır.²⁷ Ancak Germiyan'da edebî hayatla ilgili her hangi bir veriye rastlanamamıştır. Osmanlı tarih yazıcılığı alanındaki ikinci eser Mehmet Neşrî Efendi'nin yazmış olduğu Kitâb-ı Cihân-nümâ adını taşımaktadır. Bu eser Oğuz Türkleri, Selçuklular ve Karamanlılar'dan başlayarak II. Bayezid devrinin son yıllarına kadar gerçekleşen hadiseleri anlatır. Faik

²⁵ İsen, *Ötelerden Bir Ses*, s. 13

²⁶ İsen, a. g. e., s. 14

²⁷ Nihal Atsız, *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992

Reşat Unat ve Mehmet Köymen tarafından yayımlanan eserde Osmanlılarla Germiyan arasındaki siyasi olaylardan bahsetmekle birlikte edebî hayatla ilgili her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Taramış olduğumuz diğer bir eser de İsmet Parmaksızoğlu tarafından yayımlanan, Hoca Sadettin Efendi'nin yazmış olduğu, Osman Gazi zamanından başlayarak Yavuz Sultan Selim devrinin sonuna kadarki zamanı anlatan Tacü't-tevârih adlı eserdir. Bu eserin sonunda her padişâh devrinde yaşamış olan bilginler ve şeyhler yer almaktadır. Konumuzla ilgili bir takım verilere bu tarih kitabında rastlanmıştır. Adı anılan eserin son bölümünde konumuzla ilgili şâirlerden Şeyhî, Kâsım-ı Germiyanî (İzarî), Abdullah-ı İlahî ve Ahmedî hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Ayrıca Çelebi Mehmet'in anlatıldığı bölümde Şeyhî'nin Çelebi Mehmet'i Germiyan Bey'i II. Yakup'tan izin alarak tedavi ettiğinden ve Ahmedî'nin İskendernâmesi'ni Emir Süleyman'a sunduğundan bahsedilmektedir.²⁸

Âşık Paşazade Tarihi, Tâcü't-tevârih, Neşrî Târihi, Kühü'l-ahbâr'dan sonra taranan diğer bir tarih kitabı da Nişancı Mehmed Paşa'nın kaleme almış olduğu Nişancı Tarihidir. Eser, bazı peygamberlerin hayatlarına dair bilgileri, Kanunî Sultan Süleyman zamanına kadar Osmanlı tarihini ve çeşitli milletlerin tarihlerini içerir. Nişancı Tarihi'nde kısa, kronolojik bilgiler verilmiştir. Söz konusu kitapta konumuzla ilgili şâirlerden Abdullâh-ı İlahî ve Ahmedî kaydedilmiştir. Fakat eserde kısaca bilgi verildiği için tezkire yazarlarının söylediklerinden farklı bir bilgi bulunmamaktadır. Nişancı Mehmet Paşa, Abdullâh-ı İlahî'nin Fatih zamanı şeyhlerinden olduğunu, Acem vilayetinde tasavvuf eğitimi aldıktan sonra Simav, İstanbul, Vardar Yenicesi'nde bulunduğu ve Vardar Yenicesi'nde vefat ettiği belirtmektedir.²⁹ Eserde Ahmedî'nin de Emir Süleyman'ın musahibi olduğu ve İskendernâme adlı eserinin onun adına yazılmış olduğu belirtilmiştir.³⁰

1.1.4.Diğer Eserler

Yukarıda belirtilen tezkireler, Şakayık tercüme ve zeyilleri ile tarihlerden başka Kütahyalı şâirlerle ilgili Lâmi'î Çelebi'nin Terceme-i Nefehâtü'l-üns'ünde³¹ Abdullâh-ı İlahî ve Enîsî'nin Menâkıb-ı Akşemseddin³² adlı menkabe kitabında da

²⁸ Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-tevârih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999

²⁹ Nişancı Mehmed Paşa, Târih-i Nişancı, İstanbul, h. 1290, s. 189

³⁰ Nişancı, a. g. e., s. 125

³¹ Lâmi'î Çelebi, Nefehâtü'l-üns, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nu. 4521, v. 460-463

³² Enîsî, Menâkıb-ı Akşemseddin, Yahya Ef. Matb., İstanbul, h. 1301, s. 16-17

Şeyhî kaydedilmiştir. Bu iki eserin ortak tarafı şeyhlerin hayatları hakkında yazılmış olmalarıdır. Ancak Menâkıb-ı Akşemseddin daha çok efsanevî bir kitaptır.

1.2. XVI. YÜZYIL KAYNAKLARINDA KÜTAHYALI ŞÂİRLER

KADROSU

Bu çalışma yapılırken XVI. yüzyıl kaynaklarının taranması sonucunda toplam yirmi yedi Kütahyalı şâirin varlığı tespit edilmiştir. Buna kendisi XV. yüzyılda yaşadığı halde XVI. yüzyıl sonrası kaynaklar olan Sakıb Dede'nin Sefine-i Mevleviyye³³ ve Esrar Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviye'sinde³⁴ geçen Ergun Çelebi ile Fâizî ve Riyâzî'de kaydedilmiş olan Kalenderî'nin eklenmesiyle bu sayı yirmi dokuza çıkmaktadır. Bu sayı, Kütahya'nın Osmanlı kültür coğrafyası açısından ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.³⁵ Burada yetişen şâirler Anadolu sahasında Türk dili ve edebiyatının gelişmesine çok büyük bir katkıda bulunmuşlar, ortaya koydukları eserlerle adlarını bu günlere taşıyabilmişlerdir. Kaynaklarda geçen Kütahyalı şâirler şu şekilde sıralanabilir: Abullah-ı İlahî, Ahmedî, Ahmed-i Daî, Azmî, Cebri, Cemalî, Cinânî, Ergun Çelebi, Firakî, Hamzavî, Harimî, Hasbî, 'İzarî, 'İydî, Kabulî, Kalenderî, Kemal Halvetî, Keşfi, Minnetî, Muidî, Rahimî, Re'yî, Saatî, Subhî, Siracî, Şeyhî, Şeyhoğlu, Vusulî, Yetimî.

Yukarıda zikredilen şâirlerin yanı sıra Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve II. Selimle birlikte Kütahya'ya gelen şâirler de burada Türk dilinin işlenmesinin yanında Türk edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmuşlar ve şehirde önemli bir kültür atmosferinin teneffüs edilmesini sağlamışlardır. Kendisi de şâir olan ve Şâhî mahlasını kullanan Şehzade Bayezid'in etrafında Gubarî Abdurrahman Çelebi, İşretî, Caferzâde Muhlis ve Firakî gibi şâirler toplanmıştır.³⁶ II. Selim'in Kütahya'da sancak beyliği yaptığı dönem ise edebiyat ve sanat bakımından çok parlak bir dönem olmuştur. Şehzade II. Selim ile birlikte Kütahya'ya Celal Bey, Nihanî Durak Çelebi, Hatemî, Kara Fazlî, Hubbî Hatun, onun damadı Vusulî, Visalî Çelebi, Derunî, Gelibolulu Alî gibi şâirler de gelmişlerdir. Bunlara Sarı Re'yî, Makasî Mustafa Bey, Seyyid Meşâmî, Nigârî mahlaslı Zihnî Bâlî Çelebi, Merdümî Çelebi, tezkire sahibi

³³ Mustafa Sakıb, Sefine-i Mevleviyân, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ef. Bölümü, 2217, s. 40-59

³⁴ Esrar Dede, Tezkire-i Şua'râ-yı Mevleviyye, Süleymaniye Ktp., Hâlet Ef. İlavesi, nr. 109, v. 20b-21b

³⁵ Kadir Güler, "Tezkirelere Göre Germiyan Şuarası", Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi, S. I., Gazimagosa, 1998, s. 99-106

³⁶ Haluk İpekten, Divan Edebiyatında Edebî Muhitler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 211

Ahdî, Camî Bey, Seyyid Haşimî de katılınca kalabalık bir şâirler topluluğu oluştu.³⁷ Ayrıca II. Bayezid Haydar Çelebi adlı bir şâire de Kütahya'dan zeamet vererek onu Kütahya'ya göndermiştir.³⁸

1. 2. 1. Abdullâh-ı İlahî

Abdullâh-ı İlahî XVI. yüzyıl kaynaklarında Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde kaydedilmiştir. Bunların yanı sıra Mehmed Mecdî Efendi'nin Şakâik tercümesinde Hoca Sâdeddin Efendi'nin Tacü't-tevârih adlı eserlerinde ve Lamîf Çelebi'nin Nefehâtü'l-üns adlı eserinde Abdullâh-ı İlahî hakkında detaylı bir şekilde bahsedilmektedir.

Latîfî, Germiyan livasına bağlı Simav adlı nahiyedendir³⁹ derken Âşık Çelebi doğum yerinin Germiyan livasında Simav diyarında Tekellûf adlı bir köy olduğunu söylemektedir.⁴⁰ Hoca Sâdeddin Efendi⁴¹ ve Mecdî⁴² doğum yeri Germiyan vilayetinden Simav kasabasından demektirler. Kendisi de Türkçe yazmış olduğu Meslekü't-tâlibîn adlı eserinde Simav'ın Tekellûf köyünde doğduğunu belirtmiştir.⁴³ Kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Tacü't-tevârih ve Âşık Çelebi Tezkiresi'nde doğumu ile ilgili kendisinin yazmış olduğu şu beyit verilmektedir:

Bî tekellûf şod İlahî râ makâm ender Simav

Gerçi hod râ ez tekellûf derd-i saht ez dîrgâh

Asıl adı Abdullah'tır. Kaynaklarda Molla İlahî, Şeyh İlahî, Abdullah-ı Simavî isimleri ile anılan üveysi meşrebe sahip olan Abdullah-ı İlahî şiirde İlahî mahlasını kullandığı için daha ziyade Molla İlahî-i Simavî adıyla anılmaktadır.⁴⁴

Genç yaşta zahirî ilimlerle meşgul olmaya başlayan Abdullah-ı İlahî, İstanbul'da Zeyrek medresesi denen meşhur medreseye gelip Alaaddîn-i Tusî'ye (ö. 887/1482) talebe olmuştur. Abdullah-ı İlahî'nin hocası olan Alaaddîn-i Tûsî Acem diyarına gidince Abdullâh-ı İlahî de onun arkasından Acem diyarına gider. Hocasıyla

³⁷ İpekten, a. g. e., s. 213

³⁸ Latîfî, Tezkiretü's-şu'arâ, Süleymaniye Ktp. Halet Ef. 342, v. 57b

³⁹ Latîfî, a. g. e., v. 19a

⁴⁰ Filiz Kılıç, Meşâiru's-şuarâ İnceleme Tenkitli Metin, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994, C. II, s. 107.

⁴¹ Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-tevârih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, C. V., s. 194

⁴² Mecdî Mehmed Efendi, Hadâiku's-şakâik, Haz. Abdulkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 262

⁴³ Yaşar Bozyiğit, Simav'ın Manevi Mimarları, Simav, 2001, s. 15.

⁴⁴ Bozyiğit, a. g. e., s. 16.

Kirman şehrinde karşılaşırlar. Burada bir müddet daha Alaaddîn-i Tusî'nin yanında kalıp zahirî ilimleri tamamlayan Abdullah-ı İlahî'nin gönlüne içinden masivayı yok etme arzusu düşer.⁴⁵ Manevi âlemlerde yolculuk yapmak isteyen İlahî, bütün kitaplarını yakmak yada suya atmak ister. Ne yapması gerektiği hususunu bir dervişe sorar. Ondan kitapları yok etmemesini, bir kitap haricinde diğerlerini satıp parasını dervişlere bağışlaması gerektiği cevabını alır. Dervişin satılmamasını salık verdiği kitap da şeyhlerin mektuplarını içeren bir mecmua imiş.⁴⁶ Bu olaydan sonra Abdullâh-ı İlahî, Semerkand'a gider. Orada Nakşibendî tarikatının önde gelenlerinden Ubeydullah Ahrar ile görüşerek ona intisap etmiştir. Ubeydullah Ahrar'ın yanında manevi eğitimi tamamlayan Abdullâh-ı İlahî, hocasının izniyle Buhara'ya gidip Nakşibendî tarikatının kurucusu Şâh-ı Nakşibend'in kabrinde itikafa girer. Latîfî'ye göre Abdullâh-ı İlahî, velilik alemine yetişmiş ve orada bir çok manevi kazanımlar elde etmiştir. Fakat bu bir hal meselesi olduğundan bunu kal ile anlatmak zordur.⁴⁷ Burada ruh eğitimi bakımından büyük terakkiler kazanan Abdullah-ı İlahî, yeniden Semerkand'a dönerek Ubeydullah Ahrar ile bir müddet daha temas kurar. İlahî, bundan sonra hocasının emriyle Anadolu'ya yönelir. Yolculuk esnasında Herat şehrine uğrayıp bu şehirde Horasan'ın ileri gelen şeyhleri ile karşılaşır. Bunlardan en önemlisi Fatih Sultan Mehmed'in de İstanbul'a davet ettiği Molla Câmîdir. Daha sonra asıl memleketi olan Simav'a dönmüştür. Simav'a yerleşen Abdullâh-ı İlahî orada zaviyesini kurup Nakşibendîlik ekolünü yaymaya başlar. Nakşibendiliğin Anadolu'da ilk temsilcisi olması ve Ubeydullah Ahrar gibi meşhur bir sûfinin halifesi olması dolayısıyla bu zatın etrafında bir çok insan toplanmış, kısa bir süre sonra da şöhreti İstanbul'a kadar yayılmıştır. Bunların yanı sıra kitap ve şiir yazabilecek seviyede Arapça ve Farsça bilgisi, tezkirelerde yer edinecek derecedeki şâirlik yönü, kuvvetli bir medrese tahsili görmesini ilave edecek olursak Simav'da kendisine gösterilen ilgiyi, siyasilerin eşraf ve ulemanın alâka ve rağbetini daha iyi anlarız.⁴⁸

Simav'da çok büyük bir teveccühe mazhar olan Abdullah-ı İlahî'nin şöhreti İstanbul'a da ulaşmış ve İstanbul'dan bir çok âlim kendisini bu şehre davet etmiştir. Fakat o zamanlar Şeyh İlahî o tarafa nazar etmeyip bulunduğu yerde kalmayı tercih etmiştir. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in vefat etmesinin ardından Abdullâh-ı İlahî

⁴⁵ Mehmed Mecdî Efendi, a. g. e., s. 262

⁴⁶ Hoca Sadeddin Efendi, a. g. e., s. 195

⁴⁷ Latîfî, a. g. e., v. 19a

⁴⁸ Bozyiğit, a. g. e., s. 20

İstanbul'a gider. İstanbul'da zahirî ilimlerin eğitimini aldığı Zeyrek Medresesi'ne yerleşir. Simav'da olduğu gibi İstanbul'da da büyük bir ilgiyle karşılaşır.⁴⁹ Abdullah-ı İlahî'nin tasavvufi meselelere ait sözleri ve sohbetleri kısa zamanda İstanbul'da duyulmaya ve devlet ricalini tesiri altına almaya başlar.⁵⁰

Mecdî Efendi'ye göre burada gönül aynası tozlanmış bulunan Abdullah-ı İlahî başka bir yere gitmek isteğindedir. Bu esnada şeyhin dostlarından olan ve Rumeli'de Vardar Yenicesi demekle meşhur kasabada ikamet eden Evrenosoğlu Ahmet Bey, İlahî'yi bu şehre davet eder. Ahmet Bey'in bu davetine icabet eden Abdullah-ı İlahî bu şehirde de tasavvufî görüşlerini geniş kitlelere ulaştırmayı başarabilmiştir.⁵¹ Adı geçen şehirde çok güçlü bir tasavvufî cereyan başlatan İlahî, kişiliğiyle pek çok kişiyi tesiri altına alır. Başka hiç bir şehirde Vardar Yeniceî şâirlerde görülen ortak özelliklere rastlamak mümkün değildir. Kültür tarihimizde tasavvuf, güzel sanatları besleyen başlıca kaynaklardan biri olduğu için Vardar Yenicesi'nde İlahî ile başlayan bu akım Abdülganî, Âgehî, Aşkî, Derûnî, Garîbî, Günâhî, Hayretî, Hayâlî, Mehmed Râzî, Sıdkî, Sırrî, Şânî, Zârî gibi pek çok şâirin yetişmesine imkan hazırladı.⁵²

Abdullah-ı İlahî, hicretin sekiz yüz doksan altıncı senesinde (1491) Vardar Yenicesi'nde vefat etmiştir. Vefatına tarih olarak *rahmet ber-İlahî* terkibi düşürülmüştür. Evrenosoğlu Ahmet Bey, İlahî için bir türbe ve yanında da cami ve imaret bina etmiştir. Mevdî Efendi bu türbenin ihtiyaç sahiplerinin hacetlerini bildirdikleri bir mekan haline geldiğini söylemektedir.⁵³ Anadolu ve Rumeli'ye Nakşibendilik adındaki tasavvufî ekolü getirip yaymakla şöhret bulan Abdullâh-ı İlahî'nin Alaaddîn-i Tûsî ve Ubeydullah Ahrar gibi tasavvuf büyüklerinden ders almış olması, kendisinden sonrası için Emir Buharî, Uzun Muslihiddin Halife, Abid Çelebi, Şeyh Bedreddin Baba, Şeyh Lütfullah Üskübî gibi halifeler bırakması onun tasavvuf tarihi açısından önemini göstermeye kafi gelecektir.⁵⁴ Ayrıca Abdullah-ı İlahî'nin soyundan da bir çok âlim şâir ve sanatkar yetişmiştir. Bunların ekseriyeti Kütahya'da bulunmuştur. Onun soyundan gelip de ilim ve kültür tarihimiz açısından önemli olan şahsiyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Kütahya'da müftülük yapmış ve burada vefat etmiş olan oğlu Ebu'l-kabûl Abdurrahman Efendi, Kütahya'da müftülük ve

⁴⁹ Mehmed Mevdî Efendi, a. g. e., s. 263.

⁵⁰ Bozyiğit, a. g. e., s. 22.

⁵¹ Mehmed Mevdî Efendi, a. g. e., s. 263.

⁵² İsen, *Ötelerden Bir Ses*, s. 268.

⁵³ Mehmed Mevdî Efendi, a. g. e., s. 263.

⁵⁴ Bozyiğit, a. g. e., s. 23

müdürlük yapan İlahî'nin torunu Yahya Efendi, Yahya Efendi'nin oğlu olan Kütahya müftülüğü yapan Muhyizade Feyzullah Efendi, Muhyî Abdurrahman Efendi ve Muhyizâde Feyzî Efendi.⁵⁵

Abdullah-ı İlahî, Vardar Yencesi'ne gittikten sonra bir çok eser kaleme almıştır. Ona ait olduğu kesin olarak bilinen eserlerin yanında ona izafe edilen fakat şüphyle karşılanması gereken eserler de vardır. Kaynaklardan Latîf ve Hoca Sadeddin, Zâdü'l-müşâkîn⁵⁶ ve Necâtü'l-ervâh⁵⁷ adlı eserlerinden bahsetmektedirler. Abdullâh-ı İlahî'nin diğer eserlerini, hakkında yapılan çalışmalardan öğrenebilmekteyiz. Zâdü'l-müşâkîn, İlahî Vardar Yenicesine gittikten sonra kaleme alınan bir çok tasavvuf ıstılahının açıklandığı bir eserdir. Eser Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olup İlahî eseri için Türkçe olarak kaleme aldığını şu şekilde belirtmektedir:⁵⁸

Bilgil ki bu kitâb Türkî ihtiyâr kılındı. Egerçi Hak Teâlâ kerem ü lütfından Arabî lisâna ve Fârsî zebâna muttali kılup bir kaç risâle yazılmışdı. Çün seyr ü sefer-i takdîr-i Rabbânî ile aksa-yı Rûm'da Vardar Yenicesine yetişdi. Sekiz yüz toksan beş yılı içinde ve anda olanların Türkî'ye meyli ziyâde olduğu sebebden Türkî dille bir kaç kelime kaleme geldi. Tâ ki tâlibân-ı sâdik, muhlisân-ı muhik istimâ' idüp intifâ' ideler.”

Latîfî bu eser için mutasavvıflar arasında makbul ve muteberdir derken⁵⁹ Hoca Sâdeddin sır kapılarını açan anahtardır demektedir.⁶⁰

Abdullâh-ı İlahî'nin diğer bir eseri de Meslekü't-tâlibîn ve'l-vâsilîndir.⁶¹ Tasavvufî hayatın edep ve erkanına dair bilgi veren bu eser 888/1483 tarihinde kaleme alınmıştır. İlahî, kitabının başında eserini Arapça ve Farsça bilmeyenler için Türkçe olarak kaleme aldığını söylemiştir. Eserin başında kendini tanıtır sıfatlarını saydıktan sonra eserin dili ile ilgili şunları söylemektedir: “Bazı yârânların ve tâlib kardeşlerin Arabî ve Farsî'ye ziyâde kudretleri olmadığı eclinden bu kitâb Türkî ihtiyâr kılındı.”⁶²

Yukarıda zikredilen eserlerin yanında tasavvufî ahlakla ilgili esasları ihtiva eden Türkçe Esrârname, bir kısmı Arapça bir kısmı Farsça olarak kaleme alınan ve mükâşefe tevhit ilmi, ittihat, abdâl, evtad, kutub, mürşit gibi tasavvuf kavramlarının ele

⁵⁵ Hamza Güner, *Kütahyalı Şâirler*, Kütahya İl Basımevi, Kütahya, 1967

⁵⁶ Abdullâh-ı İlahî, *Zâdü'l-müşâkîn*, Süleymaniye Ktp, İbrahim Efendi Kitaplığı, nu. 420

⁵⁷ Abdullâh-ı İlahî, *Necâtü'l-ervâh*, Süleymaniye Ktp, Haşim Paşa Kitaplığı, nu. 58

⁵⁸ Bozyiğit, a. g. e., s. 29.

⁵⁹ Latîfî, a. g. e., v. 19b

⁶⁰ Hoca Sadeddin Efendi, a. g. e., s. 197.

⁶¹ Abdullâh-ı İlahî, *Necâtü'l-ervâh*, Süleymaniye Ktp, Uşşâkî Kitaplığı, nu. 25; Dügümlü Baba Kitaplığı, nu. 364

⁶² Kasım Koç, *Abdullâh-ı İlahî'nin Hayatı, Eserleri, Keşfü'l-Vâridât'ının Tahlili ve Fikirleri*, UÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1995, s. 44

alındığı Necâtü'l-ervâh, Arapça yazılmış olup vahdet-i vücûd konusunu inceleyen Risâletü'l-vücûd, Farsça olarak kaleme alınan tasavvufî düşünce ve vahdet-i vücûdun önemli istilahlara açıklık getiren Risâle-i Ehadiyye, XVI. yüzyılın meşhur İranlı sufi alim ve şairi, şathiyeleri ve tecelli fikrine önem vermesiyle tanınan Ruzbihân Baklî'nin Risale-i Kuds adlı eserine Farsça olarak yaptığı şerh olan Menâzilü'l-kulûb gibi eserleri vardır. Bu eserlerin yanı sıra Abdullah-ı İlahî'ye izafe edilen bir takım eserler de mevcuttur. Bunlar: Sadreddin Konevî'nin bir çok şerhi yapılmış olan Miftâhü'l-gayb el-cem ve'l-vücûd fi'l-keşf veş'sühûd adlı eserinin şerhi olan Şerhu Miftâhi'l-gayb adlı eserdir. Bu eseri İlahî'ye Kâtip Çelebi Keşfü'z-zünûn adlı eserinde, Bursalı Mehmet Tahir Osmanlı Müellifleri adlı eserinde nispet etmektedir. Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği kırk hadisın metni ve bunların manzum bir tercümesini ihtiva eden Terceme-i Hadîs-i Erbaîn adlı eser, Allah'ın doksan dokuz isminin açıklaması olan Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, gene hangi İlahî'ye ait olduğu belirlenemeyen Türkçe tasavvufî şiirleri ihtiva eden esrar-ı huruf konularından bahseden Fütuhât-ı İlâhî, müritlere züht ve takvayı öğretmek amacıyla yazılan Tarikatnâme, miraç hadisesini anlatan manzum bir eser olan Mirâciye, henüz bulunamamış olan Keşfü'z-zünûn Osmanlı Müellifleri, Esmâü'l-müellifin gibi eserlerde İlahî'ye nispet edilen Füsûlü'l-vusûl, insanların kötü fiilleri, zâhir ve batın ilimleri, fetvâ, takvâ, budalâ melâmiyyûn sâlik-i meczubân, selâtin, vüzerâ, vükelâ gibi konuları ele alan Kenzü'l-esrâr adlı eser, tasavvufî ve şer'î bir takım sorulara cevapların arandığı Risâle-i Es'ile ve Ecvibe gibi eserler Abdullâh-ı İlâhî'ye nispet edilmektedir.⁶³

İlâhî'nin bizi ilgilendiren yönü tezkirelerde yer edinecek kadar iyi bir şâir olmasıdır. Tezkirelerde ve hakkında bilgi bulabildiğimiz diğer kaynaklarda yer yer İlâhî'nin şiirlerine de yer vermektedir. Tezkireciler ve bazı biyografi yazarları onun şiirlerinden beğendiklerine eserlerinde yer vermişlerdir. İlâhî'nin şiirleri hakkında Âşık Çelebi "Sâir evliyâullah de'b ü edebleri üzre şi'irleri ki şi'âr-ı şâiriyyeden ârîdür ve tekellûf ü tasalufdan berîdür ekseri mutasavvifâne ve fenn-i tevhîdde mutasarrıfânedür" diyerek şâirlik göstermekten ziyade didaktik amaçlı tasavvufî görüşlerini anlatmak için şiir yazdığını söylemektedir.⁶⁴ İlâhî Divanı 1960 yılında İsmail Ertaylan tarafından neşredilmiştir.⁶⁵ 128 sayfa olan bu divanın 115 sayfası Farsça 13 sayfası Türkçedir.

⁶³ Kasım Koç, a. g. t., s. 50

⁶⁴ Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ, Haz. Meredith Owens, London, 1971, v. 35b

⁶⁵ İsmail Hikmet Ertaylan, İlâhî Divanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1961

Kaynaklarda yer verilen İlahî'ye ait şiirler şunlardır:

Latifi Tezkiresinde.

Çâr çîzest nâ-murâdân-râ murâd ender cihân

Terk-i mâl terk-i câh terk-i râhat terk-i cân

Beytin anlamı: Muradı olmayanlara murat olarak dünyada dört şey yeter.

Malı terk, makamı, rahatı ve canı terk.

Çûn to teslîm-i rızâ-i Hak şevî bî-hîş bâş

Yahkûmullâh mâ yeşâ ve yahkûmullâh mâ yürîd

Beytin anlamı: Sen hakkın kazasına teslim olduğunu için kendinden geç.

Allah dilediği ve istediği gibi hükmeder.

Kâr-ı to nîkest be-tedbîr-i to nîst

Ver nîz be-dest hem zi-taksîr-i to nîst

Teslîm-i rızâ pîşe kon ü şâd bezî

Ki nîk ü bed-i cihân be-tedbîr-i to nîst

Şiirin anlamı: Eğer senin işin iyiye bu senin tedbir almanla değildir.

Kötüye de senin kusurundan değildir. Kadere teslim mesleğini tut ve şad ol çünkü iyi ve kötü senin tedbirinle değildir.

Âşık Çelebi'de:

Bî tekellûf şod İlahî-râ makâm ender Simav

Gerçi hod-râ ez tekellûf-i derd saht ez dergâh⁶⁶

Beytin anlamı: İlahî'ye makam bir yük olmadan Simav oldu. Gerçi kendini dert yükünden dergahta kurtardı.

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şî'rest âhir kimyâ

Beytin anlamı: önce şiir sonra kimya bilmek evliyanın büyüklerinin kerametlerindedir.

Çâr çîzest nâ-murâdân-râ murâd ender cihân

Terk-i mâl terk-i câh terk-i râhat terk-i cân

Beytin anlamı: Muradı olmayanlara murat olarak dünyada dört şey yeter.

Malı, makamı, rahatı ve canı terk.

⁶⁶ Bu beyitte İlahî, bî-tekellûf kelimesiyle doğmuş olduğu Tekellûf köyüne işaret ediyor.

Çûn to teslîm-i rızâ-i Hak şevî bî-hîş bâş

Yahkûmullâh mâ yeşâ ve yahkûmullâh mâ yürîd

Beytin anlamı: Sen hakkın kazasına teslim olduğunu için kendinden geç. Allah dilediği ve istediği gibi hükmeder.

Tacü't-tevarih'te:

Bî tekellûf şod İlahî-râ makâm ender Simav

Gerçi hod-râ ez tekellûf-i derd saht ez dergâh

Beytin anlamı: İlahî'ye makam bir yük olmadan Simav oldu. Gerçi kendini dert yükünden dergahta kurtardı.

1. 2. 2. Ahmedî

Ahmedî, İslam kültür dünyasının etkisi altında oluşan Türk edebiyatının Anadolu ve Rumeli'deki gelişme yıllarında yetişen en önemli kişilerinden birisidir. Özellikle İskendernâmesi içinde yer alan Dâstân-ı Tevârîh-i Âl-i Osman adlı bölümün tarihçiler arasında uyandırdığı ilgiden dolayı, geçen yüz yılın sonlarından bu yana hayatı ve eserleri çeşitli araştırmalara konu olmuş durumdadır.⁶⁷

XVI. yüzyıl kaynaklarına baktığımızda Ahmedî'nin Kütahyalı şâirler içinde kendisine en çok yer verilen şâirlerden birisi olduğunu görürüz. Bir çok şâirin onu üstat olarak kabul ettikleri, şiirlerinde ona yer verdikleri bilinmektedir. Latifi, Sehî Bey, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi gibi tezkirecilerin yanı sıra Gelibolulu Âlî, Hoca Sâdeddin Efendi ve Nişancı Mehmed Paşa gibi tarihçiler de Ahmedî hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Mecdî Efendi'nin Şakâik tercümesinde Ahmedî'den bahsedilmektedir. Kaynaklara bakıldığında çelişen bir takım bilgilerle birlikte, sonraki tezkireci ve tarihçilerin bazen öncekilerin fikirlerini kabul edip onları aynen aldıkları bazen de kendi fikirlerini beyan ettikleri görülecektir.

Ahmedî'den üç asır sonra yaşamış olan Katip Çelebi'ye göre Ahmedî'nin tam adı Tâcüddin İbrahim b. Hızırdır.⁶⁸ Onun dışında ne tezkireciler ne de tarih yazarları Ahmedî'nin adını tam olarak verirler. Ahmedî hakkında bir çok araştırma yapılmasına rağmen bugün onun adı hakkında kesin bir şekilde verilmiş bir yargı bulunmamaktadır. Bilindiği gibi tezkirelerde şâirlerin doğumları hakkında da net tarihler verilmez. Bu çalışma esnasında taranmış olan hiçbir kaynakta Ahmedî'nin doğum tarihi

⁶⁷ Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 1.

⁶⁸ Kortantamer, a. g. e., s. 3.

verilmemiştir. Ancak Taşköprülüzâde İsmüddin Ahmed'in Şakâyık'te belirttiğine göre⁶⁹ Ahmedî hicretin sekiz yüz on beşinci senesinin sonlarında (1413) seksen yaşını aştığı halde vefat etmiştir. Bundan yola çıkarak Ahmedî'nin doğum tarihinin yaklaşık olarak 1334 yılı olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakların en çok ihtilaf ettiği konu Ahmedî'nin doğum yeri meselesidir. Ahmedî'nin doğum yerini bildiren ilk kaynak onun ölümünden yüz seneyi aşan bir süre sonra yazılmış olan Latifi Tezkiresidir. Latifi Ahmedî'nin Sivaslı olduğunu söylemektedir.⁷⁰ Taşköprülüzâde'ye⁷¹ göre ise Ahmedî'nin asıl memleketi Germiyandır. Âşık Çelebi de aynı şeyi söylemektedir. Buna karşılık Hasan Çelebi⁷² bir seçime gitmeksizin Latifi ve Taşköprüzâde'nin sözlerini belirtmekle yetiniyor. Künhü'l-ahbâr yazarı Gelibolulu Mustafa Âlî de Ahmedî'nin Sivaslı olduğuna kesinlikle inanmaktadır.⁷³ Ahmedî hakkında araştırma yapan araştırmacılar da bir fikir birliği sağlayamamışlardır. Ahmedî'nin Germiyanlı, Sivaslı ve Amasyalı olduğu gibi iddialar dile getirilmişse de bunun tam ispatı yapılamamıştır. Ahmedî'nin adı gibi doğduğu yer de muğlaktır. Fakat doğduğu yer her neresi olursa olsun Ahmedî, Germiyan'a ve Kütahya'ya mal olmuş bir şâirdir.

Ahmedî'nin iyi bir eğitim aldığını biliyoruz. Ahmedî'den söz eden bütün kaynaklar onun eğitim hayatı hakkında bilgi vermişlerdir. Taşköprülüzâde İsmüddin Şakâik'te , Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde ve Gelibolulu Âlî Künhü'l-ahbâr'da bildirdiğine göre Ahmedî, Molla Fenarî ve Hacı Paşa gibi bilgin kişilerle birlikte Mısır'da eğitim görmüştür. Kaynakların anlattığına göre Ahmedî Hacı Paşa ve Molla Fenarî Mısır'da iken tanınmış bir şeyhin yanına giderler ve ona ileride ne olacaklarını sorarlar. Şeyh de Ahmedî'ye ileride iyi bir şâir olacağını, Hacı Paşa'nın iyi bir tabip, Molla Fenarî'nin de büyük bir alim olacağını söyler. Daha sonra da onun söyledikleri aynen gerçekleşmiştir. Ahmedî hakkında doktora çalışması hazırlayan Tunca Kortantamer, bu hikayenin tarihi gerçeklere uymadığını söylemektedir. Çünkü daha 1350 yılında dünyaya gelen Molla Fenarî ile 1334'ten önce doğmuş olan Ahmedî'nin beraber tahsil görmeleri akla yatmamaktadır. Molla Fenarî dünyaya geldiğinde Ahmedî on altı yaşını aşmıştı. Molla Fenarî, Mısır'a gitmeden önce Karaman'da öğrenim

⁶⁹ Mecdî Efendi, a. g. e., s. 71.

⁷⁰ Latifi, a. g. e., v. 32b

⁷¹ Mecdî Efendi, a. g. e., s.70.

⁷² Aysun Sungurhan, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Tezkiretü'ş-şuara (İnceleme, Tenkitli Metin), GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,1999, s. 143.

⁷³ Âlî, Künhü'l-ahbâr, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa Kısım, nu. 795, v. 90b

gördüğüne göre bu süreyi de göz önüne alırsak on onbeş yaşlarındaki Molla Fenarî ile otuz yaşını aşmış olan Ahmedî'nin beraber eğitim gördüğünü söyleyemeyiz. Ayrıca Molla Fenarî'nin Mısır'da öğrenime başladığı yıllarda Ahmedî'nin Anadolu'da bulunduğu dair işaretler de vardır.⁷⁴ Bu hikayenin doğruluğu kuşku uyandırsa da zamanın geleneklerine uyarak Ahmedî'nin Mısır'da eğitim gördüğü iddia edilebilir. Kaynaklar Ahmedî'nin önemini göstermesi açısından Ahmedî'nin ismini Hacı Paşa ve Molla Fenarî gibi bilginlerle bir araya getirmiş olabilirler.

Mecdî Efendi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî Ahmedî'nin Şeyh Ekmelüddin'den ders aldığını söylüyorlar. Çok tanınmış bir İslam bilgini olan Ekmelüddin el-Babartî (ö. 1384) Ahmedî'nin öğrencilik yıllarında gerçekten Kahire'de müderrislik yapmaktaydı. Hanefî mezhebinin temel eserlerinden sayılan el-Markınanî'nin kitabı Hidâye'ye şerh olarak yazdığı İnâye'si ile ün yapmıştı⁷⁵. Gene bu yaklaşım da Ahmedî'nin önemli kişilerden ders aldığını söyleyerek onun büyüklüğünü gösterme gayreti olarak açıklanabilir.

Taşköprülüzâde, Ahmedî'nin Mısır'daki eğitimini tamamladıktan sonra Germiyan Beyi Süleyman Şâh'a intisap ettiğini şu ifadelerle belirtmektedir: “Mevlânâ Ahmedî diyâr-ı Mısır'dan vatan asîl ve mevlid-i cezîline avdet eyledükde Germiyân oğluyıla musâhabet idüp ana hâce oldu. Mîr-i mezbûr eş'âr vü ebyâta râğıb olmağın Mevlana Ahmedî dahı ol semte râğbet eyledi.”⁷⁶ Ahmedî'nin şiire Germiyanoglu'nun tavsiyesi ile Kütahya'da yöneldiğini söylemek mümkündür. Germiyanoglu'na hoca olan Ahmedî'nin siyasi otoriteye yakın olduğunu Süleyman Şâh'a musahip⁷⁷ olmasından da çıkarabiliriz. Âlî'nin ifadesine göre Ahmedî'nin tatlı bir sohbeti vardır. Bundan dolayı zamanın büyükleri ve yöneticileri Ahmedî'ye çok râğbet etmişlerdir. Latîfî ve Kınalızâde Hasan Çelebi, Ahmedî'nin en meşhur eseri olan İskendernâmesini Süleyman Şâh ve zamanın ayanına sunduğunu, onların bunu beğenmeyip “böyle hacimli bir kitaptan hoşça bir kasîde daha faziletlidir” diyerek tenkit ettiklerini yazar. Zamanın ayanının şiiri çok iyi değerlendirebildiğini söyleyen kaynaklar Ahmedî'ye yöneltilen bu eleştiriyi doğru bulmaktadırlar.⁷⁸ Âlî, Şeyhî ve Ahmedî'nin aynı hücrede ikamet ettiklerini söylemektedir.⁷⁹ Ahmedî'nin yöneltilen eleştirilerden kırıldığını gören Şeyhî,

⁷⁴ Kortantamer, a. g. e., s. 9.

⁷⁵ Kortantamer, a. g. e., s. 10

⁷⁶ Mecdî Efendi, a. g. e., s. 70

⁷⁷ Hükümdarların yanında bulunan, sözü sohbeti dinlenir, bilgili sohbet arkadaşı, nedim demektir.

⁷⁸ İsen, Künhü'l-ahbârın Tezkire Kısım, s. 105

⁷⁹ Gelibolulu Âlî, Künhü'l-ahbâr, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nu. 795, v. 91a

Ahmedî için güzel bir kasîde yazar. Ertesi gün şiiri ayana sunduğunda Ahmedî'ye eğer bu kitap senin ise kasîde senin değildir; kasîde senin ise kitap senin değildir diyerek şiir bilgisine olan vukuflarını gösterirler. Yalnız bu hikayenin de uydurma olması ihtimali vardır. İskendernâme 1390 tarihinde bitirilmiştir. İskendernâme'nin Germiyanoglu Süleyman Şâh için yazılmaya başlandığı bilinmektedir. Ancak eser tamamlanamadan Süleyman Şâh vefat etmiştir. Süleyman Şâh'ın ölüm tarihi 1388'dir. Bu bakımdan Ahmedî, İskendernâme'yi ona sunmuş olamaz. Bu hikayenin doğru olamayacağını gösteren başka bir kanıt da şudur: Germiyanoglu Süleyman Şâh öldüğünde, 1373-1376 yılları arasında bir tarihte doğmuş olan Şeyhî olsa olsa on iki ile on beş yaşları arasında bulunmaktaydı. Ahmedî ise altmışına yaklaşmıştı. Bu hikaye Ahmedî divanındaki sayısı hiç de az olmayan güzel şiirler ile şiir değeri olmayan İskendernâme arasındaki farktan kaynaklanmış olmalıdır.⁸⁰

Ahmedî'nin Germiyan öncesinde de şiirle uğraştığını sezdiiren ip uçları bulunmaktadır, ama onun şiire yoğun olarak Germiyan Beyi Süleyman Şâh'ın desteğiyle yöneldiği anlaşılıyor. Ahmedî, İskendernâme'nin ön sözünde bu durumu dile getirip kendisinin şiirde ilerlemesini sağlayan Şâh-ı cihan diye adlandırdığı bir hükümdara minnet duygularını sunmaktadır.⁸¹

Ahmedî Germiyan sarayında iken dikkati çeken noktalardan biri de onun sarayda bulunan başka bir şâir olan Şeyhoğlu ile sürekli bir mücadele içerisinde bulunmasıdır. Gerek İskendernâme'de gerekse Ahmedî divanının çeşitli yerlerinde Ahmedî'nin Şeyhoğlu ile mücadele halinde olduğunu gösteren deliller vardır. Bu konudaki örnekler Süleyman Şâh Zamanına Edebî Muhit bölümünde verilmiştir. Saraya yakın bu iki şâir arasındaki mücadele her halde otoriteye yakın olup Süleyman Şâh'ın câize ve ihsanlarından daha fazla yararlanabilmenin mücadelesi olmalıdır.

Ahmedî, Germiyanoglundan sonra Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a intisap etmiştir.⁸² Onun emir Süleyman'a ne zaman ve nerede intisap ettiği hakkında kaynaklar her hangi bir bilgi vermemektedir. Fakat bu hadiseden önce kaynaklar Ahmedî'nin Anadolu'nun birliğine çok büyük zarar veren ve fetret devrinin yaşanmasına sebep olan Timur'la da yakın ilişki içinde olduğunu söylüyorlar. Ahmedî Timur'a Amasya'da bir kasîde sunarak yaklaşmayı başarabilmiştir. Şakâik, Âşık Çelebi,

⁸⁰ Kortantamer, a. g. e., s. 13.

⁸¹ Kortantamer, a. g. e., s. 13.

⁸² Mecdî Efendi, a. g. e., s. 70.

Hasan Çelebi tezkirelerine ve Kühnü'l-ahbâr'da anlatılan hikayeye göre Timur ve maiyeti hamama giderler. Timur, Ahmedî'den herkes için bir paha biçmesini söyler. Timur orada bulunanlara değişik miktarlarda kıymet biçtikten sonra Timur, Ahmedî'den kendisi için de bir fiyat biçmesini söyler. Ahmedî, Timur'un fiyatını seksen akçe olarak belirleyince Timur sadece üzerindeki peştemalin seksen akçe edeceğini kendisi için çok az fiyat biçtiğini söyler. Bunun üzerine Ahmedî, kendisinin peştemale fiyat biçtiğini yoksa Timur'un bir değer etmeyeceğini söyleme cesaretini gösterir. Daha önce de belirtildiği gibi Ahmedî, tatlı dilli birisi olarak tanınmakta ve bu özelliğiyle zamanın bir çok ileri gelenlerine yaklaşmayı başarabildiği bilinmektedir.

Ahmedî, Germiyan sarayından sonra Timur, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman, Çelebi Mehmet ve I. Murat'a yakın olmayı başarabilmiştir. Divanında Germiyanoglu Süleyman Şâh için iki, Emir Süleyman için otuz altı, Çelebi Mehmet için yedi, Subaşı Şücaeddin Süleyman için bir ve kimliği bilinmeyen Ayas Bey için bir medhiye bulunmaktadır.⁸³

Ahmedî, hicretin sekiz yüz on beşinci senesinin sonlarında seksen yaşını aşmış olduğu halde Amasya'da vefat etmiştir. Ahmedî denince ilk akla gelen eser, İskendernâmedir. İskendernâme, isminden de anlaşılacağı gibi Makedonyalı Filip'in oğlu Büyük İskender'in hayat ve fütühâtına ait tarihî ve destanî rivayetlerin bir nevi dizilişinden müteşekkil bir eserdir.⁸⁴ Ahmedî bu eseriyle o kadar bütünleşmiştir ki Latifi, Ahmedî'yi tanıtırken tezkiresinde "İskendernâme Sahibi Mevlana Ahmedî" başlığını koymuştur. Sehî Bey bu eserin Nizâmî'nin hamsesinden Türkçe'ye yapılmış bir çeviri olduğunu söylemektedir.⁸⁵ Ancak eserin içinde İslam ve Türk kültüründen bir çok unsurların ve sosyal tenkitlerin bulunması, Ahmedî'nin eserinin tercümeden ziyade telif olacağını akla getirmektedir. Zaten o devirdeki mütercimler eserin aslına sadık kalma gibi bir kaygı gütmüyorlardı. Çeviri eserlerde çevirenler kendilerinden de bir şeyler katıyorlardı. Bu bakımdan o zamanki bir çok tercüme eser tercümeden ziyade telif niteliğindedir. İskendernâme Germiyanoglu Süleyman Şâh için yazılmaya başlanmışken şâhın ölümü üzerine Yıldırım'ın oğlu Emir Süleyman'a sunulmuştur. Ahmedî sonradan eserinin sonuna Osmanlı tarihine ait bir kısım olan Dâstân-ı Tevârîh-i Âl-i Osman adlı bölümü de eklemiştir. Orada Emir Süleyman için ayrılan bölüm

⁸³ Kortantamer, a. g. e., s. 14.

⁸⁴ Nihat Sami Banarlı, "Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman", *Türkiyat Mecmuası*, Burhanettin Matbaası, İstanbul, 1939, C. VI., s. 60.

⁸⁵ Sehî Bey, *Heşt Behişt*, Haz. Günay Kut, Harvard Üniversitesi Yayınları. Boston, 1978, s. 174

tamamen bir medhiyeden ibaret kaldığı cihetle ömrü müsaade ederse Süleyman devri hakkında ayrı bir kitap yazmak tasavvurunda olduğunu da söylemiştir. İran mesnevilerinin tertibine uygun olarak düzenlenen ve takriben 10.000 beyitten mürekkep olan bu eserde şâir, Firdevsî ve Nizâmî'ye körü körüne bağlı kalmamış, İskender hakkındaki başka rivayetlerden istifade ettiği gibi muhtelif vesilelerle ansiklopedik kültürünü gösterecek bir çok ilave ve istitratlar yapmış, olayları anlatırken ahlakî nasihatler vermiş ve böylece eserine didaktik bir mahiyet izafe etmiştir.⁸⁶ Sehî Bey, bu eser için sadece Nizâmî'nin hamsesinden tercümedir derken, Latîfî, Ahmedî'nin İskendernâme'yi Emir Süleyman namına yazdığını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir:

“İskendernâme'yi mezbûrun nâmına dimüşdür ve ilm-i zâhir u bâtundan âfâkî ve enfüsî ve İlâhî ve riyâzî teşbîh ü temsîl ile ilm-i hendese ve hey'etden ve ilm-i nücûm u hikmetden çok maânî ve maârif harc u derc imişlerdür bilcümle fûnûn u ulûmun envâ' u ecnâsından hayli fûnûn-ı kesîreye tenâvüli ve şumûli vardır”⁸⁷

Gelibolulu Âlî Ahmedî'yi İskendernâme müellifi olarak tanıtmaktadır. Hasan Çelebi bu konuda şöyle söylemektedir.

“Egerçi mezbûrun İskendernâmesi meşhûrdur lakin ne makûle nazm idüğü ma'lûm-ı cumhûrdur. Hattâ rivâyet olunur ki Ahmedî kitab-ı mezbûrî a'yân-ı asrına arz eyledükde anlar dahı bu makûle kitâbdan bir kasîde yegdür dirler.”⁸⁸ Şakâik'de de eser şöyle değerlendirilmiştir.

“... Süleyman Çelebi ile karîn olup şi're hüsn-i iltifatları dâiyesiyle nâm-ı şeriflerin İskendernâme nâm mesnevî kitâbı nazm idüp anın ilm-i hendeseden ilm-i hikmet ve ilm-i tıbdan çok nesne derc eyledi..”

Ahmedî'ye ait diğer bir eser de Cemşid ü Hurşid mesnevisidir. Kaynaklarımız içinde yalnız Sehî Bey Tezkiresinde ve Kühnü'l-ahbâr'da bu eserden bahsedilmektedir. Kaynaklarda bu eserle ilgili her hangi bir değerlendirme yapılmazken Sehî, eserin varlığından, Âlî de eserin Süleyman Şâh'a sunulduğundan bahsetmiştir. Eser Nihat Sami Banarlı tarafından ortaya çıkarılmıştır. Banarlı'ya göre İskendernâme ne kadar kıymetli bir eser ise Cemşid ü Hurşid mesnevisi de o kadar kıymetli bir eserdir. Bu eser, (hicrî 806) 1403-1404 tarihinde yazılmış ve 5000 beyitten müteşekkildir. Banarlı eseri tetkik ettikten sonra eserin Emir Süleyman adına yazıldığını

⁸⁶ Fuat Köprülü, “Ahmedî” İslâm Ansiklopedisi, MEB Yayınları, İstanbul, 195?, C. I., s. 218.

⁸⁷ Latîfî, a. g. e., v. 33a

⁸⁸ Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuarâ, Süleymaniye Ktp, Esad Efendî, 3869, v. 48b

kesin bir şekilde belirtmektedir. Fakat Süleyman'ın 1410'da ölümünden sonra şâir nasıl I. Mehmet namına kasîde hazırlamışsa tıpkı bunun gibi Süleyman namına hazırlanmış olan Cemşid ü Hurşid'i de eserin başına ilave ettiği bir kaç parça ile I. Mehmet'e sunmuştur. Nihat Sami, bu eserde Dede Korkut ve Köroğlu Destanı gibi Türk eserleri ile ortak olan bir takım hususiyetleri tespit etmiştir. Bu mesnevinin konusu İran ve Türk edebiyatlarında sıkça görülen klasik aşk hikayesidir. Eserin en ilginç taraflarından biri de eserin görmeden aşık olma motifi üzerine kurgulanmış olmasıdır.⁸⁹

Ahmedî'nin yazmış olduğu diğer bir eser de Tervîhu'l-ervâhtır.⁹⁰ XVI. yüzyıl kaynaklarında bu eserin ismi geçmemektedir. Ancak Latîfî Tezkiresi'nde⁹¹ Ahmedî'nin sağlıkla ilgili bir eser yazdığı söylenmiş ama eserin ismi verilmemiştir. Bu eser muhtemelen Tervîhu'l-ervâh olmalıdır. Daha sonraki kaynaklarda eser, Tefrîhu'l-ervah şeklinde yanlış olarak kaydedilmiştir. Bu eser takriben dört bin beyitten müteşekkil olan bir mesnevidir. Eserin başında tıbbîye ait bazı kanunlardan yani bazı tıbbî meselelerden bahsedeceğini söyleyen müellif bu eseri Süleyman Çelebi namına yazmıştır. İran ve Türk edebiyatlarında cinsi münasebetlere zevk ve sefahate, keyfe ait bir takım meselelerin böyle tıbbîye aitmiş gibi ciddi bir renk verilerek şiir konusu ittihaz edilmesi eski bir gelenektir. İhtiyar şâir, genç şehzâdenin hoşuna gitmek için böyle bir yol seçmiş olmalıdır.⁹² Emir Süleyman, karakter itibarıyla zevk ve eğlenceye düşkün birisiydi. Her zaman devrin ileri gelenlerine yakın olmasını bilen ve zaman zaman değişik padişâhların yanında yer almasını beceren Ahmedî Süleyman'ın bu hasletlerini bildiğinden dolayı bu yolu seçmiş ve bu yolla onun yanında sağlam bir yer edinmek istemiş olmalıdır.

Ahmedî'nin en önemli eserlerinden birisi de divanıdır. Ahmedî'nin sanat kudretini ve şahsiyetini en çok burada görmekteyiz. Sehî Bey Ahmedî divanının insanlar arasında meşhur olduğunu belirtmiştir.⁹³ Latîfî de onun divanını Emir Süleyman adına yazıldığını divanın mürettep ve mükemmel olduğunu, divanda çok fazla kasîde, terci ve gazel bulunduğunu fakat nazmının sade olduğunu söylemiştir.⁹⁴ Bunların dışında XVI. yüzyıl kaynaklarından sonraki kaynakların bahsettiği Hayretü'l-

⁸⁹ Banarlı, a. g. m., s. 136.

⁹⁰ Ahmedî, Tervîhü'lervâh, Topkapı Sarayı Ktp, Revan Odası Kitapları, nu. 1681

⁹¹ Latîfî, a. g. e., v. 33a

⁹² Köprülü, a. g. m., s. 219.

⁹³ Sehî Bey, a. g. e., s. 175.

⁹⁴ Canım, a. g. e., s. 164.

ukalâ, Kaside-i Sarsarî Şerhi ve Mirkâtü'l-edeb gibi eserler Ahmedî'ye izafe edilmektedir.

Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynakları Ahmedî'nin şu şiirlerini seçmişlerdir:

Heşt Behişt:

Mesnevi: Şükr kim bu defter-i gevher-i nizâm

Böyle hoş tertîb ile buldı nizâm

Hakka minnet kim bu silk-i gevheri

Tuhfe itdüm ana ko'ldur cevheri

İşbu resme derc-i pür nakş-ı nigâr

Çîn içinde yazamaz gevher nigâr

Lutfi zîbâ vü 'ibâreti latîf

Nazmı mevzûn ü işâreti şerîf

Bir gülistandur açılmış gülleri

Tâze olmuş lâle vü sünbülleri

Derc-i hikmetde lebâ-leb toludur

Derc-i ma'nîdür kamu fazlında pür

Her birin bir nesneye kıldum mesel

Tâ ki sözümde bulunmaya hâlel

Bundan öndin niçe söz söylediler

Dürlü destânlar beyân eylediler

Kıl tefahhus kamusun önden sona

Hîç birini gör ki benzer mi buna

Buna insâf ile kılarsan nazar

Göresin kim nicedür silk-i gevher⁹⁵

Latîfi:

Matla: Fikr eyle mebde'ün neredendür nedür me'âd

Hem geldigünden işbu makâma nedür murâd

Mebde' kamu halâyıka hakdur ayne'l-yakîn

Pes ol olur kamuya girü merci' u me'âd

⁹⁵ Vezni: fâilâtün fâilâtün fâilün

Geldün saâdet-i ebed etmege kesb sen
Sana gerek riyâzât ile pâk i'tikâd⁹⁶

Velevu: Bî-bekâdur bu menzil ey ahbâb
Fettekullâhe yâ üli'l-elbâb⁹⁷

Beyt: Hâr-puštun hâr saklar cânını
Nermlik döker semûrun kanını⁹⁸

Velevu: Bu yidi pâsbânı tokuz kal'adan gezer
Hindû saçun kaçan ata bir lu'b ile kemend⁹⁹

Hasan Çelebi:

Fırsatında düşmene viren amân
Kayd-ı fâ gibi olısar bî-gümân¹⁰⁰

Âli:

Der sıfat-ı hazân:

İ'tidâlinde 'udûl itdi hevâ
Gitdi gülden berg ü bülbülden hevâ
Lâle vü gülden mu'arrâ oldı bağ
Bülbülün işretgehini tutdı zâğ
Hâr-puštun hâr saklar cânını
Tirligi döker semûrun kanını¹⁰¹

Nazm: Fikr eyle mebde'ün nireden niredür me'âd
Hem geldigünden işbu makâma nedür murâd.

Şakâik:

Fikr eyle mebde'ün niredendür nedür me'âd
Hem geldigünden işbu makâma nedür murâd

Şi'r:

Hâr-puštun hâr saklar cânını
Nermlik döker semmûrun kanını
Fırsatında düşmene viren amân
Kayd-ı fâ gibi olısar bî-gümân

⁹⁶ Vezni: mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün

⁹⁷ Vezni: fâilâtün mefâilün fa'lün

⁹⁸ Vezni: fâilâtün fâilâtün fâilün

⁹⁹ Vezni: mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün

¹⁰⁰ Vezni: fâilâtün fâilâtün fâilün

¹⁰¹ Vezni: fâilâtün fâilâtün fâilün

Beyt:

Beyân-ı haşmet ü câheş be-şerh ne-âyed ez-ân
Güvâh-ı haşmet-i û bâ-hemîn ifâdat-ı üst¹⁰²

1. 2. 3. Ahmed-i Dâî

Türk edebiyatının Eski Anadolu Türkçesi alanındaki büyük yazarlardan biri de Ahmed-i Dâî'dir. Ahmed-i Dâî hakkında Sehî Bey'in Heşt Behişt, Latiff'nin Tezkiretü'ş-şuara, Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi ve Gelibolulu Âlî'nin Kühnü'l-ahbâr gibi XVI. yüzyıl kaynaklarında bilgiler bulabilmekteyiz.

Ahmed-i Dâî, çağdaş araştırmacılarca önceleri pek önemsenmediği gibi, yanlış da değerlendirilmişti. Bunun başta gelen nedenleri arasında Ahmed-i Dâî'nin en önemli eserleri olan Türkçe Divan'ı ve Çengnâme'sinin yüzyılımızın ilk yarısının sonlarına kadar ele geçmemiş oluşu gösterilebilir. Ahmed-i Dâî'nin gerçek değerini en iyi ortaya koyan bu eserler uzun süre bulunamadıkları için, Osmanlı kaynaklarından çoğunun Ahmed-i Dâî ile ilgili doğru olmayan değerlendirmeleri bir zincirin halkaları gibi çağımıza ulaşıp geldiler. Latiff ve Hasan Çelebi ile başlayan bu yanlışların izleri Gibb, Köprülü ve Bombaci gibi tanınmış edebiyat tarihçilerinde bile göze çarpıyor.¹⁰³

Sehî Bey Tezkire'sinde Ahmed-i Dâî'nin nereli olduğu konusunda her hangi bir bilgi verilmemiştir. Latiff, "Bu dahi Germiyandan Mîr Süleymân mâdihlerinden..." demektedir.¹⁰⁴ Hasan Çelebi de: "Vilâyet-i Germiyân'dan Sultân Murad-ı Mâzînün birâderi Emîr Süleymân şuarâsından ve nâzımân-ı Rûm'un akdem-i kudemâsındandır" demektedir.¹⁰⁵ Gelibolulu Âlî, Ahmed-i Dâî'yi şu şekilde tanıtmaktadır: " Bu dahi ol devr şuarâsından ve vilâyet-i Germiyân'un kuzât-ı zurefâsında idi."¹⁰⁶ Ahmed-i Dâî hakkında tafsilatlı bir çalışma yapmış olan İsmail Hikmet Ertaylan kaynakların aksine Ahmed-i Dâî'nin Germiyanlı olamayacağını belki Germiyan'a Aydın taraflarından gelmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Ertaylan, Süleymannâme adlı eserin sahibi Firdevsî-i Tavi'l'in eserinin mukaddimesinde mesnevi yazar eski şâirlere değinirken Süheyl ü Nevbahâr yazar İzzeddin Ahmet'ten bahsettiğini, bunun Ahmed-i Dâî olabileceğini söylemektedir. Bu İzzeddin Ahmet Mes'ud b. Ahmet'in yeğenidir. Mes'ud

¹⁰² Beytin anlamı: onun haşmet ve makamının beyanı şerh edilemez, onun haşmetinin şahidi ifadeleridir.

¹⁰³ Kortantamer, a. g. e., s. 31.

¹⁰⁴ Sehî Bey, a. g. e., s. 179

¹⁰⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu'arâ, Süleymaniye Ktp. Esad Ef., 3869, v. 46 a

¹⁰⁶ Âlî, a. g. e., 92 a

b. Ahmet Aydınogullarına eser yazan bir şâirdi. Bundan dolayı da onun yeğeni olabilecek olan Ahmed-i Dâî'nin de Aydın taraflarından Germiyan Beyliği'ne katılmış bir şâir olabileceği ihtimali vardır. Ahmed-i Dâî nereli olduğu konusunda eserlerinde her hangi bir bilgi vermemiştir.¹⁰⁷ Bazı araştırmacılar da Ertaylan'ın bu iddialarının çok yanlış olduğunu çünkü Ahmed-i Dâî'nin Aydın'la ilişkisi olduğunu gösteren hiçbir şeyin bulunmadığını söylemektedirler.¹⁰⁸ Bu konuda şimdilik verilebilecek en doğru yargı kaynakların da bu konuda ittifak ettiğini göz önünde bulundurarak Ahmed-i Dâî'nin Germiyanlı olduğunu söylemektir.

Kaynakların şâirlerin doğum tarihleri hakkında net zamanlar vermeleri adetten değildir. Kaynaklar Ahmed-i Dâî için de net bir doğum tarihi vermezler. Ancak Ahmed-i Dâî'nin Germiyanoglu II. Yakup, Emir Süleyman, Çelebi Mehmet devirlerini idrak ettiğini, ihtiyarlığının da II. Murat'ın saltanatının ilk yıllarına rastladığını biliyoruz.

Taramış olduğumuz kaynaklardan yalnızca Sehî Bey şâirin isminin Ahmet olduğunu söylemektedir.¹⁰⁹ Ahmed-i Dâî, ismini de zaman zaman mahlasıyla birlikte şiirlerinde kullanmaktadır. Ahmed-i Dâî'den bahseden bütün XVI. yüzyıl kaynaklarında onun seçilmiş bir şiiri mevcuttur. Kaynaklara bu şiirden övgüyle bahsetmekte ve şiirin Ahmed-i Dâî'nin icat ettiği bir tarzda olduğunu, yani onun icat ettiği yeni bir üslup olduğunu belirtirler. İşte bu şiirde Ahmed-i Dâî adını ve mahlasını şöyle zikreder:

Kapunda kullarun bî-hadd velî kemter kulun Ahmed

Ne Ahmed Ahmed-i Dâî ne dâî dâî-i çâker

Sehî Bey ve Âlî'nin ifadelerine göre kadı olan ve bir çok eser meydana getiren Ahmed-i Dâî'nin iyi bir eğitim gördüğü muhakkaktır. Bu gün elimizde Ahmed-i Dâî'ye ait on yedi kadar manzum ve mensur eser bulunmaktadır. Bunların mütala ve tetkikleri, onun zamanın müellif ve alimleri arasında büyük bir mevkiye sahip çok bilgili bir alim olduğunu gösteriyor. Eserleri içinde Kuran tefsiri ve hadis ilimlerinden başlayarak mev'izaya, tarihe, teressüle, lügate, aruza, riyaziyeye, hey'ete, fala, tabire ve nihayet tıbbı varıncaya kadar, bütün ilimlere dair tasnif ve telifleri olduğu gibi Türkçe, Farsça ve Arapça'daki bilgisinin derinliğini ve sağlamlığını gösteren divân , mesnevi ve diğer manzumeleri de mevcuttur. Ahmed-i Dâî'nin tasavvufu da bir ilim olarak

¹⁰⁷ İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*, Üçler Basımevi, İstanbul, 1952, s. 3.

¹⁰⁸ Kortantamer, a. g. e., s.33.

¹⁰⁹ Sehî Bey, a. g. e.. s. 177.

mükemmelen bilmekte olduğunu tasavvufî neş'e ile yazmış olduğu eserleri ispat etmektedir.¹¹⁰

Ahmed-i Dâî, manzum ve mensur bütün eserlerinde bir sıra düşürerek kendisinin ulema sınıfından olduğunu söylemekte, çok zaman da ilme kıymet verilmediğinden, ulemaya rağbet ve hürmet edilmediğinden şikayetlerde bulunmaktadır. Türkçe ve Farsça divanlarında, Çengnâme'sinde ve diğer eserlerinde ilim ve fazilet sahiplerine devranın saygı göstermediğine, cahillere kıymet verildiğine dair şikayetleri, ve yer yer kendi ilim ve faziletini öne süren beyitleri, manzumeleri, sözden anlar buna değer verir kimsenin kalmadığına dair şikayetleri hep kendi ilmine kudret ve kabiliyetine olan güveninin delilleridir.¹¹¹

Ahmed-i Dâî'nin edebiyat sahnesine ilk çıktığı yer Ahmedî'de olduğu gibi Germiyan olmalıdır. Kaynaklarda Ahmed-i Dâî'nin Kütahyalı olduğu ve Kütahya'da kadılık ettiği belirtilmekle birlikte Ahmed-i Dâî'nin Kütahya'daki hayatına dair bilgilerimiz pek azdır. Ahmed-i Dâî yirmiye yakın eserinden sadece Tâbirnâme tercümesini Germiyanoglu II. Yakup Bey'e sunmuştur. Yakup Bey'in emriyle Farsça'dan Türkçe'ye çevrilen bu eser on beşinci asırda Germiyan Beyli'ği namına yazılmış son yadigarlardandır. Bu durum belki şâirin ilk dönemlerini Kütahya'da idrak etmesi sebebiyle olmalıdır. Ayrıca İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Dâî'nin Germiyanoglu adına bir divân tertip etmiş olup bunun henüz elde edilememiş olabileceğini söylemektedir.¹¹² Çünkü daha sonra Kütahya, çeyiz olarak Yıldırım Bayezid'e verilmiş ve 1390'da da tamamen Yıldırım'ın saltanatındaki Osmanlı ülkesine katılmıştır. Kütahya'nın Osmanlı ülkesine geçmesiyle Ahmedî, Ahmed-i Dâî ve Hamzavî gibi şâirler de Osmanlı ülkesine Yıldırım'ın oğlu olan ve uzun süre Edirne'de ikamet eden Emir Süleyman'a intisap etmiştir. Emir Süleyman'ın bu şâirlere sahip çıkması ve kendi etrafında bir edebî muhit oluşturması da Türk edebiyatı ve dilinin Anadolu sahasının ilk dönemlerindeki gelişimine çok katkıda bulunmuştur. Emir Süleyman, zevk ve eğlenceye düşkün bir şehzade olması hasebiyle etrafında bir çok şâiri toplamasını bilmiştir. O devirde geçimlerini zamanının büyüklerine şiir ve eser sunarak kazanan şâirlerin Emir Süleyman etrafında toplanmaları Emir Süleyman'ın

¹¹⁰ Ertaylan, a. g. e., s. 8.

¹¹¹ Ertaylan, a. g. e., s. 9.

¹¹² Ertaylan, a. g. e., s. 72.

bunlara rağbet ve hürmet ettiğini, değer verdiğini göstermektedir. Gerek Ahmed-i Divanı'nda gerekse Ahmed-i Dâî Divanı'nda Emir Süleyman için kasideler mevcuttur.

Ahmed-i Dâî, Osmanlı muhitinde sadece Emir Süleyman'la değil diğer şehzadelerle de temasa geçmiştir. Eserlerinden bazılarında bir takım vezir ve emirlerin adlarının anılmasından dolayı Ahmed-i Dâî'nin bu kişilerle temasa geçmiş olabileceği düşünülebilir. Ahmed-i Dâî, eserlerinden bir çoklarını zamanında tanınmış ve tarihte değerli roller oynamış olan emir ve vezirler adına yazmıştır.

Ahmed-i Dâî'nin ölümü hakkında yerli ve yabancı kaynaklar ihtilafli bilgiler vermektedirler. Bu vakanın her halde II. Murat'ın saltanatının ilk yıllarında olacağı tahmin olunabilir. II. Murat'ın hocalığını yaptığı söylenen ve Karaca Bey işaretiyle aynı padişâha Tezkiretü'l-evliyâ tercüme ettiği söylenen ve onun zamanında ölmüş olması icap eden Ahmed-i Dâî'nin uzun zaman yaşamış bir zat olması da mümkündür. Ahmed-i Dâî'nin II. Murat'ın emirlerinden Temürtaşoğlu Umur Bey emriyle tefsir ve Tıbb-ı Nebevî tercüme etmiş olması onun her halde II. Murat'ın tahta geçmesinden sonra da bir müddet yaşamış olduğunu gösterir. Maalesef kaynaklardan bir çoğunun ilmî ve incelemeye dayalı eserler olmadığı görülmektedir. Onlara dayanarak doğru bir hüküm vermek imkansızdır. Bu itibar ile en sağlam ve en güvenilir kaynaklar hiç şüphe yoktur ki yazarın kendi eserleridir. Bunlar da ölüm gibi vakaları tespitten tabii olarak çok uzaktırlar.¹¹³

Ahmed-i Dâî'nin hayatındaki en önemli yerlerden biri de Bursadır. Emir Süleyman ile birlikte Edirne'de ve Bursa'da bulunmuş olan Ahmed-i Dâî, Bursalılar tarafından kabul görmüş olmalıdır ki Ahmed-i Dâî adına Bursa'da bir mahalle, bir hamam ve bir cami olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁴ Ayrıca bu gün Bursa Şehir Kütüphanesi'nde Ahmed-i Dâî süreli yayınlar okuma salonu mevcuttur.

Ahmed-i Dâî'nin en önemli taraflarından biri de hattatlığıdır. Kaynaklar bu konuda her hangi bir bilgi vermemektedirler. Fakat Ahmed-i Dâî hakkında teferruatlı bir araştırma yapan İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Dâî'nin İran'da Mir Ali Vâzi tarafından icat edilen nes-talik yazısını çok iyi yazdığını ve Dâî'nin gerçek bir hattat olduğunu söyler. Ahmed-i Dâî Farsça Divan'ını kendi eliyle yazmıştır. Bu eser bu gün mevcuttur. Ertaylan'a göre divanın yazıldığı h. 816 yılında Ahmed-i Dâî, İran Irak ve Horasan'da bulunan nes-talik hattatları kadar iyi yazı yazabilmektedir. Ahmed-i Dâî hem

¹¹³ Ertaylan, a. g. e., s. 26.

¹¹⁴ Ertaylan, a. g. e., s. 27.

nazım hem de nesir olarak yirmiye yakın eser yazmıştır. Bunların çok azından kaynaklar bahsetmişlerdir. Bu kadar çok eser yazabilmesi onun ne kadar verimli ve ne kadar bilgili bir insan olduğunu göstermektedir.

Ahmed-i Dâî'nin tasavvufî eserlerinden biri Esrarnâme tercümesidir. Bu Attar'ın tasavvufî konuları işleyen Esrarnâme'sinin tercümesidir. Bu eser İran ve Türk edebiyatlarında kaynaklık teşkil etmiş, taklit edilmiş ve tercüme edilmiş olan bir eserdir. Türk Edebiyatında da çeşitli Esrarnâme tercümeleri mevcuttur.¹¹⁵ Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynakları bu eser hakkında her hangi bir şey dememektedirler. Ahmed-i Dâî'nin tefsir tercümesine yazdığı manzum mukaddimesi de onun manzum eserleri arasında kaydedilmektedir. Sehî Bey, Heşt Behişt Tezkire'sinde Ahmed-i Dâî'yi divân sahibi olarak göstermektedir. Bu konuda Sehî Bey şöyle demektedir:¹¹⁶ “ ... mesnevî, ve kasâyid ve gazeliyyât dimekde mâhir her nev' güftârı ve ve eş'ârı vâfir sahib-i dîvân dîvânı müteârif ve diyar-ı Rûm'da her taraf ebyâtı toptoludur...”

Camasbnâme, Dâî'nin manzum eserlerinin dördüncüsüdür. Eserin Arapça ve Farsçaları da mevcuttur. Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarında bu eserden bahsedilmemektedir. Eserden bahseden kişi Ahmed-i Dâî hakkında araştırma yapan İsmail Ertaylandır. Camasbnâme aslında Danyal Peygamberin oğlu Camasb'ın maceralarını ve bilimlerin sınırlarına erişini anlatan bir hikayedir. Ahmed-i Dâî de Nâsır-ı Tusî'nin kitaplarından Eskâl, Ta'birnâme gibi bazılarını nesir olarak Türkçe'ye çevirdiği gibi istihraça ait küçük bir kısmını da nazmen tercüme etmiştir ki o da bu Camasbnâme adlı bu küçük mesnevidir. Biz Nâsır-ı Tusî'den yaptığı tercümelerden Ahmed-i Dâî'nin bütün İslamî ilimlerde bilgisinin olduğunu anlıyoruz. Camasbnâme şu kısa ve hususi şekliyle de olsa bu adla ilk defa olarak Ahmed-i Dâî tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olan didaktik bir mesnevidir. Ahmed-i Dâî'nin Nasır-ı Tusî'nin eserlerini Türkçe'ye çevirdiğine bakılırsa bu alimi oldukça geniş incelemiş olduğu anlaşılır.¹¹⁷

Ahmed-i Dâî tarafından yazılmış olan en önemli eserlerden biri de Çengnâme mesnevisidir. Bu eser hakkında Sehî Bey: “... ve Mîr Süleymân ismine Çengnâme nâm bir kitâb yazmışdur anda çok emsâl-i acâyib ve letâyif-i garayib derc eylemişdür...” demiştir.¹¹⁸ Latîfî de Ahmed-i Dâî'nin Çengnâme adlı manzumun telif bir

¹¹⁵ Ertaylan, a. g. e., s. 66.

¹¹⁶ Sehî Bey, a. g. e., s. 178.

¹¹⁷ Ertaylan, a. g. e., s. 76.

¹¹⁸ Sehî Bey, a. g. e., s. 177.

eseri olduğunu söylemektedir.¹¹⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi de sadece bu eserin halk arasında şöhret bulduğunu belirtmiştir.¹²⁰ Gelibolulu Âlî, bu eserin adını yanlışlıkla Ferahnâme olarak vermiştir.¹²¹ Ertaylan, eserin isminin sonraki kaynaklarda da savaşı anlatan Cengnâme ve Ferahnâme olarak kaydedildiğini halbuki eserin bir tek isminin olduğunu onun da Çengnâme olduğunu söylemektedir.

“Eser, Emir Süleyman’ın eğlence meclislerinden alınan bir ilham ile yazılmış bu itibarla sazdan ve sözden bahsetmektedir. Bu eser didaktik ve romantik özellikler taşımaktadır. Eser yer yer tasavvufî fikirlerle ve motiflerle süslenmiştir. Osmanlı edebiyatı’nda orijinal denilebilecek kadar mevzuunda tasarruflar gösterilmiş ilk klasik mesnevi vesikasıdır. Eserin Osmanlı Edebiyatı tarihindeki kıymeti sadece ilk orijinal eserlerden biri oluşu değil dil, sanat, his, hayal, ideal, ve tasvir bakımlarından da pitoresk kıymetini muhafaza etmesi ve kendisinden sonraki sanatkarlara hakiki bir örnek olması bakımından önemlidir.”¹²²

Ahmed-i Dâî’nin Çengnâme’si klasik mesnevilerde olduğu gibi tevhit, münacat, naat ve daha sonra da Emir Süleyman’a adına yazılan bir medhiye ile başlar. Bundan sonra “Ser Âgâz-ı Dâstân” başlığı altında eserin asıl metni başlar. Bu bölümde asıl metni oluşturan değişik isimler altında çeşitli fasıllar bulunmaktadır.

“Ahmed-i Dâî’nin mesnevi şeklinde kaleme almış olduğu bu orijinal eserinde tevhit, münacat, naat türlerinde yazmış olduğu bütün parçaları mesnevi şeklinde yazmıştır. Bunlar içinde maksada hizmet edecek olan, ruh ve mana arasında bütün İslamî kanaatin çerçevelediği ilimlere temas eden parçaları da birer motif olarak yerleştirmekten geri durmamıştır. Eski şâirlerimiz arasında mutasavvif olmayan ilk saray şâiri olarak görülen Dâî, yer yer tasavvufî fikirleri ortaya kor, yer yer remizlerden o tarzda bahseder ki değme mutasavvif şâir onun derinliğine eremez.”¹²³

“Dâî’nin maksadı hikmet ve mana yönünden sanat eserleri yaratmaktır. O bütün manasıyla mutasavvif bir şâir değildir. Gerçi kendisine şeyh-i tarikat diye bir hitapta bulunuyor ama elde mevcut eserlerinin hiç birinde bir tarikate mensup bulunduğu ve bir şeyh olduğuna kanıt olacak bir vesika bulunmamaktadır. Fakat Dâî’nin alim ve hakim bir adam olduğuna, maneviyata bağlı olduğuna, eserlerinin

¹¹⁹ Latîfî, a. g. e., v. 33a

¹²⁰ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 46a

¹²¹ Ertaylan, a. g. e., s. 80.

¹²² Ertaylan, a. g. e., s. 82.

¹²³ Ertaylan, a. g. e., s. 85.

bir çoğunda tasavvuf çeşnisi bulunduğuna da şüphe edilemez. Her faslında bir ibret, ve hikmet bulunan bu eserinin hakikaten manzum bir ibretname olduğunu ve belagatin bütün güzellilerini yansıttığını söylemek mümkündür.”¹²⁴

“Dili arkaik olan bu eserde bir çok eski Türkçe kelimeler, terkipler, fiiller ve tabirler bulunmaktadır. Bununla beraber kullanılan dilin saf ve temiz bir Türkçe olduğunu söyleyebiliriz. Dâ’î’nin Türk dilinden hiçbir şikayeti yoktur. O, Türkçeyle her ilmi, her fenni her çeşit edebî eseri yazmakta büyük bir kolaylığa mazhar olduğunu göstermiştir. Ahmed-i Dâî Farsça’da gösterdiği kudret ve kabiliyeti Türkçe’de de göstermiştir. Onun ifadesi akıcı ibaresi de fasihtir.”¹²⁵ Ahmed-i Dâî’nin Çengnâme adlı bu tasavvufi mesnevisi Gönül Alpay Tekin tarafından yayımlanmıştır.¹²⁶

“Ahmed-i Dâî’nin diğer bir eseri de Ukûdü’l-cevâhirdir. Bu eserden taramış olduğumuz kaynaklardan yalnızca Latîfi bahsetmektedir. Latîfi bu eserle ilgili şöyle şunları söylemektedir:¹²⁷ “ ... ve Ukûdü’l-cevâhir tesmiye olunur ibârât-ı Fârsî birle meşhûr Arabî lügati ve ol lügatde envâ’-ı buhûr üzre manzûm vâfir mukattâtı vardır...” Bu eser Dâî’nin ele geçen ikinci Farsça eseridir. Eser mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere Farsça bir lügattir. İkinci Murat’ın şehzadelîği sırasında istifadesi için yazılmıştır. Eser, altı yüz elli beyit ve elli bir kıt’adan oluşmaktadır. Eserde Ahmed-i Dâî, şehzadeye Farsça kelimeleri öğretirken Türkçe’de kullanılan aruzun esas bahislerini de göstermeyi ihmal etmemiştir.”¹²⁸

Ahmed-i Dâî’nin diğer önemli bir eseri de Farsça dîvanıdır. Dâî’nin kendi el yazısı ile (h. 816) 1413-1414 yılında yazılmış olan dîvan bu itibarla eşsiz bir vesikadır. Daha önce Ahmed-i Dâî’nin hattat oluşuna değinilmiş idi. Şâirin hattatlığını göstermesi bakımından bu eserin ayrıca bir önemi vardır. Kaynaklarda Dâî’nin Farsça bir divanı olduğunu belirtilmemiştir. Bununla beraber Dâî’nin Farsça şiirleri olduğunu Sehî Bey tezkiresinde yazmıştır:¹²⁹ “ ... Arabî Pârsî ve Türkî dilde eş’ârı var fâzil ve kâmil tamâm iştihâr bulmuş kimesnedür...”

Ahmed-i Dâî, Emir Süleyman’ın ölümünden sonra ne yapacağını bilemeyecek bir hale gelmişti. Bu onun Farsça dîvanında yazmış olduğu bazı şiirlerinde açıkça ifade edilmektedir. Örneğin şu beyitte metanın söz olduğunu artık sözün

¹²⁴ Ertaylan, a. g. e., s. 105.

¹²⁵ Ertaylan, a. g. e., s. 105.

¹²⁶ Gönül Alpay Tekin, *Ahmed-i Dâî and His Çengnâme*, Harvard University Press, Boston, 1973.

¹²⁷ Latîfi, a. g. e., v. 34a

¹²⁸ Ertaylan, a. g. e., s. 111.

¹²⁹ Sehî Bey, a. g. e., s. 176.

değerinden anlayanın kalmadığını bu yüzden ettiği feryadın gök yüzüne ulaştığı haberinin geldiğini söylüyor:

Metâ'-ı men sühancst vü sühan-şinâsem nîst

Merâ resed ki resânem ber-âsmân feryâd

Ahmed-i Dâî'nin Mutâyebât adı ile anılan bir eserinin olduğu biliniyordu. Bu on iki mizahi kıtadan oluşan bir eser olarak değerlendiriliyordu. Tunca Kortantamer'in Kahire'de bulunduğu Ahmed-i Dâî divanında bunun ayrı bir eser olmadığı aksine divanın içinden seçme şiirler olduğu ortaya çıkmıştır.¹³⁰

“Ahmed-i Dâî'nin diğer bir manzum eseri de Vasiyyet-i Nûş-i Revân-ı Âdil be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr adını taşımaktadır. Bu eser on iki sayfadan oluşan didaktik bir eserdir. Bu eser tercüme olmakla birlikte Osmanlı edebiyatında rastlanılan vasiyet ve nasihat yollu yazılmış eserlerin bir nevi prototipini teşkil etmektedir. Bu eser incelendiğinde Ahmed-i Dâî'nin bütün İslamî ilimler sahasında bilgisi olan ve bütün ilimler dahilinde meydana getirilen eserlerden tercüme yapılarak örnekler veren ansiklopedik bilgilere sahip bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Ahmed-i Dâî'nin manzum mensur yazmış olduğu bütün eserlerinde terbiyeci bir ruhu olduğu anlaşılmaktadır. Nuşirevan'ın adaletle vasıflanmış bir padişâh olduğu ve daima adalet ve akla bir örnek olarak gösterildiği bilinmektedir. İşte Ahmed-i Dâî de o geleneğe uyarak o adil padişâhın ağzından oğlu Hürmüz'e hitaben bir çok nasihatler veriyor ve bu suretle de Hürmüz sembolü içinde şehzadelerden başlayarak bütün gençliğe hitap ediyor.”¹³¹

Ahmed-i Dâî'nin manzum eserlerinin yanında bir çok mensur eserleri de vardır. Ahmed-i Dâî'nin en önemli mensur eserlerinden biri, Ebu'l-leysi Semerkandî Tefsiri Tercümesidir. Ahmed-i Dâî, eseri Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in emir ve teşvikiyle yazdığını söylemektedir. Bunu tefsirinin mukaddime kısmında etraflıca göstermiştir. Ahmed-i Dâî'nin tefsirinin bir çok özelliği vardır ki onu diğer tefsir mütercimlerinde mümtaz bir mevkie çıkarır. Ahmed-i Dâî, her tercümesinde olduğu gibi bu tefsir tercümesinde de alelade bir mütercim durumunda kalmamakta yer yer fırsat düşükçe, tasarruflar yapmaktadır.¹³²

¹³⁰ Ertaylan, a. g. e., s. 82

¹³¹ Ertaylan, a. g. e., s. 129

¹³² Ertaylan, a. g. e., s. 146

“Ahmed-i Dâî Tefsiri iki kısımdır. Birincisi manzum olan mukaddime kısmıdır. Bu bölüm tamamıyla yazarın kendi telifidir. İkinci kısım tercüme metnidir. Bu bölüm mensur olmakla birlikte burada yer yer manzum parçalar da bulunmaktadır. Dâî'nin bu eserdeki üslubu da dikkat çekmektedir. Ahmed-i Dâî tefsirde önce konuyla ilgili soru sorup daha sonra sorduğu sorunun cevabını verir. Ayrıca zaman zaman Ebu'l-Leys'in sözlerinden aynen aktarmalar da yapar. Dâî, eserinde kullandığı dil itibariyle de dikkat çekicidir. Bu kitap, eseri okuyabilen herkesin kolayca anlayabileceği bir dille yazılmıştır. Bu devirde Türkçe'nin çetrefilliliğinden, istenilen şeyleri ifadeye elverişli olmadığından bahseden bazı yazarlar görülmekte ise de Ahmed-i Dâî'nin Türkçe'den böyle bir şikayeti yoktur. Ayrıca Dâî'nin Türkçe'nin arkaik kelimelerini bu eserinde başarıyla kullandığı görülmektedir.”¹³³

“Ahmed-i Dâî'nin diğer bir eseri de Tercüme-i Eşkâl-i Nâsır-ı Tûsî adını taşımaktadır. Bu eser Nâsır-ı Tûsî'nin yazmış olduğu Farsça Risâle-i Si Fasl adlı eserin tercümesidir. Dâî, yapmış olduğu tercümesinin mukaddimesinde Nâsır-ı Tûsî'ye ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Bu eser ebced harflerinin delalet ettiği sayıları, haftanın günlerini, Arabi ve Rumi tarihleri, ayların adlarını ve kaçır gün olduklarını, Fars tarihi ve aylarının adlarını, yıldızları, burçları, Güneş ve Ay'ın arzlarını, saatleri bildirir. Yani eser matematik, astroloji, takvim vesaire nevinden olan riyâzî ve nücumî, ilimlerden bahseder. Onun bu eserde kullandığı tabirler, terimler bu sahada Osmanlı Türkleri tarafından son zamanlara kadar kullanılmıştır. Bu da bize Ahmed-i Dâî'nin, sadece Osmanlı dil ve edebiyatına değil belki Osmanlı ilmine de ne derecelerde hizmeti ve tesiri olduğunu gösterir.”¹³⁴ Bu eser taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarının hiç birinde kaydedilmemiştir.

Ahmed-i Dâî'nin en önemli eserlerinden biri de Teressül adını taşımaktadır. Bu kitap, mektup yazmanın usul ve edeplerinden bahseden bir eserdir. Taramış olduğumuz kaynaklardan Sehî Bey, Latifi ve Gelibolulu Âlî bu çalışmadan bahsetmektedirler. Sehî'ye göre bu, halk arasında çok rağbet gören meşhur bir eser olup, mektuplaşmaya başlayanlar bu kitabı yanlarında taşımaktadırlar ve ihtiyaç duydukça ona müracat etmektedirler. Sehî Bey, bu kitapla ilgili şunları söylemektedir:

“... bundan gayrı ilm-i inşâya müteallik bir teressül cem' idüp halk mâ-beyninde gerek olan mükâtebât ve her şâhsun mertebesine göre kend dâyiresine lâyık mürâselât vü berevât ta'rif

¹³³Ertaylan, a. g. e., s. 146-147.

¹³⁴Ertaylan, a. g. e., s. 152.

ve zemm ise elkâb zikr eyleyüp tedvîn itmiş tâyife-i küttâb ol teressüli yanlarında saklarlar maslahatları vâki' oldukça andan istifâdelenürler ve kitâbete şürû' iden mübtedilere ta'lim idüp üslûb-ı inşâyı andan gösterürler avâm u havâs arasında merğûb ve ehl-i kalem tâyifesi katında matlûbdur..."¹³⁵

Tezkirecilerimizden Latifi, Ahmed-i Dâî'nin zamanında teressül üslubunda söz sahibi olduğunu, ancak bu tarzın artık eskidiğini düşünmektedir. Latifi'nin bu eserle ilgili görüşlerini şu cümlelerle ifade etmektedir.¹³⁶

"... fenn-i teressülde muâsırlarınun müteressillerine nisbet fenn-i inşâda ba'zından fâyıkdur münşeât-ı mükâtibi kudemâ elfâzı üzere bast olunmagın bu zamanda ol üslûb meslûb oluğ ameale gelmez ve kütüb-i mensûha gibi ol suver-i mürâsilât ile müteressiller miyânında amel olunmaz zîrâ üslûb-ı mükâtib ü müteressilân-ı zamân gâyetde zarîf ve suver-i inşâ-i mükâtib nihâyetde elfâz u edâsı icâz u ihtisârda nâzûk ü latîf olmuştur. Ve bi'l-cümle evvelki üslûb-ı köhne battâl u fâsiddür..."

Kınalızâde Hasan Çelebi de kısaca Dâî'nin Teressül'le şöhret bulduğunu söylemektedir: "... teressül üslûbunda ba'zı münşeâtla dahî küllî iştihâr virmiş idi..."

"Bu eser, mahiyet ve içeriği itibari ile resmî ve hususi yazışmaların tabii olduğu merasim ve kuralları, usul ve adabı, haberleşmede kullanılan ünvan, üslup, ifade, beyan tarzı ve kelimeleri teferruatıyla gösteren eserdir. Eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım kaideler kısmı, ikinci kısım numuneler kısmıdır. Dili bazı arkaik tabirlere rağmen devrin dil hususiyetlerini fonetik, leksikolojik ve sosyolojik kıymetleri içeren çok değerli bir eserdir. Bu vesika bize ilk yazılarımızın nasıl bir zihniyet altında, ne gibi usul ve kaidelere uyularak, nasıl bir üsluba tabii olarak yazıldıklarını örneklerle gözümüzün önüne sermek itibari ile son derece önemlidir."¹³⁷

Ahmed-i Dâî, Germiyanoglu II. Yakup Bey namına Tabirname adlı bir eseri kaleme almıştır. Bu eserden taramış olduğumuz kaynaklar bahsetmemektedirler. Tabirname görülen rüyaları yormak için yazılmış bir eserdir. Eserin orijinalini yazan Ebu Abdullah el-Vâsîtidir. Dâî, bu hususta musannifin eserini Arapça'dan Farsça'ya bir çok insanın iltimaslarına binaen tercüme ettiğini anlatıyor. Ahmed-i Dâî eserinin mukaddime kısmında ayet ve hadislerden de vesikalar vererek rüyanın hak olduğunu ispat ediyor. Dâî, tercümesindeki hususiyetler başlıca şekle ve ifadeye mahsustur. Şekle ait olan hususiyet; bir mukaddime yazarak tercüme ettiği eserin aslını, tercümede takip ettiği usulü belirtmek, eseri sadece bir tercüme midir yoksa tasarruflarda bulunmuş

¹³⁵ Sehî Bey, a. g. e., s. 178.

¹³⁶ Latîfi, a. g. e., v. 33b

¹³⁷ Ertaylan, a. g. e., s. 159.

mudur bunları ne maksatla kimin için tercüme ettiğini göstermek, esere okunmasını kolaylaştırmak için bir de muntazam fihrist ilave etmektir.¹³⁸

Eserin ifadeye ait olan hususiyeti de evvela mukaddimedede eseri kimin için yazdığını söyledikten sonra onun adına mahiyetine göre sanatkarane bir methiye yazmak sonra da kitabın konusuyla ilgili bir üslup ile muhtevanın gerektirdiği bir eda ve dille eserini yazmağa girişmektir.¹³⁹

Ahmed-i Dâî'ye izafe edilen ve Cinân-ı Cenân adını taşıyan bir eser daha vardır. Bu eser Eşrefzâde'ye, Muhammed b. Hacı İvaz el-Müfessir ve Ahmed-i Dâî'ye izafe edilmektedir. Eser, adından da anlaşılacağı gibi dinî konuları içermektedir. Bu eser, fazdan, vacipten, sünnetten bahseden şerî bilgilere dayanan ve yer yer konu ile ilgili hikayeler kaydeden bir vaaz, nasihat, öğreti ve telkin kitabıdır. Dinî mensur edebiyatımızın örneklerinden didaktik bir eserdir. Bu eserden bahseden sarih ve sahih kaynaklar maalesef yoktur.¹⁴⁰

Ahmed-i Dâî'nin mensur eserlerinden biri de Sirâcü'l-kulûb adını taşımaktadır. Bu eserde Ahmed-i Dâî, çözümü zor meselelerden yetmişine cevap vermektedir. Bu meseleler, müslümanların merakla takip ettikleri dinî meselelerdir. Bu meselelerin bir kısmı yahudilerin Peygamber'e sordukları cevaplarının da Allah tarafından Cebrail vasıtası ile gönderildiği meselelerdir. Bir kısmı ise sahabelere sorulan ve Hazreti Ali tarafından cevaplandırılan, bir kısmı da çeşitli kitaplardan çıkarılan meselelerdir. Ahmed-i Dâî, bu eserini soru cevap şeklinde yazmıştır. Yani kitabında diyalog yolunu kullanmıştır. Yetmiş meseleyi soru halinde ortaya koyan Dâî, bunlara cevap verirken İslamî kanaatlere eski dinlerden sızmış ve İslamî bir kisveye bürünerek bugüne kadar halkın kanaatinde yaşayagelmiş olan efsanevî inançları da uzun uzadıya anlatıyor. Eserde bahsedilen dünyanın yaratılışı, yedi kat gök, bu göklerde yaşayan melekler, adları, vazife ve ibadetleri son derece merak uyandırıcı konulardır. Bu eser, halk üzerinde bu bahislerin bıraktığı izler bakımından da mühimdir. Yazıcızâde'nin Muhammediyye adlı eseriyle Dâî'nin Sirâcü'l-kulûb'u arasında konu bakımından bir hayli yakınlık vardır.

¹³⁸ Ertaylan, a. g. e., s. 160.

¹³⁹ Ertaylan, a. g. e., s. 160.

¹⁴⁰ Ertaylan, a. g. e., s. 169.

Ahmed-i Dâî'nin XVI. yüzyıl kaynaklarında bahsedilmeyen ancak mevcut olduğu bilinen diğer bir eseri de Tıbb-ı Nebevî Tercümesidir. Bu eser de Dâî'nin diğer eserleri gibi tercüme adını taşımakla birlikte o zamanın geleneğine uygun olarak tercümeden çok telif sayılabilecek bir kitaptır. Dâî'nin eseri yazarken bazı kaynaklardan istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Tıbb-ı Nebevî Tercümesinin Peygamberin hadislerine dayanan bir eser olduğunu görüyoruz. Bu eser başlıca iki kısımdır. Biri doğrudan doğruya halk sağlığıdır. Bu da iki bölümdür. Birincisi gıdalarla alakalıdır. Yiyecek ve içeceklerin hususiyetlerini fayda ve zararlarını bildirir. Diğer kısım da otların fayda ve zararlarını öğretir, hava ve suyun iyisini, fenasını belirtir. İkinci kısım ise tababet kısmıdır. Bu kısım da ikiye ayrılmaktadır. Biri, araz yani hastalığın sebep ve alametlerini, belirtilerini bildirir, diğeri de tedavi ve ilaç yapmaktan bahseder.¹⁴¹

Ahmed-i Dâî, bu kitabında dil ve üslup bakımından çok daha temkinlidir. İfadesi şuurlu, mantıklı, bütün delillere ve rivayetlere dayanmaktadır. Gerçekten eser, mahiyeti itibariyle bir tercümedir. Buna rağmen üslubunda diğer tercüme eserlerindeki kıyasen görünür bir başkalık sezilmektedir. Bunda hakim olan bir ilim gayesi ve hakikat düşüncesidir. Teşbihlere, istiarelere, şiir ve edebiyata has olan mecazlara, hayal ve temsillere kaçmamaktadır. Böyle iken ifadesi kupkuru, kaskatı okunmaz ve katlanılmaz bir ifade değildir.¹⁴²

Ahmed-i Dâî'nin bilinen diğer bir mensur eseri de Miftâhu'l-Cennet adını taşımaktadır. Bu eser, taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarında kaydedilmemekle beraber daha sonra yazılmış olan Bursalı Mehmet Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserlerinde kaydedilmiştir. Eserin mukaddimesinde Ahmed-i Dâî: "... ve dahı adını Miftâhu'l-Cennet kodum yani uçmağın sekiz kilidi demek olur nitekim uçmağ sekizdür bu kitabı dahı sekiz meclis üzerine tertîb eyledüm..." demektedir. Ahmed-i Dâî, eserini Lulu Paşa adlı bir zat için tercüme ettiğini söylemektedir. Eserde namazın, tevbe etmenin fazileti, kaza ve kader, Recep ve Ramazan aylarının, Kadir gecesinin fazileti, fitir sadakası ve bayram namazı gibi konulardan bahsedilmektedir. Miftâhu'l-Cennet, İslamî vaaz, nasihat yolu ve aynı zamanda şer'i esasların öğretimini amaçlamaktadır. Kitap, adeta konusunun gayesi itibariyle Sirâcü'l-kulûbun bir neticesi gibidir. Dâî'nin

¹⁴¹ Ertaylan, a. g. e., s. 183.

¹⁴² Ertaylan, a. g. e., s. 183.

bu eseri, diğer mensur eserleri gibi bir takım arkaik Türkçe kelime ve tabirler çermekle beraber çok samimi, çok başarılı bir dili yaşatmaktadır.¹⁴³

Ahmed-i Dâî'nin bilinen son mensur eseri Vesûletü'l-mülûk li-ehli's-sülûk adını taşımaktadır. Eser, adından da anlaşılacağı gibi yöneticilere yaklaşabilmek için bir vesile olsun diye yazılmıştır. Bu eser, bir Ayetü'l-kürsî Tefsiri tercümesidir. Dâî, bu tercümesiyle kendisinin ulemadan olduğunu, tefsir tercümesine de kadir bulunduğunu intisap etmek istediği emir ve sultan kim ise ona anlatmak istiyor. Dâî'nin bu eseri de, diğerlerinde olduğu gibi sadece bir kuru tercümeden ibaret değildir. Bir çok bilgilere sahip olan Dâî, bu eserinde çeşitli tasarruflarda bulunmuştur. Dâî, buna Esmâ-i Hüsna, hadisler, evliya ve peygamber kıssalarını, konu ile alakalı çeşitli hikayeleri anlatarak eseri kuruluktan, katılıktan ve sıkıcılıktan kurtarmıştır. Dâî, bu ilmî eserinde Farsça, Arapça beyitler, Türkçe manzum parçalar söylemekten geri durmamıştır. Üslubu Dâî'ye has olan akıcılığını göstermekte, onun münşiliğini ispat etmektedir. Dâî, anlattığı ufak tefek hikayeleriyle bize eski Türk edebiyatında hikayeciliğin ve hikaye üslubunun da ilk örneklerini vermiş oluyor. Bütün mensur eserlerindeki küçük büyük hikayeler incelense bu gerçeklik bütün aydınlığı ile ortaya çıkacaktır. Bunun sonucunda Dâî'nin nesir edebiyatımıza ve dilimize etmiş olduğu hizmet bütün önem ve değeriyle gün yüzüne çıkacaktır.¹⁴⁴

Tezkirecilerin en çok önem verdikleri uygulamalardan biri de şâiri tanıttuktan sonra o şâir hakkında seçtikleri bir şiiri örnek olarak vermeleri ve seçtikleri şiir üzerinden şâirin sanat anlayışı ve kudreti ile ilgili yorumlarda bulunmalarındır. Ahmed-i Dâî'den bahseden XVI. yüzyıl kaynakları Sehî, Latifî, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî, Dâî'den bir gazel seçmişlerdir. Sehî Bey Anadolu'da bu tarzda kimsenin gazel söylemediğini ve bu tarzın Dâî'nin icadı olduğunu söyler. Latifî Dâî'nin bu şiirinin makbul olduğunu ve bu tarz şiiri Dâî'nin icat ettiğini belirtmektedir. Gelibolulu Âlî bu şiiri Sehî Bey'in seçtiğini belirttikten sonra o da bu tarzın oldukça makbul olduğu belirtmiştir.¹⁴⁵ Kaynakların Ahmed-i Dâî'nin icat ettiğini söyledikleri gazel şudur:

Eyâ hurşîd-i meh-peyker cemîlün müşerîf-manzar
Ne manzar manzar-ı tâli' ne tâli' tâli'-i enver

¹⁴³ Ertaylan, a. g. e., s. 186-187.

¹⁴⁴ Ertaylan, a. g. e., s. 189.

¹⁴⁵ Âlî, a. g. e., v. 92b

Cemâlünden cihân rûşen tudagun gonca-i gülşen
 Ne gülşen gülşen-i cennet ne cennet cennet-i kevser
 Yüzündür âyet-i rahmet özündür mazhar-ı kudret
 Ne kudret kudret-i sâni' ne sâni' sâni'-i ekber
 Süleyman sûreti sende Sikender sûreti sende
 Ne sûret sûret-i Yûsuf ne Yûsuf Yûsuf-ı server¹⁴⁶
 Felek satrancını utdun saâdet mülkini tutdun
 Ne milket milket-i devlet ne devlet devlet-i Kayser
 Kapunda kulların bî-hadd velî kemter kulun Ahmed
 Ne Ahmed Ahmed-i Dâi ne dâi dâi-i çâker¹⁴⁷

Ayrıca Latîfî ve Kınalızâde Hasan Çelebi Dâi'den şu beyti seçip eserlerine almışlardır:

Gözüm hiç gördüğün var mı be-hakk-ı sûre-i Tâhâ
 Benüm yârim gibi fitne benüm gönlüm gibi şeydâ

1. 2. 4. Azmî

Azmî, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's-şuarâ'sı ve Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ'sında kaydedilmiştir. Hasan Çelebi Azmî'yi Germiyan vilayetinden zeamet erbabındandır diye kısa bir şekilde tanıtmaktadır. Bundan başka Azmî'den aldığı bir beyti de kaydetmiştir.¹⁴⁸ Ahdî de Azmî'nin Kütahya yakınlarında Gediz kasabasından ve tımar ehlinde olduğunu belirtmektedir. Ahdî'ye göre Azmî gece gündüz marifet erbabıyla beraber, devlet büyüklerine yakın olarak marifet ve fazilet tahsil etmiş, Fars diline, şiir fennine çalışmıştır. Buna binaen onun inci saçan şiirleri, şeker tadında sözleri idrak ehlinin beğenisini kazanmıştır. Ahdî adı belirtilen şâir hakkında bu kadar bilgi vermekle yetindikten sonra onun bir gazelini ve üç kıtasını seçerek eserine almıştır.¹⁴⁹ Ne yazık ki kaynaklar Azmî hakkında yeterli bilgi vermemektedirler. Ancak onun iyi bir eğitim aldığı devlet büyüklerine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Ne zaman doğduğu, eğitimini nerede tahsil ettiği, kimlere intisap ettiği ve eserleri hakkında bilinenler şimdilik çok kısıtlıdır. Ayrıca Ahdî'nin

¹⁴⁶ Bundan sonraki beyitler Hasan Çelebi Tezkiresi'nde bulunmamaktadır.

¹⁴⁷ Şiirini vezni: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün. Bu gazel Mehmet Özmen'in yayımlanmış olduğu Ahmed-i Dai Divanı'nda yer almaktadır. Mehmet Özmen, *Ahmed-i Dâi Divânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, C. I., s. 255

¹⁴⁸ Aysun Sungurhan, a. g. t., (Doktora)1999, s. 655.

¹⁴⁹ Ahdî, Gülşen-i Şuarâ, Millet Ktp. A. E. Tarih, 774, v. 151a

Kıta:

Dâhil olsan kirâma ey âkil
Eyle tahfif ile edâ-yı selâm
Belki ta'cîl idüp kıyâma dahî
İhtisâr eyleyüp uzatma kelâm¹⁵³

1. 2. 5. Cebrî

Cebrî, kaynaklardan sadece Âşık Çelebi'nin Meşâiru's-şuara adlı eserinde zikredilmiştir. Bu kaynakta İstanbullu olduğu belirtilmekle birlikte Gedizli iki şâir kardeş olan Keşfi ve Hasbî'nin yeğeni olması dolayısıyla bunun da dayıları gibi sonradan Gediz'den İstanbul'a gitmiş olabileceği düşünülebilir. Âşık Çelebi, tezkirenin yazıldığı zaman şâirin Bursa'da ikamet ettiğini söylemektedir. Âşık Çelebi'ye göre Cebrî'nin Mevlid-i Nebi ve Mihr ü Mâh adlı eserleri olmakla birlikte bu eserler kitabı değildir, bu eserlerde letafetten ve şiirin tatlılığından bir şey bulunmamaktadır. Ayrıca bunların içinden bir beytin bile halk içinde okunacak bir tarafı yoktur.¹⁵⁴ Bundan dolayı olmalıdır ki Âşık Çelebi tezkiresinde Cebrî'den bir tek beyit bile seçip tezkiresine almamıştır. Halbuki tezkirecilerin hepsi eserlerinde mutlaka tanıttıkları şâirlerden örnekler vermektedirler.

1. 2. 6. Celaleddin Ergun Çelebi

Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarında Celaleddin Ergun Çelebi'ye rastlayamadık. XV. Yüzyılda yaşamış bir şâir olduğu için buraya alınması uygun görüldü. Ergun Çelebi'den bahseden kaynaklar Esrar Dede'nin yazmış olduğu Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye¹⁵⁵ ve hayatının son kırk dokuz yılını Kütahya Mevlevihanesi postnişini olarak geçiren Mustafa Sakıp Dede'nin yazmış olduğu, Mevlevilik tarihi açısından çok önemli olan Sefine-i Mevleviyye'dir.¹⁵⁶

Celaleddin Ergun Çelebi'nin adı Celal, mahlası Ergundur. Babası da tanınmış bir şahsiyet olan Burhaneddin İlyas Paşadır.¹⁵⁷ Ergun Çelebi gençliğinde Emir Âlim ve Emir Vâcid gibi kimselere hizmet ederek yetişmiştir. Daha sonra Kütahya'da

¹⁵³ Vezin: fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün

¹⁵⁴ Filiz Kılıç, Meşâiru's-şuara (İnceleme, Tenkitli Metin), GÜSBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994, s. 215.

¹⁵⁵ Esrar Dede, Tezkire-i Şurar-yı Mevleviyye, Süleymaniye Ktp., Halet Ef. İlavesi, 109, v. 20b-21b

¹⁵⁶ Mustafa Sakıp, Sefine-i Mevleviyân, Süleymanite Ktp., Hacı Mahmut Ef. 2217, s. 59-97

¹⁵⁷ Nuri Özcan, "Celaleddin Ergun", TDV İslam Ansiklopedisi, C.7, İstanbul, 1993, s. 247

bulunan İmâdüddin Hezâr-ı Dinâr'ın tekkesinde irşada başlamıştır. Bütün ömrü boyunca Kütahya'da şeyhlik yapmıştır.¹⁵⁸

Esrar Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye ve Mustafa Sakıp Dede'nin Sefîne-i Mevleviyye adlı kitabında Ergun Çelebi'nin (h. 775) 1373-1374 yılında öldüğü yazılmakta ise de bu tarihin (h. 875) 1470-1471 olması tarihi kayıtlara daha uygun düşmektedir. Ergun Çelebi, Kütahya'dan bulunan Erguniye türbesinde gömülüdür. İşâretü'l-beşâre adlı bir risalesi ile mesnevi tarzında yazılmış manzum bir Gencnâme'si olduğu söylenmektedir.¹⁵⁹

1. 2. 7. Cemâlî

Kaynaklarda adı anılan kimliği bakımından en problemlî şahsiyetlerden biri de Cemâlî'dir. Kaynakların onun nereli olduğu konusunda çelişkili bilgiler vermesi ve Cemâlî'yi kendinden çok önce yaşamış olan, Germiyan Bey'i Süleyman Şâh'ın meclisinde bulunan Şeyhoğlu ile karıştırmaları yukarıda bahsedilen kimlik problemini ortaya çıkarmaktadır.

On beşinci yüzyıl divân şâirlerimizden olan Cemâlî hakkında maalesef eski ve yeni kaynaklarda yeterli ve tam bir bilgi yoktur. Cemâlî hakkında bilgi bulabildiğimiz eski kaynaklar tezkirelerdir. Tezkirelerde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte bulunan bilgilerde de bir çok çelişkinin mevcut olduğu da malumdur. Örneğin Latifi, Cemâlî'nin şiirini överken Kınalızâde Hasan Çelebi yermektedir. Doğum yeri hakkında da ya Karamanlı ya Bursalıdır biçiminde çelişkili bilgiler verilmiştir. Yeni kaynakların bir çoğu tezkirelerdeki bu bilgileri aynen aktardıklarından farklı bir bilgi elde etmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Cemâlî hakkında en doğru ve en gerçek bilgiler onun kendi eserlerinden yola çıkılarak bulunabilecektir.¹⁶⁰

Hakkında fazla bilgi bulunmayan Cemâlî ile ilgili olarak bugüne kadar en geniş araştırmayı 1951 yılına TDED'de yayınlanan "Fatih Devri Şâirlerinden Cemâlî ve Eserleri" adlı makalesiyle Faruk Kadri Timurtaş yapmıştır. Bu araştırmada Timurtaş kaynaklarda yararlanarak Cemâlî'nin hayatı, Şeyhoğlu ile karıştırılması ve eserleri hakkında bilgi vermiştir. Timurtaş İstanbul Üniversitesi yayınları arasında çıkan ve 1963'te basılan "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i" adlı eserinde de Cemâlî'ye "Esere Yazılan

¹⁵⁸ İlhan Genç, *Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ -yı Mevleviyye*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 96-97

¹⁵⁹ Hamza Güner, *Kütahya Şâirleri, Kütahya İl Basımevi*, 1967, s. 112

¹⁶⁰ İ. Çetin Derdiyok, *Cemâlî Hayatı Eserleri ve Divanı*, Harvard Üniv Yayınları, Boston, 1994, s. 1.

1963'te basılan “Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i” adlı eserinde de Cemalî'ye “Esere Yazılan Zeyl ve Cemalî” başlığıyla değinmiştir. Ayrıca bir iki cümlelik değişikliklerle “Fatih Devri Şâirlerinden Cemalî ve Eserleri” adlı makale de “Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i” adlı eserin 1980 baskısına alınmıştır. Bundan başka Cemalî ile ilgili olarak yayımlanan önemli bir makale de Kayahan Erimer'in TDAY 1973-1974 Belleten Dergisi'nde çıkan “Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser” adlı makalesidir. Erimer, bu makalesinde bugüne kadar kaynaklarda divanı bulunamadı diye geçen Cemalî Divanı'nı bulduğunu yazmakta ve divanı tanıtmaktadır. Ayrıca divanın sonunda yer alan mesneviyi inceleyerek Şeyhî'nin Harnâme adlı eseriyle karşılaştırmaktadır.¹⁶¹

Kaynaklar Cemalî'nin doğum yeri hakkında kesin bir bilgi vermemektedir. Kaynaklarda konuyla ilgili olarak yer alan bilgiler birbiriyle çelişmektedir. Sehî Bey ve Kafzade Faizî tezkirelerinde onun Karamanlı, Riyazi Bursalı olduğunu yazıyor. Latifi ise “Ya Karamânî ya Burusevîdür vatan-ı aslisinde ihtilâf iderler” diyerek bu konudaki çelişkiye değinmektedir.¹⁶²

Bu konuda Faruk Kadri Timurtaş, Cemalî'nin yazdığı Hüsrev ü Şîrîn Zeyli'nin başlığından yola çıkarak onun memleketini belirlemeye çalışmıştır. Zeyl başlığında Cemalî'nin dedesinin adı Şeyh Ahmed-i Tercemâni'l-Akşehrî olarak geçmektedir. Ayrıca Timurtaş “Fatih Devri Şâirlerinden Cemalî ve Eserleri” adlı makalesinde Cemalî'nin memleketi ile ilgili olarak şu bilgileri veriyor: “Paris'te Bibliyotik Nasyonal'deki Hüsrev ü Şîrîn nüshalarından birinde Akşehrî yerine Aksarayî kelimesi vardır. Aksaray da aynı mıntıka içinde bulunduğundan bu fark ehemmiyetli değildir. Cemalî'nin dedesinin böylece Aksaraylı yahut Akşehirli olduğunun anlaşılması onun hakkında Karamanlıdır diyenleri haklı çıkarmaktadır. Timurtaş daha sonra 1963 ve 1980 yıllarında yayınladığı “Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i” adlı eserinde Cemalî'nin Germiyan'da Kütahya'da yetiştiğini belirtmiştir.¹⁶³ Bütün bu incelemelerden sonra Cemalî'nin Karamanlı bir aileden geldiğini düşünebiliriz. Özellikle dedesinin Akşehrî veya Aksarayî diye anılması ve belli başlı kaynaklarda Karamanlı diye anılması ister istemez Cemalî'nin Karaman'da doğduğunu düşündürüyor. Büyük bir ihtimalle Cemalî, Karaman'da doğmuş ve Kütahya'da dayısı Şeyhî'nin yanında yetişmiştir. Doğum yeri

¹⁶¹ Derdiyok, a. g. e., s. 2

¹⁶² Derdiyok, a. g. e., s. 2

¹⁶³ Derdiyok, a. g. e., s. 3

her neresi olursa olsun Cemalî, Kütahya'da yetişmiş ve Kütahya'ya mal olmuş bir şâir olduğundan onu Kütahyalı olarak kabul etmek gerekir.

“Cemalî Bursalıdır denilmesinin sebebine gelince bu büyük bir olasılıkla şâirin bir süre gerçekten Bursa'da yaşamasından kaynaklanmaktadır. Hatta şâirin Bursa'da bazı eserlere kitabe yazması bu düşünceyi güçlendirmektedir. Örneğin Selçuk Hatun Sultan'ın Bursa'ya bir kilometre mesafede Mihraplı Köprü'nün mihrabı üzerindeki manzume ile Karaca Paşa'nın kızının yaptırdığı Ulu Cami yanında bulunan mektebin kapısındaki kitabenin Cemalî'ye ait olmasından onun bir süre Bursa'da yaşadığı tahmin edilebilir.”¹⁶⁴

“Cemalî'nin doğum tarihi de kesin olarak bilinmiyor. Fakat onun eserlerinden yola çıkarak yaklaşık bir tarih tahmin edilebilmektedir. Bu konuda Sadettin Nüzhet ve Faruk Kadri Timurtaş'ın farklı görüşleri vardır. Sadettin Nüzhet Cemalî'nin (h. 850) 1446'da Gülşen-i Uşşâk adlı eserini yazarak II. Murat'a (h. 860) 1456'da da Miftâhü'l-Ferec adlı mesnevisini Fatih Sultan Mehmed'e sunmasından yola çıkarak (h. 824) 1421'de hükümdar olan II. Murat devrinde doğduğunu tahmin etmektedir. Faruk Kadri Timurtaş Sadettin Nüzhet'in bu görüşüne karşı çıkmakta ve Cemalî'nin doğum tarihi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Cemalî'nin ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. Şeyhî'nin ölümünde pek genç olduğu ve henüz Cemalî mahlasını almadığı kuvvetle muhtemeldir. Buna ve ilk mesnevisini (h. 850) 1446'da yazdığına göre Çelebi mehmet devrinde ve h. 813-815 yıllarına doğru doğmuş olsa gerektir. Sadettin Nüzhet'in II. Murat devrinde h. 824'ten sonra doğduğunu tahmin etmesi Şeyhî'nin h. 823'ten hemen sonra ölmesi sebebiyle o sırada Cemalî'nin henüz sekiz on yaşlarında bulunduğu neticesini verir. O yaştaki bir çocuğun şiir yazamayacağı tabii olduğundan Sadettin Nüzhet'in tahmini yanlıştır. Şeyhî öldüğünde Cemalî'nin on sekiz yirmi yaşlarında olduğu kabul edilirse (h. 813-815) 1410-1412 yılları civarında doğduğu ileri sürülebilir.”¹⁶⁵

Yukarıda Cemalî hakkındaki en önemli meselelerden biri olan onun Şeyhoğlu ile karıştırılmasından bahsedilmişti. Eski ve yeni bütün kaynaklar Faruk Kadri Timurtaş ve Zeynep Korkmaz gibi hocaların araştırmalarına kadar ayrı iki şahsiyet olan ve yaşadıkları zaman da çok farklı olan bu iki kişiyi aynı kişiymiş gibi takdim

¹⁶⁴ Derdiyok, a. g. e., s. 4

¹⁶⁵ Derdiyok, a. g. e., s. 4.

ediyorlardı. Yukarıda bahsedilen bu iki kişiyi karıştırma hadisesinin Sehî Bey Tezkiresi'nden başladığı tahmin edilmektedir. Çünkü Sehî Bey Şeyhoğlu'nu Şeyhî'nin erkek kardeşinin oğlu olarak tanıtmakta ve onun Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'ini tamamladığını söylemektedir.¹⁶⁶ Oysa Germiyan Beyliği'nde defterdarlık¹⁶⁷ ve nişancılık yapan Şeyhoğlu'nun Şeyhî'den önce vefat ettiği tahmin edilmektedir. Bu iki ayrı şahsiyetin aynı kişilermiş gibi değerlendirilmesi konusunda Sadrüddin Mustafa'ya şeyhoğlu anlamına gelen şeyhzade Cemalî'ye de Şeyhî'nin yeğeni olmasından ve Şeyhî'nin onu yetiştirmesinden dolayı Şeyhîzade denmesinden kaynaklanmış olabileceğini tahmin edebiliriz.

Cemalî'nin Şeyhoğluyla karıştırılması ilk olarak Sehî Bey Tezkiresi'nde karşımıza çıkar. Tezkirenin Cemalî maddesinde şâirimiz hakkında "Karamânîdür hoş tab' hassa me'ânîye mâlik kimesnedür gazeliyyâtı pâk ve kendisi hûb idrâkdür" gibi diğer kaynaklarla da çelişmeyen kısa ve özlü bilgi verilmiştir. Aynı tezkirenin Şeyhoğlu maddesine baktığımızda ise aslında Cemalî'ye ait olması gereken "merhûm Şeyhî'nün birâder-zâdesidür ... Şeyhî'nün vefâtından sonra Hüsrev ü Şîrîn'i itmâma yetiştirüp beyâza bu çıkarmışdur Şeyhî sözlerinden fark olunmaz" gibi özelliklerin Şeyhoğlu'na yakıştırıldığını görüyoruz. Oysa elde bulunan bazı belgelere göre Şeyhoğlu'nun Şeyhî'den daha önce öldüğü tahmin edilmektedir. Bu durumda Şeyhoğlu'nun Şeyhî'nin yarım bıraktığı esere zeyl yazması mümkün değildir.¹⁶⁸

Meşâiru's-şuara'nın Şeyhî ile ilgili maddesine baktığımızda Cemalî ile ilgili olarak şu bilgileri görüyoruz:

"Sultân Mehemmed merhûm fevt olup Sultân Murâd pâdşâh-ı 'âlem olur Şeyhî Hüsrev ü Şîrîn nazmına şürû' idüp dibâcesinde zikr itdüğü üzre tercemeye meşğûl olur didükçe meclis-i pâdşâhiye ithâf idüp 'izz-i huzûr-ı sultânîde makbûl olur kitabun müsveddesin beyâza çekmedin Şeyhî'nün matla'-ı ömri makta'ına irür ve kasîde-i hayâtun şeyyâd -ı ecel şerbetiyle âhir eyler. Kitâb-ı mezkûru hemşîre-zadesi olan Cemâlî itmâm itmişdür."

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Cemâlî, Sehî Bey Tezkiresi'nde bildirilenin tersine Şeyhî'nin erkek kardeşinin değil kız kardeşinin oğludur. Ayrıca Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'inin tamamlayıcısı olarak sadece Cemalî adı zikredilmiştir,

¹⁶⁶ Sehî Bey, a. g. e., s. 176.

¹⁶⁷ Defterdar, Osmanlılarda mali işlerden sorumlu olan kişidir. Defterdar, padişah ya da şehzadelerin malının vekili idi. Para hazinesiyle defter hazinesinin açılması icap ettikçe bunlar defterdar huzuruyla açılır ve kapanırdı. Defterdarlar haftada dört gün divan toplantılarına gelip bu günlerden yalnız Salı günleri vezirlerle beraber arza girerek mali işler hakkında izahat verirdi.

¹⁶⁸ Derdiyok, a. g. e., s. 5.

yani Sehî Bey Tezkiresi'nde olduğu gibi Şeyhoğlu Hüsrev ü Şîrîn'in tamamlayıcısı olarak gösterilmiştir.¹⁶⁹

Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-şuara'sında da Meşâiru'ş-şuara'ya uygun tutarlı bilgilerle karşılaşılıyor:

“ Sultân Mehemed diyâr-ı 'ukbâya hurâm itdükte yine hüsrev-i rû-yı zemîn olan Murâdun işâreti ile nazm-ı Hüsrev-i Şîrîn'e şürû' itmiş idi. Lâkin kitâb-ı belâğât-simâtun matla'-ı ebyâtundan Hurşîd'i itmâm zâhir olmadın ve ol hitâb-ı şîrîn-makâlün âftâb-ı vücûdı kemâl bulmadın nâzım-ı mezbûrun nazm-ı ömri makta'-ı fenâda âhir olup gamâm-ı hamâmı hilâl-i merâmı hâcib ü sâtir oldukda hemşîre-zâdesi Cemâlî kitâb-ı mezbûrı itmâm itmişdür.”

Burada da görüldüğü gibi Kınalızâde 'nin ağdalı üslubu dışında verilen bilgiler Meşâiru'ş-şuara'yla uygunluk göstermektedir. Kısacası Cemâlî'den Şeyhî'nin kız kardeşinin oğlu ve Hüsrev ü Şîrîn'in tamamlayıcısı olarak söz edildiğini görüyoruz.¹⁷⁰

Gelibolulu Âlî Kühü'l-ahbar adlı eserinin tezkire kısmında ise aynen şu bilgileri vermektedir:

“Merhûm Şeyhî'nün hem-şîre-zâdesi ve Germiyânoglu'nun nişâncısı ve defterdârı nâmında bir musâhib-i dil-dâdesi idi. Hatta Süleymân Şâh meclisine dahı bi'd-defeât dâhil olmuş idi. Şeyhî vefât idüp Hüsrev ü Şîrîn'i nâ-tamâm kıldukda bunlar tamâm itmişdür...”¹⁷¹

Bu bilgilerden Kühü'l-ahbârda Sehî Bey Tezkiresi'ndeki yanlışlığın devam ettiği anlaşılıyor. Yalnız burada Sehî Bey Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkireleri'nden farklı olarak Cemâlî Şeyhîzâde adıyla karşılaşılıyor. Şeyhzade kelimesini Farsça şeyhoğlunun karşılığı olarak düşündüğümüzde Sehî Bey'den beri sürüp gelen yanlışlığın Şeyhîzade ve Şeyhzade kelimelerinin karıştırılmasından dolayı ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Yukarıda da tartışıldığı gibi Cemâlî, tahminen Çelebi Mehmet devrinin başlarında 1409-1412 yılları civarında dünyaya gelmiştir. Şeyhî'nin h. 832/m. 1428-1429'dan hemen sonra ölmesi nedeniyle yine büyük bir olasılıkla on sekiz yirmi yaşlarındayken ilk ürünlerinden olan Hüsrev ü Şîrîn zeylini yazmıştır. Cemâlî'nin (h. 850) 1446'da yazdığı Gülşen-i Uşşak adlı mesnevisinden ve Miftahü'l-Ferec mukaddimesinde yer alan şu beyitlerden II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet devirlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Hatta bu beyitlerden Cemâlî'nin saraya yakın bir şâir olduğu da sezilmektedir:

¹⁶⁹ Derdiyok, a. g. e., s. 6

¹⁷⁰ Derdiyok, a. g. e., s. 6

¹⁷¹ Âlî, a. g. e., v. 153b

Şâh için düzmiş idim bir hoş kitâb
 Kim safâ bulurdı andan şeyh ü şâb
 Okudırdı dâima Sultân Murâd
 Gülşen-i Uşşâk virmiş idim ad

.....

Anı tertîb eyledün Sultân için
 Bunu terkîb it Mehemed Han için

Latîfî ve Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkirelerinde Cemalî'nin Sultan Mehmet devrinde İstanbul'a geldiğini yazarlar. Gerçekten de şâirin divanına baktığımız zaman Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un fethiyle ilgili şiirlerin büyük bir yer tuttuğunu görebiliyoruz. Kasîde ve kıta-i kebirelerin çoğu İstanbul'un fethini ve Fatih Sultan Mehmet'in övgüsünü yansıtmaktadır. Yine divanda İstanbul'un fetih tarihini veren bir kıta Sultan Mehmet adına düzenlenmiş bir muamma, ayrıca Fatih'in veziri olan Mahmut Paşa'ya da övgüler yer almaktadır.¹⁷²

Cemalî, büyük bir ihtimalle yanında yetiştiği ve Hüsrev ü Şîrînadlı eserine zeyl yazdığı dayısı Şeyhî'nin etkisinde kalmıştır. Bu konuda Faruk Kadri Timurtaş da "Şeyhî'nin Şöhreti ve Tesiri" adlı makalesinde şu bilgileri veriyor: "Şeyhî'nin bilhassa yeğeni Cemalî ve Ahmet Paşa üzerinde kuvvetli tesiri olmuştur. Cemalî onun bir çok gazellerine nazire yazdığı gibi Hümâ vü Hümâyun adını taşıyan mesnevisinin başındaki kasideleri de yine Hüsrev ü Şîrî'nin başında bulunan kasideleri örnek tutarak yazmıştır." Bu sözlerle Timurtaş, Şeyhî'nin Cemalî üzerindeki etkisini belirtmeye çalışmıştır. Kayahan Erimer de "Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser" adlı makalesinde Cemalî Divanı'nı tanıttıktan sonra divanın sonunda yer alan mesneviyi inceleyerek Harnâme'nin etkisini anlatmaya çalışmaktadır. Erimer, şu bilgileri vermektedir: Kendinden önce gelenlerden özellikle Şeyhî'den etkilenen şâirin örnek olarak aldığımız mesnevisinde de görüleceği üzere Şeyhî'nin Cemalî üzerinde büyük bir etkisi olduğu görülür. Bu konuda Harnâme ile karşılaştırma yapacak olursak:

Harnâme:	Bâtl isteyü Hakdan ayrıldum
	Boynuz umdum kulakdan ayrıldum
Mesnevi:	Sîm isteyü zerden ayrıldum
	Bal umdum kulakdan ayrıldum

Harnâme: Fikr olurken bu hâletün sıfatı
Geldi bu kissanun münâsebeti
Mesnevi: Dir iken gussa-i mülâzemeti
Geldi bu kissanun münasebeti
Harnâme: Gine ‘âlem cemâli hurremdür
Dîn ü devlet esâsı muhkemdür
Mesnevi: Yine ‘âlem cemâli rûşendür
Her taraf gül-sitân u gülşendür

Bu beyitlerden de anlaşılacağı gibi Cemalî'nin bir Şeyhî takipçisi olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷³

Kaynaklarda Cemalî'nin yalnızca Hümâ vü Hümâyun adlı eserinden söz edilmektedir. Bir de Sehî Bey, tezkiresinin Şeyhoğlu maddesinde yanlışlıkla Cemalî'nin yazmış olduğu Hüsrev ü Şîrîn Zeyli'ni Şeyhoğlu'na izafe ediyor. Oysa bu eserlerin dışında araştırmacıların tespit ettiği Cemalî'ye ait olan bir takım eserler daha vardır. Bunlar da Miftâhü'l-Ferec ve Risâle-i Acîbe adlarını taşımaktadırlar.

Cemalî, Hüsrev ü Şîrîn Zeyli'ni dayısı Şeyhî'nin (h. 832) 1428-1429 yılında ölmesinden hemen sonra daha Cemalî mahlasını almadan on sekiz yirmi yaşlarındayken yazmıştır. Sehî Bey tezkiresinde Şeyhoğlu maddesinde bu zeylin sözlerinin Şeyhî'nin sözlerinden ayırt edilemeyecek kadar başarılı ve güzel olduğunu söylemektedir. Zeyl başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk beyitten de anlaşılacağı gibi bilgi ve hikmet dolu, ders alınabilecek görüş ve düşüncelerini anlatarak dini, tasavvufi içerikli bir yaşam biçimi sunuyor. Birinci bölümün devamında Cemalî, mutasavvıfların temel amacı olan ölmekten önce ölmek yani nefsi yok etmek gerektiği anlatıldıktan sonra Şeyhî'nin ölümünden söz edilmekte ve dünyanın acımasızlığı, ölüme çare arayan Lokman Hekim'i bile bir lokmada öldürdüğü, büyük Filozof Eflatun'u en aşağı duruma düşürdüğü anlatılmaktadır. Zeylin ikinci bölümü “Hatm-i Kitab ve Medh-i Sultan Murad” başlığından da anlaşılacağı üzere bütünüyle Sultan Murat'ın övgüsüne ayrılmıştır:

Sikender-kadr ü Dârâ mertebetdür
Süleyman-taht u Kısra ma'deletdür
Baş oldur ten bigidür ana ‘âlem

¹⁷² Derdiyok, a. g. e., s. 9.

¹⁷³ Derdiyok, a. g. e., s. 13.

Bu başın kılma yâ Rabb bir kılın kem
 Eger rezm itde Rüstem-savlet olur
 V'eger bezm eylese Cem-sohbet olur¹⁷⁴

Cemalî'nin diğer bir eseri de Hüma vü Hümayun yada Gülşen-i Uşşâk adını taşımaktadır. Latifî ve Riyazî, tezkirelerinde Cemalî'nin eserini Fatih Sultan Mehmet adına nazm ettiğini yazıyorlar. Kınalızâde Hasan Çelebi ise “*Sultân Bayezîd nâmına Hümâ vü Hümâyûn nâm bir kitâb-ı pür intizâm nazm itmişdür*” demektedir. Yani kaynaklar Cemalî'nin eserini kime sunduğu konusunda da bir fikir birliği içinde değildirler. Ayrıca Miftâhü'l-ferec mukaddimesinde yer alan ve Faruk Kadri Timurtaş'ın da örnek olarak verdiği aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi Gülşen-i Uşşâk ne Fatih Sultan Mehmet'e ne de II. Bayezid'e sunulmuştur. Eser, doğrudan doğruya II. Murat adına yazılmıştır.

Şâh için düzmiş idim bir hoş kitâb
 Kim safâ bulurdu andan şeyh ü şâb

.....

Okudırdı dâima Sultân Murâd
 Gülşen-i Uşşâk virmiş idim ad
 Kim Hümâ ile Hümâyûn sözün
 Nazm idüp açmış idim san'at yüzün

Hümâ vü Hümâyûn'un konusu Arap hükümdarlarından Hüşeng'in oğlu Hüma ile Çin Fağfuru'nun kızı Hümayun arasında geçen bir aşk hikayesidir. Timurtaş eserin yaklaşık 4800, Sadettin Nüzhet 4830 beyit civarında olduğunu yazıyor. Büyük Türk Klasikleri'nde ise 4630 beyit olduğu ve varuzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazıldığı bildiriliyor. Beyit sayıları arasındaki farkın sebebi büyük bir ihtimalle eserde münacat, naat, gibi dini manzumelerden sonra Sultan II. Murat hakkında birkaç medhiyenin de yer almasıdır. Timurtaş da bu konuda Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn etkisini belirterek hemen hemen aynı şeyleri söylemektedir. Eser üzerinde Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inin çok kuvvetli tesiri vardır. Baş tarftaki tevhit, naat ve II. Murat vasfındaki methiyeler Hüsrev ü şîrin'dekilere nazire olarak yazılmıştır.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Derdiyok, a. g. e., s. 17.

¹⁷⁵ Derdiyok, a. g. e., s. 18.

Miftâhu'l-Ferec, Cemalî'nin 1456'da yazdığı, Fatih Sultan Mehmet'e sunduğu dini konuları işleyen mesnevi türünde bir eserdir. Miftâhu'l-Ferec'de yer alan şu beyitte Cemalî, eserini Fatih Sultan Mehmet adına yazdığını ifade etmektedir:

Anı tertîb eyledün Sultân için

Bunu terkîb it Mehemmed Hân için

Miftâhu'l-Ferec, mukaddimesinde yer alan şu beyitlerden de anlaşılacağı gibi dini konularda yazılmış olan bir eserdir:

Anda hatm oldı 'usûl ile fûrû'

Bes ilâhiyyâta kıl şimdi şürû'

Kim hakikat birle bir olmaz mecâz

Kesb ile hem-ser degildür keşf-i râz

Merd-i râh isen irür tevhîde râh

Kim sevâb işleyesün gide günâh

Mihr ile söz mâhına bahş eyle nûr

Ma'rifet Dâvûdına okı Zebûr

Tâ seni Gaffâr mağfûr eyleye

Sa'yini lutf ile meşkûr eyleye

Miftâhu'l-Ferec hakkında verilen bilgileri kısaca özetleyecek olursak (h.860) 1455-1456 yıllarında Fatih Sultan Mehmet adına yazılmış dini, tasavvufi ve ahlaki konuları işleyen; içinde münacatlar, naatlar, mutasavvıfane hikayeler ayet ve hadisleri açıklayan parçalar ve Fatih Sultan Mehmet'i öven kasideler bulunan ve yaklaşık 4600 veya 4939 beyit tutan manzum bir eserdir. Eser mesnevi biçiminde ve aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Ayrıca eserin Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdayî Yazmaları ve Kemankeş Yazmaları arasında olmak üzere dört nüshası vardır.¹⁷⁶

Cemalî'nin bir de Miftâhu'l-Ferec mukaddimesinde kendisinin acâib diye zikrettiği, ilginç sanatlarla dolu yine adını Resail olarak belirttiği, Fatih Sultan Mehmet'e sunulmuş bir risalesi vardır. Fuat Köprülü'nün er-Risâletü'l-'acîbe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi' adıyla haber verdiği ve (Browne, Cambridge İslam Yazmaları, 6900, s. 87'de) bulunduğunu bildirdiği eseri Cemalî aşağıda da görüldüğü gibi Resail adıyla kaydetmektedir.

Gerçi anılır resâil ismile
Lîk Türkî yoğidi bu resmîle

Resâil, Cemalî'nin Miftâhu'l-Ferec mukaddimesinde belirttiğine göre acaip sanatlarla yani iki beyitten alınan harflerle yeni bir beyit kurmak, Arapça ve Türkçe kelimelerden Farsça kelimeler çıkarmak gibi alışılmamış ilginç sanatlarla dolu manzum bir eserdir. Miftâhu'l-Ferec mukaddimesinde yer alan aşağıdaki beyitler bize Resâil yada Risâle-i Acibe'nin özellikleri hakkında bilgi vermektedir:

Kim olırdı anda bir san'at acîb
Vezni bir dürlüyidi hem iy lebîb
K'evvelinden âhirine bî-kusûr
Hem sanâyi'bildürirdi hem buhûr
Lafz-ı Türkî'den çıkardı Fârsî
Şöyle kim beytinde beytin yarısı
Fârsîsinden 'Arab dilince hem
Beyte bir mısra' idi bî-bîş ü kem
Anca san'atler ki anda var idi
Kenz-i güftâr içre key güftâr idi.

Cemalî, Risâle-i Acibe adlı eserinde eserini istinsah edecek yada ondan faydalanacak katiplere seslenerek eserinin imlasında hiçbir değişiklik yapmamalarını aksi takdirde düzeltilmesi mümkün olmayan yanlışlıklara düşebileceklerini söylüyor. Cemalî belirttiği kurallara uymayacaklara kibarca eserine hiç yaklaşmamalarını da öğütüyor. Özetle resail yada Risale-i Acibe Fatih Sultan Mehmet'e sunulmuş, övgü niteliği taşıyan bir manzumedir. Esere Risale-i Acibe denmesinin nedeni ise o güne kadar alışılmamış, garip gelen değişik sanatlarla yazılmış olmasıdır. Hatta Cemalî, katiplere eserinin imlasını değiştirilmemesi uyarısında da bulunuyor.

Cemalî'nin en önemli eserlerinden biri de divanıdır. Divanı Kayahan Erimer bulup 1973-1974 TDAY Belleten'inde tanıtmıştır. Divanı Çetin Derdiyok, doçentlik tezi olarak hazırlayıp bastırmıştır. Derdiyok, Cemalî Dîvanı'nı nazım biçimleri, dil ve söyleyiş özellikleri edebî sanatlar, vezin ve kafiye açısından incelemiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Derdiyok, a. g. e., s. 23

1. 2. 8. Cinânî

XVI. yüzyıl kaynaklarından sadece Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nde mahlası kaydedilmiştir.¹⁷⁸ Kaynaklarda adı çokça zikredilen ve iyi bir müderris ve şâir olan İzarî'nin kardeşidir. Aynı zamanda Germiyan'ın büyük şâiri Şeyhî'nin de yeğenidir. Dedesi Kasım Bey b. Cafer Çelebi (ö. 1398) Şeyhî'nin gömülü bulunduğu Dumlupınar köyünün kabristanındadır. Bu Şahsın mezarının başında bir kitabe bulunmaktadır. Cinânî, tımar sahibi bir kumandan idi. Cinânî'nin tımar sahibi olmasından dolayı bir çok savaşa katıldığı belirtilmektedir. Cinânî, asker kişiliğinin yanında şiirle de uğraşan bir kişidir. Şâirimiz Malkoç oğlu Bali Bey yanında ve büyük bir ihtimalle Çaldıran Savaşı'nda (1514) şehit olmuştur. Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nde şairin mahlası Cinânî olarak kaydedilmiş iken Hamza Güner şairin mahlasını Cenâbî olarak göstermiştir.¹⁷⁹ Cinânî'nin eğitimi ve eserleri konusunda şimdilik fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Şeyhî sülalesinden olması, tımar sahibi olması gibi durumları göz önünde bulundurduğumuzda onun iyi bir eğitim aldığını tahmin edebiliriz. Zaten kardeşi olan İzarî'nin müderris olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

1. 2. 9. Firakî

Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarında en çok adı geçen şâirlerden biri de Firakîdir. Bu yönüyle Firakî, kaynaklarda Şeyhî, Ahmed-i Dâî, Ahmedî gibi adı çok geçen şâirlerden bile daha fazla yer edinmeyi başarabilmiştir. Firakî hakkında Latîfî Tezkiresi'nde, Âşık Çelebi Tezkiresi'nde, Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nde, Ahdî'nin Gülşen-i Şuarasında, Beyanî Tezkiresi'nde ve Gelibolulu Âlî'nin Kühü'l-ahbâr adlı eserlerinde kayıtlara rastlamaktayız.¹⁸⁰

Kaynaklar Firakî'nin adı hakkında her hangi bir bilgi vermemektedirler. Ancak onun eserlerinden ve hakkında yapılmış olan küçük çaplı çalışmalardan adının Abdurrahman Çelebi olduğunu öğreniyoruz. Firakî'nin doğum tarihi hakkında da maalesef kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Ancak ölüm tarihi hakkında iki kaynak ihtilafli bilgiler vermektedirler. Kınalızâde Hasan Çelebi Firakî'nin (h. 988) 1580-1581

¹⁷⁸ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 80a

¹⁷⁹ Güner, a. g. e., s. 115.

¹⁸⁰ Firakî'yi kaydeden kaynaklar için bkz: Latîfî, a. g. e., v. 115b; Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ, Haz. Meredith Owens, London, 1971, v. 187a-187b; Hasan Çelebi, a. g. e., v. 226b-227a; Ahdî, a. g. e., v. 158b-159a; Gelibolulu Mustafa Âlî, a. g. e., v. 285a-285b

yılında vefat ettiğini söylerken Âlî, tahminen onun senê (h. 990) 1582'de vefat ettiğini belirtmektedir. Bu durumda Hasan Çelebi'nin tam bir tarih vermesi, Âlî'nin ise tahmini bir tarih vermesi Firakî'nin h. 988 yılında vefat etmesinin daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu akla getirmektedir.

Gelibolulu Âlî'nin, Firakî'nin Acemzâde olduğunu söylemesi, Âşık Çelebi'nin de onu Kütahya şehrinden bir şeyhzadedir diye tanıtmayı şâirimizin babasının İran'dan gelmiş ve Kütahya'yı mesken edinmiş bir sufi olduğunu düşündürmektedir. Babasının tasavvuf çevresinde bulunması, edebiyatımızın önemli kaynaklarından biri olan tasavvufun Firakî'nin şiir ve hayal dünyasını zenginleştirdiğini, onun şiirlerini beslediğini akla getirir.

Firakî'nin iyi bir alim olduğu hususunda ondan bahseden bütün kaynaklar aynı düşünceyi paylaşmaktadırlar. Latîfî, onu muhaddis ve müfessir olarak tanıtırken, Âşık Çelebi, onun ilmi ve öğrenimi konusunda: "... nice zemân tarîk-i ilme müteşemmir olup sâk-ı ictihâdı mesâk-ı isti'dâda sevk itdi ve dehân-ı ezhân şehdü'l-cehd ahlâ min 'aslü'l-kesl câmundan zerk itdi..." demektedir. Kınalızâde Hasan Çelebi onun bir zaman ilim yolunda yürüdüğünü ancak bir müddet sonra bu yoldan feragat ettiğini ve çileye çekildiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

"... tarîk-i ilme sülûk idüp bu tarîki itmâma tamâm şevk üzre iken kâ'id-i takdîr 'abâsı tarîkine sevk eylemişdi. Niçe müddet pâ-yı hevesi dâmen-i vahdete çekmiş ve tohm-ı ferâğat u inzivâyı zemîn-i ferâğat u kanâata egmiş idi..."

Ahdî, Firakî'yi tanıtırken âlimler ve salihler zümresinden olduğunu ifade etmektedir. Âşık Çelebi Firakî'nin feragat devrini Bursa'da Şeyh Abdü'l-mü'min adlı birinin zaviyesinde geçirdiğini, Firakî'nin sufiliğe soyunduğunu, riyazet çilesi çekmeye razı olduğunu ancak o zamanlar zaviyenin şeyhiyle aralarında bazı problemlerin yaşandığını bu konuda çok risale ve kıtaların yazıldığını belirtmektedir. Ancak Âşık Çelebi herkesin malumu olan bu problemlerin ne olduğunu söylememektedir. Ahdî de Gülşen-i Şu'arâ adlı eserinde Firakî'nin Manevi ve Mesnevi'yi mütalaa ettiğini belirtmiştir.

Firakî'nin en önemli hususiyeti önemli bir vaiz olmasıdır. Bu konuda bütün kaynaklar hem fikirdirler. Tabidir ki vaiz olabilmek için de iyi bir dini eğitim almak gerekmektedir. Akli ve nakli ilimlerin medreselerde beraber verilmiş olduğu düşünüldüğünde Firakî'nin hem akli hem de nakli ilimlerde eğitim gördüğü ancak dini bilimlerde ilerlemiş olduğu düşünülmelidir. Onun vaizliği konusunda Latîfî: "... vâ'iz ulûfesin yir muhaddis ü müfessir vâ'iz ve zînet-i mevâ'izdür enfâs-ı tayyibe-i vahy-âsârı

kavm-i gaflete mûcib-i ikâz u intibâh ve kelâm-ı vahy-peyâmı kâlellâhu ve kâle rasûlü'l-İlahdur ki her gümrâh-ı bî-râha reh-nümâ-yı râh-ı Hudâ ve hâdî-i sebîl-i reşâd u hedâdur...” derken Âşık Çelebi de: “*Kütahiyye’de vâiz ü nâsıhdur...*” diyerek onun vaizliğini ön plana çıkarmıştır. Kınalızâde Hasan Çelebi ise bu konuda: “ ... her gâh ibâdu’l-lâha hizmet-i va’z u nasîhata iştiğâl ile çerâğ-ı derûnu sağîr ü kebîri fitîle-i bend ve revğân-ı tezkîri ile iştiğâl üzre olup cehâhir-i lafz u zevâcir-i va’zı ile niçe fıska ve ehl-i şürûr fısk u fücûrlarından tâib ve niçe güm-râhlar hüsn-i irşâd ile tarîk-i salâh u sedâda râci’ u âib olmuştur” diyerek onun vaaz ve nasihat etmede ne kadar başarılı ve etkili olduğu anlatmaktadır. Latîfi, Kınalızade Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî ve Âlî gibi kaynakların anlattığı bir hadiseye göre Firakî, vaaz etmeye çıktığı zaman minberi hasımlarını yermek için bir vesile olarak kullanmaktadır. Firakî’nin karakterinin bu zayıf yönünü Âşık Çelebi şöyle anlatmaktadır:

“... bir kayyûm rakîbi vardı ki her zamânda andan dil-gîr olup hattâ va’zında bile münâsebetle bir hikâye irâd eyler idi ve dirdi zemân-ı evâilde vilâyet-i Bâbil’de Kal’a-i Selâsil’de bir kâfir var imiş dîninde hayli kayyûm-ı kâfi imiş âhir bununla dahî öykesin alamayup katı cânına geçüp tokuz kötek tutup eldeki asâsıyla urup başın yardukda dimişdür:

Çıkarmadum göz amimâ kaş yardum

Dahî şimdi er oldum baş yardum”

Bu hikayeyi Âşık Çelebi’nin yanı sıra Kınalızâde Hasan Çelebi de anlatmaktadır. Âlî de Firakî’nin vaaz esnasında halkı gıybet ve koğuculuktan nehyettiğini ancak kendinin başkalarının gıybet ve koğuculuğunu yaptığını ifade etmektedir.

Kaynakların bahsettiği Firakî’nin ilgi çeken bir yönü de onun bazı tarihi şahsiyetlerle olan ilişkileridir. Kaynaklarda Firakî’nin önemli bir mutasavvıf olan Lamiî Çelebi ile ilişkisi olduğundan bahsedilmektedir. Bu konuda Latîfi ve Gelibolulu Âlî bilgi vermektedir. Latîfi, Firakî’yi Lamiî Çelebi’nin musahiplerinden olduğunu söylerken Âlî, Lamiî Çelebi’nin Firakî’nin şakirdi olduğunu söyler. Firakî’nin ilişkisi olduğu diğer bir şahsiyette Kütahya’da sancak beyliği yapan Kanunî’nin oğlu Bayeziddir. Şehzade Bayezid, Kanunî devrinin en mühim şahsiyetlerinden ve devlet yönetiminde söz sahibi olan, Yeniçerilerin çok sevdiği Şehzade Mustafa’nın öldürülmesinde de parmağı bulunan Rüstem Paşa’nın 1555 yılında yeniden vezir olmasından sonra Kütahya’ya sancakbeyi olarak gönderildi. Beyânî Tezkiresi’nde anlatıldığına göre Firakî, vaaz ve nasihat ile meşgul iken Şehzade Bayezid nice kereler onun vaaz meclislerine iştirak eder, Firakî de o esnada irticalen Şehzade Bayezid’e medhiyeler okurdu. Firakî’nin Şehzade Bayezid ile olan ilişkisinden Âşık Çelebi’nin Meşâiru’ş-şuara adlı eserinde,

Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nde ve Beyanî Tezkiresi'nde bahsedilmektedir. Firakî ve Şehzade Bayezid'in yakınlığından ileride Emirler ve Beyler etrafında teşekkül eden edebî muhitler bölümünde bahsedilecektir.

Çalışma esnasında taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarında Firakî'nin her hangi bir eserinin bulunup bulunmadığı hakkında bilgi verilmemektedir. Kaynakların bu kadar çok bahsettiği, geniş bir dini ve tasavvufi kültürü olan şâirlik yönünün de oldukça kuvvetli olduğu belirtilen birinin başka eserlerinin de bulunması gerekmektedir.¹⁸¹

Firakî'den bahseden kaynakların şâirimizden seçtikleri şiirler şunlardır:

Latifi:

Matla:

Gülşeninde 'âlemün bu sırâ irmez hîç kes
Zağlar âzâde vü bülbüller giriftâr-ı kafes¹⁸²

Şiir:

Kanlu yaşım dem-be-dem deryâ gibi eyler hürûş
Bilmezem kandan gelür her dem baña yâ rab bu cûş
Halka halka dâğlar yakdum tenümde muṭribâ
Nây dinlet gel bana def gibi oldum cümle gûş
'Aşk pul pul dâğ ile zeyn itdi 'uryân cismümi
Oldum İbrahîm-i Edhemden Firâkî hırka-pûş¹⁸³

Velehu:

Sarâ-yı sahn-ı 'âlemde dilâ sanma ki hurrem var
Sorarsun her gubârun hatrımı tâğlar kadar gam var¹⁸⁴

Mesnevi: Bu alemde oğlan ve kız çocuğu sahibi olmanın zor bir bela ve garip bir iptila olduğunu beyan eden mesnevidir.

Sa'âdet devlet anun hîşi yokdur
Gam hîşinden anun dişi yokdur
Gam-ı ferzend müşkil ibtilâdur
Olursa mihnet olmazsa belâdur
Veled çüñkim ola bed-hulk u sîret

¹⁸¹ Milli Kütüphane Yz. A. 8459 numaralı bir mecmuada Firakî'nin şiirleri bulunmaktadır.

¹⁸² Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

¹⁸³ Vezin: fâ'lâtün fâ'lâtün fâ'lâtün fâ'ilün

¹⁸⁴ Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Ataya renc olur anaya zahmet
 Yeter kişiye neng ü 'âr-ı duhter
 Husûsâ ki ola duhter bed-ahter
 Kimün ki perde ardında kızı var
 Yüregde yaşı bağrında sızı var¹⁸⁵

Kıta: bu kıta onun latifê ve hezellerindendir.

Didi meclisde bir gün bir mübâhî
 Beni ey şeyh ider bu hâtır işgal
 Fûlan dervîşün oğlan sarmak ister
 Sınık gönlüm benüm her mâh u her sâl
 Cevâbında didi ol şeyh-i vâsi'
 Yüri var hâtırun def' eyle fi'l-hâl¹⁸⁶

Âşık Çelebi:

Gazel:

Cihâna şâh olup şâhâ cihân turdukça turdun tut
 Cihân mülkinde Şeddâdı binâ bünyâdın urdun tut
 Göçersin kûs-ı rihlet çalınur âhir bu menzilden
 Otagun pâdşâhum lâle-veş her yirde kurdun tut
 Vücûd iklîminin farzâ ki olmuşsin Süleymânı
 'Adem deryâsına ol saltanat mührin düşürdün tut
 Bu âlem murğ-zârunda murâdunca şikâr alup
 Şehâ bâzû-yı devletden niçe şehbâz uçurdun tut
 Elinden rûzgâr-ı zûr-kârın kurtuluş yokdur
 Sabâ gibi bu sahralarda hâildün yüpürdün tut
 Ayagı götürür her kişi âhir bu meclisden
 Firâkî bir el önden âlem-i vahdetde yürdün tut¹⁸⁷

¹⁸⁵ Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün

¹⁸⁶ Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün

¹⁸⁷ Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. 2. 10. Hamzavî

XVI. yüzyıl kaynaklarından Gelibolulu Âlî'nin Kühü'l-ahbâr adlı eserinde kaydedilmiştir.¹⁸⁸ Germiyan Beyliği döneminin sonları ve Fetret Devri'nin en mühim şâirlerinden biri olan Ahmedî'nin (1334-1413) kardeşidir. Babalarının adı Hızırdır. Hamzavî'nin hayatı hakkında Âlî'nin eserinde fazla bir bilgi verilmemiştir. Fakat Hamzavî'nin de kardeşi Ahmedî gibi önceleri Germiyan Beyliği sarayında bulunduğunu tahmin edebiliriz. Âlî'nin belirttiğine göre Hamzavî daha sonra Fetret Devri'nin önemli şahsiyetlerinden Yıldırım Bayezid'in oğlu olan Edirne ve Bursa'da Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi Kütahyalı şâirleri barındıran Emir Süleyman'a intisap etmiştir. Buralarda Emir Süleyman'ın bir çok in'am ve ihsanlarından Hamzavî'nin faydalandığını Âlî'nin eserinden öğrenmekteyiz. Hamzavî, Hz. Muhammed'in amcası olan Hz. Hamza'nın halk arasında söylenen kıssalarını yirmi dört cilt olarak nazım ve nesir karışık bir halde toplamıştır. Böylece Hamza menkabelerinin sözlü kültürde unutulmasına Hamzavî mani olmuştur diyebiliriz. Hamza menkabelerini topladığından dolayı mahlasını da Hamzavî olarak seçmiştir. Gelibolulu Âlî'nin ifadelerine göre Hamzavî'nin Hamzanâme'yi toplamasından sonra kardeşi Ahmedî de şevke gelip İskendernâme'yi yazmıştır. Hamzavî'nin Hamza menkabelerini derlemesinden dolayı onun Anadolu'daki ilk Halk Bilimi araştırmacılarından olduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir.

Türkçe Hamzanameler ilk defa Hamzavi tarafından yazıya geçirilmiştir. Aslında anonim karakterde olan halk hikayeleri arasında Hamzaname'nin yazılı metinler halinde yaygınlık kazanmış olması Dede Korkut hikayeleri gibi destandan halk hikayeciliğine geçiş dönemi kabul edilen XIV. ve XV. yüzyıllarda derlenerek yazıya geçirildiği kanaatini güçlendirmektedir. Hamzavî'nin Hamzanâme'si zamanla daha da yayılmış, özellikle yeniçeri ortalarında sınır boyu kalelerinde, hatta kahvehanelerde ya kitaptan okunmuş yada meddahlar tarafından anlatılmıştır. Nitekim İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalarının bazılarında eserin hangi tarihte, kim tarafından, hangi kahvehanede okunmuş olduğuna dair kayıtlar vardır. Süleyman Faik Efendi, "Hamzanâme denilen efsane-i kazibenin sahaflardan kiralanarak bazı yerlerde okunduğunu, hafızası kuvvetli olanların bu hikayeyi ezberleyip meddah tarzında anlattıklarını kaydeder. Hamzanâme'de birbirini takip eden iki yüze yakın tarihi gerçeklerle ilgisi olmayan çok değişik bazen Kaf dağı gibi hayali ülkelerin bazen gerçek

¹⁸⁸ Hamzavî için bkz. Âlî, a. g. e., 92a

kişilerle cin, peri nusurların yer aldığı olağanüstü vakalar anlatılır. Bunlar Hz. Hamza'nın hiç gitmediği Rum, Seylan, Orta Asya, Çin gibi ülkelerde geçer.

Hamzavî'nin nesir halinde yazıp yer yer kendi şiirleriyle süslediği Hamzaname'nin 360 cilt olduğunu Evliya Çelebi zikrederse de arada kayıp bulunana defterlerle beraber son olarak LXIX. cildi görülmüştür. Türkiye dışındaki kütüphanelerde de bir çok nüshası bulunduğu bilinmektedir.¹⁸⁹

Hamzanâme sahibi şair Hamzavî, sonra XVI. yüzyıl şairlerinden Yusuf Meddah gibi sanatkarlar maddahlığı ve kıssa anlatıcılığı hiçbir zaman ayıp görmüyorlardı. Halbuki XVI. asırda kıssa anlatıcılığı ayıp görülmeye ve şâirler arasında bu tarz şeyler yazanlar ayıplanmaya başladı.¹⁹⁰

Kaynaklarda Hamzavî'nin doğumu ve ölümü hakkında, eğitimi konusunda bilgi bulunmamaktadır. Sözlü gelenekteki Hamza kıssalarını toplaması ve Ahmedî'nin kardeşi olması Hamzavî'nin adının bugünlere gelebilmesini sağlamıştır.

1. 2. 11. Harimî

Kaynaklardan sadece Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ'sında¹⁹¹ kaydedilmiş olan Harimî'nin adı İbrahim'dir. Ahdî'nin belirttiğine göre Harimî yüce yaratılışlı ve cömert bir kimsedir. Babası Kütahya'da alaybeyi olan Rahimîdir. Babasının da şâirlik yönü vardır. Orduda çavuşluk rütbesiyle görev yapmış olan Harimî, babası gibi zeamet sahibi birisidir. Ahdî Efendi'nin belirttiğine göre söz ustaları olan dostları arasında marifetli, nükte çeşitlerine vakıf, kendi tarzının emsal ve akranlarına göre önde geleni ve devlet sahiplerinin makbulüdür. Ahdî'nin sözlerinden Harimî'nin devletin ileri gelenleriyle yakın bir ilişkiye girdiği anlaşılmaktadır. Padişâhın emri ile Harimî (h. 983) 1575-1576 senesinin Recep ayında Bağdat'a gitmiş burada bulunan evliyaların ve din büyüklerinin kabirlerini ziyaret etmiş ve bunların her biri için bir gazel yazmıştır. Ahdî'nin söylediğine göre Harimî burada bulunan din ve tasavvuf ulularının manevi varlıklarından istifade etmiştir.

Şehzade Bayezid Kütahya valisi iken Harimî de onun maiyetinde bulunmuştur. Şirvan ve Gürcistan serdari Lala Mustafa Paşa 1578 yılında Kütahya yakınında bulunan Saka köyüne ordusuyla birlikte geldiği zaman İbrahim Çavuş'u

¹⁸⁹ Nurettin Albayrak, "Hamzanâme" TDV İslam Ansiklopedisi, C. XV, İstanbul, 1997, s. 517

¹⁹⁰ Lütfi Sezen, Halk Edebiyatında Hamzanâmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 23

¹⁹¹ Harimî'yi kaydeden kaynak: Ahdî, a. g. e., v. 76a-77a

(Harimî) görmüş, Şâir Rahimî Efendi'nin oğlu olduğunu öğrenince kendisine iltifat etmiş ve yanına almıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı ordusunun katıldığı bütün savaşlara girmiş olan Harimî, destanlar ve zafernâmeler yazmıştır.

Zafernâme-i Hazret-i Sultan Murat Han adlı eserini Lala Mustafa Paşa'nın isteğiyle yazmıştır. Gencine-i Feth-i Gence isimli bir de tarihi vardır. Gonca-i Bâğ-ı Murâd adlı manzum bir eseri daha vardır. Harimî'nin şiirlerinde tarihe ışık tutacak yönler bulunabilmektedir. Örneğin Özdemiroğlu Hasan Paşa ordusunun Sofyan menziline konaklamasını Harimî şöyle anlatır:¹⁹²

Bîst ü penciydi meh-i savmın eyâ rûh-ı revân
Asker-i İslâma menzil oldu mülk-i Sufiyan
Gelmedi düşmen yoğ idi karşı durmağa mecal
Lâk azıkçı ile taşrada kıldılar kıtâl

Ordu, Tebriz civarına geldiği zaman ordugah kurulmuş teslim teklifi beklenmişti. Bu durumu Harimî şöyle anlatır:

Anın için iki mil denlü konuldı ba'îd
Sulh için adem gelür diyü olınırdı ümîd

Tebriz'in işgali üzerine Osman Paşa'nın başkanlığında toplanan meclis içinde Harimî şunları söylemiştir.

Cem' kıldı mîr-i mîrân ü emîrânı hemân
Didi Tebrîz halkı tâbi' olmagın virdim emân
Pâdşâhın oldu Âzerbaycân ikdâm ile
Askeri zabt eylenüz lutf ile sa'-yi tâm ile
Hem nidâ kıl sun münâdîler didi ol sâzkâr
Pâdşâhındur vilâyet kılmasunlar târmâr
Hâzır olanlar didi fermânuna cânlar fedâ
Ordu içre hep bu üslûb üzere olındı nidâ

Ahdî, Harimî'nin çok şiirinin bulunduğunu bunların gönül açıcı olduğunu ve nice güzel matlalarının bulunduğunu belirtmektedir. Gülşen-i Şuara'da Harimî'nin doğum ve ölümü, eğitimi, kimlerle yakınlığı bulunduğu gibi konularda bilgi verilmemektedir. Harimî'nin Rahimî gibi bir şâirin oğlu olmasından dolayı en azından bir şiir muhitinde yetiştiğini söyleyebiliriz. Harimî, Bağdat'ta bulunan din ve tasavvuf

¹⁹² Güner, a. g. e., s. 189

ulularının kabirlerini ziyaret etmiştir. Bu durumun Harimî'nin hayatı için önemli bir safha olarak değerlendirilip Gülşen-i Şu'arâ 'da kaydedilmesinden dolayı da Harimî'nin şiirinin beslendiği kaynağın tasavvuf olduğunu söylemek mümkündür. Gülşen-i Şu'arâ 'da Harimî'nin şu şiirleri seçilmiştir:

Matla: Şâh-ı Kerbela hakkında:
Cennet-âsâ ravza-i kûyun ser-â-ser nûrdur
Dûd-ı kandîlün anuñçün kuhl-i çeşm-i hûrdur¹⁹³

Beyt:
Gül-ruhların senün olalı gül-sitân-ı 'ışk
Bülbül-veş atdı murg-ı dili dâstân-ı 'ışk¹⁹⁴

Diğer:
Terah def' olup irişdi ferah bu kalb-i nâ-şâde
Bihamdillâh yüz urdum evliyâ-yı şehri Bağdâd'a¹⁹⁵

Diğer:
Çeng itdün kadini gamla dil-i mahzûnun
Bu mıdur 'âşık-ı sâdik olana kânûnun¹⁹⁶

Diğer:
Teng itdün başıma şive ile dünyâyı
Göresin nice olur sevdiğüm istiğnâyı¹⁹⁷

Matla:
Gezer kûyunda dil şâm ü seher ağlayı ağlayı
Gamunla nâr-ı hicrâna ciger tağlayı tağlayı¹⁹⁸

¹⁹³ Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

¹⁹⁴ Vezin: mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

¹⁹⁵ Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

¹⁹⁶ Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

¹⁹⁷ Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

¹⁹⁸ Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. 2. 12. Hasbî

Hasbî'den Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî eserlerinde bahsetmektedirler.¹⁹⁹ Hasbî, Gedizlendir. Keşfi'nin kardeşidir. Kaynakların belirttiğine göre Gediz'den kardeşi Keşfi gibi İstanbul'a gittiği anlaşılmaktadır. Ondan bahseden üç XVI. yüzyıl kaynağına göre İbrahim Paşa adlı birinin vezaretinin ilk yıllarında bir suç işlemiştir. İbrahim Paşa da Hasbî'yi İstanbul Subaşısına verip zamanın geleneklerine göre hapsedilmesini ve adı anılan Hasbî'ye işkence edilmesini diler. Subaşı ve adamları Hasbî'yi kollarından asıp ona işkence etmeye başladıklarında şâir, aniden şu beyti söyler:

Derd-i dâğ-ı 'ışk kim itmez tahammül Kâf ana

Hoş döyer bu nâ-tüvân gönlüm benüm insâf ana

Bu beyti işiten subaşı merhamete gelerek Hasbî'ye işkence etmekten vaz geçer. Tesadüfen o gece subaşının kızı vefat edince bu durumu Hasbî'nin suçsuzluğuna yoran subaşı vezire gidip her türlü işkenceyi ettiğini ancak bir türlü Hasbî'nin suçunu ikrar etmeyip inkar ettiğini ifade eder. Bu olaydan sonra salıverilen Hasbî yolda giderken gözünü bir ağacın budağına çarpar ve Hasbî'nin bir gözü kör olur. İbrahim Paşa'nın huzuruna geldiğinde gözüne ne oldu Molla Hasbî diye sorunca her zaman ağzına geleni söylemeyi adet edinen ve sakat bir karakteri olan Hasbî gözüm yerini beğenmedi çıkmak ister deyince huzurunda bu yollu yapılan şakalara tahammül edemeyen İbrahim Paşa Hasbî'yi Üsküdar karşısında bir yere hapsedirir. Bu sebepten dolayı on yıl kadar hapis yatan Hasbî burada mahlasını Habsî olarak değiştirir. Kaynakların ifadesine göre Hasbî burada bu mahlasla şiirler söylemiştir. Hasbî Basirî, Zafî ve Kandî gibi on altıncı yüzyılın meşhur şâirleriyle arkadaşır. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi Keşfi'nin de küçük kardeşidir. İşte ismi zikredilen bu şâirler Divanyolu'nda İbrahim Paşa'yı karşılayıp Hasbî'nin affedilmesi için şefaet ederler. İbrahim Paşa tam Hasbî'yi affetmek yönünde temayül göstermişken bazı bozguncu kimseler Paşa şâirlerin hicvinden korktu derler diyerek Hasbî'nin affedilmesine mani olmuşlardır. Hasbî'nin hapisten çıkışı ancak İbrahim Paşa'nın katledildiği gün olmuştur. Kaynaklar Hasbî'nin karakteri hakkında da bizi bilgilendirmektedirler. Hasbî, konuşmalarına hiç dikkat etmez diline her geleni söyler birisiymiş. Ayrıca çok fazla içki

¹⁹⁹ Hasbî'yi tanıtan kaynaklar: Âşık Çelebi, a. g. e., v. 104 a; Âlî, a. g. e., v. 259b-260b; Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., 86b-87a

içtiği de kaynaklarda yer almıştır. Künhü'l-ahbar ve Meşâiru'ş-şuara gibi kaynaklar Hasbî'nin çok şiir söylediğini ancak söylediklerinin boş sözler olduğunu belirtmektedirler. Meşâiru'ş-şuara'da Hasbî'nin içinde bulunduğu şöyle bir miras davası anlatılmaktadır:

“... Keşfi fevt olup hayli malı kalup oğlu olan şâh-ı hûbân 'Atâ'ya degdi ol dahı bir ol kadar kazanup href-i külçe-i simîn ve 'arak-ı cebîn ile kimine yüz yirde koyup kimine boyun egdi ba'dehû bölüğe geçüp haraca varup kefereden aldugı ki mâl-i nâ-fercâm u tonuz kanı olup harâm-ender-harândur fevt olmağla Hasbî'ye intikâl itdi ... Hasbî dahı bir akçe harc itmedin öldi Gedus'tan bazı etrâk u cilt-i nâ-pâke hisse çıkıdı kaltak kjazandı kaltaban yidi her kim işitdi ise Allâh Allâh ki telef kerde ki endûhte buved didi...”²⁰⁰

Ne yazık ki kaynaklarda Hasbî'nin doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili her hangi bir tarih verilmemiştir. Onun eğitimi ile ilgili her hangi bir şey de şimdilik bilinmemektedir. Ancak bilinen onun çok şiir söylediği ve bu şiirlerin tezkire yazarları tarafından beğenilmediğidir. Tezkire yazarları Hasbî'nin sadece şiirlerini eleştirmekle kalmazlar onun karakterine de eleştiri yaparlar. Onun çok içki içtiği dikkat etmeden ağzına geleni söylediğini belirtirler. Kaynaklarda Hasbî'nin her hangi bir eseri olup olmadığı hakkında bilgi verilmemiştir.

1. 2. 13. İzarî

Kaynaklarda en çok adı geçen şâirlerimizden biri de İzarîdir. İzarî, Şakâik'te, Tacü't-tevârih'te, Sehî Bey'in Heşt Behişt Tezkiresi'nde, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-şuâra'sında, Âşık Çelebi'nin Meşâiru'ş-şuarâ'sında ve Beyânî Tezkiresi'nde kaydedilmiştir.²⁰¹ Bu yönüyle İzarî kaynakların en çok üzerinde durduğu şâirlerimizden biridir. Yalnız kaynaklar bilgi verirken hemen hemen aynı şeyleri tekrar etmişlerdir. Bu durum, onun hakkında fazla bir bilgi elde etmemize mani olmaktadır.

İzarî'den bahseden bütün kaynaklar onun adının Kasım Çelebi olduğu hususunda birleşmektedirler. Gene kaynakların çoğu şâirimizin adını belirttikten sonra onun Şeyhî ile olan akrabalığına değinmektedirler. Kaynakların ifadesine göre İzarî, Şeyhî'nin kız kardeşinin oğludur. Ayrıca daha önce adı geçen Şâir Cinânî'nin de kardeşidir. Kaynaklar şâirin doğum tarihi hakkında her hangi bir kayıt düşmemişlerdir. Tacü't-tevârih'te ve Şakâik'te hicretin dokuz yüz birinci senesi Ramazan ayının on

²⁰⁰ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 104a

²⁰¹ İzarî için bkz. Sehî Bey, a. g. e., s. 148-149; Aşık Çelebi, a. g. e., v. 172a; Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 185b-186a; Beyânî, Millet Ktp, A. E. Tarih, nu. 757, v. 58b; Hoca Sadettin Efendi, Tacü't-tevârih, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nu. 453, v. 432b-433a; Mecdî Efendi, a. g. e., s. 300-301.

beşinci günü olan cumartesi günü (m.1496) vefat ettiği yazılmaktadır. Ondan bahseden bütün kaynaklar onun Sahn-ı Semaniye Medreseleri'nde müderris iken vefat ettiğini söylemektedirler. Tacü't-tevarih'te ve Şakâik'te Molla Abdülkerim adında birinin dânişmendlerinden²⁰² olduğu yazılmıştır. İzarî'nin hayatı müderrislik yapmakla geçmiştir. Önce Ebu Eyyub Ensarî Medresesi'nde, daha sonra Kalenderhane'de ve Edirne'de Üç Şerefeli Medreselerin birinde müderrislik yapmıştır. Sehî Bey'in ifadesine göre İzarî, Eyüp Sultan Mahallesi civarında gömülüdür. İmparatorluğun merkezinde bulunan ve Osmanlı eğitiminde çok önemli bir yere sahip olan Sahn-ı Semaniye Medreseleri'ne müderris olabildiğine göre İzarî'nin çok iyi bir eğitim almış olduğu tahmin edilebilir. Zaten Şeyhî gibi şâirlerin şeyhi ünvanını almış bir kimsenin de yeğeni olması münasebetiyle iyi bir eğitim almış olduğunu, şiire de bu yüzden heves ettiğini söyleyebiliriz. İzarî'yi tanıtan bütün kaynaklar İzarî'nin Sultan Molla Lutfi adındaki bir bilginle çağdaş olup beraber medresede müderrislik yaptıklarını ve aralarında çekememezliğin ve mücadelenin bulunduğu bahsetmektedirler. Bu yüzden birbirleriyle şiir yolu ile mücadele etmektedirler. Heşt Behişt Tezkiresi'nde belirtildiğine göre Molla Lutfi'nin yazdığı şekl redifli bir kasideye İzarî de cevap yazmıştır.²⁰³ Aşağıdaki beyit İzarî'nin Molla Lutfi'yi kınadığı kasidenin son bölümünden alınmıştır:

Şimdi 'âlem benüm ağıâr ile destânum okur

Kıssa-i Heşt Behişt âdem ü şeytân şekl

Kaynaklar'dan Tacü't-tevârih'te ve Şakâik tercümesinde Şerh-i Mevâkif adlı esere haşiye yazdığı ve bu eserin İzarî'nin zeka ve bilgisine delil olduğu belirtilmektedir. Hoca Sâdeddin ve Mecdî Efendi'nin belirttiğine İzarî, Molla Lutfi'nin yazdığı Seb'un Şidad adlı esere cevap mahiyetinde bir eser yazmıştır. Sehî Bey İzarî'nin şiiriyle ilgili her hangi bir değerlendirme yapmamakta ancak onun kişilik özelliği olarak zekasının ve zihninin açıklığıyla bilindiğini ve özel bir yaratılışa sahip olduğunu yazmaktadır. Kınalızâde Hasan Çelebi İzarî'nin şiiriyle ilgili olarak şöyle söylemektedir: ... maşrik-ı zamîrinden tâli' olan eş'âr u metâli' tarz-ı hûb ve üslûb-ı mergûb üzre vâki' olmuşdur nitekim bu eş'ârından zâhir ü bedîdârdur..." Âşık Çelebi

²⁰² Dânişmendlik, medrese tahsili görmüş olanlar hakkında kullanılan tabirlerden biridir. İmtihana girip geçenler mülazım, geçemeyenler de kadı olurlar veya ilmiye mesleğine geçerek liyakatları nisbetinde ilerlerlerdi. Dânişmendlik bir meslek olarak değerlendirilemez. Ancak, mesleğe geçişte kullanılan bir terimdir.

²⁰³ Sehî Bey, a. g. e., s. 149

Molla Lutfî'nin İzarî hakkında şöhreti zatına galiptir dediğini belirttikten sonra bunun lafzının tuntuaklı ve manasız demek anlamına geldiğini söyler. Mecdî Efendi, ekseriya yazdığı Türkçe şiirlerin bahr-i hafif üzere²⁰⁴ yazıldığını belirtip zamanın kulağına onun gibi bir inci takılmadığını belirtir. Beyanî de İzarî'nin güzel matlaları ve şiirleri olduğu düşüncesindedir. Sehî Bey, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi, İzarî'nin büyük bir zekaya sahip olduğunu, birkaç dakikada bir dersin tümünü özetlediğini söylemektedirler. Kaynaklar, İzarî'den şu şiirleri seçmişlerdir.

Sehî Bey:

Bir yana küştigir-i 'ışk-ı nigâr
 Bir yana âteş-i gam-ı dildâr
 Bilmezem kankısıyla tutuşayım
 Ve kınâ Rabbenâ azâbe'n-nâr²⁰⁵

Kınalızâde Hasan Çelebi:

Şiir:

Sakın âhumdan ey nigâr sakın
 Kîne-cûdur bu rûzgâr sakın
 Göge agarken ejder-i âhum
 Yakmasun dâmenün şerâr sakın
 Yeter itdin bu gam-gilin pâ-mâl
 Gizlidür sînem içre mâr sakın²⁰⁶

Ve lehu:

Serv-üftâde anun kâmet-i dil-cûyundan
 Sidre âşüfte vü hayrân gidemez kûyundan
 Dilde geh tîğine geh hançerine yir itdüm
 Odli olmadum anun ben bir içim suyundan²⁰⁷

Nazm:

Bir yana küştigir-i 'ışk-ı nigâr
 Bir yana âteş-i gam-ı dildâr

²⁰⁴ Bahr-i hafif aruzdan dokuz adet çeşidi olan bir ölçüdür. Türk edebiyatında en çok kullanılan çeşidi feilâtün mefâilün feilün veznidir.

²⁰⁵ Vezni: feilâtün feilâtün feilün

²⁰⁶ Vezni: fâilâtün mefâilün fa'lün

²⁰⁷ Vezni: feilâtün feilâtün feilâtün feilün

Bilmezin kankısıyla tutuşayım

Ve kınâ Rabbenâ âzebe'n-nâr

Âşık Çelebi:

Ser ü dîvâna hevâ-yı kadd-i dil-cûyından

Sadre âşüfte vü hayrân gidemez kûyından

Varıcak yâre sabâ kâküli bûyunı getir

Bir yiter tuhfe bie zülf-i semen-bûyından

Dil-ber ile başa varılmaz imiş şâne gibi

Kişi bin dürlü belâ çekmeyecek mûyından

Dilde geh tîğine geh hançerine yir itdüm

Odlı olmadum anun ben bir içim suyundan²⁰⁸

Ve lehu:

Sakın âhumdan ey nigâr sakın

Kîne-cûdur bu rûzgâr sakın

Hâkrâh oldığıma yolunda

Konmasun hâtıra gubâr sakın

Yeter itdin bu gam-gilin pâ-mâl

Gizlidür sînem içre nâr sakın

1. 2. 14. İydî

İydî, sadece Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı eserinde kaydedilmiştir.²⁰⁹ Adı Bayram'dır. Şair Bayram adının karşılığı olan Arapça ıyd kelimesinden dolayı İydî mahlasını seçmiştir. Ahdî Efendi İydî'nin doğum ve ölüm tarihleri, eğitimi, mesleği ile ilgili her hangi bir şey söylememektedir. Ancak onun "silk-i dervişâna sâlik" dendiğine göre Kütahya'da bulunan zaviyelerden birinde bir derviş olduğunu söyleyebiliriz. Ahdî'ye göre İydî, gönlü saf ve pak meşrep bir kimsedir. Ayrıca İydî, güzel huy ve sağlam akıl ile süslü olup zamanın yeganesi güzel sohbet ve muâşeretî olan cihanın âlimidir. Ahdî, İydî'nin edasının akıcı ve mesel dolu, şiirdeki manâsının da nefis, bedelsiz ve hayal dolu olduğunu yazmaktadır. Gülşen-i Şu'arâ 'da İydî'nin hayatından bilgiler vermek yerine daha çok onun şiirlerinden seçmeler yapılmıştır. Aşağıdaki şiirler Ahdî'nin İydî'den seçtiği şiirlerdendir:

²⁰⁸ Vezni: feilâtün feilâtün feilâtün feilün

²⁰⁹ İydî için bkz. Solmaz, a. g. t., s. 508-509.

‘Âşık- âşüfteler dîvâne şeklin bağlamış
 Bâde-i ‘ışkunla dil meyhâne şeklin bağlamış
 ‘Ârizun şevkiyle cân çıkdı bedenden raks urup
 Şem’üne per yakmaya pervâne şeklin bağlamış
 Eyleyelden dil-berâ zencîr-i zülfün arzû
 ‘Âşık-ı âşüfteler dîvâne şeklin bağlamış
 Hâne-i dil ‘ışkun ile tolalıdan ser-be-ser
 Serverâ sincem benüm vîrâne şeklin bağlamış
 Nice yanmasun gönül hicr âteşine ‘İydiyâ
 Şâh unutdu bendesin bîgâne şeklin bağlamış²¹⁰

Diğer:

Zâhidâ biz meclis-i ‘ışk içre hâlât ehliyüz
 Meylimiz yok zühd ü takvâya harâbât ehliyüz
 Pîr-i ‘ışka biz mürîd olup melâmet hırkasın
 Giymişüz râh-ı mahabbetde irâdet ehliyüz²¹¹

Diğer:

Âftâb-ı himmetün ben hâke pertev salsa ger
 Zerre denlü kalmaz idi zulmet-i gamdan eser²¹²

Diğer:

Ruhın şevküyle bagrın yakdı lâle
 Lebi hicriyle kan ağlar piyâle
 Kadüm çeng itdi gam bezminde olyâr
 N’ola ney gibi kılsam âh u nâle
 Lebün içre gören dendânunı dir
 Kamedür kim ihâtâ itdi hâle
 Degül hatt-ı ruhi devrinde yârün
 Nedür bir goncede bu denlü jâle
 Suna ‘uşşâkâ la’lün âb-ı hayvân
 Revâ mı İydî-i dil-teşne kala²¹³

²¹⁰ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²¹¹ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²¹² Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²¹³ Vezin: mefâilün mefâilün feülün

1. 2. 15. Kabûlî

Kabûlî, XVI. yüzyıl kaynaklarından Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-şuarâ adlı eserinde ve Beyânî Tezkiresi'nde kaydedilmiştir.²¹⁴ Her iki tezkirenin ifadesine göre Kabulî'nin asıl adı Ahmet'tir. XVII. Yüzyıl tezkirecisi olan Riyazî, bu şairin adının İbrahim olduğunu yazar. Kabûlî, Nasırzâde isminde birine hizmet ettikten sonra ona mülazim olmuştur. Kınalızâde Hasan Çelebi, Kabulî'nin sanatını şu cümlelerle tanımlamaktadır: "... fenn-i belâgatta tab'ınun kabûli ve dekâik-i şî'r ü inşâyâ şümûli vardur. Hey'et ü sohbeti zerâfet ü letâfet şî'r ü inşası lutf u melâhat üzredür..." Beyânî de Kabulî'nin sanatı hakkında şunları söylemektedir: "... nazmı makbûl-i ehl-i irfân-ı kâbil-i şândur..." Kabulî'den bahseden bu iki XVI. yüzyıl kaynağı onun doğumu ve ölümü hakkında bir bilgi vermemektedirler. Ancak daha sonraki çalışmalara göre Mısır'daki kadılık vazifesinden gelirken (h.1000) 1591-1592'de boğularak öldüğü bilinmektedir.²¹⁵ Hasan Çelebi, Kabûlî'nin ilim yolunda yürüdüğünü söylediğine göre iyi bir eğitim almış olmalıdır. Hamza Güner de Kütahyalı Şâirler adlı eserinde Kabulî'ye kısaca değinmiştir.²¹⁶ Kaynaklar Kabulî'nin eserleri hakkında da herhangi bir bilgi vermemekle birlikte Kabulî'nin bir divanı olduğunu biliyoruz. Kınalızâde Hasan Çelebi ve Beyânî, Kabulî'den şu beyitleri seçerek kaydetmişlerdir:

Yokdur günâh o gamzesi hûnîde bendedür
Şâhum suç öldürende degül ölendedür²¹⁷

Gülüp açıl didükçe gülmenin de vakti var dirsin
Açıl ey gonce-i bâğ-ı letâfet gül zamânıdır²¹⁸

Gönül bir gayrısın sev çünkü ol terk-i cefâ itmez
Sana şimdi güzel birkaç gerek biri vefâ itmez²¹⁹

²¹⁴ Kabûlî için bkz. Beyânî, a. g. e., v. 79b; Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 240a

²¹⁵ İskender Pala, "Bir Cinas Ustası: Gedizli Kabulî", Kütahyalı Şâirler Sempozyumu Bildirileri, Kütahya, 1998, s. 196.

²¹⁶ Güner, a. g. e., s. 192

²¹⁷ Vezin: mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün

²¹⁸ Vezin: mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

²¹⁹ Vezin: mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

1. 2. 16. Kalenderî

Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarında böyle bir şaire rastlayamadık. Bu şâir, Riyâzî Tezkiresi'nde ve Faizî'nin Zübdetü'l-eş'âr adlı eserinde kaydedilmiştir.²²⁰ Hamza Güner bu şâiri kaynak göstermeden XVI. yüzyılda yaşamış Kütahyalı şâirlerinden biri olarak tanıtmaktadır. Kalenderî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Medrese öğrenimine Kütahya'da başladı. Daha sonra İstanbul'a giderek müderrislik icazeti aldı. Burada müderrislik yapmakta iken Balçık kadılığına atandı. Burada iken aklını kaybetti. 1591 yılında vefat etti. Kabri Bursa Pınarbaşı'ndadır.²²¹ Şimdilik şâirliği ve şiirleri hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Aşağıdaki beyit onun şiirlerinde seçilmiştir.

Gülünü kokmayam dehrün ruhunsuz bâğ-ı dünyâda
Harâm olsun lebünsüz nûş idersem bir kadeh bâde

1. 2. 17. Kemal Halvetî

Kemal Halvetî, kaynaklarımızdan Latifi Tezkiresi'nde ve Gelibolulu Âlî'nin Kühnü'l-ahbâr adlı tarih kitabının tezkire bölümünde kaydedilmiştir.²²² Hacı Bayram Veli'nin müritlerindedir. Halveti tarikatinde şeyhlik payesi almış biridir. Kütahya'da bulunan Halvetî zaviyelerinden birinde şeyhlik yapan ve zamanını itikaf ve ibadet ile geçiren bir şâirdir. Hem Latifi hem de Âlî, Kemal Halvetî'nin sufiyane eş'arı ve tasavvufâne güftarı olduğunu söylemektedirler. Kaynakların Kemal Halvetî hakkında çok detaylı bilgi vermemelerinden dolayı onun eser sahibi olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak onun hakkında bildiğimiz şey tasavvufî yönüyle ön plana çıkmış bir şâir olmasıdır. Latifi, Kemal Halvetî'den şu şiirleri seçmiştir:

Matla: Âb-ı hayât içmege şâyeste fem gerek
Hem ol şarâba zarf olıcak câm-ı Cem gerek²²³

Velehu: Âriyetdür her melîhün hüsninde anun
Belki hüsnî her melîhün andan olmuşdur melîh²²⁴

²²⁰ Haluk İpekten ve diğerleri, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatında İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 240

²²¹ Güner, a. g. e., s. 192.

²²² Kemal Halvetî için bkz. Latifi, a. g. e., v. 129b; Âlî, a. g. e., v. 136b-137a

²²³ Vezin: mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün

²²⁴ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Velehu: Dost olmaz nefse düşmen olmayan Mevlâ ile
‘İzz-i dünyâ cem’ ola mı devlet-i ‘ukbâ ile²²⁵

Mesnevi: Allah’ın ezelde dileyip taktir etmesiyle alakalı birkaç beyit

Ne ‘acebdür bu kısmet-i insân
Kime düşvâr olur kime âsân
Zindegânî kimine yüsr iledür
Kiminün rızkı su’b u ‘usr iledür
İktizâ itdi çûn kazâ vü kader
Kimine hayr ola vü kimine şer
Böyle icâb ider cemâl ü celâl
Kime fûrkat ola vü kime visâl
Nîk ü bed kim yarattı halk-ı ‘alîm
Kimi ehl-i na’îm ü kimi cahîm
Hiç kes bunda kîl ü kâl idemez
Hikmetinden ana suâl idemez²²⁶

1. 2. 18. Keşfi

Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynakları içinde en çok anılan şâirlerden biri de Gedizli Keşfidir. Keşfi’yi Latifî, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyanî ve Gelibolulu Âlî eserlerine alarak onu tanıtmışlardır.²²⁷ Latifî, Keşfi için İstanbulludur demekle beraber Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyanî ve Gelibolulu Âlî Kütahya vilayetinden Gediz Kasabasından olduğunu söylemektedirler. Beyanî hariç ondan bahseden kaynaklarımız daha önce tanıtılan şâir Hasbî’nin kardeşi olduğunu söylemektedirler. Keşfi’yi Latifî’nin İstanbullu olarak tanıtmasının sebebi bu şâirin İstanbul’da uzun süre ikamet etmesinden ve burada vefat etmesinden dolayı olduğunu söyleyebiliriz. Bütün kaynaklar Sultan II. Bayezid’in adını taşıyan cami yapıldığında Keşfi’nin bu camiye buhurcu olduğunu daha sonra da kardeşi Hasbî’nin, ondan sonra da kardeşinin oğlu Sabrî’nin en sonunda da kendi oğlu Ata’nın bu camide buhurcu olduğunu söylemektedirler. Âşık Çelebi Keşfi, onun kardeşi Hasbî, kardeşinin oğlu

²²⁵ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²²⁶ Vezin: feilâtün feilâtün feilün

²²⁷ Keşfi için bkz. Canım a. g. e., s. 464; Kılıç, a. g. t., s.?, Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 248b; Beyanî, a. g. e. v. 84a; Âlî, a. g. e., v. 291b-292a

Cebrî ve kendî oğlu Atâ'nın kendi zanlarınca şâir geçindiklerini, hanedanlarının şâir ocağı olduğunu söylediklerini ancak mecmualarda, cönklerde göze dokunacak şiir meclisinde okunabilecek bir şiirlerinin, bir beyitlerinin hatta bir mısralarının bile bulunmadığı yazmaktadır.söylemektedir. Bütün kaynaklar Keşfi'nin kendince şâir geçindiğini, Âşık Çelebi'nin belirttiği gibi göze dokunacak bir mısraının bile bulunmadığını yazmaktadır. Bilindiği gibi Zatî, kendi etrafında edebî muhit teşkil etmiş bir şâirdir. Zamanının bir çok şâiri Zatî'nin tedrisinden geçmiştir. İşte Keşfi ve Hasbî de Zatî'nin etrafında bulunanan şâirlerdendir. Âşık Çelebi'nin anlattığı hikayeye göre Zatî'nin mahallesinin imamı hacca gittiği zaman mahalle sakinleri Zatî'nin imametini kabul etmemişlerdir. O da bu durumu küfürlü bir şiirle hicvetmiştir. Keşfi, (h. 945) 1538-1539 yılında vefat etmiştir. Kabri Edirnekapı'dan Eyüp Sultan Mahallesine giderken yol kenarındadır. Keşfi'nin vefatına Kandî şu tarihi düşürmüştür:

Keşfi miskîni şâd ide Hâdî (h. 495)

Keşfi'nin oğlu Atâ da genç yaşta iken vefat edip babasının yanına defnedilmiştir. Keşfi ve kardeşi Hasbî'nin Zatî etrafında teşekkül eden edebî muhitin içinde yer aldığına değinmiştik. Bir gün Zatî'ye Keşfi ve Kandî'nin hangisinin iyi şâir olduğunu, şiir fenninde hangisinin kudretli olduğunu sorarlar. O da: "ikisi de bir kalıba kesilmiş kerpiç gibidir. Aslında biri yok biri hiçtir" der. Kaynaklarımızın Keşfi'den seçtikleri şiirler şunlardır:

Kınalızâde ve Beyanî:

Dil rakîb ile görüp sen sanemi âh didi
 Burc-ı akrebde yine seyr ider ol mâh didi
 Bâğ-ı gülşende görüp kâmet-i refâtârını serv
 Bir ayag üzre turup yaricün Allah didi²²⁸

Âlî:

Ol leb-i şîrîn bu ruh-ı rengîn san sanem-i Çîn serv-i revândur
 Teng-i şekerdür reşk-i kamerdür sanma beşerdür hûr-ı cinândur
 Ben mi yâ fülful had mi bu yâ gül saç mı bu yâ sünbül leb mi yâhud mül
 Dâne-i cândur verd-i cinândur mekr-i cihândur cân-ı cinândur
 Ey meh-i garrâ dil-ber-i ra'nâ gonçe-i zîbâ bülbül-i güyâ
 Sen mehe vâmık 'âşık-ı sâdık var ise lâyık Keşfi hemândur²²⁹

²²⁸ Vezni: feilâtün feilâtün feilâtün feilün

²²⁹ Vezni: müstefilâtün müstefilâtün müstefilâtün müstefilâtün

1. 2. 19. Minnetî

Minnetî taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarından sadece Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı eserinde tanıtılmaktadır.²³⁰ Minnetî o zaman sancak olan Kütahya'ya bağlı Kula Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Gençliğinde doğru yolu araştırmak ve ilim tahsil etmek için bir çok memleket dolaşmış en sonunda İstanbul'da karar kılmıştır. Burada Farsça nazmına yönelmiştir. Zamanla dönemin şâirleri arasında tanınmaya başlamıştır. Hicrî 995 m. 1587 yılında Hüseyin Paşa'nın Lahsa'ya Beylerbeyi²³¹ olmasına şu tarihi düşürmüştür:

Bu gün sensün mürüvvet ma'deni lutf u kerem kânı
 Revâdur olsa lutf-ı pâdşâhî sana erzânî
 Bu peygâm-ı sürûr-encâmı gûş idüp didüm tarîh
 Bi-hamdillâh bu gün Lahsânun oldı mîr-i mîrânı

Minnetî'nin Hüseyin Paşa'nın beylerbeyi olmasından dolayı düşürdüğü tarih Hüseyin Paşa'nın kulağına gidince Paşa, bundan hayli memnun kalarak Minnetî'ye Lahsa'da bir kadılık verir. Böylece Minnetî de dünyalık kayıtlardan kurtulmuş olur. Minnetî'nin sadece bir kaynakta kaydedilmesi, bir nevi edebiyat eleştirmeni olan tezkirecilerin de ona hemen hemen hiç rağbet etmemeleri, onun çok da iyi bir şâir olmadığını akla getirmektedir. Doğum ve ölüm tarihlerini Ahdî'nin bildirmediği Minnetî'nin kadı olmasından ve İstanbul'da eğitim görmesinden dolayı zamanın tanınmış Şahsiyetleri ile tanışık olduğunu düşünmek mümkündür. Ahdî, Minnetî'den şu şiirleri seçmiştir.

Beyt: Dimişsin nâvek-i müjgânuma sîneñ nişân olsun
 Umulmazdı bu senden olsun ey kaşı kemân olsun²³²
 Diğer: Gûş dutmaz 'andelibân-ı suhen-perdâza gel
 Var ise varmış durur gülşende hâb-ı nâza gel²³³

²³⁰ Minnetî için bkz. Ahdî, a. g. e., v. 186b-187a

²³¹ Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatının ne büyük parçasını eyaletler teşkil ederdi. Eyâletler beylerbeyi veya mîr-i mîrân denen idareciler tarafından yönetilirdi. XVI. yüzyıldan itibaren eyaletlere tayin edilen beylerbeyilere vezirlik rütbesi de verilmiştir. Beylerbeyiler, buldukları eyalette hem askeri hem de idari amir olarak padişahı temsil ederlerdi.

²³² Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

²³³ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Diğer: Cemâlünden niķâb-ı zülfi kaldursañ şafâ artar
Bu rüşendür güneşden ebr ref' olsa ziyâ artar²³⁴

Diğer: Murğ-ı cânı 'arızuñ 'arz itse dil-ber söyledür
Bülbülü bağ içre güyâ verd-i aħmer söyledür²³⁵

1. 2. 20. Muidî

Muidî, taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynaklarından sadece Beyânî Tezkiresi'nde tanıtılmaktadır.²³⁶ Beyânî'ye göre Muidî, Germiyan vilayetinden Gediz Kasabası'ndandır. Muidî'nin İslam miras hukuku demek olan Feraiz'i güzel bir nazımla tercüme ettiği söylenmektedir. Beyânî'ye göre Muidî'nin manalar icat etmeye kadir olması tercüme ettiği bu kitaptan zahirdir. Beyânî, Muidî'nin Necatî'nin bir gazelinı çok güzel tahmis ettiğini ve tahmis edilen gazelin sonunun şu şiir olduğunu söylemektedir:

Ey Mu' idî yeter olduñ bu hevâ yolına beg
Niçe bir el sözine ola cevâbuñ lebbeyk
Haķķ 'inâyet ide bir gün diyesin tübtü ileyk
Ne Necâtî ne güzeller ne selâm u ne 'aleyk²³⁷

Beyânî, Muidî hakkında fazla bir bilgi vermemektedir. Muidî, Feraiz (Miras Hukuku) Kitabını tercüme ettiğine göre Arapça ve Farsça bilmektedir. Ayrıca İslam hukukuna da ilgisi olmalıdır ki böyle bir eseri tercüme etmeye kalkışsın. Bir eser tercüme edecek kadar yabancı dil bilen Muidî, iyi bir eğitim almış olmalıdır. Ne yazık ki Beyânî Muidî'nin doğumu, ölümü, hangi muhitlerde bulunduğu, hangi şahsiyetlerle ilişkisi olduğu hakkında bir bilgi vermemiştir. Beyânî Muidî'nin çevirdiği kitaptan aşağıdaki mesneviyi seçerek eserine kaydetmiştir.

Anberîn elfâz ile ma'nâ-yı pâk
Ebr içinde sanki mihr-i tâb-nâk
Ya yatur bir mürde nûrânî velî
Ka'be örtisüyle örtilmiş velî
Vârisinden ya anun bir yüzi mâh
Mâtem için câmesin itmiş siyâh

²³⁴ Vezin: mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

²³⁵ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²³⁶ Muidî için bkz. Beyânî, a. g. e., v. 99a

²³⁷ Vezin: feilâtün feilâtün feilâtün feilün

Ya meger Şîrîn'e menzil oldu âb
 Eyledi gîsûsunu müşgîn nikâb
 İtmege 'uşşâkı ya Mecnûn-misâl
 Hûr ki oldu Leylî'ye bir kara şâl
 Ya meger Yûsuf gibi sultân-ı dîn
 Zulmetçe de nihân oldu hemîn
 Bu hayâlâtı ko kim fahr-i cihân
 Tutdı san gâr-ı Hıra içre mekân²³⁸

1. 2. 21. Rahimî

Rahimî, XVI. yüzyıl kaynaklarından sadece Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ 'sında kaydedilmiştir.²³⁹ Daha önce adı zikredilen Şâir Harimî'nin babasıdır. Ahdî'ye göre Rahimî, melek hasletli marifet fenlerine malik yaratılışı şiir vadisinde yürümüştür, nazım ve nesir konusunda kudretli ve her birinde maharetlidir. Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Selim'in (Sarı Selim) Kütahya'da Sancak Beyi olduğu zaman (h. 969) m. 1562 Rahimî de onun meclisinde bulunmayı başarabilmiş bir şâirdir. Ahdî, Rahimî'nin II. Selim'in hem Kütahya'da bulunduğu zaman hem de padişahlığı zamanında bir çok taltifle karşılandığını yazmaktadır. Ahdî, Rahimî'nin II. Selim zamanında Alay Beyi olduğunu ve yüksek miktarda bir zeametinin bulunduğunu yazmaktadır. Ahdî, Rahimî'nin sanatını şu cümlelerle tanıtmaktadır:

"... ve hadd-i zâtında hoş sohbet ü meclis-ârâ ve vâdî-i nazmda semend-i himmeti a'lâ ve eş'âr-ı dil-pesendi pür-mesel ve edâ-yı makbûl ü bî-bedeldir. Elkissa maârif-i cüz'î ve küllî'den behremend ve ebyât-ı zîbâsı makbûl-i yârân-ı hûşmenddür..."

Ahdî, Rahimî'nin doğumu, ölümü, eğitimi ve eseri olup olmadığı hakkında her hangi bir bilgi vermemektedir.²⁴⁰ Gülşen-i Şuarâ'da Rahimî'nin şu şiirleri kaydedilmiştir.

Nazm: Sâf kıl cân gözgüsün sûfî ruh-ı zîbâya bak
 Gör ne şekl izhâr ider ol sûret-i ra'nâya bak²⁴¹
 Diğer: Sabâya çîn-i zülfün eylesen pür çîn-i sihr peydâ

²³⁸ Vezin: feilâtün feilâtün feilün

²³⁹ Rahimî için bkz. Ahdî, a. g. e., v. 98a-b

²⁴⁰ Tezimizi hazırlarken Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Mermer'in Rahimî Divanı üzerinde çalıştığını öğrendik.

²⁴¹ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

- İder tâ Çîn ü Maçine varınca müşk-i ter peydâ²⁴²
- Diğer: Dil miyânun arzûlar cân lebin eyler ümmîd
Âh kim maksûd nâ-peydâ vü maksad nâ-bedîd²⁴³
- Diğer: Çeşme-i dilden akar kanlu sirişküm su gibi
Dem-be-dem turmaz bulanur bir delükanlu gibi²⁴⁴
- Diğer: Gubâr-ı hattun esrârını hayrân olmayan bilmez
Mezâk-ı nutk-ı la'lün hem-dem-i cân olmayan bilmez²⁴⁵
- Diğer: Çehrene olalı kuzgun müşterî ey yâr-i şem'
Mihr-i 'âlem-tâba germiyyet satar her-bâr şem'
Şâm ü mağrib Hind anundur zulmete varunca tâ
'Âleme hükm itdi şevkünle Sikender-vâr şem'²⁴⁶
- Diğer: Bu gice gün yüzünde aldı mı eyâ ziyâ meş'al
Çerâğ-ı mâha şevk 'arz itdi germ olup şehâ meş'al²⁴⁷
- Gazel: Zülfünle gamze bend ider oldu ugrulayın
Miskîn dil mi kaldı bu sevdâ eyin beyin
Benzerse subh-ı ya haddün mehâsine
'Asr içre dirse nola güneş eyle böyleyin
Cân mâcerâ-yı hicrün ile hem-dem olalı
Gönlüm ile gözüm ortasına düşdü mâ-beyin
'İşkun hevâsı ile geh ağlar geh inlerin
Nem var benüm eser senün ortada ben neyin
Ben mübtelâyı hasret iden seyr-i hüsnüne
Eyülük yüzünü göremesin yavuzun eyin
'Uşşâk-ı bî-nevâya o şeh nâza başladı
Toldurdı her makâmı yine âhun neyleyin
Sultân-ı mülk-i ma'rifetüm ben Rahîmiyâ
Ammâ Selîm-i şâh-ı suhen-dâna bendeyin²⁴⁸

²⁴² Vezin: mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

²⁴³ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²⁴⁴ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²⁴⁵ Vezin: mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

²⁴⁶ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²⁴⁷ Vezin: mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

²⁴⁸ Vezin: mefûlü fâilâtü mefâilü fâlün

Diğer: Vâkîf-ı esrâr-ı gaybîdür lebün cândur diyen
Mû-şikâf ancak dehânun genc-i pinhândur diyen²⁴⁹

1. 2. 22. Re'yi

Re'yi ismine XVI. yüzyıl kaynaklarından Âşık Çelebi'nin Meşâiru'ş-şuara adlı eserinde ve Gelibolulu Âlî'nin Kühü'l-ahbar adlı tarih kitabının tezkire kısmında rastlamaktayız.²⁵⁰ Âşık Çelebi, Reyî'yi Germiyanlı olarak tanıtırken Gelibolulu Âlî Reyî'nin Germiyan'a bağlı Karahisar'dan (Afyon) olduğunu söylemektedir. Âlî, Reyî'nin Sarı Reyî diye şöhret bulduğunu söylemektedir. Meşâiru'ş-şuara adlı eserde Reyî'nin talebe erbabından ve ilim ehlinde olduğunu söylediğine göre ilim tahsil etmiş biridir. Âlî, Reyî'nin Ulvî'nin kardeşi olduğunu söylemiştir ki o da meşhur birisi olmalıdır. Rumeli kazaskerliğinden²⁵¹ azledilmiş olan Abdurrahman Efendi isminde birinden mülazim olan Reyî, daha sonra II. Selim'in kulları bölüğüne katılıp sipahi²⁵² olur. Âlî, Reyî'nin çok uzun ömürlü biri olmadığını genç yaşta vefat ettiğini yazar. Gene Âlî Reyî'nin pür-güv bir şahıs olduğunu söyleyerek çok şiirler yazdığına işaret etmektedir. Tezkirelerin adeti olduğu üzere Reyî için de her hangi bir doğum ve ölüm tarihi verilmemiştir. Ayrıca Reyî'nin bir eseri olup olmadığı konusunda da bilgimiz bulunmamaktadır. Belki ilim taifesinden olması ve çok çabuk söyleyebilen bir şâir olması eser ortaya koymuş olabileceğini akla getirebilir. Ancak tezkireler onun bir eser yazıp yazmadığını bize söylememektedirler. Aşağıda Âşık Çelebi'nin ve Âlî'nin Reyî'den seçtikleri şiirler yazılmıştır:

Âşık Çelebi:

Beyt: Dür dişlerine dindi le'âli gazelleri
Güftârına okındı zülâlî gazelleri²⁵³

Velehu: Zâhid ki meyl-i kalbi hemân kıl ü kâledür
'İşk ehlinün kamu nazarı vecd ü hâledür

²⁴⁹ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²⁵⁰ Re'yi için bkz. Âşık Çelebi, a. g. e., v. 229b-230a; Âlî, a. g. e., 388a-388b

²⁵¹ İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri olan kazaskerlik, kelime manası itibariye asker kadısı, ordu kadısı demek olup makam olarak vezirlerden sonra gelirdi.

²⁵² Osmanlı askerlik teşkilatında tımar olarak adlandırılan, vergisini aldıkları araziye karşılık savaş zamanlarında kendi askerleri ve teçhizatı ile birlikte sefere katılan bir sınıf süvari askerine verilen addır.

²⁵³ Vezin: mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün

Tutsan yüzüne destüni ‘aksın gören sanur
Mihrâb-ı hüsne yazılı iki celâledür²⁵⁴

Âlî:

Beyt: Rişte gibi görünür cism-i nizârum târeten
Döndi za’f-ı süzen-i müjgânun ile târe ten²⁵⁵

1. 2. 23. Saatî

Saatî’ye XVI. yüzyıl kaynaklarından sadece Beyanî Tezkiresi’nde rastlamaktayız.²⁵⁶ Beyânî, Saatî’nin Germiyanlı olduğunu söyledikten sonra onun bir takım fiziki vasıflarını bize aktarmaktadır. Beyânî’ye göre Saatî, sakalı çok olan, gözleri sürmeli ve süslü elbiseler giyen arif bir kişidir. Saatî, şehir şehir gezmiş halka vaaz ederek hayatını sürdürmüştür. Beyânî bize Saatî’nin nihayetsiz derecede hicivlerinin ve hezellerinin bulunduğunu belirtmektedir. Saatî’nin hiciv ve hezellerinden Şehzâde Bayezid’in muhitinde bulunmuş meşhur vaiz Firakî de nasibini almıştır. Firakî hakkında Saatî bin beyit kadar hiciv söylemiştir. Kaynakların çoğunda yer almamasından dolayı Saatî hakkında pek fazla bir bilgi sahibi değiliz. Saatî hakkında bildiklerimiz Beyanî’nin ifadelerinden ibarettir. Yalnız Saatî’nin Şehzade Bayezid (ö. 1562) zamanında yaşadığını tahmin edebiliriz. Saatî, Firakî ile çeşitli münakaşalara girdiğine göre, her ikisinin de vaiz olmasından dolayı bazı şeyleri paylaşamadıkları yada halk nazarında daha ön planda olmak istedikleri düşünülebilir. Firakî’nin şiirleriyle eleştirdiği kişilerden biri de Saatî olmalıdır. Şehir şehir dolaşarak vaaz ettiğiinden Saatî’nin tahsil görmüş biri olduğunu söyleyebiliriz. Beyanî Saatî’den şu beyti seçerek eserinde kaydetmiştir:

Bir yana yârün gam ile rû-yı zerdüm var benüm
Bir yana diyü rakîb ile neberdüm var benüm²⁵⁷

²⁵⁴ Vezin: mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün. Bu şiiri Gelibolulu Âlî de seçmiştir.

²⁵⁵ Vezin: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²⁵⁶ Saatî için bkz. Beyânî, a. g. e., v. 40a

²⁵⁷ Vezni: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. 2. 24. Subhî

Adı Mustafa Çelebidir.²⁵⁸ Aşık Çelebiye göre babası, Molla Hekim Sinan'dır. Sehî Bey, Subhî'nin bütün ilimleri tahsil ettiğini söylemektedir. Sehî Bey, Subhî'nin marifet ve fazilet ehli bir kimse olduğunu belirtmiştir. Subhî, Kadri Efendi adında birinin musahibi olmuştur. Daha sonra Kadri Efendi vefat edince Müeyyedzade diye anılan birinden mülazim olmuştur. Müeyyedzâde'ye mülazim olduğu esnada Filibe'de müderrislik yapmaktadır. Bundan sonra Sofya, Gelibolu, Kütahya, Âmid (Diyarbakır) ve Galata'da kadılık yapmıştır. En sonunda kadılık yapmak için Sofya'ya dönmüş ve burada (h. 955) 1549 yılında vefat etmiştir. Âşık Çelebi, Subhî'nin diğer şâirlerin aksine iki değişik hasleti olduğunu söyler. Subhî, Tacizade Cafer Çelebi ve Hayalî gibi zen-dost yani kadın düşkünüdür. Oysa şâirlerin çoğu Mealî, Nihalî ve Gazalî gibi mahub-peresttir yani güzel erkeklere ilgi duymaktadır. Subhî'nin diğer şâirlerde bulunup da kendinde bulunmayan başka bir hasleti de içki içmemesidir.

İlimleri zamanının adeti binaen tertip üzere gören Subhî'nin her hangi bir eseri olup olmadığından kaynaklar bahsetmemektedirler. Ancak onun ilmi altyapısı ve Şeyhî gibi bir şâirin oğlu olması, müderrislik ve kadılık yapması eser sahibi bir şâir olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Sehî Bey Subhî'den şu şiirleri seçmişlerdir:

Sînemde tîg-i hançeri ol gül-'izârîmun
 Susanlar oldu dâyiresinde mezârîmun²⁵⁹
 Dirîğ tîğ-i cefâyla zahm-nâk oldum
 Bu gussadan niden bilmem helâk oldum²⁶⁰

1. 2. 25. Siracî

Siracî mahlasına XVI. yüzyıl kaynaklarından Âşık Çelebi'nin Meşâiru's-şuara adlı eserinde tesadüf ediyoruz.²⁶¹ Âşık Çelebi, Siracî'nin ilim ve tahsil yolunda büyük bir derinliği olduğunu söylemektedir. Marifet elde etme sahasında aksak

²⁵⁸ Subhî için bkz. Sehî Bey, a. g. e., s. 235, Aşık Çelebi, a. g. e., v. 216a-216b

²⁵⁹ Vezni: mefûlû fâilâtü mefâilü fâilün

²⁶⁰ Vezni: mefâilün mefâilün mefâilün

²⁶¹ Siracî için bkz. Kılıç, a. g. t., s. 518.

olmasına rağmen çok çalışmış ve ululara önderlik yoluna gitmiştir dendiğine göre ilim tahsilinde çok ilerlemiştir. Siracî, şâirlerin içinde kılı kırk yarması ve nüktedan bir kişi olması ile tanınıyordu. Çeşitli şiir dallarına kafiye ve aruz ilmine yeterince çalışmış olan Siracî, belagat ve fasahatta da söz sahibi biridir. Kanunî Sultan Süleyman'a bir ıydiyye sunduğu bilinmektedir. Aşık Çelebi'nin Siracî'den seçtiği şiir budur:

Demler mi var ki gözlerimüñ yaşı akmaya
 Āhum benümle 'ālemi odlara yaqmaya
 Yaşuñdan özge kalmadı çün hem-demüñ gönül
 Anı dañı göziñden igende de bırakmaya
 Umma ki boynuña dağa zencîr-i zülfünü
 Aşmağ için bağozıña bir ip de taqmaya²⁶²

1. 2. 26. Şeyhî

XVI. yüzyıl kaynaklarında en çok adı anılan şâirimiz Şeyhîdir. Şeyhî, Sehî Bey'in Heşt Behişt tezkiresinde, Latifî'nin Tezkiretü's-şuara ve Tabsıratu'n-nuzama adlı eserinde, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's-şuara'sında, Âşık Çelebi'nin Meşâriru's-şuarâ'sında, Gelibolulu Âlî'nin Kühü'l-ahbar adlı tarih kitabının tezkire kısmında, Hoca Sadettin Efendi'nin tarih kitabı Tacü't-tevarih'te ve Taşköprülüzâde İsamüddin Ahmet'in Şakâiku'n-numâniyye adlı Arapça yazılmış olan biyografik eserinde ve bu eserin Mecdî Mehmet Efendi tarafından yapılmış olan Hadâiku's-şakâik adlı tercümesinde kaydedilmiştir.²⁶³ Gerek tezkirelerde gerekse diğer eserlerde bu kadar çok yer almış olması Şeyhî'nin büyüklüğünü ve önemini gösteren delillerdir.

Şeyhî'nin adı Yusuf Sinâneddin olarak bilinmektedir. Sehî ve Latifî tezkirelerinde şâirimizin adı Yusuf olarak gösterilmektedir. Buna karşın Şeyhî'nin ismi Âşık Çelebi Tezkiresi'nde, Şakâik tercümesinde ve Tacü't-tevarihte şâirin adı Sinan olarak gösterilmiştir. Şeyhî adını divanında şu şekilde belirtmektedir:

Tek şalâ eyle sehâ yolına baş oynamağa
 Qadem evvelde basan Yüsuf-ı Şeyhî mi degül²⁶⁴

²⁶² Vezni: mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün

²⁶³ Şeyhî için bkz. Sehî Bey, a. g. e., s. 168-173; Latifî, a. g. e., v. 88b-91a; Kınalızade Hasan Çelebi a. g. e., v. 160b-161a; Âşık Çelebi, a. g. e., v. 253b-254b; Âlî, a. g. e., v. 134a-136b; Hoca Sadettin Efendi, a. g. e., v. 431a-431b; Mehmet Mecdî Efendi, a. g. e., s. 128-129.

²⁶⁴ Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s. 201.

Şeyhînin doğum tarihi hakkında kaynaklar her hangi bir bilgi vermemektedirler. Onun doğumu hakkında ancak bir takım tarihi olaylardan yola çıkarak tahminde bulunmak doğru olacaktır. Şeyhî, XIV. asrın sonu ve XV. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. Latifi Tezkiresi'nde I. Murat devrinde geldiği kayıtlıdır. Meşhur bir hekim olarak (h. 818) m. 1415'de Çelebi Sultan Mehmet'i tedavi ettiği zaman 40 yaşlarında bulunması gerektiği göz önüne tutulursa I. Murat'ın hükümdarlık müddeti 761-792 (1360-1390) olduğuna göre (h. 773-778) 1371-1376 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilebilir.²⁶⁵

Şeyhî, Germiyan Beyliği'nde Kütahya'da doğdu. O zaman Anadolu beyliklerinin merkezleri, sanatkar ve alimleri devamlı surette teşvik ve himaye eden beylerin mevcudiyeti neticesinde ilim ve sanat adamlarının toplandığı yerler haline gelmişti. Esaslı kültür faaliyetlerine sahne olan bu şehirlerden biri de Kütahyadır. Bilhassa Süleyman Şâh ve II. Yakup devirlerinde gerçekten bir kültür merkezi olan Kütahya'da Germiyan Beyliğinin kuruluşundan beri pek çok âlim ve sanatkar şahsiyet ortaya çıkmıştır. Şeyhoğlu, Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi XIV. ve XV. yüzyılın önemli şâirleri bunlar arasındadır. Şeyhî işte böyle bir muhitte dünyaya gözlerini açmıştır.²⁶⁶

Kaynaklar Şeyhî'nin tahsili konusunda bizi oldukça bilgilendirmişlerdir. Şakâik ve Âlî'nin Kühü'l-ahbar'ında Şeyhî'nin Şâir Ahmedî'den ders okuduğu söylenmektedir. Latifi ise Ahmedî'yi anlattığı bölümde Şeyhî ve Ahmedî'nin aynı hücrede kaldıklarını ve şiir hususunda Şeyhî'nin Ahmedî'ye yardım ettiğini anlatmakla birlikte bu rivayet akla yatmamaktadır. Çünkü şâirlerimizin yaşadıkları zamanlar arasında fark bulunmaktadır, ancak Şeyhî'nin Ahmedî'den ders okuduğu hususundaki rivayetler doğru olabilir. Şehî Bey Tezkiresi'nde yazıldığına göre Şeyhî, ilim tahsil edebilmek için İran'a gitmiş ve zamanın meşhur alimlerinden Seyyit Şerif Cürcanî ile beraber ilim tahsil etmiştir.

Kaynaklar Şeyhî'nin tasavvuf, hikmet ve tıp alanlarında çok geniş bir bilgiye sahip olduğunu söylemektedirler. Şeyhî bu kadar geniş bir alanda bilgi sahibi olabilmek için iyi bir tahsil görmek zorundadır. Onun ilim tahsili için İran'a gitmesi de kaynakların kaydettikleri bir husustur. Latifi, Şeyhî'nin ilim tahsil etmek için gençliğinde Acem vilayetine gittiğini, orada zamanın büyükleriyle tanıştığını, tasavvuf yolunda velayet dairesine ayak basıp zahir ve batın ilimlerinde söz sahibi olduğunu

²⁶⁵ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şirin'i*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1980, s. 59

²⁶⁶ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şirin'i*, s. 59.

söylemektedir. Kınalızâde Hasan Çelebi de Şeyhî'nin bir çok ilimde söz sahibi olduğunu söylemektedir. Âşık Çelebi de “egerçi ulumda ekser-i fûnuna şümulü var imiş amma hassaten fenn-i tıbbâ külli dühulü var imiş” diyerek Şeyhî'nin bir çok ilimde marifeti olduğunu, ancak daha çok tabipliği ile öne çıktığını ifade etmektedir.

Şeyhî'nin hayatını ana hatlarıyla belirtirken hekimliği üzerinde de mutlaka durmak gerekir. Çünkü Şeyhî, şairliği derecesinde olmamakla beraber hekimliği ile de ün yapmış biridir. Hemen hemen bütün kaynaklar onun tabiplikte pek çok maharetli bir kişi olduğunu kaydediyorlar. Latîfî tezkiresinde Şeyhî'nin tabipliği için “ Bir tabîb-i İsa-dem ve Hızır-ı huçeste-kadem idi ki makdêm-i mübareki hasteye esbab-ı afiyet ve alâmet-i şifâ vü sıhhat idi” diyor.²⁶⁷

Hoca Sadettin, Gelibolulu Âlî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Taşköprüzade'nin eserlerinde anlattığı bir rivayet vardır ki Şeyhî'nin tıp alanında ne kadar maharet sahibi olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Yukarıda anlatıldığına göre Anadolu'nun fetret devrinden sonra birliğini sağlayan Çelebi Mehmet hastalanır. Şeyhî, Germiyanoglu II. Yakup Bey'in izniyle Çelebi Mehmet'i tedavi etmek üzere padişâhın huzuruna varır. Şeyhî'nin Kütahya'dan getirilmesi konusu yalnızca Hoca Sadettin'in kitabında geçmektedir. Şeyhî padişâhı muayene eder ve padişâhın hastalığınının moral bozukluğundan kaynaklandığını görür. Bu durumu orada bulunanlara arz eder. Daha sonra padişâha sevindirici bir haber olarak fethi zor bir kalenin fethedildiği haberi gelir. Bu olaydan sonra padişâh, yavaş yavaş iyi olur. Padişâh, Şeyhî'ye bu tedavisine karşılık Tokuzlar adındaki bir köyün tımarını bağışlar. Şeyhî hastalıkların gam ve gussa yemekten kaynaklandığını, aslında insanın gam değil gamın insanı yediğini şiirlerinde çok güzel bir edayla belirtmiştir. Latîfî Tezkiresinde bu konuda Şeyhî'nin görüşlerini özetleyen bir de şiir verilmiştir. Birkaç beytini örnek olması açısından buraya kaydetmek faydalı olacaktır:

Gamun kim yükünü görmedi yir
Yimez Âdem gamı gam âdemi yir
Komaya âkıl olan dilde gerdi
Ki olur kılca gerdün tagca derdi
Cihânun hâsılın bir dem dimişler
Yaraşmaz bir deme bin gam dimişler

²⁶⁷ Latîfî, a. g. e., v. 89a

Her ne cefâ gelse felekden unut

Her ne kadar küllî ise sehl tut

Şeyhî'nin tabipliği ile ilgili bütün kaynakların naklettiği oldukça ilgi çekici olan bir de hikaye vardır. Bu hikaye Şeyhî'nin kişiliğini göstermesi bakımından da ilginçtir. Rivayete göre Şeyhî özellikle göz hastalıklarında nam sahibi biridir. Herkesin göz hastalıklarını tedavi eden Şeyhî'nin kendisi de remed (göz iltihabı) denen bir göz hastalığına tutulur. İnsanlara göz hastalıklarının iyi olması için kuhl denen sürme satan Şeyhî kendi hastalığı için sattığı sürmeyi kullanmayacak kadar da cimridir. Şeyhî'ye sürme almak için gelen zamanın zariflerinden bir kimse Şeyhî'nin remed denen hastalığa tutulduğunu görünce hem kendi hastalığı için sürme alır hem de parasını verip Şeyhî'ye kullanması için sürme alır. Şeyhî'nin bahsedilmesi gerekli olan diğer bir tarafı da tasavvufî yönüdür. Kaynakların bir çoğunda Şeyhî'nin Hacı Bayram Veli'ye intisap ettiği söylenmektedir. Latifi, Şeyhî'nin Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerinden olduğunu, fakat kendisinin insanları irşat ve terbiye etme yolunu seçmeyip dertlilere şifa bahşeden, hikmet bilgisine

sahip bir kimse olduğunu söylüyor. Gene Latifi'nin eserinde kaydedildiğine göre Şeyhî, Bursa'da Hurûflük akımının en önemli şahsiyetlerinden biri olan Seyyit Nesimi ile bir araya gelmiştir.

Şeyhî, hayatı boyunca devlet ileri gelenlerine yakın olmayı başarabilmiş biridir. Adı anılan devlet büyükleri arasında Germiyanoglu II. Yakup Bey, Emir Süleyman, Çelebi Mehmet ve II. Murat'ı gösterebiliriz. Sultan I. Murat devrinde doğan Şeyhî'nin gençlik çağı Yıldırım Bayezid devrine rastlar. Memleket içinde ve dışında ilim tahsilini tamamlamış ve Kütahya'ya dönmüş olan şâirin Yıldırım Bayezid ile her hangi bir münasebeti olup olmadığı bilinmemektedir.

Şeyhî'nin Osmanlı hanedanı ile teması ilk defa Emir Süleyman Çelebi'ye intisap etmesiyle başlamıştır. Sehî, Emir Süleyman'ın onu şiire sevk ettiğini yazıyor: "nesl-i Osmanî'den Mîr Süleyman hazretleri ile musahabet düşüp ve bunun tab'ı hoş ve elfaz-ı dil-keş görüp tabiat-ı şi'riyye fehm itmegin şi're sevk itmiş."²⁶⁸ Ayrıca Şeyhî'nin Çelebi Mehmet'i tedavi etmek için Yakup Bey'den izin alarak padişâhın yanına gittiğini biliyoruz. Tedavi gerçekleştikten sonra Şeyhî, padişâhın teveccüh ve hediyelerine mazhar olmuştur. Şeyhî'nin Osmanlı sarayı ile münasebetinin devamlı olmadığını ve

²⁶⁸ Sehî Bey, a. g. e., s. 169

bazı vesilelerle ara sıra vuku bulduğunu söyleyebiliriz. Şeyhî, hayatının önemli bir devresini Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in nedimi ve tabibi olarak geçirmiştir.

II. Murat'ın (h. 824) 1421'de hükümdar oluşundan sonra durum biraz değişir gibi olmuştur. Sehî Bey'in Heşt Behişt'i ve Latifi'nin Tezkiretü'ş-şuara'sı gibi eserler, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i II. Murat'ın emriyle Nizami'den tercüme etmeye başladığını bildiriyorlar ise de onun padişâhın yanında bulunup bulunmadığını anlamak mümkün olmuyor. Yalnız Yakup Bey'in Sultan Murat'ı (h. 831) 1428'de Edirne'de ziyareti esnasında Şeyhî'nin eski beyi yanına mihmandar verildiği Hammer tarafından bildirilmektedir. Demek ki Şeyhî bu tarihte II. Murat'ın sarayında bulunuyordu. Sehî tezkiresinde Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'den bin beyit kadar nazmedip Sultan Murat'a sunduğu ve sonra memleketine döndüğü yazılıyor. Böyle bir olay gerçekleşmişse Şeyhî'nin II. Murat'ın meclisinde uzun müddet kaldığı ileri sürülebilir.

Şeyhî'nin siyasilerle asıl ilişkisi Germiyanoğlu II. Yakup Bey devrinde gerçekleşmiştir ki bu konu ileride edebî muhitler bölümünde ele alınacaktır.

XVI. yüzyıl kaynaklarında Şeyhî'nin ölüm tarihi ile ilgili her hangi bir bilgiye rastlayamadık fakat kabrinin Kütahya'da bulunuşu ve sürme satmasıyla ilgili hikayelere bakılırsa şâirimiz, ömrünün son zamanlarını Kütahya'da geçirmiştir. Divanında Germiyanoğlu II. Yakup Bey için yazılmış bir mersiye bulunduğuna göre Yakup Bey'den sonra vefat etmiştir. Sehî Bey, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi gibi kaynaklar, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i tamamlayamadan öldüğünü ve bu eseri yeğeni Cemalî'nin tamamladığını tezkirelerinde yazmaktadırlar. Şeyhî'nin kabri Kütahya yedi kilometre uzaklıkta bulunan Dumlupınar köyünde bulunmaktadır.

Şâirlerin şeyhi olarak anılan Şeyhî'nin eserlerinden Divanı, Harnâme Mesnevisi, Hüsrev ü Şirîn adlı mesnevisi ve tıbbâ dair bir eseri bilinmektedir. Bunların yanında kendisine Osmanlı Müelliflerinde atfedilen ancak henüz ele geçmemiş olan Habnâme ve Neynâme adlı iki eser daha bilinmektedir.

Şeyhî'nin elimizde orta hacimde bir divanı bulunuyor. Muhtelif Şeyhî divanlarında toplam 20 kadar kaside, 2 terkib-i bend, 3, terci-i bend, 2 müstezad ve 200 kadar da gazel yazdığı belirtilmektedir. Bunlardan 5 kaside, 1 terci-i bend ve 26 gazel Hüsrev ü Şirin'den alınmıştır. En hacimli divân nüshasının 98 varak olduğu ve bu

sayıya 5 varak tutan Harnâme'nin de dahil bulunduğu göz önüne alınırsa Şeyhî'nin küçük bir divân teşkil edecek kadar az kasîde ve gazel bırakmış olduğu anlaşılır.²⁶⁹

Şeyhî Dîvânı, Ali Nihat Tarlan tarafından çeşitli cepheleriyle ele alınmış ve incelenmiştir.²⁷⁰ Dîvândaki tasavvufî umdeler ve Şeyhî'nin bunları ifade ediş hususiyeti esaslı şekilde tahlil edildiği gibi şâirin sanatı üzerinde de çok geniş olarak durulmuştur.

Gazellerdeki mazmunlar ve bunların İran edebiyatındaki benzerleriyle karşılaştırılması gibi çok faydalı tahlil ve araştırmaların yapıldığı bu eserde edebî sanatların gösterilmesinden başka kasidelerin izahı da yapılmıştır. İma ve telmih edilen ayet ve hadisleri etraflıca izah eden Tarlan, bunlardan başka Şeyhî'nin kullandığı edebî şekillerin ve vezinlerin listesini vermiş, divanın dil ve imla hususiyetlerini de kısaca göstermiştir.²⁷¹

Kaynakların Şeyhî divanından divân adını kullanarak bahsettiklerine Mecdî Efendi'nin Hadâiku's-Şakâik adlı eseri dışındaki XVI. yüzyıl kaynaklarında şahit olmuyoruz. XVI. yüzyıl kaynakları daha çok Harnâme ve onun telif sebebi ile, Hüsrev ü Şîrîn üzerinde durmaktadırlar. Mecdî'ye göre Şeyhî, aksam-ı şiirden gazel vadisinde mükemmel divân tertip edip bi-mesel kasideler terkip eylemiştir. Kaynakların Şeyhî divanını değerlendirmeleri Şeyhî'nin kasîde ve gazellerinden bahsederek olmuştur. Sehî, Şeyhî'nin kasîde, gazel, rubai, mesnevi ve kıta söylemekte ilim sahibi olduğunu yazmaktadır. Latîfî'ye göre ise Şeyhî'nin mesnevi üslubunda ve kasîde tarzında gidiş yolu övülür, beğenilir ve diğer şiirlerinin üslubundan yüz kere daha tercih edilir. Latîfî, Şeyhî'nin kullandığı dilin Oğuzların ve köylülerin kullandığı eski kelimeler olduğunu ve bunun artık bir kıymetinin kalmadığını, oysa ki zamanında Şeyhî'nin şiirlerine pek çok rağbet olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Latîfî, Ahmet Paşa ve Necatî ortaya çıkınca eskilerin üslubunun terk edildiğini özellikle Necatî'nin yepyeni bir tarz geliştirdiğini ve Necatî'nin şiirlerine havasın rağbet ettiğini ve onda herkesin muradını bulduğunu söylemektedir. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi de Şeyhî'nin gazellerinin bulunduğunu ancak mesnevideki kudretinin gazellerinde bulunmadığını beyan etmektedirler. Gelibolulu Âlî de Şeyhî zamanında Türk dili'nin şiir ve belagate elverişli olmadığını söylemekte ve hünerli kişinin sözünün süs ve güzellikten nasipsiz olduğunu belirtmektedir. Gelibolulu Âlî, şiire ilk mertebe lazım olanın bakir manâ, eda elbisesi

²⁶⁹ Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, s. 86.

²⁷⁰ Ali Nihat Tarlan, Şeyhî Dîvanını Tetkik, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1964

²⁷¹ Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, s. 87.

ondan sonra tevriye, istiare ve iham olduğu aşıkâr iken o asır şâirlerinin güzel bir edaya sahip olmadıklarından dolayı çirkin ibarelerin kendilerine güzel görüldüğü düşüncesindedir. Âlî, gerçekten o asrın sahipleri güzel bir edaya sahip değildirlere; gerek Şeyhî ve Ahmedî gerek onlardan bir iki asır sonra gelen Ahmet Paşa ve Nizamî fesahat ve belagatin ne olduğunu bilirlerdi ama Necatî onlara göre daha güzel bir edaya sahipti. Kısaca Şeyhî zamanın şâirleri arasında önder ve teyit edilmiş bir söz emiri idi diyerek Şeyhî'yi övmektedir.

Şeyhî'nin en çok bilinen eserlerinden biri de 126 beyitten müteşekkil olan Harnâme adlı mesnesidir. Harnâme, Anadolu sahasında gelişen Türk edebiyatının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu eser Faruk Kadri Timurtaş tarafından yayımlanmıştır.²⁷²

Harnâmenin yazılış sebebi ve kime sunulduğu hususunda kaynaklar ihtilâflıdır. Tacü't-tevarih'te bu konu ile ilgili bir şey bulunmamaktadır. Sehî Bey Harnâme'nin yazılış sebebi olarak şu hikayeyi anlatmaktadır: Şeyhî Hüsrev ü Şîrin'i tercüme edeceğini Sultan Murat'a müjdelemiş ve bin beyit kadar da çeşni olsun diyerek yazıp sultana sunmuştur. Sultanın da bir çok ihsanına nail olmuştur. Daha sonra memleketine dönerken yolunu haramiler basıp neyi var neyi yoksa her şeyini elinden almışlardır. Şeyhî de kendi durumuna münasip olarak Harnâme'yi yazmıştır. Latîfî ise doğruluğu şüpheli olan rivayetinde Harnâme'nin yazılış sebebi ile ilgili şu hikayeyi anlatmaktadır: Şeyhî, Hüsrev ü Şîrin'i Sultan Murat'a sunar. Adı geçen kitabı erkan ve ayan çok beğenirler. Fakat haset ve çekememezlik insaf gözlerine perde indirir. Eser, Nizami'nin hamsesinden tercümedir diyerek Şeyhî'yi padişâha gammazlarlar. Şeyhî'nin eserinin tercüme olduğunu duyan padişâh kızıp Şeyhî'yi caize ve ihsanlarından mahrum eder. Şeyhî de kendisini çekemeyenlerin kötü nazarlarından kırıılarak Harnâme'yi inşa edip padişâha sunar. Kınalızâde Hasan Çelebi'nin rivayeti ise diğerlerinden daha farklıdır: Çelebi Mehmet'i Ankara'da tedavi eden Şeyhî'ye padişâh bunun karşılığı olarak Tokuzlu adındaki köyü tımar olarak Şeyhî'ye bağışlar. Şeyhî almış olduğu tımara giderken tımarın eski sahipleri Şeyhî'nin yolunu kesip sahip olduğu her şeyi yağmalarlar. Şeyhî de bu durumdan şikâyet yolunda Harnâme risalesini nazm edip yağmacılardan şikâyetçi olur. Âşık Çelebi de Kınalızâde'nin anlattığına benzer bir hikaye nakleder. Ancak o, hikayenin sonrasını da anlatır. Buna göre Şeyhî Harnâme'yi

²⁷² Faruk Kadri Timurtaş, Şeyhî'nin Harnâmesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1971

yazıp Çelebi Mehmet'in huzuruna dönünce padişâh da eseri beğenir ve yolda kaybettiklerinin karşılığını verir. Gelibolulu Âlî de Âşık Çelebi'nin anlattığı hikayeyi anlatır ancak o da bir takım şeyler ekler. Onun hikayesine göre Çelebi Mehmet'in tedavi karşılığı verdiği tımara giderken yolda tımarın eski sahipleri Şeyhî'nin mallarını yağmalarlar. Şeyhî de düşe kalka padişâhın huzuruna gelir. Kendi durumuna münasip olarak Harnâme'yi nazm eder. Ancak eseri Harnâme adıyla sunmak istemez. Har kelimesinin sonuna bir dal harfi ekleyerek eserinin adını Hirednâme yapar. Yani Şeyhî eseri Harnâme adıyla sunmaktan çekinir. Görüldüğü gibi kaynaklar eserin Sultan II. Murat ve Çelebi Mehmet'e sunulması konusunda görüş ayrılığı içindedirler.

Yüz yirmi altı beyitten ibaret olan Harnâme, aruzun hafif bahriyle (feilâtün mefâilün feilün) yazılmıştır. Eser, dört kısımdan meydana gelmiştir. İlk on iki beyti tevhit ve naattir. Sonra padişâhı öven 26 beyitlik bir kısım gelmektedir. Bunun sonunda sözü kendine getiren Şeyhî rahat umdukça zahmetler gördüğünü, devlet istedikçe mihnet bulduğunu söyleyerek kendi haline uygun bir hikayeye esas konuya giriyor. Biçare bir eşiğin hikayesini anlattıktan sonra, sözü tekrar kendine getirip hikayeyi kendi haline tatbik ediyor ve padişâhtan adalet isteyerek dua ediyor. Duayı da ihtiva eden dördüncü kısım ayrı bir başlık taşımamaktadır.²⁷³

Şeyhî'ye atfedilen ve Kenzü'l-menâfi' fi ahvâli'l-emzice ve't-tbâyi' adını taşıyan tıbbî dair bir eser daha vardır ki Timurtaş dışında kaynakların ve tezkirelerin hiç birinde kaydedilmemiştir. Bununla beraber Ahmed-i Dâî ve Ahmedî gibi hem şâir hem de hekim olan hekimlik sahasında da eserler veren şahsiyetler bulunduğu göre Şeyhî'nin de bu yolda bir eser meydana koyması mümkündür. Faruk Kadri Timurtaş bu eserin Şeyhî'ye ait olmasının zor olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Hüsrev ü Şîrin gibi bir eserle bu eserin üslup ve teknik açısından hiçbir benzerliği bulunmamaktadır.²⁷⁴

Şeyhî'ye ait olup da kaynakların en çok değindikleri eser, şüphesiz ki Hüsrev ü Şîrin mesnevisidir. Kaynakların çoğu daha önce de bahsedildiği gibi Şeyhî'nin mesneviciliğinden övgüyle bahsetmektedirler. Sehî Bey, Şeyhî'nin Çelebi Mehmet öldükten sonra başa geçen Sultan Murat'ın musahibi olduğunu söylemektedir. Sultan II. Murat, Şeyhî'nin zekasını ve açık fikirliliğini beğenip onu kendine vezir edinmek ister. Şeyhî'yi çekemeyen bazı kimseler şâirin vezir olabilmesi için Nizami'den bir kitap tercüme etmesini isterler. Böylece Şeyhî, Nizami'nin hamsesinden Hüsrev ü Şîrin'i

²⁷³ Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin'i , s. 95.

²⁷⁴ Timurtaş, a. g. e., s. 100.

tercüme etmeye başlar. Sehî'ye göre Şeyhî böylece bedelsiz bir güzelin vücudundan eski bir elbiseyi çıkarıp ona yeni bir Türk elbisesi biçer ve elbiseyi o güzele giydirir. Sehî, Şeyhî'nin bu esere bir eda, güzellik, nakış, süs ve letafet verdiği inancındadır. Sehî Bey, Şeyhî'den sonra bir çok kişinin bu eseri tercüme etmeye çalıştığını ancak lafız, anlam, hikaye etme bakımından ve mesel getirme yönünden Şeyhî'nin söze akıcılık ve hikayeye letafet verdiğini ifade etmiştir. Bunun da kimseye nasip olmadığı görüşündedir. Sehî Bey'e göre Şeyhî, sözü muhatabı acze düşürecek bir dereceye getirmiş, ahali ve efendiler arasında kitabı makbul ve şiirleri nakledilir olmuştur.

Latîfi de Hüsrev ü Şîrîn hikayesini Şeyhî'den daha güzel kimsenin söylemediğini belirtmekle birlikte bu eserin önceki zamanlarda yazılması gerçekleştiği için onun nazmında Oğuzlara ve göçebelere ait bazı ibareler kullanıldığını, bunların her birisi garip lafızlardan ve vahşi ibarelerden addolunduğunu söylemektedir. Latîfi, terk edilmiş Türkçe tabirlerin kullanımına dağ kabilelerinde ve köy halklarında rastlandığını fasih kimselerin bu ibarelerin kullanımını kınadıklarını söylemiştir. Latîfi daha sonra insaf nazarıyla bakmak gerek deyip Şeyhî'nin bu hikayeye yeni bir üslup kazandırdığını ve Anadolu'da şâirlerin hiç birinin bu tarzda söylemediklerini beyan etmiştir. Âşık Çelebi de Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i yazmaya Sultan Murat'ın emriyle başladığını ancak kitabı tamamlayamadan vefat ettiğini, kitabı yeğeni Cemalî'nin tamamladığını söylemiştir. Kınalızâde Hasan Çelebi ise Âşık Çelebi'nin yazdığı gibi Şeyhî'nin eseri yazmaya Sultan Murat'ın emriyle başladığını ancak eserini tamamlayamadan öldüğünü belirtmiştir. Hasan Çelebi kitabın tercüme olmakla birlikte sağlam bir yapıya sahip olduğunu yazmıştır. Gelibolulu Âlî de bu konuda Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin söylediklerine katılmaktadır. Mecdî Efendi Hüsrev ü Şîrîn hakkında şunları söylemektedir: “ ve mesnevî semtinde Hüsrev ü Şîrîn kıssasın nazm idüp ol Hüsrev-i şu'ara-yı şîrîn-beyân mesâmi'-i mecâmi'-i 'alemiyâna gûş-vâre takup tab'-ı dakîki pervîne pervîzin asmışdur. El-hakk nîrû-yı bâzû-yı belâgat ile okın atup yayın basmışdur.”

Hüsrev ü Şîrîn büyük hacimde bir mesnevidir. Faruk Kadri Timurtaş'ın yayımladığı eserde mesnevi, 6944 beyitten müteşekkildir. Hüsrev ü Şîrîn'de hikayeye girmeden önce 775 beyitlik bir kısım gelmektedir. Bu kısım; dua, münacat, tevhit, naat, yaratılış ve yaratıcıya ait hikmet bahsi , kitabın nazmedilme sebebi, II. Murat methiyeleri ve padişâha nasihat yollu hitap başlıklarını taşıyan mesnevi ve kasîde şekilleriyle yazılmış 13 parça manzumeden meydana gelmiştir. Esas hikaye 11.

bölümden ibarettir. Bu bölümleri matla-ı dastan adıyla bizzat Şeyhî ayırmıştır. Şâir bu bölümlere başlarken bölümdeki vakalarla ilgili şekilde kendine veya kalemine hitap eden 10-15 beyitlik birer giriş yapmaktadır. Her bölüm de muhtelif fasıllara ayrılmıştır. Kaynaklar Şeyh'den çok fazla şiir seçmişlerdir. Kaynakların Şeyhî'den seçtikleri şiirlerin bazıları şunlardır:

Şehî Bey:

Şoyup egeninden ol köhne pelâsın
 Düzetdi Rûmî aţlâsdan libâsın
 Boyına ħil'at-i ħüsnî biçüp râst
 Virüp endâm düzetdi çep ü râst
 Şu resme itdi zînet virdi tertîb
 Gören cân virüp eyler aña terġîb
 Virüp sözden cemâl-i ħüsnine tâb
 Kemend-i zülf ü ħaţţın itdi pür-tâb²⁷⁵

Latifi:

Ġamzeñ ki bir ħadeng ile bin cânâ ħaşd ider
 Ġoş âħuvâne gözler ü şîrâne ħaşd ider
 Ġaţţuñ ki çekdi ħâtem yâħûta dâ'ir
 Bir mürdur ki mühr-i Süleymâna ħaşd ider
 Ġâlûñ ki zülfüne tolaşup alnıña aġar
 Hindü şîfat kemed ile eyvâne ħaşd ider²⁷⁶

Var idi bir ħar za'îf ü nizâr
 Yük elinden ħatı şikeste vü zâr
 Gâh odunâ gâh şuda idi
 Yük elinden ħatı ħışudaidi
 Yaġır idi ser-â-ser endâmı
 Yoġidi aġûr içre ârâmı
 Bir zamân olmuş idi ħoş-ħâl
 Ġuţuġunca idi ħar-ı deccâl
 Na'ra-i şîre gûş şalmazdı

²⁷⁵ Vezni: mefâilün mefâilün feûlün

²⁷⁶ Vezni: mefûlü fâilâtü mefâilü fâlün

Görgi 'aynına hîç almazdı²⁷⁷

Aşık Çelebi:

Gün yüzün mecmû' asından niçe kim defter düzer

Virür evrâkın yile çün nüshâsın ebter düzer

Cevherinden tozuñuñ üstâd-ı şabbâğ-ı şabâ

Lâleye la' lîn küleh nesrîne tâc-ı zer düzer

La' lüñi gülşende Şeyhî medh iderken söz ile

Sâzına âvâzını bülbül ne şîrîn-ter düzer²⁷⁸

Hasan Çelebi:

Cilâ vir çeşm-i câna hâk-pâ-yı dil-rübâyile

Şakın kehğâller gözlerüñ boyarlar tütyâyile²⁷⁹

1.2. 27. Şeyhoğlu

XIV. yüzyılın gerek Türk dili gerekse edebiyat tarihi açısından ön önemli şâirlerin biri de Şeyhoğlu Sadrü'ddin Mustafadır. XIV. ve XV. yüzyıl mesneviler dönemi olarak kabul edilmektedir. Şeyhoğlu Mustafa da bu dönemin en önemli mesnevi şâirlerinden birisidir. Umumiyetle Şeyhoğlu olarak bilinen şâirin asıl adı Mustafadır. Bunun yanında Sadrüddin Mustafa olarak da adı anılmaktadır. Kendisi Germiyan Beyliği bölgesinde yaşamıştır. O dönem Germiyan bölgesi özellikle Süleyman Şâh zamanı bir çok şâirin yetiştiği bir dönemdir. Bu dönemde Ahmedî, Ahmed-i Daî, Şeyhî, Hamzavi gibi bir çok şâirin Germiyan beylerine intisap ettiklerini ve Germiyan beylerinin de bu şâirleri kolladıklarını görüyoruz. Buradan Germiyan beyliğinin önemli bir edebiyat merkezi olduğunu ve şâirlerin de halk üzerinde etkili olduklarını anlıyoruz. Önemli edebî muhitlerden olan Germiyan beyliğinde beylerin şâirleri kolladıklarını bunun sebebi olarak da şâirlerin halk üzerindeki otoritelerinden faydalanmak istediklerini söyleyebiliriz.

Şeyhoğlu Mustafa, Sehî Bey Tezkiresinde, Âşık Çelebi'nin Meşâir'uş-Şuarâsında, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-Şuarâsında, Gelibolulu Âlî'nin

²⁷⁷ Vezni: feilâtün mefâilün feilün

²⁷⁸ Vezni: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

²⁷⁹ Vezni: mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

yazdığı Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmında Cemalî ile karıştırılmış bir halde geçmektedir. Bütün bu kaynaklarda XIV. yüzyıl şâiri Şeyhoğlu Mustafa ile XV.yüzyıl şâiri Cemalî aynı şahıs gibi gösterilip ikisi birbirine karıştırılmıştır. Dolayısıyla onun hayatı kaynaklardan ziyade hakkında yapılan çalışmalardan faydalanılarak anlatılmaya çalışılacaktır. Kaynaklarda iki farklı şâire ait olan eserler ve hayatları bir şâire aitmiş gibi gösterilmiştir. Muhtemelen Sehî Bey tezkiresinde başlayan bu yanlışlığı diğer kaynaklarda tekrar edip durmuşlardır.

Yukarıda da belirtildiği gibi kaynaklarda Şeyhoğlu Mustafa ve Cemalî'nin karıştırılması onun hayatı hakkındaki bilgilere şüpheyle yaklaşmamızı gerektirmektedir. Şeyhoğlu'nun hayatı hakkındaki bilgileri daha çok onun eserlerinden öğrenmekteyiz. Şeyhoğlu Mustafa, Hurşidname'de doğumu hakkında şu bilgileri vermektedir. Çü şimdi elliye yaklaştı yaşum; Neçün yüz dökmeye bir yumsa yaşu diyerek doğum tarihinden bizi haberdar etmektedir. Buna göre eserin bitişi olan (h. 789) 1387 yılında elli yaşında olan Şeyhoğlu Mustafa'nın doğum tarihi yaklaşık olarak (h. 742) 1341 tarihine tekabül etmektedir.²⁸⁰

Şeyhoğlu Mustafa'nın babası ve annesi o devrin soylu ailelerine mensupturlar. Bu durumu kendisi Hurşidname'de şöyle ifade eder:

İki başdan bentüm aslum uludur
 Kamusı devlet ıssı bahtludur
 Kamu ilm ıssı fahir begler idi
 Ki dîni câmı bigi yigler idi
 Selatîn tahtına zîverler idi
 Dü 'âlem bahtuna iverler idi
 Tamâmı bezl ü fazl ıssı müselman
 Tamâm hayr u ihsân ıssı insâ

Yukarıdaki beyitlerde verilen bilgiler hiçbir yoruma ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır. Gerek baba tarafı gerekse anne tarafı saray etrafında yer alan ilim, fazilet, bezl, hayır ve ihsan sahibi kişilerdir.²⁸¹

²⁸⁰ Hüseyin Ayan, Şeyhoğlu Sadrü'ddin Mustafa, Hurşidname, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979, s. 5

²⁸¹ Ayan, a. g. e., s. 6

Hurşid-nâmesinde yaşını elliye yaklaştığını söyleyen Şeyhoğlu Mustafa Kenz'ül-Küberâ'sında ise kesinlikle altmış iki yaşında olduğunu belirtmektedir. Şeyhoğlu Mustafa'nın ömrünün ne yazık ki altmış iki yaşından sonraki devresi hakkında bilgi sahibi değiliz. Hayatının sonuna gelmiş olan şâirin nerede ve kaç yılında öldüğü belli değildir.²⁸² Şeyhoğlu Mustafa, gençliğinden itibaren Germiyan ricâli arasında yer alan Paşa Ağa bin Hoca Paşa'nın ihsanlarına ve himayesine nail olmuş; Mehmed Bey ve Süleyman Şâh gibi iki Germiyan beyinin devrini idrak etmiştir. Süleyman Bey'in ölümünden sonra Osmanlı sarayına intisap eden kadir-şinas şâir Süleyman Şâh için yazdığı Hurşidname'sini bu zatın damadı olan Yıldırım Bayezid'e , adı geçen kitaptan on dört sene sonra yazdığı Kenz'ül-Küberâ'sını da önceleri Germiyan Beyliği daha sonra Osmanlı devlet erkânı arasında yer alan Paşa Ağa Bin Hoca Paşa adına te'lif etmiştir.²⁸³

Şâir ailesinin büyüklüğü ve bu aileden yetişenlerin devlet hizmetlerinde liyakatlarıyla öğünebildiği halde o ailesi için daima ar olunabilecek bir kişiliğe sahip olduğunu hem büyük bir tevazu hem de samimiyetle ifade eder. Bu sözleri mahviyet ve tevazu olarak da değerlendirmekle beraber, Hurşid-nâme'de bu itirafı doğrulayan beyitlere rastlanır:²⁸⁴

Dilersen tasanun başın biçesin	Dürüşgil kim süciyi, sen içesin
Veger süci seni içerse i ham	Süci gibi olursun bed-nâm
Pes anıldığı yirden kaçmaya iv	Nite kim kaçsın Bismillahi'den div
İçerdüm hâtırum cem' itmek için	Gönülden kayguyu kam' itmek için

Bu beyitlerden anlaşıldığına göre Şeyhoğlu Mustafa, hayatının uzun bir döneminde içki içmiş, zevk ve safa sürmüştür, oldukça utanılacak davranışlarda bulunmuştur. Şâir tasadan kurtulmak için içki içmeyi öğütlerken aslında kendisinin de bu maksatla içki içtiğini söylemek istemektedir. Bu bir çeşit özür beyanından başka bir şey değildir. Öyle anlaşılıyor ki içkiye önce tasasını dağıtmak için başlamış ve uzun müddet bu ibtilasına devam etmiştir.²⁸⁵

²⁸² Kemal Yavuz, Şeyhoğlu, Kenz'ül-Küberâ ve Mehekk'ül-Ulemâ (İnceleme, Metin, İndeks) Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s. 1

²⁸³ Yavuz, a. g. e., s. 1

²⁸⁴ Yavuz, a. g. e., s. 6

²⁸⁵ Yavuz, a. g. e., s. 7

Kâbusnâme ve Marzubannâme adlı eserleri Türkçe'ye tercüme eden Şeyhoğlu Mustafa'nın derin bir Farsça bilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhoğlu Mustafa'nın Şehnâme'den Kelile ve Dimne'ye ve Mesnevi'ye, kadar bir çok Farsça eseri tetkik etmesi, çalışmalarının muhtevası üzerinde etki etmiştir. Eserleri dikkatlice incelendiği zaman bunlarda Hz. Mevlanâ'ya ait bazı beyitlerin Türkçe'ye tercüme suretiyle serpiştirilmiş olduğu görülür.²⁸⁶

Her şeyden önce Kenzü'l-Küberâ'da "Sultânü'l-Aşıkîn" olarak zikredilen Celaleddin-i Rumi'ye ait bir beyte yer verilmektedir. Ayrıca Kemal Yavuz'un tesbit ettiği aşağıdaki beyitler de Mesnevi'den tercüme edilerek Hurşidname'ye konmuştur:

Yimek ü uyumak hayvan işidür
 Nite hayvan ola ol kim kişidür
 Kimün kim kesbi hayvânî 'ameldür
 Bularun âyeti "bel hüm edall" dür
 Ben ol cüzven ki küllüm oldur elhak
 Ki cüz'ün küllinedür meyli mutlak
 Gehî efgân ider kılur 'alâle
 Gehî yırlar ki tirlâlen terale
 Başumdan korkmazam ben toğru sözde
 Ki bir iki görünür eğri gözde
 Kişi neyi severse zikri oldur
 İçinde gice gündüz fikri oldur
 Egerçi zıdd zıddinsuz bilinmez
 Velîkin zıd içinde zıd bulunmaz

Bu beyitler tercüme olmakla birlikte şâir, konusuna göre çeşitli tasarruflar etmiştir. Aslında devlet teşkilatı ile alâkalı eserler yazan Hurşidnâme'de gizli de olsa böyle bir telkin içine giren Şeyhoğlu Mustafa Marzubannâme adlı eserinde de aynı hususlara yer vermektedir. Marzubannâme 'nin

²⁸⁶ Yavuz, a. g. e. s. 3

yirminci varağının b sayfasında yer alan hikaye Mesnevî'den alınmış ve değiştirilmiştir veyahut her iki hikaye aynı kaynaktan gelmektedir.²⁸⁷

Şeyhoğlu Mustafa'nın eserlerinde yetişme yıllarında Süheyl ü Nevbahârî'nin müellifi Hoca Mesud'u okuduğu ve ondan etkilendiği anlaşılmaktadır. Yine Hatipoğlu'nun " Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî" tercümesinde Mevlânâ'nın kendisinin efendisi olduğunu belirttikten sonra Nizâmî, Sadî, Attar gibi İran şâirlerini sayar ve :

Bularun tâbîdür ogludur hem
Dehâni Ahmedî Şeyhoğludur hem
Kimi şems ü kimi mahrumdururlar
Dahi binüm bular şâhumdururlar

mısralarıyla Şeyhoğlu Mustafa'yı o zamanın en büyük şâirleri arasındakabul eder, onun yaşadığı devirde ve sonraki yıllarda gördüğü değer ve itibarı göstermesi bakımından önemlidir. Şeyhoğlu Mustafa'nın çok ustaca kaleme aldığı Hurşid ü Ferahşad mesnevîsinden başka bazı nazîre mecmualarında yer alıp günümüze kadar ulaşan gazellerinden de iyi bir şâir olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁸

Şeyhoğlu Mustafa ailesinin refah içinde olmasından elde ettiği imkanlarla mükemmel bir medrese tahsili görmüştür. Devrinin sanat ve ilim dilleri olan Farsça ve Arapça'yı iyi derecede bilmektedir. Bu iki dilden Türkçe'ye tercüme yapabilecek kadar o dillerin inceliklerine de vâkıftır. Necmü'd-Dîn Daye'nin Mirsâdü'l-İbâd min Mebdei ile'l-Me'âd adlı eserini Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ adıyla yer yer nazımla tercüme kalkışmak kolay bir iş sanılmamalıdır. Marzubanâme de onun derin bir Farsça bilgisi olduğunu gösterir. Hurşidnâme ise ana hatlarıyla Şeh-nâme'ye dayanmaktadır.²⁸⁹

Bütün bunların yanı sıra Şeyhoğlu Mustafa hakkında bilinenler hala sınırlıdır. Şeyhoğlu Mustafa ile ilgili en önemli meselelerden birisi de onun mahlas ve isim meseleleridir. Yukarıda onun Türk edebiyatının eski kaynaklarda sık sık gene bir Germiyan şâiri olan Cemâlî ile karıştırıldığından bahsetmiştik. Bu yanlışlığı Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş yaptığı derin tetkikler neticesinde ortaya çıkarmış ve yanlışlığı

²⁸⁷ Yavuz, a. g. e., s. 4

²⁸⁸ Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 1999, İstanbul, s. 5

²⁸⁹ Ayan, a. g. e., s. 8

düzeltilmiştir. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ise Şeyhoğlu Mustafa üzerine yaptığı araştırmalarda Kabusnâme ve Marzubannâme’de şâirin adını yalnızca Şeyhoğlu diye geçtiğini, Mustafa isminden bahsetmediğini söylemektedir.²⁹⁰

Şeyhoğlu Mustafa Hurşidnâme’de adının iki kere Mustafa olduğunu söylemektedir:

Gözimi gönlimi toldur safâdan
Ayrma Mustafa’yı Mustafa’dan
Arı cânını hoşnûd eyle benden
Ayrma Mustafa’yı Mustafa’dan

Bunlardan başka Hurşidname’nin muhtelif yerlerinde de mahlasını zikretmektedir:

Gel i âşık bu gönlün levhine yaz
Girü Şeyhoğlu kılsun söze âgâz
Anınçün çekmişemdür dürlü zahmet
Diyeler cânına Şeyhoğlu rahmet

Yukarıdaki beyitler çerçevesinde Şeyhoğlu Mustafa adı etrafında tereddüde mahal yoktur.²⁹¹

Şeyhoğlu Mustafa’nın kullandığı Türkçe XIV. yüzyılın Türkçe’si hakkında kaynaklık edecek niteliktedir. Her ne kadar eserlerinde zamanının modasına uyup Türkçe şiir söylemenin zorluğundan bahsetse de Şeyhoğlu Mustafa’nın Türkçe’nin edebî dil olarak gelişmesine büyük bir katkısı olmuştur. Aynı zamanda onun eserlerine bakarak Türkçe’nin bütün inceliklerine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.

On dördüncü yüzyılın ikinci yarısında Germiyan beyliğinde Ahmedî ve Şeyhoğlu Mustafa yıldızı parlayan iki şâirdir. Aynı edebî muhitte bulunan iki şâir birbirlerine rakiptirler. Çünkü her ikisi de Süleyman Şâh’ın hizmetindedirler ve bunun neticesinde aralarında bir rekabet ortaya çıkmıştır. Fakat bu rekabet tek taraflı işlemiş benzer. Zira Şeyhoğlu Mustafa’nın şikayetleri şu veya bu şahıstan değil, zamandan devrandan ve kadir bilmezlik gibi muğlak kavramlardandır. Buna mukabil Ahmedî Şeyhoğlu Mustafa’yı eleştirmekle kalmayıp bir zamanlar hizmetinde bulunduğu Süleyman Şâh’ı İskendernâme’sinde yeriyor. Şeyhoğlu’nun asıl şikayeti Türkçe şiir

²⁹⁰ Ayan, a. g. e., s. 8

²⁹¹ Ayan, a. g. e., s. 8

yazmanın zorluğundandır. Türkçe'nin bütün inceliklerine vâkıf olan Şeyhoğlu Mustafa niçin böyle bir şikayette bulunmuştur bunu anlamak güçtür.²⁹²

Şeyhoğlu Mustafa'nın eserlerinin bir kısmı tercüme olsa da telif ve tercüme eserlerinde kullandığı dil pek canlı ve hareketlidir. Çeviri eserlerde çok zaman görülen kuruluk ve sıkıcılık onun eserlerinde görülmemektedir. Onun üslubundaki bu canlılık bir dereceye kadar çevirdiği eserlerin muhteva zenginliğinden bir dereceye kadar da Şeyhoğlu Mustafa'nın üslubunu oluşturan dil ustalığından gelmektedir. Şeyhoğlu Mustafa tercüme eserlerinde muhteva bakımından eserin aslına sadık kalmakla birlikte metnin aktarılışında serbest bir ölçü kullanmıştır. Eserlerinin dil örgüsü kısa kesik kesik tabî ve canlı cümlelere dayanır.²⁹³

Şâirin Türkçe hakkındaki görüşleri dil ve edebiyat tarihimiz açısından dikkate değerdir. Şeyhoğlu Mustafa'nın Türkçe hakkında verdiği hüküm şudur:²⁹⁴

Diriğâ söz mücabatında söz çok	Ne kılam çün bu dilde şerha yol yok
Ki Türkün dili nâ-m'alûmdur	'İbâretten neden mahrûm dildür
Kuru ve sulbü serddür Türk'e benzer	Ter ü nazik dil andan ürke benzer
Ri'âyet kılur isen bunda sûret	Kalur tertîbi ma'nînün zarûret
Çü sûret göresin Manî bozulur	Töreysüz okınur ağduk yazılır
Gerek manî gide sûret yüzince	Ya hod suret gide manî düzince
Ola kim düşe biliş bilişe yâda	Ne ma'nâ nâkıs u ne sûret ziyade

Anadolu sahası mesnevi yazarları genel olarak İranlı yazarlardan etkilenmişlerdir. Şeyhoğlu Mustafa da onlar gibi bu büyük İranlı şâirlerin etkisi altında kalmışlardır. Şu beyitlerde Attar hayranlığı açıkça hissedilmektedir:

Hakîkî Hikmet ıssı hâce Attâr	Me'ânî genci mest ol pîr-i dindâr
Bu âlemde buyurdı Hüsrev-i kül	Çü kamu çiçeğündür Hüsrev-i gül
Anın sözi dahı sözler şehidür	Söz ehli cümle ılduz ol mehidür

²⁹² Ayan, a. g. e., s. 9-10

²⁹³ Zeynep Korkmaz, Sadrüddin Şeyhoğlu Marzubanname Tercümesi, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973 s. 82

²⁹⁴ Ayan, a. g. e., s. 12

Attar'ı böyle öven birisinin onun tesiri altında kalmaması düşünülebilir mi? Şeyhoğlu Mustafa'nın eserlerinde Hakim Senâî etkisi de hissedilmektedir. Senâî ile ilgili şu beyitler onun Senâî hakkındaki görüşlerini özetlemektedir:

Eger hakdan gelür olsa tesellî	Ki kıla gönlüme her dem tecellî
İlâhînâme'de aydam kalanın	Sevindürem Senâyîntün revânın

Şeyhoğlu Mustafa kendi edebî kişiliğine yönelen düşünce ve itirazlara da önem vermekle beraber kendi değerlendirmesini bizzat kendisi yapmaktadır. Böyle bir değerlendirmeye Hurşidnâme'nin 7786-7942. beyitlerinde rastlanmaktadır. Buna göre Hurşidnâme bir Şehristândır. Bir şehrin evleri nasıl irili ufaklı ise tıpkı bunun gibi beyitlerden yani evlerden müteşekkil olan eserinde de iyi ve kötü yani hoş gidecek ve gitmeyecek kısımların bulunabileceğini söylemektedir. Kendi kendini tenkit demek olan bu değerlendirmede ayrıca şâir hasar gördüğü yerleri imâret ettiğini de sözlerine eklemektedir. Şâirin Türkçe hakkında bu kısımda şu görüşleri ileri sürdüğü görülmektedir.²⁹⁵

Göbüt dildür bu dili irdedüm çok
 Ağaçdur yâ hod taşdur kim yaşu yok
 Sovukdur tadı yokdur tuzı yokdur
 Yavandur lezzeti vü özi yokdur
 Belürmez aslı faslı yöni yoşı
 Bilinmez kankıdur nâ-hoşı hoşı
 Dinür nice gelürse dile nâ-çâr
 Salımı hezle gîn ü cidde key târ
 Sığınduğum kamusıyla Tanrıya ben
 Kavî ihlâsum ile bî-riyâ ben

Şâirin edebî kişiliğini ve onun şiire hakimiyetini, Hurşidname içine yerleştirilen gazellerine bakarak da anlamak mümkündür. Lakin asıl mesele bu güne kadar varlığından her yerde bahsedilip kimsenin bulup neşr edemediği diğer şiirlerini

²⁹⁵ Ayan, a. g. e. s. 13

bulabilmektir. Sehî Bey tezkiresinde bir çok şiiri olduğundan bahsedilmekle birlikte bu şiirler henüz gün yüzüne çıkarılmış değildir. Gazellerine ancak Hürşidname ve şiir mecmualarında rastlanmaktadır. Bu şiirlerin toplanıp bir divân haline getirilmediği muhakkaktır. Fakat Ahmedî'nin gittikçe şöhret bulmasıyla beraber Şeyhoğlu'nun şiirlerinin unutulduğunu söyleyenler de vardır.²⁹⁶

Şeyhoğlu Mustafa'nın bilinen ve bilinmeyen eserlerinin sonunda ömrünün bitmek üzere olduğu bir zamanda, Germiyan ve Osmanlı saraylarında çeşitli devlet tecrübeleri arasında geçen hayatının mahsulü olan Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ hakkında ilk defa bahseden şahıs Bursa'lı Mehmed Tahir Efendi olmuştur. Osmanlı müelliflerinin Şeyhoğlu Mustafa'ya ayrılan bölümünde şöyle denmektedir:

Bir de Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ isminde Türkçe dört bâb üzere mürettep bir eseri vardır ki 1. Padişâhlar gidişinde 2. Melikler ve ulu beğler derneğinde 3. Vezirler ve naipler gidişinde 4. Alimler, kadılar ve vaizler halinde diye bahsederek eserin bâb başlıklarını vermiştir.²⁹⁷

Müellif eserin telif sebebini şiire dökerek şöyle demektedir:

Ey diriğâ aceb zamân oldu   Batıl iş bellü hak nihân oldu

Her kavî fitneler ki dirdi resûl   Şimdi uş başladı 'ıyan oldu

Öldi sultân-halifeler gitti   Hârici sâhib-kırân oldu

Beg şarîat dörirdi re'yinden   Şer-i hak ortadan revân oldu

.....

'Ulemâ silk-i hırs u hissetden   Nefsi yolında kâmrân oldu

.....

Gam-nişîn oldu cümle ehl-i temiz   Gülme key korhulu nişân oldu

Müellif bunun hemen arkasından eseri hakkında bilgi vermektedir. Eserinin çok faydalı bir eser olduğunu onu dikkatle mütâlaa edenlerin eserden çok istifâde edeceklerini Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'nın çeşitli yerlerinde belirtmektedir. Mesela bir yerde eserin okunmasını şöyle tavsiye etmektedir: "Eğer pir olsun eğer cüvan ve eğer kız ve eğer oğlann okıyalar ve okıdalar âyâtın ve hadîslerin hıfz irmek ardınca olalar ve kalan sözlerin fehvasın göntüllerine alalar."

²⁹⁶ Ayan, a. g. e., s. 15

bulabilmektir. Sehî Bey tezkiyesinde bir çok şiiri olduğundan bahsedilmekle birlikte bu şiirler henüz gün yüzüne çıkarılmış değildir. Gazellerine ancak Hurşidname ve şiir mecmualarında rastlanmaktadır. Bu şiirlerin toplanıp bir divân haline getirilmediği muhakkaktır. Fakat Ahmedî'nin gittikçe şöhret bulmasıyla beraber Şeyhoğlu'nun şiirlerinin unutulduğunu söyleyenler de vardır.²⁹⁶

Şeyhoğlu Mustafa'nın bilinen ve bilinmeyen eserlerinin sonunda ömrünün bitmek üzere olduğu bir zamanda, Germiyan ve Osmanlı saraylarında çeşitli devlet tecrübeleri arasında geçen hayatının mahsulü olan Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ hakkında ilk defa bahseden şahıs Bursa'lı Mehmed Tahir Efendi olmuştur. Osmanlı müelliflerinin Şeyhoğlu Mustafa'ya ayrılan bölümünde şöyle denmektedir:

Bir de Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ isminde Türkçe dört bâb üzere mürettep bir eseri vardır ki 1. Padişâhlar gidişinde 2. Melikler ve ulu beğler derneğinde 3. Vezirler ve naipler gidişinde 4. Alimler, kadılar ve vaizler halinde diye bahsederek eserin bâb başlıklarını vermiştir.²⁹⁷

Müellif eserin telif sebebini şiire dökerek şöyle demektedir:

Ey diriğâ aceb zamân oldu   Batıl iş bellü hak nihân oldu

Her kavî fitneler ki dirdi resûl   Şimdi uş başladı 'ıyan oldu

Öldi sultân halîfeler gitti   Hârici sâhib-kırân oldu

Beg şarîat dörirdi re'yinden   Şer-i hak ortadan revân oldu

.....

'Ulemâ silk-i hırs u hissetden   Nefsi yolında kâmrân oldu

.....

Gam-nişîn oldu cümle ehl-i temiz   Gülme key korhulu nişân oldu

Müellif bunun hemen arkasından eseri hakkında bilgi vermektedir. Eserinin çok faydalı bir eser olduğunu onu dikkatle mütâlaa edenlerin eserden çok istifâde edeceklerini Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'nın çeşitli yerlerinde belirtmektedir. Mesela bir yerde eserin okunmasını şöyle tavsiye etmektedir: “Eğer pir olsun eğer cüvan ve eğer kız ve eğer oğlann okıyalar ve okıdalar âyâtın ve hadîslerin hıfz irmek ardınca olalar ve kalan sözlerin fehvasın gönüllerine alalar.”

²⁹⁶ Ayan, a. g. e., s. 15

Şeyhoğlu Mustafa Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'nın herkese dünya ve ahiret için sayısız faydalar sağlayacağını belirttikten sonra eserini "Paşa Ağa bin Hoca Paşa .... kaleme getirdüm bu nüshanun kitabetini ol hazretin mütâlaası resmînce ...." diyerek eseri sunduğu kişinin adını zikretmektedir.²⁹⁸

Şeyhoğlu'nun Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'daki şiirleri Hurşidnâme'den aldıklarının dışında bir hayli fazladır. O hemen hemen her mevzuun içine yerine bir veya birden fazla şiir koymayı ihmal etmez. Ayrıca başka şâirlerden aldığı şiirler de eserinde mevcuttur. Fakat şiirleri kimden aldığını isim zikrederek belirtmektedir. Bunlar Elvan Çelebi, Gülşehri, Hoca Dehhani, Hoca Mesud, Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Yusuf-ı Meddahtır. Bunlar arasında Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'da Hoca Mes'udun pek çok şiirine yer vermiştir.²⁹⁹

Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ hakkında bir başka husus da devrin padişâhı olan Yıldırım Beyazıt'a eserde geniş bir yer verilmiş olmasıdır. Eserde Yıldırım Beyazıt sonradan gelecek padişâhlara örnek olarak gösterilmektedir. Şeyhoğlu eserinde padişâhın adâletini, memleketi zalimlerden ve kâfirlerden koruduğunu teşbihlerle uzunca anlatır. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında Şeyhoğlu Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'da kendi zamanını anlatmıştır. Bilhassa Yıldırım Beyazıt'ı anlatması devrinden yer yer şikayet etmesi bunun açık bir delilidir. Ayrıca eserinde mevzu ile ilgili manzumelere yer verirken kendisinden ve XIV. yüz yılda kendinden önce yaşamış şâirlerden şiirler almayı ihmal etmemiştir. Böylece eserine bir tezkire hüviyeti de kazandırmıştır.

Tercüme bakımından eser ele alınınca eserin tam bir tercüme olduğunu söylemek zordur. Şeyhoğlu, ortaya koyduğu eserlerinde millî tarafı da ihmal etmemiştir. Bunun sonucunda da ele alınan eserler mili bir karaktere bürünmüş ve neticede tercüme yerine telife yakın eserler ortaya çıkmışlardır.³⁰⁰

Konusunu ele alırken âyet ve hadislerden, şiirlerden, hatta Hz. Ali'nin sözlerinden faydalanan Şeyhoğlu'nun Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'sı muhteva bakımından şöylece özetlenebilir: Öncelikle Allah'a hamd ve senâ daha sonra onun sıfatlarından bahis. Daha sonra Hz. Muhammed'e övgü gelir. Bundan sonra dört halife

²⁹⁷ Yavuz, a. g. e., s. 7

²⁹⁸ Ayan, a. g. e. s. 10

²⁹⁹ Yavuz, a. g. e. s., 14

³⁰⁰ Yavuz, a. g. e., s. 15

ve peygamberin âl ve ashabına duada bulunarak daha sonra asıl mevzua girer. Yer yer kitapta eserin faydasından ve zamanın kötülüğünden dem vurur. Şeyhoğlu Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'yı dört bâb üzerine binâ etmiştir.

Birinci babda padişâhların sahip olması gereken güzel huylardan bahsedilmektedir. Padişâh yer yüzünde Allah'ın gölgesi olduğu için uyanık ve ihtiyatlı olmak zorundadır. İkinci babda da gene padişâhların hallerinden bahsedilmektedir. Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ yazarına göre bir padişâhın üç haleti vardır. Bunlardan birincisi nefsi ile ikincisi raiyyetiyle, üçüncüsü de Tanrı ile kendisi arasındaki halettir. Padişâh gövdede gönül gibidir. O doğru olursa insanlar doğrulukta, eğri olursa insanlar fesat içinde olurlar. Üçüncü babda vezirlerin kalem ehlinin, naiplerin hallerinden bahsedilmektedir. Vezirlik saltanatın direği, memleketin ulu rüknü ve gereğidir. Bütün peygamberler vezire müşîre ihtiyaç duymuşlardır. Vezirler doğruluk, yücelik, sebat ve tahammül gibi özelliklere sahip olmalıdırlar. Vezirlerin de üç haleti vardır. Bunlardan birincisi kendi ile Tanrı arasında, ikincisi kendisi ile padişâh arasında, üçüncüsü de kendisi ile ordu ve raiyyet arasında olan halettir. Dördüncü babda ise alimlerden, müftü, kadı ve vaizlerin hallerinden bahsedilmektedir. Alimler peygamberlerin varisleridirler. Hakka yakın olabilmek için ilim öğrenmek gerekir. Korku ve heybet ilimle olur bütün ilimlerin başı Allah korkusudur. Ancak Allah'dan korkan kişi ilim ve heybet sahibidir. Eğer bir kimse mal ve mansıp için ilmi vesile kılsa hakikatte bu kişi cahil birisidir....

Bu bablardan sonra Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'da tenbih kısmı gelmektedir. Bu kısımda yazar kitabın Türkçe telif edildiğini, cemiyet içerisinde gayet güzün, narin, nazenin, şerif ve zarif bir taife olduğunu, genç, ihtiyar, kız, oğlan herkesin bu kitabı okuması gerektiği ve herkesin devletin işleyişini bilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.³⁰¹

İran edebiyatında Nizâmî ile başlayan mesnevi yazma geleneğine Anadolu sahasında verilebilecek en güzel örneklerden birisi de Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşidname adlı mesnevîsidir. Hurşidname gerçekten mesnevi türünün en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir.

“Şeyhoğlu Mustafa, Şehnâme'den aldığı epizot ve motiflere başka başka kaynaklardan özellikle Türk tarihi ve geleneklerinden ilaveler yaparak bunları yerli

³⁰¹ Yavuz, a. g. e., s.23

yerine koymuş, olayın bütün inceliklerini nazımla söylemiş ve bu uğurda büyük emekler sarf etmiştir. Eserin hacmi 7903 beyitten oluşmakta ve her beytine gösterilen ihtimam ve itina bizim bu yargımıza hak verdirtecek niteliktedir.”³⁰²

Hurşidnâme'nin vezni mesnevi şâirlerinin üstad kabul ettikleri Nizami'nin hamsesindeki Hüsrev ü Şîrîn vezni olan mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlündür. Bu vezin mesnevi şiirleri tarafından çok kullanılan bir vezindir. Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşidnamesi ile İran edebiyatından ayrı olarak Türk edebiyatına ait bir özellik sayılan büyük mesneviler içinde kahramanların ağızlarından yazılan gazellerin mesneviden ayrı bir vezinle yazılması usulünü devam ettirmek istediğini müşâhede etmekteyiz

Şeyhoğlu Mustafa eserinde on bir adet aruz kalıbını kullanarak mesnevilerde sıkça yaşanan monotonluğu kırmak istemiştir. Gerçi mesnevilerde bazı nazım şekillerini deneyerek esere çeşni verme isteği Şeyhoğlu Mustafa ile başlayıp onunla bitmiş değildir. Fakat aşağıda da görüleceği üzere bir büyük mesnevide vakanın akışına durgunluk vermeden aruzun kolay sayılmayan kalıplarını denemek, nazım tekniğine olduğu kadar, Şeyhoğlu Mustafa'nın Türk diline de hakim olduğunu gösterir.³⁰³

Hurşidname'nin konusunu şöyle özetlemek mümkündür. İran Şâhı Siyavuş'un Hitayî Ay Hatundan bir kızı dünyaya gelir. Padişâh doğacak çocuğun oğlan olmasını isterken isteğinin tersine çocuğun kız olmasına çok üzülür. Adet olduğu üzere müneccimler toplayarak kızının talihine baktırır. Müneccimler: ilk altı gün içinde bu kız için çok tehlike var altı günü atlatırsa on altı yaşında bu kız yüzünden ülkede çok fitne kopacak şâhın tahtı tehlike geçirecek bu uğurda çok insan ölecek derler. Bunun neticesinde Siyavuş dehşete düşer ve kızı ortadan kaldırmayı planlar. Annesi bu duruma razı gibi görünür fakat kızın hayatını hile ile kurtarır. Hurşid'in annesi kızı başka bir saraya götürür ve belli bir yaşa gelince ona bir muallim tutulur. Hurşid dokuz yıl muallim yanında okuduktan sonra onun yaşadığını öğrenen padişâhın diğer kadınları padişâhı olaydan haberdar ederler. Padişâh deliye döner ve kızını öldürmek amacıyla kızının bulunduğu kaleye gider. Adamlarını kızını öldürmek için kızın bulunduğu tarafa gönderir fakat gönderdiği adamların dönmediğini görünce kendisi kızını öldürmek amacıyla kızın bulunduğu tarafa yönelir. Kızının yanına gelen baba kızı öldürmeye

³⁰² Ayan, a. g. e., s. 31

³⁰³ Ayan, a. g. e., s. 33

gelen adamlarının kızının güzelliği karşısında bayılıp kaldıklarını görür. Kendisine gelen baba kıza iyi muamele etmeye çalışır ve kızının yanındakilerle beraber kendi sarayına döner. Kızını öldürmediği için kızının annesine teşekkür eder. Kızı öldürmek için gelen dört muhafız çok sonraları kendilerine gelirler. Bunlardan bir tanesi kızın güzelliği karşısında dayanamayarak hayatını kaybeder. Geriye kalan muhafızlardan birisi doğu tarafına birisi batı tarafına diğeri de Mısır tarafına yönelirler.

Hurşid'in saray dışına çıkması yasaktır. Fakat şehre çıkan gizli bir geçit olduğunu öğrenen Hurşid bir gece lalası ile beraber dışarı çıkar. Mezarlıkta kendi aşkıdan can veren babasının muhafızını görünce çok üzümlü göz yaşları döker. Kız bir babasına yalandan bir rüya uydurur ve sadık âşıkının mezarının bulunduğu yere bir türbe yaptırır.

Mağrip yönüne giden sultanın muhafızı orada deli olarak nam salar. Bu kişinin namı mağrip sarayına kadar ulaşır. Delinin dilinden düşürmediği Hurşid adını herkes öğrenir. Mağrip sultanının oğlu Feraşad da Hurşid adını duyar duymaz ona âşık olur. Hemen muhafız ve Feraşad Hurşid için yola koyulurlar. Yollarda bir çok bela ve musibetle karşılaşır.

Feraşad'ın yaşadıkları Hurşid'e anlatılır. O da Feraşad'ı görmeden ona âşık olur. Feraşad'ın Hurşid'i görme arzusu gittikçe artar. Feraşad, bir şiir yazar, bu Hurşid'e ulaştırılır böylece Hurşid'in Feraşad'a olan aşkı da iyice artar. İki âşık birbirleri ile gizli olarak görüşmeye başlarlar. Hurşid yüzüne bir perde gizlemektedir. İkisinin vuslat arzusu iyice artar. Bir gece Hurşid yüzünden peçeyi kaldırır. Hurşid'in yüzünü gören Feraşad dayanamayarak bayılır.

Maşrika giden muhafızlardan biri de burada Hurşid'in aşkıdan ıklık denen musiki aletini çalmaya başlar. Onun şöhreti maşrik sultanı Boğa Han'a kadar ulaşır. Muhafızdan Hurşid'in macerasını öğrenen Boğa Han Hurşid'e âşık olur. Hemen Hurşid'i babasından istemek için elçiler yollar. Sultan Hurşid'i vermek istemeyince Boğa Han ve Hurşid'in babası arasında savaş meydana gelir. Savaş Boğa Han tarafına dönmeye başlar. Sultanın danışma meclisi Hurşid'i Boğa Han'a verip savaşın bitirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Hurşid bir savaşçı kılığına girerek Boğa Han ile savaşmak için zırh giyer. Boğa Han ve Hurşid karşı karşıya gelirler. Yüzünü örten bendi kaldıran Hurşid için Boğa Han'ın işini bitirmek kolay olur. Boğa Han'ı öldüren Hurşid bu işi Feraşad'ın yaptığını söyleyerek işlerini kolaylaştırmak ister. Boğa Han'ı öldürdüğü

zannedilen Ferahşad sultan katında çok büyük bir rağbete mazhar olur. Padişâh ve hatun Hurşid'i Ferahşad ile evlendirmeye razı olurlar fakat buna sultanın danışma meclisi karşı çıkar ve Ferahşad'ın bir yalancı olabileceğini söyler. Sonunda Hurşid ile evlenebilmesi için Ferahşad'a mağrip sultanının hazinesinde bulunan şeb-çerağ'ı getirmesi söylenir. Ferahşad geri dönerken yolda bir çok zorluklar yaşar. Babası Ferahşad'a memleket yönetimini devr etmek istemektedir. Fakat Ferahşad özür beyan eder ve babasının hazinesindeki şeb-çerağ'ı alarak İran ülkesine gitmek ve orada Hurşid ile evlenmek istediğini söyler. Bunları duyan Ferahşad'ın babası oğlunu hapse atarak onun kaçmasına engel olmak ister. Hurşid babasının yanında Ferahşad hapiste iken daha onların kavuşmasına engel olacak bir çok unsur ortaya çıkar.

Ferahşad'ın babası çok yaşlanmıştır ve bir gün ölüm döşeğine düşer. Ferahşad'ın babası öldükten sonra Ferahşad mağrip ülkesinin sultanı olur. Yerine bir naip atadıktan sonra bir çok hediye ve şeb-çerağ ile İran ülkesinin yolunu tutar. Bu sırada Hurşid başkası ile evlendirilmek üzeredir. Hurşid ve Ferahşad bir takım mektuplaşmalardan sonra aradaki tüm engelleri aşarak birbirlerine kavuşurlar.

Tam anlamıyla klasik bir mesnevi olan ve kurgusundaki başarı ve orijinalliği ile dikkati çeken Hurşidname hem İran şâirlerinin etkisi hem de yer yer milli özellik gösterir. Bir kere Türkçe yazmanın kınandığı bir devirde Hurşidnâme bir dil şâheseri olarak karşımıza çıkar. Eserde yer yer mitolojik unsurlar dikkati çekmektedir. Ayrıca Hurşidnâme XIV. yüz yılın Germiyan Beyliği ve Anadolu sahası sosyal yapısını göstermesi bakımından da önemli bir eserdir. Bu bakımdan bu eserde millilik ve orijinallik bulunduğunu söyleyebiliriz. Netice itibariyle Şeyhoğlu Mustafa bu mesnevisi ile çok haklı bir şöhret kazanmıştır.

Kelile ve Dimne, Bahtiyarname, Tûtfnâme, Binbir Gece gibi kıssadan hisse özelliği taşıyan mensur hikaye ve masallara dayanan eserlerden biri de Marzubannâme'dir. Ahlakî nitelikteki bu eserin, yukarıda sayılan eserler arasında Kelile ve Dimne'ye ötekilerden daha çok yaklaşan daha doğrusu Kelile ve Dimne ile birleşen en önemli yanı konusu bakımından aynı nitelikte hayvan hikayelerine dayanmış olmasıdır. Eserin aslı Kuzey İran bölgesinde yaşamış olan Marzuban bin Rüstem'e aittir. Ancak eserin XIII. yüzyıl İran edebî diline aktarılmış olan iki ayrı metni bilinmektedir.³⁰⁴

³⁰⁴ Korkmaz, a. g. e., s. 69

“Bütün masallarda fıkra ve hikayelerin çoğu Kelile ve Dimne’de ve Bin Bir Gece Masalları’nda olduğu gibi birbiri içerisine geçmiş hikaye ve fıkralardan oluşmuştur. Türkçe Marzubannâme çevirisi XIV. yüz yılda Şeyhoğlu Mustafa tarafından yapılmıştır. Bu tercüme Sade’ddin Varavîni’nin XIII. yüz yıl başlarına ait yenileştirilmiş Farsça metinden Türkçeye aktarılmış bir çeviri olarak kabul edilmektedir.”³⁰⁵

“Yukarıda özelliklerinden bahsedilen Marzubannâme, şimdiye kadar Türkçe’ye iki defa tercüme edilmiştir. Bunlardan ilki XIV. yüzyılda Şeyhoğlu’na ait olan tercüme, diğeri de XVIII. yüzyılda Urfa’lı Nüzhet Ömer Efendi’nin yaptığı çeviridir. Daha önceleri ilk tercümenin kime ait olduğu bilinmemekte idi. Prof. Zeynep Korkmaz’ın yurt içi ve yurt dışında yaptığı çalışmalar sonucunda bu tercümenin Şeyhoğlu’na ait olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tercümeler Germiyan oğlu Süleyman Şâh’ın emri ile gerçekleştirilmiştir. Şeyhoğlu’na göre Kelile ve Dimne Marzubannâme’ye göre daha eskidir, hikmet bakımından Marzubannâme Kelile ve Dimne’den daha iyidir. Anlamı derin olduğu için değme insan Marzubannâme’yi anlayamaz, ayrıca böyle bir eserden o devir padişahlarının mahrum kalmasına gönlüm razı olmadığından herkes yararlınsın diye Türkçe’ye aktardım diyor.”³⁰⁶

A. Zajackowski, eserin Germiyan Beyliği sarayında tercüme ettirilmiş olmasını, Aydınoğulları Beyliğinde Umur Bey’in emri ile tercüme ettirilmiş olan aynı nitelikteki Kelile ve Dimne’nin Germiyan sarayına yaptığı dolaylı etkiye bağlamaktadır. Ona göre her iki beylik arasında, komşuluk ilişkileri dışında kültür ve akrabalık ilişkilerinin de var oluşu bu sonucu tabî kılmıştır. Bilindiği gibi Şeyhoğlu’na Marzubannâme’yi tercüme etmesi için emir veren Süleyman Şâh Aydın Bey’i Umur Bey’in kızıyla evlenmiştir Bu durumda Aydın Beyliğinde Kelile ve Dimne’nin çevirisinin yapılması Germiyan Beyliğinde Marzubannâme’nin çevirisine yol açmış olabilir. Ancak Anadolu Beylikleri devrinin Arapça ve Farsça’ya yeteri kadar vukufu olmayan Türkmen beylerince çeviri eserlere geniş oranda yer verilen bir devir olması ve Marzubannâme türündeki eserlerin o devirlerin Şâh saraylarında yer alan gözde eserlerden sayılması bu paralelizmi bir dereceye kadar olağan ve tesadüfi kılmıştır.³⁰⁷

³⁰⁵ Korkmaz, a. g. e., s. 70

³⁰⁶ Korkmaz, a. g. e., s. 71

³⁰⁷ Korkmaz, a. g. e., s. 72

Şeyhoğlu eserin adını birinci bâbın başında şöyle açıklamıştır: “bilgil ki Tanrı tealâ tevfiik virsün bu kitabı ki Türkî diline nakleyledük adı Marzubannâme’dür zira ki tasnîf iden kişinün adı Marzubân idi. IX. Babın sonunda da: temâm oldı Hak fazlı birle Marzubannâme” tercümesi diyerek kitabın adının Marzubannâme olduğunu bir kere daha ifade etmiştir.³⁰⁸

“Marzubannâme ’nin bilinen iki nüshası vardır bunların her ikisinde de kitabın yazılış tarihi belirtilmemiştir. Eserde bu tarihi kesin olarak ortaya koyacak bir açıklama da bulunmamaktadır. Ancak bu tercüme Germiyan Beyi Süleyman Şâhın emri ile yapıldığına göre, çeviri tarihi Süleyman Şâhın hükümranlık ettiği 1368-1387 yılları arasına rastlamaktadır. Şeyhoğlu Marzubannâme ’yi hacimli telif eseri Hurşidname’den (1389) ve bundan önce bitirdiği Kabusname’den daha önce tamamladığına göre tercüme tarihini bu eserlerden birkaç yıl öncesi olarak tahmin etmek gerekir.”³⁰⁹

Marzubannâme, şu bölümlerden oluşmaktadır: birinci bab, sebab-i telif; ikinci bab, çocuklarına vasiyet eden padişâh’ın hikayesi; üçüncü bab, Melik Ardaşir ve Mihran-bih hikayesi; dördüncü bab, Şâh-div ve Dana-i nik-din hikayesi; beşinci bab, Dadmeh hikayesi; Altıncı bab zîrek ve zîrûy hikayesi; yedinci bab, arslan ve filler hikayesi; sekizinci bab deve ve perhizkar aslan hikayesi; dokuzuncu bab, keklik ve tavşancıl hikayesi. Türkçe metinlerde kitabın aslında bulunmayan bir de onuncu bab vardır. Bu onuncu bölüm der beyân-ım ziyadet-i ömr ü devlet ve zindegânî bâ dost u bâ düşmen ve hâtıme-i kitab adını taşır. Ayrıca Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa asıl Farsça metinde bulunmayan bazı hikayeleri kendisi kattığı gibi Farsça metinden bir çok hikayeyi almayarak değişik bir tercüme usûlü izlemiştir.

Marzubannâme, hem bir tercüme eser hem de Şeyhoğlu’nun ilk eserlerinden birisi olduğu halde onun edebî kişiliğinden gelen bir üslup güzelliği taşımaktadır. Bir çok tercüme eserde görülen kuruluk ve sıkıcılık onun çevirisinde görülmez. Muhteva olarak klasik doğu hikayeciliği anlayışına uygun hikayelerle dolu olan Marzubannâme tercümesi hikaye dili açısından son derece başarılı olduğu gibi Türk dilinin güzel kaynaklarından biridir. Eser zaman zaman hikaye üslubu zaman zaman da karşılıklı konuşma şeklinde devam eder.

³⁰⁸ Korkmaz, a. g. e., s. 73

³⁰⁹ Korkmaz, a. g. e., s. 73

1. 2. 28. Vusulî

Kaynaklarda Kütahya'da bulunmuş iki ayrı Vusulî'den bahsedilmektedir.³¹⁰ Birincisinin adı Hamzadır. Bu Vusulî, Kütahyalıdır. Diğer Vusulî ise II. Selim Konya'da ve Kütahya'da sancak beyliği yaparken bu şehirlerde şehzadenin beraberinde bulunmuş olan ve Molla Çelebi diye anılan Vusulîdir. Molla Çelebi II. Selim Konya'dan Kütahya'ya 1562 yılında gelince şehzadenin beraberinde bu şehre gelmiştir. Kütahyalı Vusulî'den Kınalızâde Hasan Çelebi ve Mecdî Efendi Tercüme-i Şakâik'te bahsetmektedir. Şehzadenin yanında Kütahya'da bulunana Molla Çelebi diye bilinen ve Vusulî mahlasını kullanan şâirden de Âşık Çelebi bahsetmektedir. Şehzadenin meclisinde bulunana Vusulî'den Emir ve Beyler Etrafında Oluşan Edebî Muhitler bölümünde bahsedilecektir.

Kütahyalı olan Vusulî'nin adı Hamzadır ve Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi ile Mecdî'nin Şakâik Tercümesi'nde kaydedilmiştir. Her iki kaynak da Vusulî'nin Şuhud adlı bir kasabada dünyaya geldiğini belirtmektedirler. Hasan Çelebi, Tacüddin Efendi adlı birinin hizmetine girerek ondan mülazim olduğunu söylemektedir. Şakâik'te ise İvaz Efendi Asitanesi'ne intisap ettiği yazılmaktadır. Hicrî 995 m. 1587 senesinde elli akçe ile Kadı Hüsam Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. (h. 997) m. 1588-1589 senesi Şaban ayında buradan azl olunup medresesi Koca Acem'e verilmiştir. (h. 998) m. 1591 yılında ise Zeynelabidin Efendi yerine Bursa Sultanisi müderrisi olmuştur. Hicrî 1002 Şevvalinde m. 1594 de Şucâ Efendi adlı birinin yerine Sahn müderrisi oldu. Bundan birkaç gün sonra da Molla Maksud adlı birinin yerine Âmid (Diyarbakır) kadılığına getirildi. Hicrî 1003 senesinin Cemâziye'l-âhir ayında m. 1595 Erzurum kadılığına atanmışken bu senenin Şevval ayında burada vefat etmiştir. Kınalızâde Hasan Çelebi Vusulî'yi çok iyi niyetli ve gücü yettikçe herkesin yardımına koşan biri olarak tanıtmaktadır. Vusulî'nin hayatı yukarıda da beyan edildiği gibi müderrislik ve kadılık yaparak geçmiştir. Haliyle böyle bir kişinin iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılır. Kınalızâde Hasan Çelebi, Vusulî'den şu şiiri seçerek eserine almıştır:

Yüz sürüğ ayâğına ağlasa bu dîde-i ter

Ter düşer gözlerüme hâk-i rehûñ ey gül-i ter

³¹⁰ Vusulî için bkz. Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 320b; Aşık Çelebi, a. g. e., v. 79a-79b; Mecdî Efendi, a. g. e., s. 393.

Şâh-râhuñda ele girse ayağın tozu
 Kühl iderdi gözine zümre-i erbâb-ı nazar
 Şakın eşkim seni zencîre çeker serviye mişâl
 Kâmet-i yâra ulaşama yûri var ey ‘ar‘ ar
 Hûblar içre gönül bir ser-tırâşa egdi baş
 Mâ-sivâ-yı ‘aşkı başdan eyledi bir ser-tırâş³¹¹

1. 2. 29. Yetimî

Yetimî, XVI. yüzyıl kaynaklarımızdan sadece Kınalızâde Hasan Çelebi'nin tezkiresinde kaydedilmiştir.³¹² Hasan Çelebi birkaç cümleyle Yetimî'den bahsetmektedir. Hasan Çelebi'nin sözlerine göre Yetimî, Germiyan vilayetinden Seydi Gazi Hankahı'nda bulunan fakir dervişlerden biridir. Yetimî'nin yaratılışının şiir fennine olan iktidarı güzel sözlerinden aşikar ve zahir olduğu için Hasan Çelebi tezkiresine aldığı söylemektedir. Maalesef Yetimî'nin doğumu, ölümü, eğitimi ve eserinin olup olmadığı hususlarında her hangi bir şey söylenmemiştir. Hasan Çelebi Yetimî'nin tercüme-i halini bir iki cümleyle özetledikten sonra Yetimî'den seçtiği şu şiiri kaydetmiştir:

Gün yüzün görmek diler meh-tâb turmaz çigzinür
 Hâk-pâyun öpmek ister âb turmaz çigzinür
 Şeb-çerâğ-ı hüsnün ile pervâne olmuşdur kamer
 Şevkün ile mîr-i ‘âlem-tâb turmaz çigzinür
 Pâsbânındur meger seyyâreler eflâkde
 Giceler tâ subha dek bî-hâb turmaz çigzinür
 Mâ-cerâ-yı eşk için derd-i derûnum dökmege
 Cû-yı eşkümden yana dolâb turmaz çigzinür
 Ey Yetimî gözin aç cân murgı itdürdün şikâr
 İş bu çarh olmuş per-i ‘ukâb turmaz çigzinür

³¹¹ Vezni: fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

³¹² Yetimî için bkz. Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., 328b

1. 3. VAZİFE İCABİ KÜTAHYA'DA BULUNAN ŞÂİRLER

Buraya kadar XIV. XVI. ve XVI. yüzyılda yaşamış olan Kütahyalı şâirlerin muhtasar hayatları anlatılmış ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Kütahya'da edebî hayatın canlı kılınmasında Kütahya'ya dışarıdan gelmiş şâirlerin de etkisi vardır. Kütahya'ya gelen şâirler ya Şehzade Bayezid ve II. Selim gibi sancak beyleriyle birlikte Kütahya'ya gelmiş yada burada müderrislik, kadılık yapmış veya buradan kendilerine tımar verilmiştir. Şehzade Bayezid ve II. Selim ile birlikte Kütahya'ya gelenler Edebî Muhitler bölümünde anlatılacaktır. Ancak bu muhitlerde bulunmayan Haydar Çelebi, Alî Çelebi, Medhî ve Sabuhî burada tanıtılacaktır.

Haydar Çelebi'yi Latifi Tezkiretü's-şuara'sında, Gelibolulu Âlî Kühnü'l-ahbar'da ve Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-şuara'sında tanıtılmaktadırlar. Haydar Çelebi, Seferihisar kasabasındandır. Osmanlı tarihinde en trajik hayat hikayelerinden birine sahip olan Sultan Cem'in divanında defterdarlık yapmıştır. Sultan Cem'e en yakın olanlardan biridir. Latifi'nin beyanına göre onun dert ortağıdır. Sultan Cem, kardeşine saltanat kavasında yenilip Rodos şövalyelerine sığındığında yanında Haydar Çelebi, bulunmaktaydı. Cem Sultan'ın Latifi'nin deyimiyle Frengistan'da bir çok sıkıntılarla karşılaştığı bilinen bir gerçektir. İşte sultanın o en sıkıntılı anlarında Haydar Çelebi sultanın yanında bulunmaktaydı. Cem Sultan öldükten sonra onun terekelerini Osmanlı diyarına Haydar Çelebi getirmiştir. Sultan Cem'in çok sevdiği ve yanından ayırmadığı bir papağanı vardı. Haydar Çelebi, şehzadenin terekeleri arasında olan bu papağana "El-hukmü li'l-lâh pâyende bâd 'ömr-i pâdşâh " yani hüküm Allahındır padişâhımızın ömrü uzun olsun demeyi öğretip papağanı padişâha sunar. Papağanın bu şekilde konuşması padişâhın çok hoşuna gitmiştir. Bu olay sonunda padişâh Haydar Çelebi'yi affettiği gibi kendisine Germiyan'dan da bir zeamet verir.³¹³

Medhî'ye gelince bu şâirin adı Mahmuttur. Geliboludandır. Kara Kadızade demekle şöhret bulmuştur. Şeyhulislam Ebu's-suud Efendiden mülazim olup bir çok medresede ilim tahsi etmiştir. Kefe, Kütahya, Gelibolu ve Trablus'ta kadılık yapmıştır. Medhî, Beyanî ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde kaydedilmiştir.³¹⁴

Alî Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin babasıdır. Küthya'da bulunduğu belirtilen şâirlerden biri de budur. Alî Çelebi, Ispartadandır. Hasan Çelebi eserinde babasını ağdalı bir dille övmektedir. Tefsir, inşa ve heyet gibi ilimlerde söz sahibi

³¹³ Âlî, a. g. e., 326a-326b

³¹⁴ Sungurhan, a. g. t., 1999, s. 931-932; Sungurhan, a. g. t., 1996, s. 150.

olarak gösterilmektedir. Bursa'da Hamza Bey Medresesi'nde müderris iken Rüstem Paşa'nın Kütahya'da inşa ettirdiği medreseye kırk akçe ile müderris olur. Daha sonra Padişâh II. Selim'in hocası Ataullah Efendi'nin İstanbul'da inşa ettirdiği medreseye müderris olur. Buradan da Haseki ve Semaniye medreselerine geçer.

Sabuhî, Karamanlıdır. İstanbul kadısı iken vefat eden Hicrî mahlaslı Kara Çelebi'nin akrabasındandır. Sabuhî'nin adı Abdullahtır. Zamanın adetlerine göre ilim tahsil ettikten sonra Kütahya'da ve Amasya'da müderrislik yapıp Arap memleketlerine kadı olmuştur. Tanbur çalmakla şöhret bulmuştur.³¹⁵

Vazife icabı Kütahya'da bulunan diğer bir şâir de Visâlî'dir. Niğde'de doğan Visâlî'nin asıl adı Mehmet'tir. İstanbul'da öğrenim görmüş kadılık ve müftülük yapmıştır. Kütahya müftülüğünden emekli olmuş ve burada vefat etmiştir.

---

³¹⁵ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 217b-218a

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLARIN DİLİYLE KÜTAHYALI ŞÂİRLER

2. 1. KAYNAKLARDA ABDULLĀH-I İLĀHĪ

2. 1. 1. Latîfî'de Abdullāh-ı İlāhî³¹⁶

Vilāyet-i Anaṭolıda livā-i Germiyāna tābi' Simav dimekle ma'rūf nāhiyyedendir. Tarīk-i Nakşibendiyyenüñ şeyh-i kebîri ve Ḥazret-i Şeyh Emir Buḥārî'nüñ pîridür. Rivāyet iderler ki zamān-ı cevānide taḥşil-i 'ilme meşgûl iken ḥāṭırlarına seyr-i vilāyet-i 'Acem dā'iyesi düşüp Ḥorasan'a çıkkıdunda Mevlānā Ṭūsî yanında 'ulūm-ı zāhireye meşgûl ve muḳayyed iken bir ḥālet-i 'acîbe 'arız olup āteş-i şevḳ u cezbeden ḥarāret galebe ider. Hemîn hidāyet-i Rabbānî reh-ber ü hādî olup oradan Buḥārāya gider ve anda varup ḥāce Bahāüddîn Nakşibendî'nüñ mezār-ı şerîfine müteveccih olup ol ḥazretüñ rûḥāniyetlerinden yetişmişlerdir. Ve 'ālem-i ma'nide anlara irişmişlerdir. Tafşîli bu icmāle ve ol müşāhedenüñ ḥālî ol ḳāle şıgmaz. Ve ba'dehü meşāyih-i kirāmdan niçe şeyh-i kirāmîye ve Ḥazret-i Şeyh 'Abdurrahmān Cāmî'ya buluşup yine diyār-ı Rūma 'avdet itdiler. Ve maḥrüse-i İstanbul'da faḥrû's-sādāt Emîr Buḥārî ḥazretlerin ḫilāfete ḳā'im-i maḳām naşb idüp kendüleri bir sebeble Rūm iline gıtdiler. Vardar Yeñicesi nām ḳaşabada tevattun itdiler. Mezār-i şerîfleri anda 'ālî ziyāret-gāh ve ḫalka ḥācet-gāh olmışdur. Hicretüñ sekiz tüz ṭoksan altısında dünyādan āḫirete intikāl ve ve fenādan beḳaya irtihāl itmişlerdir. Kümmel-i meşāyihdandır ve zümre-i berāzihdendir. Ādab-ı sülūka müte'alliḳ Zādü'l-müşṭakîn ve Necātü'l-ervāḫ tesmiye olunur risālesi vardır. Bu maṭla' ol ḥazretüñ enfās-ı ḳudsıyyesindedür:

Çār çizest nā-bekāmān-rā merām ender cihān
Terk-i māl ü terk-i cāh u terk-i rāḫat u terk-i cān

Beyt:

Çün teslīm-i rızā-yı Ḥaḳḳ şevî bî-ḫiş bāş
Yef' alü'l-lāh mā yeşā' ve yaḫkümü mā yürid

Ve teslīm ü tevekkül bābında bu rubā'î-i nafi' daḫı bu maḫalle muvāfiḳ ve münāsib olmaḫın bile taḫrîr olındı. 'Āmme-i enāma cemî' umürda destür-i 'amel idünmege kāfi ve ḳazāya rızā virmek ḫuşūsında vāfidür:

Ger kār-ı to nīkest be-tedbîr-i to nîst
Ver nîz bedest hem zi-taḳşîr-i to nîst
Teslīm ü rızā pişe kon ü şād berî

³¹⁶ Latîfî, a. g. e., v. 19a-b

Ki nîk ü bed-i cihân be-tedbîr-i to nîst

2. 1. 2. Āşık Çelebi'de Abdullāh-ı İllāhî³¹⁷

Mevridi vāridāt- İllāhî ya' nî cenāb-ı irşād-penāhı hāzret-i Şeyh İllāhî revveha Allāhü rūhahü bi'r-rūhı İllāhî ol zübde-i intāc-ı mevālidüñ mevlidi Anaṭolıdur. Ve ol menşe-i neşv ü nemā-yı esrār-ı İllāhîñ muḥtedî livā-i Germiyāndan diyār-ı Simavda Tekellūf nām karyedür. Vāridāt-ı ğaybiyye ve ilhāmāt-ı 'ayniyyeden bî-tekellūf lisānlarına cārî olan bu beyt bu da' vāye şāhid-i hālî 'ani'l-meriyyedür. Beyt:

Bî-tekellūf şod İllāhî-rā maḳām ender-Simav

Gerçi ḥod-rā ez tekellūf dūr sāht ez dîr-gāh

Şaded-i taḫşîl-i 'ulūm-ı zāhirede Molla Tūsiden telemmüz ider iken dimağına seyr ü seyāhat ve deryā-yı taşavvufa ğavs u sibāhat lezzeti gelüp diyār-ı 'Acemde ser-ḥalka-i silsile-i Nakşibendî ya' nî Hâce 'Ubeyd-i Semerḳandî ḥıdmetine irişüp tevbe ve inābet ve niçe zamān mücāhede ve müşāhede vü müşāhede-i bezl-i himmet ve izinleriyle yine Rūma ric'at ve vaṭanlarında seccāde-i irşādda ḥalkı cādde-i tekmîl-i nefis ve tehzîb-i aḥlāka ba'dehü sünnet-i nebeviyye ri'āyeti için İstanbula hicret ve anda Zeyrek cāmi'inde ikāmet idüp keşretde vaḥdet kâ'idesin ri'āyet eylediler. Āḫir İslāmuhü fi'l-vaḥdet deyüp vilāyet-i Rumilinde Vardar Yeñicesine 'azîmet idüp āḫir 'ömirlere dek serîr-i irşād-nişîn olup bu nişîmendin ol mekānda riḫlet eylediler. Cenāb-ı irşād-me'āblarınñ ḥalka-be-ğuşları olan küberā ve ümerādan Evrenosoğlı Aḫmed Beg anlarıñ şerefine ol maḳamı 'imāret idüp cāmi' ve medrese ve ḥānḳāh ve merḳadi üzerine türbe ve ziyāret-gāh tertîb itmişlerdür. "Yüzārü ve yeteberrakü bih" târiḫ-i mevtleri rahmet ber-İllāhîdür ki sekiz yüz ṭoḳsan altı olur. Ve sā'ir evliyā'llāh de'b ü edebleri üzre şi'irleri ki şi'ār-ı şā'iriyyeden 'ārîdür ve tekellūf ü taşallufdan berîdür. Ekşer muṭaşavvifāne ve fenn-i tevḫîdde muṭaşarrıfānedür. Teyyemnā bi-enfāsihim el-ḳudsiyye bir kaç beyitleri bu mecmū'ada maṭla'-ı tavāli'-i eş'ār ve maṭla-ı ṭalāyi'-i esfār olmağ için ihtiyār olundu. Ve illā pāye-i sa'adet-pirāyeleri rütbe-i şā'iriden bülend ve vāki' ola şi'irleri beyt:

³¹⁷ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 35b

Ez kerāmāt-ı büleñd-i evliyā

Evvelā ŧi' rest āhir kimyā

Mücbince ŧeref-i velāyetden behre-menddür. Bu beytler anlaruñ enfās-ı kudsıyyelerindendir:

Çār çizest nā-murādān-rā murād ender-cihān

Terk-i māl ü terk-i cāh u terk-i rāhat u terk-i cān

Velehu: Çün to teslīm-i rızā-yı Hākk ŧevī bī-ħıŧ bāŧ

Yef' alü'l-lāh mā yeŧā' ve yaħkümüllāh mā yürüd

2. 1. 3. ŧakāik'te Abdullāh-ı İlāhī³¹⁸

Mevlidi Germiyān vilāyetinden Simav nām nāhiyyeye tābi' Tekellüf nām karyedür. Evāil-i celāil-i evāinde 'ulüm ve fünün-ı zāhire-i bāhireye müŧtağil olduğa maħmiyye-i Kostantiniyye'de Zeyrek Medresesi dimekle meŧhüre medresede sākin oldı. Mevlānā Tūsī büm-ı Rümđan diyār-ı 'Acem'e irtiħāl eyledükde ŧeyħ 'Abdullāh dahı irtiħāl idüp Kirmān nām ŧehirde mülākī oldılar. Tekmīl-i zāt-ı mülki'l-melekāt için Mevlānā Tūsīnin yanında 'ulüm-ı zāhireye meŧğül olup kemālāt-ı insāniyyeyi taħŧil üzre iken ŧeyħ 'Abdullāh'a dā'iyye-i rā'iyye-i fenā istilā eyledi. ŧahāif-i derünunda nuķüş-ı ħuruf-ı mā-sivāyı ħākk dil ü cāndan āyāt-ı ta'alluķāt-ı ħayrı maħv için cümle-i kütübüni nazardan isķāt idüp evrāk-ı ħazān gibi tağıtmağı taŧmīm eyledi. Lākin ħātır-ı 'ātırına ħāh ol kitābları āteŧe yaķmaķ ħüzerān ve ħāh suya bıraķmaķ ħalecān eyledi. Bu iki kārın ortasında tereddüd üzre olup beyt:

Menem zi dīde vü dil hemçü āhenī der-tāb

Gehī miyānc-i āteŧ gehī miyānc-i āb

Fehvāsınca ı ŧeyħ 'Abdullāh ŧeyħ 'Abdullāh ıztırāb üzre iken ol 'asrun fuķarāsından bir kimesneye ŧeyħ ħazretleri bu ħātırasını 'arz eyledi. Mümā ileyh ol kitāblardan resāil-i meŧāyihı ŧāmil bir mecmü'a-i maḡbū'asını istiħnā idüp bu kitāb-ı müsteḡāb saña ħerek olŧa ħerekdür. Bunu ŧakla ammā bundan ħayrı kitāblarını ŧatup ŧemenini eŧhab-ı iħtiyāca taŧadduk eyle deyu nuŧ u pend eyledi. Bu vākı'adan sonra ŧeyħ İlāhī Semerķand'a varup ekābir-i ħāceġāndan 'arif-i bi'l-lāh ħace 'Ubeydullāh Semerķandīnūñ ħıđmetine vāŧıl olduğa ŧeref-i telķīn-i zikru'l-lāh ile müŧerref olup anın ħıđmet-i ŧerīfinde tarīķati taħŧil eyledi. Ol bedr-i rāh-ı hidāyetūñ iŧāret-i pür-

³¹⁸ Mecdi Efendi, a. g. e. s. 362-365

beşâretiyle Buḥārâ'ya varup Ḥâce Bahâü'd-din Nakşibend ḥazretinüñ ḳabr-i şerîfnde mu'tekif ve rûḥâniyetiyle mü'telef olup terabbî eyledi menâzil-i nâsûtiyyeden merâtib-i lâḥutiyyede teraḳḳî eyledi. Aḫyânen ḥâce ḥazretlerinüñ ḳabr-i şerîfi münşakḳ olup ḳuvvet-i ruḥâniyetle kendüleri mütemessil olup Şeyḫ İläḫinüñ vâḳı'asını ta'bir ider idi. Şeyḫ İläḫî ḥazretleri yine Semerḳanda gelüp Ḥâce 'Ubeydullâḫ ile bir mikdâr rûzgâr-ı muşâhabet ve münâsebet idüp emr-i şerîfiyle diyâr-ı Rûma zâhib oldılar. Bu ṭarîķile yolları taḫt-gâh-ı vilâyet-i Horasan olan Herata uğrayup Şeyḫ Abdurrahmân Câmî ile ve sâ'ir meşâhir-i Horasan ile anda muşâhabet eylediler. Vilâyet-i Horasan'dan şehr-i Tebriz'e geldükde Mevlânâ Ṭûsî ile tekrâr mülâķî olup anı irşâd eyledi. Ba'dehü kendünün mütevaṭṭan-ı aşîl-i cezîli olan Simav 'a gelüp anda ḳarar eyleyicek etrâf ve eknâfa aḫvâl-i ferḫunde-âmâli müştehir olup 'ulema ve ṭullâb anın ḫıdmetinde müctemi' ve gâyet-be-gâyet kaşarâ-yı emniyetlerine vuşul ile mütemetta' oldılar. Kıt'a:

Bâ vücüd-ı şayḳal-ı irşâd-ı ü evtâd râ
 Ez küdurât-ı cihân ḫâtır-ı mücellâ yâftem
 Her ğubarî kez kü-yı tekmâyeş necâst
 Men der ü ḫaşıyyet-ı kuḫl-i Mesîḫa yâftem

Ṭaṇṭana-i kerâmât-i 'aliyyesi ircâ ve inḫinâ-i avâlimde sâ'ir ve debdebe-i ḫavâriḳ-ı âdât-ı seniyye-i devâir-i meşâriḳ ve maġaribde dâir olmaġın âvâze-i ḫây u hü-yı zıkr vilâyâtı vilâyet-i Ḳoştantiniyye'de mesmû' olup 'ulemâ ve ekâbir ṭâlib oldılar. Beyt:

Halka-i zencîr-i zıkreş çün yaḫbeş der-fütâd
 Âsmân-râ lerze ez heybet ber-a'za yâftem

Lâkin ol cânibe naẓar-ı iltifât itmeyüp maḳarrında müstaḳırr ve istıkrârında müstemirr oldı. Mervîdür ki merḫûm şultan Meḫammed Ḥân Gâzî ḥazretleri vefât idüp Şeyḫ ḥazretlerinün vaṭanında Şeyṭân Ḳulı fitnesi peydâ ve hüveydâ olıcaḳ mahrûse-i Ḳoştantiniyyeye gelüp Zeyrek Câmî'inde sâkin oldı. Ekâbir ve a'yan-ı devlet ve e'âzım-ı efâḫim-i memleket şeyḫ ḥazretlerinüñ yanında cem' olup ḫıdmetinde eşrâf-ı kirâm izdiḫâm itmegin ṭullâb-ı kemâl-i iştimal müşevveşü'l-bâl oldılar. Ḥalkun bu maḳûle tereddüdünden fuḳarânüñ zamîr-i şafâ-semîrlere ḡubar gelüp âyine-i ḫâtır-ı 'âtırları bu keşretten muġberr ve mükedder olıcaḳ elbette bir cânibe gitmegi taşmîm eylediler. Mısra':Ey vây ber-kesî ki hemîn terest

Bu eşnâda şeyḫ ḥazretlerinüñ eḫibbâsından Rûm ilinden Vartar Yeñicesi nâm ḳasabada sâkin Evrenos oġlı Aḫmed Beg merḫûm şeyḫ ḥazretlerinden ḳasaba-i mezkûreyi teşrîf iltimâs eyledi. Beyt:

Çū derviřāne gencī hest incā

Münevver kon zi ruĥ-ı kāřāne-i mā

Şeyĥ ĥazretleri bu mültemesi ħabül eyleyüp ol diyāra irtihāl eyleyicek t̄alib-i sülük olan talebe müctemi' olup şeyĥuñ maĥdem-i şerfinden iltimās-ı āmāl ve emānı ve iktifāf-ı me'ārib ve meṭālib-i cāvḍānī eylediler. Hicret-i nebeviyyeniñ sekiz yüz tokşan altı senesinde şeyĥ ĥazretleri fevt olup mevzi'-i mezkūrede defn olındı. Mezar-ı şerfi medār-ı icābet-i da'āvāt-ı erbāb-ı münācāt olup merĥad-i muṭahharı merci'-i eřĥab-ı ĥacāt oldı. Eřĥab-ı dilden bir řāhib-i tab' şeyĥ ĥazretlerinüñ vefātında "raĥmet ber İlähī" kelāmını tārīh didi. Zikr olınan emr-i sa'ādet tab' intimā şeyĥuñ üstinde bir türbe-i vālā binā idüp merĥadinde bir cāmi' ve 'imāret peydā eyledi. Her birinüñ tāĥhā-yı refi' i mařḍūka-i kelime-i 'İrem zātü'l-'imād ve zevāĥhā-yı münī' i mañṭuĥa-i āyet-i (lem yuĥlaĥ miřlühā fi'l-bilād) dur. Mühendis-i 'akl ĥayṭ-ı endişe ile irtifā' ını almaĥdan 'āciz ve müessis-i müteĥayyile zemīn-i dilde ana beñzer bir binā-yı 'ālī tarĥ eylemekden ĥāřırdur. Beyt:

Ķubbe-i eflāk pīř-i ṭāĥ-ı ū mürtefi'

Ravza-i firdevs pīř-i sāĥteř tā dil-pezir

Şeyĥ İlähī ĥazretleri mecālis-i şerifesinde ĥuzur-ı tām üzre olup cenāb-ı rabbü'l-erbāba teveccühden ĥālī degül idi. Beyt:

Dil rüşeneş pür-nür huzür

Veżān 'āriyet kerde Hurřid nür

Ehl-i meclisden bir kimesneye fetret ġalebe idüp ya bir ĥāṭıra istilā eylese ol kimesnenüñ cānibine iltifāt eyleyüp bir cevābla anıñ ĥāṭırasın def idüp fetretten taĥlis ider idi. Cenāb-ı irřād-penāhī aĥlāĥ-ı ġüzide-i mühezzebe ile taĥalluk idüp ġāyet mütevāzi' oldıġından meclis-i şerifine saġir ū kebir ġanı vü faĥir bir kimesne gelse aña ĥıyām ider idi. Ferd āferideye ĥāĥāretle nażar itmeyüp faĥir ile aġniyāyı berāber ri'āyet ider idi. Şi'r:

Bād pindār bīrūn kon zi-dimaġ

Ket ezīn bād şeved küşte çerāġ

Rāh-ı bīrūn zi-biřāt remī ber

Der ĥāĥirān be-ĥāĥāret-i münker

Mervīdür ki Şeyĥ İlähī ĥazretleinün huzür-ı pür- ĥubūrında Şeyĥ İbn-i Vefā ĥazretlerinüñ ĥāĥdan inĥitā' ı ve şeref-i řoĥbetiyle teşerrüf için gelenlere muvaĥĥaten ĥurüc eyledüġi ve ekābir esāġire 'adem-i iltifātı tezeĥkür olunduġda Şeyĥ İlähī

cevabında hüsn-i hulkdan cānib-i huzūrı tercīh eyleyüp ol semti ihtiyār eylemiş deyu buyurdılar. Şeyh İlāhīnūñ ehıbbāsından Uzun Muşlıhıddın nām birinūñ fercāmından hikāyet olındı ki Şeyh hāzretleri Zeyrek cāmi‘inde olur iken Celāleddīn Rūmīnūñ ebnāsından cāh-ı kazāyı terk idüp şeyh hāzretlerine irādet getüren ‘Ābid Çelebi ile ve ba‘z-ı tālībler ile bir kaç kişi şeyh hāzretlerinūñ meclis-i sāmīsinde oturur iken şeyh hāzretleri ‘Ābid Çelebi‘ye sırran bir söz söyleyüp ol dağı cāmi‘uñ bir cānibine nazar idüp tebessüm eyledi Şeyh Uzun Muşlıhıddīn bu vaz‘-ı gayr-ı ma‘hūda ta‘ccüb idüp ‘Ābid Çelebi‘ye bu işāretūñ aşlından ve bī-hūde hāndenūñ sebebinden su‘āl eyledi. Mezbūr ‘Ābid Çelebi tafşıl-i hāl idüp baña şeyh hāzretleri fuqarā-‘i hālvetiyyeden ol cāmi‘de imām olan Nūreddīn nām kimesne cānibe nazar eyle deyu buyurmağın ben dağı nazar eyleyü ol imāmı bir rāhib şeklinde gördüm. Aña tebessüm eyledüm didi. Şeyh Uzun Muşlıhıddīn hāzretlerinūñ bu kelimāt-ı fesīhat āyātdan ıztırabı ziyāde olup aña bir fuqarā-‘i hālvetiyyeden ol maqūle kāmil vücūd bu güne mütehallī ve bu şekilde bir hālile hāli olduğına gāyet bī-huzūr oldı ve şeyh İlāhīnūñ ādāt-ı sādāt-ı meşāyihā muhālif kerāmet eylem ‘ādeti degil iken ‘Ābid Çelebi gibi mübtedī sālīk ile hılāf-ı me‘mūl mu‘āmele itdüğine kemāl mertebede perīşān oldı. Bu dā‘iyye ile Uzun Muşlıhıddīn Şeyh İlāhī ile bu Bābdan fetḥ-i kelām idüp evzā‘-ı mezkūrenūñ tafşilini iltimās eyledi. Şeyh İlāhī hāzretleri aña cevāb virüp ol imāmuñ tecellī eylediği sūret-i zamīrinde baña olan inkāruñ sūretidür. Ki enḥaş-ı suver ve eşkālde müştekil ve mütemeşşil olmuşdur yoḥşa sūret sīret ve şekil diyāneti degüldür. Ve dağı Şeyh ‘Ābid ile mesāre idüp ol maqūle iltifāta anı taḥşīş itdigümūñ aşlı budur ki meşārib-i nās mütefāvit ve mütehallīdür. Tabīb olan kimesne tālībūñ meşrebine göre bir şerbet bağlayup hākīmāne hareket eylemek gerekdür. Her hastenūñ nabzını tutup niçe el virürse aña göre tedbīr ve her kişinūñ mizācını yoklayup niçe iktizā iderse aña münāsib ‘ilāc eylemek gerekdür meşelā ‘vām halkuñ şıbyānı ‘unf ve ḍarbile te‘dīb olunur ekābir ve a‘yānuñ evlād-ı şıgārına luḥf u mülāyemetle ta‘līm kılınur Şeyh ‘Ābid ise bu luḥfi bizden görmeyüp anuñ ile telaḥḥuf olunmaşa bizi terk idüp tarīḳ-i ḥaşavvufdan ferāğat eylemek muḳarrerdür buyurdılar merḥūm-ı müşārūn ileyhiñ menākıbundandır ki ‘acā‘iz-i ehıbbāsından biri bir gün şeyh hāzretlerine gelüp bu gice vākı‘ımda dıfda‘ gördüm bunu ta‘bīr idiñ didi. Şeyh hāzreti hem bundan saña zarar u ḥaḫar yaḫdur ve hem ḥavf eyleme deyu telaḥḥuf eyledükde ol ‘acūze bu kelām ile kanā‘āt itmeyüp mekānından zā‘il olmadı. Şeyh hāzretleri mezkūrenūñ tesellī bulmayup gayrı ta‘bīre taraşşud ve taraḫkub itdüğini teferrūs idicek gālibā ziyāfet niyyet itmişiken terk

eylemiştir dedi. Mezkûre hâtûn ol kelâmı taşdik idüp vâkı'â sizün ehibbânızı ziyâfet taşmîm itmişdim lâkin anlara muhîll bir maḥal bulmayup oturacak yerim olmamağın ol fikirden ferâgat eyledüm deyüp bu ta' bîr ile ḳanâ' at eyledi. Mezkûre 'acûze meclisden gitdikden sonra ḥuẓzâr-ı meclis bu ta' bîriñ aşlından su 'âl idüp şeyḫ ḥazretleri cevâbında buyurdılar ki gâh olur ki ta' bîr-i vâkı' a lafz u 'ibâreden aḥz olunur bu ḥusûşda kelime-i dıfda' iki cüz'den mürekkebdür. cüz'î ziyâfetden müştakḳ olan dıf emridir ve cüz'-i aḥîri da' lafzıdur ki terk ma'naşınadır. Ol ma'nâya bu terkîbün tertîbinden intikâl eyledüm deyu buyurdılar. Beyt:

Evliyâ-râ kâr bâşed tûy tûy

Müşkilân-râ mî-şikâfend müy müy

Sâlifü'z-zikr 'Âbid Çelebi rivâyet eyledi ki Şeyḫ ilâhî ḥazretlerinün ḥıdmetindemüddet-i keşîre ikâmet idüp ḥaylî küşîş ve verziş itmişiken fütühât-ı füyüzât-ı gaybiyyeden baña aşlâ feth-i bâb olmadığı sebebden Şeyḫ Muḥyiddîn .... gitmegi taşmîm eyledüm bir gün bu ḥâḫıra ile namâz kılup itmâm-ı merâm itdigümüzden benden baña teveccüh idüp seni namâz kılur iken Şeyḫ Muḥyiddîn Üskülübînün şüretinde gördüm dedi. Ben daḫı bî-iḫtiyâr i' tizâr idüp şeyḫün mübârek ellerin taḳbîl ve telşîm ve ḥıdmetde mülâzemet ve münâdemet tekmîl-i merâm eyledüm. Tezyîl: müşârün ileyhün enfâs-ı ḳudsiyyesinden Zâdü'l-müşḫâkin ve Necâtü'ül-ervâḫ adlu risâleleri vardur. Her bir risâlesinde 'ilm-i ledünne müte'allıḳ bî-nihâye feẓâyil derc eyledi. Bu muḫlak-ı ḥûb ol maḥbûb-ı ḳulûbuñdur. Beyt: çâr çîzest nâ-murâdân-râ murâd ender cihân, terk-i mâl ü terk-i câḫ u terk-i râḫat terk-i cân.

2. 1. 4. Nefehâtü'l-üns'te 'Abdullâh-ı İlâhî³¹⁹

Mevlidi Germiyân vilâyetinden Simav nâm nâhiyyeye tâbi' Tekellûf nâm ḳaryedür. Evâil-i celâil-i evâlinde 'ulûm ve fûnûn-ı zâhire-i bâhireye müştâgil olduḳda maḫmiyye-i Ḳoşantîniyye'de Zeyrek Medresesi dimekle meşhûre medresede sâkin oldı. Mevlânâ Tûsî büm-ı Rûmdan diyâr-ı 'Acem'e irtihâl eyledükde Şeyḫ 'Abdullâh daḫı irtihâl idüp Kirmân nâm şehirde mülâḳî oldılar. Tekmîl-i zât-ı mülki'l-melekât için Mevlânâ Tûsînin yanında 'ulûm-ı zâhireye meşḡul olup kemâlât-ı insâniyyeyi taḫşîl üzre iken Şeyḫ 'Abdullâh'a dâ'iyye-i râ'iyye-i fenâ istilâ eyledi. Şaḫâif-i derûnunda nuḳûş-ı ḥurûf-ı mâ-sivâyı ḫaḳḳ dil ü cândan âyât-ı ta'alluḳât-ı gayrı maḫv için cümle-i

³¹⁹ Lâmiî Çelebi, Nefehâtü'l-üns Tercümesi, Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmut Ef., 4521, s. 460-465

kütübünü nazardan iskāt idüp evrāk-ı hazān gibi tağıtmağı taşmīm eyledi. Lākin hātır-ı ‘ātırına gāh ol kitābları āteşe yakmak güzerān ve gāh suya bırakmak halecān eyledi. Bu iki kārın ortasında tereddüd üzre olup beyt:

Menem zi dīde vü dil hemçü āhenī der-tāb

Gehī miyāne-i āteş gehī miyāne-i āb

Fehvāsınca Şeyh ‘Abdullāh Şeyh ‘Abdullāh ıztırāb üzre iken ol ‘asrun fuqarāsından bir kimesneye şeyh hazretleri bu hātirasını ‘arz eyledi. Mümā ileyh ol kitāblardan resāil-i meşāyihī şāmil bir mecmū‘a-i maṭbū‘asını istisnā idüp bu kitāb-ı müsteṭāb saña gerek olşa gerekdür. Bunu şakla ammā bundan ğayrı kitāblarını şatup şemenini eşhab-ı ihtiyāca taşadduk eyle deyu nuş u pend eyledi. Bu vākı‘adan sonra Şeyh İlähī Semerķand’a varup ekābir-i hāceġāndan ‘arif-i bi’l-lāh Hāce ‘Ubeydullāh Semerķandīnūñ hıdmetine vāşıl olduğda şeref-i telķin-i zıkrı‘l-lāh ile müşerref olup anın hıdmet-i şerīfnde tarīkati taḫşil eyledi. Ol bedr-i rāh-ı hidāyetūñ işāret-i pūr-beşāretiyile Buḫārā’ya varup Hāce Bahāü’d-din Naķşibend hazretinūñ kabr-i şerīfnde mu‘tekif ve rūḫāniyetiyle mü‘telef olup terabbī eyledi. Menāzil-i nāsūṭiyyeden merātib-i lāḫutiyyede terakķī eyledi. Aḫyānen hāce hazretlerinūñ kabr-i şerīfi münşakķ olup kuvvet-i ruḫāniyetle kendüleri mütemeşşil olup Şeyh İlähīnūñ vākı‘asını ta‘bīr ider idi. Şeyh İlähī hazretleri yine Semerķanda gelüp Hāce ‘Ubeydullāh ile bir mikdār rüzġār-ı muşāhabet ve münāsebet idüp emr-i şerīfiyle diyār-ı Rūma zāhib oldılar. Bu tarīkile yolları taḫt-gāh-ı vilāyet-i Horasan olan Herata uğrayup Şeyh Abdurrahmān Cāmī ile ve sā’ir meşāhir-i Horasan ile anda muşāhabet eylediler. Vilāyet-i Horasan’dan şehir-i Tebriz’e geldükde Mevlānā Ṭūsī ile tekrār mülākī olup anı irşād eyledi. Ba‘dehū kendünün mütevaṭṭan-ı aşil-i cezīli olan Simav ‘a gelüp anda karar eyleyicek etrāf ve eknāfa aḫvāl-i ferḫunde-āmāli müştehir olup ‘ulema ve tullāb anın hıdmetinde müctemī‘ ve ġāyet-be-ġāyet kaşarā-yı emniyetlerine vuşul ile mütemetta‘ oldılar. Kıt‘a:

Bā vücūd-ı şayķal-ı irşād-ı ü evtād rā

Ez küdurāt-ı cihān ḫātır-ı mücellā yāftem

Her ġubarī kez kū-yı tekmāyeş necāst

Men der ü ḫaşıyyet-ı kuḫl-i Mesīha yāftem

Ṭaṇtana-i kerāmāt-ı ‘aliyyesi ircā ve inḫinā-i avālimde sā’ir ve debdebe-i ḫavāriķ-ı ādāt-ı seniyye-i devāir-i meşāriķ ve maġāribde dāir olmaġın āvāze-i ḫāy u hü-yı zıkr vilāyātı vilāyet-i Koşantiniyye’de mesmū‘ olup ‘ulemā ve ekābir ṭālib oldılar.

Beyt:

Halka-i zencir-i zikreş çün yahbeş der-fütād

Āsmān-rā lerze ez heybet ber-a' za yāftem

Lākin ol cānibe nazār-ı iltifāt itmeyüp maqarrında müstakırr ve istikrārında müstemirr oldu. Mervīdür ki merhūm şultan Mehemmed Hān Gāzī hazretleri vefāt idüp Şeyh hazretlerinün vatanında Şeytān Kulu fitnesi peydā ve hüveydā olıcaq mahrüse-i Kostantiniyyeye gelüp Zeyrek Cāmi'inde sākin oldu. Ekābir ve a'yan-ı devlet ve e'āzım-ı efāhim-i memleket şeyh hazretlerinün yanında cem' olup hıdmetinde eşrāf-ı kirām izdihām itmegın tullāb-ı kemāl-i iştimal müşevveşü'l-bāl oldılar. Halkun bu maqūle tereddüdünden fuqarānuñ zamir-i şafā-semirlerine ğubar gelüp āyine-i hātır-ı 'atırları bu keşretten muğberr ve mükedder olıcaq elbette bir cānibe gitmegi taşmim eylediler. Mısra':

Ey vāy ber-kesi ki hemin terest

Bu eşnāda şeyh hazretlerinün ehibbāsından Rūm ilinden Vartar Yeñicesi nām qasabada sākin Evrenos oğlu Aħmed Beg merhūm şeyh hazretlerinden qasaba-i mezkūreyi teşrif iltimās eyledi. Beyt:

Çü dervişāne gencī hest incā

Münevver kon zi ruħ-ı kāsāne-i mā

Şeyh hazretleri bu mültemesi qabul eyleyüp ol diyāra irtihāl eyleyicek tālib-i sülūk olan talebe müctemi' olup şeyhuñ maqdem-i şerfinden iltimās-ı āmāl ve emānı ve iktifāf-ı me'ārib ve me'tālib-i cāvdānī eylediler. Hicret-i nebeviyyeniñ sekiz yüz tokşan altı senesinde şeyh hazretleri fevt olup mevzi'-i mezkūrede defn olındı. Mezār-ı şerifi medār-ı icābet-i da'āvāt-ı erbāb-ı münācāt olup merqad-i mu'tahharı merci'-i eşhāb-ı hācāt oldu. Eşhāb-ı dilden bir şāhib-i tab' şeyh hazretlerinün vefātında "rahmet ber İlahi" kelāmını tārih didi. Zikr olınan emr-i sa'ādet tab' intimā şeyhuñ üstinde bir türbe-i vālā binā idüp merqadinde bir cāmi' ve 'imāret peydā eyledi. Her birinün tākhā-yı refi' i maşdüqa-i kelime-i 'İrem zātü'l-'imād ve zevākhā-yı mün'i i mantuqa-i āyet-i (lem yuhlaq mişlühā fi'l-bilād) dur. Mühendis-i 'akl hayt-ı endişe ile irtifa' ını almaqdan 'āciz ve müessis-i mütehayyile zemīn-i dilde ana beñzer bir binā-yı 'ālī tarh eylemekden kāsırdur. Beyt:

Qubbe-i eflāk piş-i tāk-ı ū mürtefi'

Ravza-i firdevs piş-i sāhteş tā dil-pezir

Şeyh İlahî hazretleri mecâlis-i şerîfesinde huzur-ı tām üzre olup cenâb-ı rabbü'l-erbâba teveccühden hâlî degül idi. Beyt:

Dil rüşeneş pür-nür huzûr

Vezân 'âriyet kerde Hurşîd nûr

Ehl-i meclisden bir kimesneye fetret galebe idüp ya bir hâtıra istîlâ eylese ol kimesnenün cānibine iltifât eyleyüp bir cevâbla anıñ hâtırasın def' idüp fetretten taħlîs ider idi. Cenâb-ı irşād-penāhî aħlāk-ı güzîde-i mühezzebe ile taħalluk idüp gâyet mütevâzı' olduğından meclis-i şerîfine saġîr ü kebîr ganî vü fakîr bir kimesne gelse aña kıyām ider idi. Ferd āferîdeye haķâretle nazar itmeyüp fakîr ile aġniyâyı berāber ri' āyet ider idi. Şi'r:

Bād pindār bîrûn kon zi-dimaġ

Ket ezîn bād şeved küşte çerāġ

Rāh-ı bîrûn zi-bişâţ remî ber

Der haķîrān be-haķâret-i münker

Mervîdür ki Şeyh İlahî hazretleinün huzûr-ı pür- hubûrında Şeyh İbn-i Vefâ hazretlerinün halkdan inķitâ'ı ve şeref-i şöbetsiyle teşerrüf için gelenlere muvaķķaten hurûc eylediġi ve ekābir esāgire 'adem-i iltifâtı tezekkür olunduġda Şeyh İlahî cevâbında hüsn-i hulqdan cānib-i huzûrı terciħ eyleyüp ol semti ihtiyār eylemiş deyu buyurdılar. Şeyh İlahî'nün eħibbāsından Uzun Muşliħiddîn nām birinün fercāmından hikāyet olındı ki Şeyh hazretleri Zeyrek cāmi'inde olur iken Celāleddîn Rümî'nün ebnāsından cāh-ı kazâyı terk idüp şeyh hazretlerine irādet getüren 'Ābid Çelebi ile ve ba'z-ı tālîbler ile bir kaç kişi şeyh hazretlerinün meclis-i sāmîsinde oturur iken şeyh hazretleri 'Ābid Çelebi'ye sırran bir söz söyleyüp ol daħı cāmi'ün bir cānibine nazar idüp tebessüm eyledi Şeyh Uzun Muşliħiddîn bu vaz'-ı ġayr-ı ma'hûda ta'ccüb idüp 'Ābid Çelebi'ye bu işāretün aşlından ve bî-hûde ġandenün sebebinden su'āl eyledi. Mezbûr 'Ābid Çelebi tafşîl-i ġāl idüp baħa şeyh hazretleri fuķarā-'i ġalvetiyyeden ol cāmi'de imām olan Nüreddîn nām kimesne cānibe nazar eyle deyu buyurmaġın ben daħı nazar eyleyü ol imāmı bir rāhib şeklinde gördüm. Aña tebessüm eyledüm didi. Şeyh Uzun Muşliħiddîn hazretlerinün bu kelimāt-ı fesħat āyâtdan ıztırabı ziyāde olup aña bir fuķarā-'i ġalvetiyyeden ol maķûle kāmîl vücûd bu ġüne müteħallî ve bu şekilde bir ġalile ġālî olduğına gâyet bî-huzûr oldu ve şeyh İlahî'nün ādāt-ı sādāt-ı meşâyıħa muħālîf kerāmet eylem 'ādeti degil iken 'Ābid Çelebi gibi mübtedî sālîk ile ġilāf-ı me'mûl mu'āmele itdüġine kemāl mertebede perîşān oldu. Bu dā'iyye ile Uzun

Muṣliḥiddīn Şeyḫ İlāhī ile bu bābdan fetḫ-i kelām idüp evzā'-ı mezkūrenüñ tafşilini iltimās eyledi. Şeyḫ İlāhī ḫazretleri aña cevāb virüp ol imāmuñ tecellī eylediği süret-i zamīrinde baña olan inkāruñ süretidür. Ki enḫaş-ı suver ve eşkâlde müştekil ve mütemeşşil olmışdur yoḫşa şüret sîret ve şekil diyāneti degüldür. Ve daḫı Şeyḫ 'Ābid ile mesāre idüp ol maḳūle iltifāta anı taḫşiş itdigümün aşlı budur ki meşārib-i nās mütefāvit ve müteḫālifdür. Ṭabīb olan kimesne ṭālibün meşrebine göre bir şerbet bağlayup ḫakīmāne ḫareket eylemek gerekdür. Her ḫastenün nabzını tuṭup niçe el virirse aña göre tedbīr ve her kişinün mizācını yoklayup niçe iktizā iderse aña münāsib 'ilāc eylemek gerekdür meşelā 'vām ḫalkuñ şıbyānı 'unf ve ḫarbile te'dīb olunur ekābir ve a'yānuñ evlād-ı şıḡārına luṭf u mülāyemetle ta'līm kılnur Şeyḫ 'Ābid ise bu luṭfi bizden görmeyüp anuñ ile telaṭṭuf olunmaşa bizi terk idüp ṭarīḫ-i ṭaşavvufdan ferāḡat eylemek muḫarrerdür buyurdılar merḫūm-ı müşārün ileyhiñ menākıbundandır ki 'acā'iz-i eḫibbāsından biri bir gün şeyḫ ḫazretlerine gelüp bu gice vākı'ımda dıfda' gördüm bunı ta'bīr idiñ didi. Şeyḫ ḫazreti hem bundan saña zarar u ḫaṭar yaḫdur ve hem ḫavf eyleme deyu telaṭṭuf eyledükde ol 'acūze bu kelām ile ḫanā'āt itmeyüp mekānından zā'il olmadı. Şeyḫ ḫazretleri mezkūrenüñ tesellī bulmayup ḡayrı ta'bīre taraşşud ve taraḫkub itdüğünü teferrūs idicek ḡālibā ziyāfet niyyet itmişiken terk eylemişsin didi. Mezkūre ḫātūn ol kelāmı taşdik idüp vākı'ā sizün eḫibbānızı ziyāfet taşmīm itmişidim lākin anlara muḫill bir maḫal bulmayup oṭuracak yerim olmamağın ol fikirten ferāḡat eyledüm deyüp bu ta'bīr ile ḫanā'at eyledi. Mezkūre 'acūze meclisden gıtdikden şonra ḫuzẓār-ı meclis bu ta'bīriñ aşlından su'āl idüp şeyḫ ḫazretleri cevābında buyurdılar ki ḡāḫ olur ki ta'bīr-i vākı'a lafz u 'ibāreden aḫz olunur bu ḫusūşda kelime-i dıfda' iki cüz'den mürekkebdür. cüz'i ziyāfetden müştakḫ olan dıf emridir ve cüz'-i aḫīri da' lafzıdur ki terk ma'naşınadır. Ol ma'nāya bu terkībün tertībinden intikāl eyledüm deyu buyurdılar. Beyt:

Evliyā-rā kār bāşed tūy tūy

Müşkilān-rā mī-şikāfend müy müy

Sālifü'z-zikr 'Ābid Çelebi rivāyet eyledi ki Şeyḫ ilāhī ḫazretlerinün ḫıdmetindemüddet-i keşire iḫāmet idüp ḫaylī küşiş ve verziş itmişiken fütūḫāt-ı füyüzāt-ı ḡaybiyyeden baña aşlā fetḫ-i bāb olmadığı sebebden Şeyḫ Muḫyiddīn .... gitmegi taşmīm eyledüm bir gün bu ḫāṭıra ile namāz kırup itmām-ı merām itdigümüzden benden baña teveccūḫ idüp seni namāz kılnur iken Şeyḫ Muḫyiddīn Ūskülübünün şüretinde gördüm didi. Ben daḫı bī-iḫtiyār i' tizār idüp şeyḫuñ mübārek ellerin taḫbīl ve telşīm ve ḫıdmetde mülāzemet ve

münâdemet tekmil-i merâm eyledüm. Tezyil müşârün ileyhüñ enfâs-ı qudsiyyesinden Zâdü'l-müşâkîn ve Necâtü'l-ervâh adlu risâleleri vardur. Her bir risâlesinde 'ilm-i ledsünne müte'allik bî-nihâye fezâ'il derc eyledi.

2. 1. 5. Tâcü't-tevârîh'te Abdullâh-ı İlâhî³²⁰

Mevlidleri Germiyân vilâyetinde Simav nâhiyyesidür. Nitekim kendüleri Türkî yazdukları meslek kitâbında buyurmuşlardır. Beyt: Der Tekellûf şod İlâhî râ maķâm ender Simâv; gerçi ğod-râ ez tekellûf dūr kerd ez dîr-gâh. Evâyil-i sinn-i temeyyüzde 'ulüm-ı zâhire tekmiline âgâz idüp İstanbulda Zeyrek câmi'i müderrisi iken anda bir miķdâr şugl itmişlerdür. Mevlânâ 'Aliyy-i Tûsî diyâr-ı 'Aceme mürâca'at itdükden sonra 'azm-i Ğorasân itmişlerdür. Ve Kirmanda Mevlânâ Tûsiye mülâķi olup ğıdmetlerinde taķşil-i 'ilm idüp ve derûnlarında bir âteş bir ğüne keşâkeş peydâ olmuş ki teskîn idemeyüp şeydâ olmuşlar hemân kitâblarını bir yere cem' idüp kaşd itmişler ki ğücrelerinde yanana âteşe uralar yine zâhirlerine gelmiş ki oda yakmaķdan şuya şalmaq evlâ ola bu tereddüd üzre iken bir dervîş-i dil-âgâh ğapuya gelüp Allâh didi. Şeyğ dağı dervîşi iğeru da'vet itdi. Ve eyitdi şol kitâbları oda mı uraralım yoğsa şuya mı şalalum dervîş eyitmiş şimdi ben üşümüşem şol postı arķama vir ammâ iğlerinden şunup bir kitâbı alup bunı şaķla ki saña ğerek olur dimiş meğer sâyl-i meşâyığdan imiş şeyğ ğazreteri dağı ol şâfi derûn kelâmı ile 'âmil olup Semerķande varup ğâce 'Ubeydullâh Nakşibendînüñ âstâne-i irşâdlarına vâşıl oldı ve bir miķdâr şeref-i ğıdmetleriyle muğtenem olup ğuzûr-ı lâmi' u'n-nûrlarında tarîķat âdâbın ğörüp ve telķin âdâbın alup âğir ğalebe-i şevķ taĦrîk idüp icâzetleriyle BuĦârâya varup tarķat-ı ğâceğânüñ silsile-bendi Şeyğ Bahâüddîn Nakşibendî ğazreterinüñ mezâr-ı şerîflerine müteveccih oldılar. Ve rûĦâniyetleri işâretiyle ol mezâr-ı mübârekede ğalup bir yıl ki toķuz erba'ındür ol maķâmıda toķuz erba'in çikârmışlardır. Ve ğâce-i büzürg-vâruñ rûĦ-ı pür- fütûĦlarından feyîzler alup müşkillerin ğall idüp himmetler ve 'inâyetler almışlardır. Ve niğe def a ğazret-i ğâcenüñ merķad-i münevverleri şaķķ olup ol ğazret bi-şahşihî temesşül idüp ta'bîr ve envâ'-ı elĦâf ve iltifât buyurmuşlar nite ki te'lîf-i mezbûrlarında icmâl-i ğâl ma'lûm olur. BuĦârâdan Semerķande gelüp ğâce 'Abdullâh ğıdmetinde bir müķdâr dağı olup işâret-i beşâret-fezâları ile Rûma 'azm itmişlerdür. Ve yolca Herata gelüp Mevlânâ Câmî ğazretlerinüñ şoĦbet-i feyż-resânaları ile müşerref olup aşĦâb-ı ğulûbdan çok

³²⁰ Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-tevârîh, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nu: 585, v. 237b-240a

‘azîz ile muşâhabet itmişlerdür. Mevlidleri olan Simava gelüp niçe eyyâm ol maķâmında devâm idüp enfâs-ı tayyibelerinin nefeĥât-ı müsekkiiyesinden bû-yı ĥaķîkat meşâm-ı tullâb-ı ĥaķķa irüp eṭrâf ve eknâfdan gelüp ĥıdmet-i sa‘âdet .... olmaķ ile taĥşîline fâyiz oldılar. Zamân-ı yesîrde cemm-i ġafir cem‘ olup âvâze-i ŧarîķ-i ĥâceġân diyâr-ı Rûma münteşir oldı. Ĥattâ ‘ulemâ-i Rûmdan Maġnisalu Çelebi ki şadâret-i vezâret mesnedlerinde cā-nişîn olmış idi ĥıdmet-i şerîflerine tekrâr hediyeler gönderüp istid‘â-yı ĥuzûrları bâbında mü‘ekked iķdâmlar itmişdür. ‘uzlete farṭ-ı meyilleri mâni‘-i icâbet lmişdür. Bir niçe rûzgârdan soñra Sultân Meĥammed Han ġazî ĥâzreteri fezâ-yı meserret-efzâ-yı rahmetde ref‘-i livâ-yı maġfîret itdükleri hengâmında iķâmetġâhları olan maķâmında hengâm ve feterât vâķi‘ olmaġın ‘aleyküm bi’s-sevâdi’l-a‘zam mazmûni ile ‘âmil olup İstanbula şeref-i kudûmlerinden ...buyurmuşlar ve Maġnisalu Çelebi dervîşler için ‘arz itdüġi ĥucerâtı ve teklîfâtı kabûl itmeyüp iķâme sâyiķası ‘alâķa simâyla Zeyrek câmi‘inüñ kurbunda olan ĥucerâtı ki Şemâniye binâ olmaġla vîrân olup ĥâlî kalmış idi ol mevzi‘e şerefü’l-mekân bi’l-mekân feĥvâsınca şeref-baĥş oldılar. Az zamânda şaġîr u kebîr zamîr-i münîrlerinden müstenîr olmaķ için nüzhet-i eşmâdlarına yüz sürmeġe âġâz idüp ekâbir ve e‘âlî ve ümerâ ve mevâlî daĥı müzâmaĥa ile başladılar. mürâca‘at-ı eşĥâb-ı keşretten ve yârân-ı şafânuñ ĥuzûrlarına fetretgelmek ihtimâli görinüp yine kenâr-ı câniblerin özlediler. Ferâġ-ı ĥâtîr müyesser olıcaķ kûşe-i ‘uzlet gözlediler. Taķdîr-i İlâhî murâd dil-i âġâh üzre cereyân idüp ümerâ-yı Rûm ‘uzemâsından Evrenos oġlı Aĥmed Beg ebâ ‘an cedd-i ‘atebe-i ‘aliyye-i Oşmâniyede eslâf-ı ĥıdemât şâyeste itmekle ‘azîm sancaķlar taşarruf idegelmişlerdür. Muĥıbb-i ‘ulemâ ve meşâyîĥ ve şuleĥâ muĥabbeti râsiĥ lup ĥâzret-i şeyĥ mezîd-i incizâbı olmaġın envâ‘-ı teferru‘ ile tevaķķu‘ itdi ki Vardar Yeñisinde binâ itdüġi maķâm-ı dil-ârâyı şeref-i nüzûlleri ile reşķ-i behîşt ideler. Ĥâzret-i şeyĥ daĥı ĥâtîra-i sâbıķlarına muvâfaķatı olmaġın teklîf-i mezbûrı telâķķî bi’l-ķabûl idüp maķâm-ı ĥilâfetlerin Seyyid Şemseddîn Buĥârî ĥâzretlerine tefvîz idüp kaşaba-i mezbûra kudûm-i şerefleriyle teşrîf eylediler ve ĥuzûr-ı lâmi‘u’n-nûrları ile ol diyârı ma‘mûr eylediler. Müddet-i kâmetlerinde niçe te’lîfât-ı fâyizaları serâ-perde-i ġaybden cilve-ġâh-ı şühûda vürüd itmişdür ki her biri faşlul-ĥitâb ve zerî‘a-i fetĥ-i ebvâbdur Zâdü’l-müşṭâķîn ve Necâtü’l-ervâĥ gibi. Mezâr-ı şerîfleri andadur müteberrek ziyâret-ġâhdur. Ve eṭrâfi câmi‘ u ĥânķâhdur. Zâyirün fevc fevc gelüp muġtenem giderler. Şene sitte ve tis‘în ve şemâniye mi‘ede rahmet-i Raĥmâna ĥırâsân olmuşlar. Târîĥlari bâbında böyle dimişlerdür. Târîĥ:

tārīk-i rahmet-i Hāk şod ez-ān rū; şodeş tārīh rahmet ber-İlāhī. Meclis-i şerīflerinde
 hużūr-ı tām üzre idiler. Ehl-i meclisden bir hātıra zamīr-i münīrlerine lāyih olsa şāhib-i
 muhātara cānibine teveccüh idüp şübhesin halle kāmīl kelāmıla tereddüdden izāle
 buyurlar idi. Menķüldür ki bir gün küşiş ve mücāhede lüzümına müte‘allik kelimāt-ı
 tayyibeleri ‘itr-ı meclis-i ‘irfān olup kişi çalışmayınca ervāhla ilişmez ve sa‘y-i belīg
 itmeyince bir mertebeye irişmez didiler. Meger ‘ulemā-yı Rūmdan biri ol meclisde
 hāzır ve şeyhūñ etvārına nāzır idi. Henüz kalbinde şübhesi olmağın bu sözi inkār idüp at
 at uğrısı kışşasın zamīrinde sened-i men‘ itdi. Şeyh hāzretleri şüret-i inkārı lāyih olup
 hemān-dem ol ‘azīz-i āgāh cānibine nigāh idüp buyurdılar ki didüm ki söze at uğrısı
 kışşasıyla i‘tirāz hātıra geldi gibi aña dağı cevāb vardure deyüp ehl-i meclise hitāb
 itdiler ki hīç ol kışşadan hişşe istimā‘ itmişñüz var mı hużzār-ı meclis dağı
 mesmū‘umuz degülderü deyüp istimā‘a inti,zār üzre oldılar. Şeyh dağı buyurdılar ki
 meger bir düzd-i bī-müzd niçe şeb-dizler şikār itmiş ve naqd-i ‘ömrin bu yolda harc
 idüp niçe semend-i dil-pesendi tama‘-ı kemend ile götürmegi kār itmiş. Bir gice şehriñ
 bir ulu hācesi evine girüp yol bulmuş tama‘-ı hām licāmın urup işlabıdan bedr idecegi
 zamānda gördi ki ağıuruñ bir cānibinde dīvār şakķ olup .... kimesne peydā odı. Bu hāli
 göricek ... nihān olup lāyik idügin bildi. Ve hezār havf ve hırās ile yatdı ve boğazına
 degin necāsete batdı. Bu hālde iken gördi ki şakķ olan dīvār muķābelesinde olan dīvār
 dağı şakķ olup evvel ki gālīb bir nūr dağı zuhūr idüp şāhib-i hāne olan hāce ki kuṭb-ı
 zamān idi nümāyān oldı. Bu nūrānī pīr envā‘-ı i‘zāz ile selām virüp edeb mevķi‘inde
 kıyām itdi. Hāce-i sermāye-dār sebeb-i kudümlerinden istihyār itdükte didiler ki fülān
 yoldaşımıza revān-ı harīm-i kudse mülhāk oldı. Yirine kimi idersüz hāce-i büzürgvār
 dağı at uğrısın naşb itdük deyü buyurdılar. Çün ricālu‘l-lāh hafıyyāt-ı umürdan āgāh
 oldukları muķarrerdür. A uğrısı kim olup ve ķanda olduğın bilürler idi. Hemān sā‘at ol
 tūde-i sirķat içre nihān olan düzd-i bī-çāreden yaña müteveccih oldılar. Taṭyīb-i hātır ile
 miyān-ı serķinden çıkarup mübārek bād muşāfaḫasın itdiler ve hużūr-ı kuṭba iledüp
 dest-i būsın itdirdiler. Varup nev-güzeştenüñ namāzın kılıup defn itdiler. Ve
 hużürlerinde oldılar. Pes imdi at uğrısı ne sa‘y itdi ki ricāl-i ğaybden dimek hātırası
 huṭūr itmesün ki ol bī-çāre ol varṭa-i hayretde ne vechile ıztırāba düşdi ki ma‘lūmdur
 cebīn-i mübīninde nūr-ı İlāhī şāriķ olan sa‘ādetmend serābına tārīķ olan sārīķ ḫalāş
 olmayacağıın muķarrer bilürken Girdār-ı nā-hemvārından ihlāş-ı tām ile tāyib ve irtikāb
 itdügi etvār-ı pūr-ma‘āyibden bār-gāh-ı kibriyāya ibād olmuşdur. Anuñ ol anda çekdügi
 mücāhede ve riyāzeti sālīkler niçe yıllar idemezler did. Ol ‘azīz şeyhūñ kelimōāt-ı

tayyibesinden şübhesin hall idicek i' tizār-künān ellerin öpdi ve muhlişler zümresinden münselik oldı.

2.2. KAYNAKLARDA AHMEDİ

2.2.1. Latîfî'de Ahmedî³²¹

Sivasdandır. Murād Hān Gāzī devrinde boy beglerinden Mîr Süleymānuñ mādih ü vāşifi ve ol 'aşruñ şā'ir-i pür-ma'ārifi idi. İskendernāmeyi mezbūruñ nāmına dimişdür. Ve 'ilm-i zāhir ü bātında āfāk u enfüsi teşbîh ü temşîl ile hendese ve hey'etden ve 'ilm-i nücüm u hikmetden çok ma'ānî harc ü derc itmişdür. Ammā nazmında ol kadar zerāfet ve elfāz u edāsında çendān leţāfet yokdur. Rivāyet iderler ki kitāb-ı mezbūrı deyüp ol 'aşruñ a'yān u erkānına 'arz itdükde çendān pesendide görülmeyüp bu güne nazm ile bir kitābdan bir minkaḥça ḡaşıde efḡal ü evlā idi dimişler. Ol daḡı bu cevāb-ı ḡa'n-āmizden mecrūḡül-bāl ü şikeste ḡāl olup tamām müteellim ü müteşşir ve bu ḡarāretten zātına bir 'āriza 'ariz olup mizācı müteḡayyir olur. Meger ol zamānda merḡūm Şeyḡī ile bir ḡücrede celis ü elif ü enis imiş. Mā vaḡa'ı Şeyḡīye ḡikāyet ve bu maḡüle bir kitābdab bir pākçe bir ḡaşıde efḡal idi didiklerin rivāyet ider. Mezbūr Şeyḡī daḡı ol gice Aḡmedī adına ḡasb-i ḡāle münāsib bir ḡaşıde peydā kıılır. Ve yārendesi Mevlānā Aḡmedī ol ḡaşıde-i yek-şebeyi alup erkāna gelür. A'yāna 'arz itdükde a'yān im'ān-ı nazarla müḡāla'a kıılırlar. Gördiler ki ebyāt-ı ḡaşıde ile nazm-i kitābuñ ol kadar münāsebeti ve elfāz u ma'ānide çendān müşābeheti yokdur. Tebessüm idüp Mevlānā Aḡmedī bu ḡaşıde senüñ ise ol kitāb senüñ degüldür ve eger kitāb senüñ ise ḡaşıde senüñ degüldür deyüp miyānlarında çendān tefāvüt-i fāḡiş yok iken iki süḡan-verüñ kelimātın birbirinden fark idüp temyiz itmişlerdür. Meger ol zamānuñ a'yān u erkānı süḡan-fehm ü nükte-dānlar ve ma'nī-şinās-ı şāḡib-i iz'ānlar imiş. Nitekim şu'arā-i zamāndan Na'imī-i ḡamīdī Münāzara-i Seyf ü Kalemінде zamāne ḡālinde dimişdir:

Bir olmaz vakte irgürdük zamānı
 Bilür yok āsmāndan rismānı
 Eñ ehlī yeg görir ma'nī yüzinden
 ḡaraḡlan türkisin şā'ir sözinden

³²¹ Latîfî, a. g. e., v. 32b-34b

Çū söz fehmi olmayup olmasa raġbet
İder lā-büdd kemāl ehli ferāġat

Anuñ gibi demler şāhib-i fazluñ zamān-ı devleti ve anuñ gibi ulular ehli-i ma'rifetüñ sa'adetidür. Mezbūruñ MİR Süleymān adına müretteb dīvānı ve hādden mütecāviz terāci' u kaşāyid ile eş'ār-ı bī-pāyānı vardır. Üslūb-ı şī'ri Şeyhī tarzına qarīb ve kudemā vādisinde Fārsiden mütercem mev'ıza-güne bir tavr-ı 'acībdür. Bu bir kaç maṭla' anuñdur:

Fikr eyle mebde'üñ niredendür nedür me'ād
Hem geldigüñden işbu maḳāma nedür murād

Maṭla' :

Bī-beḳādur bu menzil ey aḥbāb
Fetteḳullāhe yā üli'l-elbāb

Bu beyt dağı İskendernāmesim dendür:

Ḥār-puştıñ ḥār şaḳlar cānını
Nermlik döker semmūruñ ḳanını

Beyt-i müşābih bā-ın ma'nī:

Ceng ü şulḥ u bī-maḥall nāyed be-kār
Cā-yı gül gül bāş cā-yı ḥār ḥār

Ve Selmān-ı Žahīrūñ ekşer kaşāyidin terceme idüp 'ilm-i ṭıbbda Mesā'il-i ḳānūn-ı Şifāyı nazm ile bir mu'teber kitāb itmişdür. El-ḥāşıl nazmı ehliyetine ve şī'ri ma'rifetine göre degüldür.

2. 2. 2. Sehī Bey'de Ahmedī³²²

Envā'-ı feżāyil ile ma'rūf ve eşnāf-ı ḥaşāyil ile mevşūf fāzıl-ı cihān u kāmil-i devrān penc genc-i Nizāmīden İskendernāme adlı bir kitābı Sultān MİR Sülümān adına tercüme idüp Türkiye döndirmüşdür bunca ma'ārif ve leṭāyif ki ol kitāba derc ü ḥarc eylemişdür. Degme kimseye müyesser olmamışdur. Cemşid ü Ḥurşid adlı bir kitāb dağı nazm itmişdür İskendernāmede olan ma'rifet ve leṭāfet anda yokdur. İskendernāmeyi ġāyet güzel eylemişdür. Her gāh MİR Sülümān Şeyhī ile müşā'are itdirüp eş'ār didirür idi. Anuñ ibrāmı ve iḳdāmı ile Mevlānā Aḥmedī şuġlden ferāġat ve 'ulūm-ı mübāḥaseden berā'et gösterüp tarīḳdan çıkup şī're heves idüp buḥūr-ı nazma dest-res

³²² Sehī Bey, a. g. e., s. 173-175

buldı. Eger eyle degülmiseydi Molla Sa‘deddîn ve Seyyid Şerîf hazretleri gibi bir molla olurdu deyu rivâyet iderler bu bir kaç beyt İskendernâmedendür ki Molla Ahmedî bunuñla mübâhât ider. Meşnevî:

Şükr kim bu defter-i gevher-i nizâm
 Böyle hoş tertîb ile buldı nizâm
 Hâkka minnet kim bu silk-i gevheri
 Tuğfe itdüm aña k’oldur cevheri
 İşbu resme derc-i pür nağş-ı nigâr
 Çîn içinde yazamaz gevher nigâr
 Luğfi zîbâ vü ‘ibâreti lağif
 Nazmı mevzûn u işâreti şerîf
 Bir gülistândur açılmış gülleri
 Tâze olmuş lâle vü sünbülleri
 Derc-i hikmetde lebâ-leb tolıdur
 Dürc-i ma‘nîdür kamu fazlında pür
 Her birin bir nesneye kıldum meşel
 Tâ ki sözümde bulunmaya hâlel
 Bundan öndin niçe söz söylediler
 Dürlü destânlar beyân eylediler
 Kıl tefahhuş kamusın öñden şoña
 Hiç birini gör ki beñzer mi buña
 Buña inşâf ile kılsañ nazar
 Göresin kim niçedür silk-i gevher

Eş‘ârı vâfir ve gazeliyyâtı mütekâşir beynen-nâs divânı meşhûr ve ebyâtı mezkûrdur.

2. 2. 3. Kınalızâde Hasan Çelebi’de Ahmedî³²³

Lağifi tezkiresinde Sivasdandır dimişdür lâkin merhûm Taşköprizâde Şakâyıkda Sultân Murâd Gâzî devrinde geçen ‘ulemâdan yazup aşlı vilâyet-i Germiyândandır dimiş. İbtidâ-yı hâlinde merhûm Molla Fenârî ve fenn-ı tıbbda te’lif olunan Kitâb-ı Şifânun mü’ellifi Hâcî Paşa ile şirket üzre Mışırda şârihü’l-hidâye şeyh

³²³ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 48a-49a

ekmel hıdmetinde taḥṣıl-i ‘ilme iştigāl itmekle tekmil-i faẓl u kemāl itmişlerdür. Rivāyet olunur ki mezbūrlar bir gün meṣāyih-ı ṭarīkatden ṣāhib-i velāyet ü kerāmet bir ‘azizūñ ziyāretine varduḡda şeyḡ-i mezbūr Aḡmedīye sen nāzım u ṣā‘ir Hācı Paṣaye sen fenn-i ṭıbbda ḡazıḡ u māhir ve Mevlānā Fenārīye dsen ‘ilm ü faẓlda ke’n-nāri ‘alā ‘ilm meṣhūr-ı cümle-i ‘ālem olup cāmī‘-i ‘ilm-i baḡın u zāhir olrsun dir fi’l-vāḡi‘ mezbūrlaruñ aḡvāl ve eṭvārı diduḡı gibi ṣebāt u ḡarār tutup her biri fenninde ṣāhib-i i‘tibār u iştihār olmuṣdur. Hikāyet olunur ki ḡatl ü ḡāret-i Timur ile diyār-ı Rūma daḡı pūr-ṣer u ṣūr telāṭum ü terāküm-i emvāc-ı fiten mazḡar-ı ḡāl-i fe-izā hiye temūr olup Amasiyyeye geldükde Ahmedī Timura bir ḡaṣıde virüp mıṣra‘: müṣṭerī dīd ü ‘arz-ı kalā kerd feḡvāsı üzre ‘arz-ı metā‘-ı ma‘rifet itdükde Timur daḡı mezbūra raḡbet-i mevfūr göstermekle meclis-i ḡaṣṣına dāḡil olup dsevlet-i taḡarrüb ü münādemetine vāṣıl olmuṣ idi bir gün Timur ba‘z-ı dil-berān-ı sīm-endām ile ‘azm-i ḡammām idüp ḡilāl-i mübāsete ve eṣnā-yı kelāmda mezbūra ḡiṭāb ile iltifāt idüp bu ḡüsn ü bahā ile bī-bahāne olan dil-berān-ı sīm-beri ve ‘ālem-i luṭf u melāḡatde yegāne olan meh-veṣān-ı perī-peykeri bahāya tut didükde Aḡmedī daḡı kiminūñ sīmīn teni dūnyā toluṣu sīm ü zer deḡer ve kiminūñ ḡymet-i dürr-i dendānına Mıṣr ḡaracı deḡer la‘l ü gevher ancaḡ vefā ider diyicek Timur beni daḡı bahāya tut dir. ṣā‘ir-i mezbūr daḡı ol mālik-i ḡazā‘in-i cihānı ve zābiṭ u ḡāris-i genc-i ṣāyḡānī olan Timur-ı Gürgānīye seksen aḡḡe bahā biḡer Timur mezbūruñ bu ḡavl-i menfūrundan rencūr olup yalnız benüm fuṭam seksen aḡḡe deḡer didükde ben daḡı bahāya dutduḡum fuṭaḡdur yoḡsa bir aḡḡe itmezsin ve nefṣü’l-emrde fūls-i aḡmere degmezsin dir. Timur ṣā‘ir-i meṣfūruñ bu laṭifesinden maḡzūz u mesrūr olup ceyb ü dāmānın ḡarḡ-ı dürr ü ḡüher ve himyān-ı miyānın pūr sīm ü zer ider. Eḡerḡi mezbūruñ İskendernāmesi meṣhūrdur lākin ne maḡüle nazm iduḡı ma‘lūm-ı cumhūrdur ḡattā rivāyet olunur ki Aḡmedī kitābı mezbūrı ‘ayān-ı ‘aṣrına ‘arz eyledükde anlar daḡı bu maḡüle kitābdan bir eyüce ḡaṣıde yegdür dirler Aḡmedī daḡı Şeyḡī ile celīs ü leyālī ve eyyām ü ṣühūr ü a‘vāmda mezbūr ile hem-dem- enīs imiṣ. Aḡmedī nāmına Şeyḡī ol gice bir ḡaṣıde diyüp irtesi Aḡmedī ḡaṣıde benümdür diyü mezbūrlara ‘arz itdükde ol zamānda olan ekābir ü a‘yān nāḡdan emti‘a-i belāḡat ü beyān ve ṣarrafān-ı bāzār-ı fezā‘il ü irfān olmaḡın görürler ki ḡaṣıde ile nazm-ı kitābuñ ol ḡadar münāsebet ve elfāz u ma‘ānide ḡslā müṣābeheti yoḡ ikisi bir miṣḡatde olinmaduḡı zāhir ve ol nev-āmede-i ‘ālem-i ḡaybuñ ol māderden ṭoḡmaduḡı nūr-ı ḡurṣīd gibi rüṣen ü bāhir olıcaḡ ḡaṣıde senūñ ise kitāb senūñ deḡöldür dirler menba‘-ı sened-i

eḡaşş murahhasdur deyu müdde'āsını redd ve ebvāb-ı qabūl ü taḡsini bu yüzden sedd itmişlerdür. Ancak bu beyti meşhürdür ol daḡı ne maḡüle idügi ḡayr-ı mestürdür. Beyt:

Furşatunda düşmene viren āmān
 Qayd-ı fā gibi olısar bī-gümān
 Şol tavuq kim beyzası olurdı zer
 Yidi anı qıquluya nām-ver

2. 2. 4.Şakâik'te Ahmedî³²⁴

Aşlı vilāyet-i Germiyāndandır. Mu'āşır olduḡu fużalādan ta'allüm ve telemmüz idüp tekmīl-i melekāt-ı zāḡ-ı maḡmūdū'ş-şifāt eyledükten soñra diyār-ı Mışra 'azīmet eyledi. Mevlānā Aḡmedī Mevlānā Fenārī ile ve Ḥacī Paşa ile Qahire-i Mışr'da bir gün üçi meşāyih-ı şüfiyyeden bir 'arif-i esrār-ı ismār-ı ḡaybiyye-i lā-raybiyyenüñ nüzhēt-serā-yı ḡalvetine dāḡil olup istikbāl-i kemāl ve istiḡşāl-i ḡüsn-i ḡāl için du'ā istimdād eylediler. Şeyḡ ḡazretleri bunlaruñ āyine-i aḡvāl-i ferḡunde me'āllerine nazār eyleyüp Mevlānā Aḡmedī'ye ḡiḡāben mışrā'-ı kelāmı bu bābdan fetḡ eyledi ki maḡla'-ı 'ömr-i nāzenīninden maḡḡa'ına deḡin ḡāme-i bedāyi'-i nigārun ḡarīḡ-i biḡār-ı efkār-ı şānāyi' āşār u me'ānī-i nuḡuş eş'ār-ı bedāyi'-i iş'ār olup müddet-i cenāb-ı ni'mel-meāb san'at-ı şif'erde ferd-i kāmīl ü baḡr-i vāfir-i şāmil olur cümle-i ez mānuñ muḡassenāt-ı bedī'iyye ile pīrāste-i efkār u ḡayālāta şarf idüp muḡaḡḡa'āt-ı evḡaḡuñı bu vech üzre ḡaḡḡi' idersin ve daḡı Ḥacī Paşa ḡazretlerine nazār idüp ḡānūn-ı kelāma bu perdeden āḡāz eyledi ki ba'z-ı 'arıza sebebiyle 'ilm-i tıbbuñ ... olup müddet-i 'ömründe anuñ ḡaḡşīli derdine mübtelā olursañ bu sevdā süveydā-i ḡalbiñde merküz olup ḡānūn-ı şifā üzre anı teshīl ve tekmīl bābında eczā-i vücūduñı i'dām u izā'at ve müfredāt-ı i'māruñ ifnā ve imātet idersen ba'dehū Mevlānā Fenārīye müteveccih olup fātiḡa-i müddet-i 'ömründe ḡetimeye varuncaya deḡin tevzīḡ-i uşūl-i meşrū' ve menḡūl ve telvīḡ u tenḡīḡ-i fūrū'-ı mesmū' u ma'ḡūl eyleyüp kemālāt-ı 'ilmiyye ve 'ameliyyeyi ḡāvī ve melekāt-ı şuveriyyeyi ve ma'neviyyeyi cāmi' olursun senüñ şān-ı sa'ādet-nişānuñ devlet-i dāreyn ve 'izzet-i neş'eteyni ihtivā eylemeñ muḡarredür deyu ḡatm-i kelām u itmām-ı merām eyledi. Şi'ir:

İnne'l-hilāle izā raeyte nemūh
 Eyḡanet in seyekūn bedran kāmilen

³²⁴ Mecdī Efendi, a. g. e., s. 70-71

Fî'l-vâkı' şeyh-i mezbür estâr-ı gaybden sürüş-ı ilhâm-ı Rabbâniyyenüñ lisânından terceme itdügi kelâm-ı fâ'ik vâkı'-ı hâle mutâbık ve nüsha-i taqdîre muvâfık oldu. Bu üç fâzılıñ aḥvâlleri el-kâl 'alâ mâ cerâ mezmunı üzre tefe'ül olındığı gibi vuḳû' buldı. Mevlânâ Aḥmedî diyâr-ı Mıṣrdan vaṭan-ı aṣıl ve mevlid-i cezîline 'avdet eyledükde Germiyânoğlına muşâḥabet idüp aña ḥâce oldu. Mîr-i mezbür eş'âr ve ebyâta râğib olmağın Mevlânâ Aḥmedî daḥı ol semte ḥadden ziyâde râğbet eyledi. ba'dehü merḥûm sultân Yıldırım Bayezîd Ḥan evlâd-ı emcâdından Süleymân Çelebi ile qarîn olup şi'ire ḥüsn-i iltifâtları dâ'iesiyle nâm-ı şerîflerine İskendernâme nâm meşnevî Kitâbı nazm idüp anuñ içinde 'ilm-i hendeseden 'ilm-i ḥikmet ve 'ilm-i tıbdan çok nesne derc eyledi. Mîr-i mezbürüñ nâmına bî-hadd ve bî-şumâr ḳaşâid-i nâm-dâr ve eş'âr-ı t'câz-şi'âr nazm idüp mükemmel dîvân tertîb eyledi. Bu maṭla'-ı âb-dâr anıñ netâyic-i efkârındandır:

Fikr eyle mebde'üñ neredendür nedür me'âd
Hem geldüğünden işbu maḳâma nedür murâd

Ve daḥı ol kitâbdan bu iki beyti qarîn-i ḳabûl olup beyne'lfuḥûl maḳbûldür. Şi'ir:

Ḥâr-ı püştiñ ḥâr saḳlar cânını
Nermlik döker semmüruñ ḳanını
Furşatında düşmene viren emân
Ḳayd-ı fâ gibi olısar bî-gümân

Ve daḥı 'ilm-i tıbdan Mesâil-i Ḳânûn-ı şifâyı şâmil türki bir risâle naazm eyleyüp enfâs-ı 'İseviyyesiyle ḳânûn-ı ḥükmi ihyâ eyledi. Ol şehzâde-i âzâdenüñ ḥuzûr-ı âlilerinde şi'it taḳrîbiyle taḳarrüb-i nâm ḥâşıl idüp kemâl-i câh u celâl ve nihâyet ḥaşmet ü iclâle vâşıl u nâ'il oldu. Beyt:

Beyân-ı ḥaşmet ü câheş be-şerḥ-i nâ-peydâ zân
Güvâh-ı ḥaşmet-i ü bâ-hemîn izâfet-i üst

Fâzıl-ı mezbürüñ leṭâ'ifindendür ki Emîr Timur-ı bed-fercâm diyâr-ı Rûma geldükde mevlânâ-yı mûmâ ileyhüñ muşâḥabetinden zevk idüp şîrîn ü şekerîn kelimâtından lezzet almağın anuñla şîr ü şeker gibi imtizâc idüp ḥarîm-i ḥarem-i muḥteremlerine muḥarrem idindi. Bu eşnâda bir gün Emîr Timur ile ḥammâma varup leṭâ'if ü zarâ'if söylenmege âğâz olunduḳda Emîr-i mezbür Mevlânâ Aḥmedî'ye ḥiṭâb eyledi ki ḥuzẓâr-ı mecâlisden her kişinüñ ḥaḳḳında bir behâ biçüp nuḳûd-i aḥvâl ve 'arûa-ı âmâline ḳıymet beyân eyle miḳdârımız ma'lûm olup her birimiz ne ḳumaş idigimiz bilelüm ammâ bu ortada arṭuḳ eksük söylenmeyüp taḳvîm-i şaḥîḥ-i şarîḥ ile taḳdîme râzî olalum deyu mülâtafe eyledi

Mevlānā Aḥmedī her kişinüñ ser-tā-pā aḥvāline nāzır olup her kesüñ qadr ü behāsına göre bir miqdār behā taqvīm itmekde olup virmekde ve kesüp biçmekde iken Emīr Timur bu eksüklüyi eşḡāb-ı meclisden‘add idüp arturmayup beni daḡı ortada taqvīm eyleyiñüz diyicek Mevlānā Aḥmedī‘ye Mevlānā Aḥmedī aña seksen aqçe kıymet ta‘yın eyledi. Mīr-i mezbūr Mevlānā-yı mezküre bu ḡuşusda ‘adl üzre taqvīm itmeyüp sen benüm kıymetimi bilmedüñ burada eksük söyledüñ yalıñuz benüm āzārum seksen aqçe deger deyu münākaşa eyledi. Mevlānā Aḥmedī Emīr Timur‘dan alınmayıp tız bāzārı bu vech üzre virdi ki benüm kıymet beyān itdügüm senüñ āzāruñdur yoḡsa zāt-ı şerīfün sūk-ı sulṡānīde bir manķıra degmedügi muḡarrerdür didi. Emīr-i müşārürün ileyh bu laṡīfeden ḡāyetle ḡazz idüp ḡammāmda bulunan cümle-i girān-māye esbābını aña iḡsān eyledi revveḡa Allāhü rūḡahü Mevlānā İbn-i ‘Arabşāḡ Mevlānā Aḥmedī‘yi ‘Uḡdün-naşīḡa nām kitābunda vaşf idüp anuñ ḡaḡķında böyle baş-ı kelām eyledi ki kelimāt-ı şerīfesi lezzetde İbn-i Nebātenüñ kelimātın mu‘ādil ve mümāşil olup neş‘esi kemāl-i zerāfet üzre idi. İskendernāme nām kitābunda ḡayrı muşannafāt-ı ‘adīde-i ḡüzīdesi vardur kaşīde-i şarşarī ki ḡurūf-ı hecā ‘adedince yigirmi ṡoḡuz beyitdür. Ve her beyti eksiksüz ḡurūf-ı hecānuñ cümlesini mütezammındur taḡķīḡāt-ı müfīde-i nāfi‘a ve tedķīḡāt-ı sūtūde-i cāmī‘a ile şerḡ eyledi. Hicret-i nebeviyyenüñ sekiz yüz on beş senesinüñ evāḡirinde seksen yaşından ḡeçmiş iken Amasya‘da vefāt eyledi.

2. 2. 5. Kūnhü‘l-ahbār‘da Aḡmedī³²⁵

Mefḡarü‘n-nāzīmīn ve eşherü‘l-müteḡaddīmīn Mevlānā Aḡmedī ṡayyebellāhü şerāḡ ki İskendernāme mü‘ellifi ve yigirmi dōrt cildle ol şade nazmuñ şā‘ir-i muşannfidür. ‘Ulūm-ı ma‘ḡūl u menḡūlde fāyıḡ ve ‘ilm-i uşūl ü fūrū‘da envā‘-ı i‘zāz u ikrāmıla imtiyāz bulmaḡa lāyıḡ bir lāübālī ‘ālim ü kāmil ve maṡbū‘-ı ṡıbbā‘-ı ekşer-i ehl-i fezā‘il idi. Evā‘il ṡaleb ü seyāḡatle diyār-ı Arabda ‘ulemādan Molla Fenārī gibi dānā ve fużalā-yı eṡıbbādan Şifā mü‘ellifi ḡācı Paşa ile şirket üzre oḡurlar. Ve Mışır vilāyetine varup Şeyḡ Ekmelüddīn ḡuzūrında taḡşīl-i ‘ilm-i kemāle kūşış kıılurlar. Ol eşnālarda bir abdāl bunlara keşf-i keşf-i aḡvāl ve ‘arz-ı kemāl ile rumüz-ı istıkbāl idüp Molla Fenārīye sen şem‘-i rüşenā gibi encūmen-i ‘ulemāya nūr-efzā ve iktibās-ı envār-ı fażīletle beyne‘l-fużalā hilāl-i çarḡ gibi engüşt-nümā olursun ve ḡācı Paşaya sen ‘ilm-i şerīf-i ṡıbbā iştıḡāl ve ol edā-yı mücezle ṡab‘uñı şifā-sāz-ı erbāb-ı kemāl idüp ol fende

³²⁵ Ālī, a. g. e., v. 90b-92a

şöhret-i kāmile ile ‘izz ü nāz ve hikmet-i şāmile ile kemā yenbağī imtiyāz bulursun. Ve Molla Aḥmedīye sen taẓyī‘-i evḳāāt ve tettebbu‘-ı naẓm-ı ebyāt idüp ‘inde’ş-şu‘arā Aḥmedī-i ğazel-serā deyü anılırsun dimiş idi. Fī nefsi’l-emr her biri didügi gibi vuḳū‘ bulmuş idi. ma‘a hāzā Aḥmedīnün naẓm-ı bī-ḥayālātı ve tasavvuf u taşarrufdan ḥālī kelimātı ḥuşuşā mufaşşal ve muṭavvel meşneviyātı ve ḥalāvet ğü selāsetden müberrā ibārāt-ı taẓyī‘-i evḳātına belki taşdı‘-i eşrāf u sādātına ‘illet-i müstaḳile olmuş idi. Ammā muḥāveresi şı‘r-güylüğüne ğālib ve meclis-i şoḥbetine mülük u ekābir hem-vāre tālib ü rāğıb olmağla bir gün cihān-ğır-i memālikistān Emīr Timur-ı Gürgān ile ḥammāma giderler. Ve ol maḳūle ḥalvet-i ḥaş içre perī-rūlar müzākeresin kıllurlar. Bu semen-ber civān bu miḳdār sīm ü zere erzān ve bu Yūsuf liḳā-i dil-sitān ḳadr ü kıymetde andan girān deyü muṭāyebe ḥīninde emīr-i mūmā ileyh kendi bahāsından daḫı istifsār idünce Monla-yı nādire-dān senün bizā‘atün zāhir ü ‘ayān ve kıymetün seksen aḳçe ile vāziḥ u beyāndur didügi gibi ol şehri-yār-i ‘ālem-matāf tarīḳ-i ‘adāletden inḥirāf itmeyüp benüm kıymetümden ‘özr-i şāf eyledün çaḳ başdan miyānumdaki peştemāl seksen aḳçeye alımduğı vāḳi‘ iken ğabn-ı fāḫiş tarīḳasını mücib söyledün buyurdu. Ol daḫı benüm naḳd-i taḳdīrüm miyānuñdaki peştemāl içündür. Yoḫsa sen meṭā‘-ı kem-bahā ve ḳadr ü kıymete degmedügin hüveydādur deyü zerāfete yüz urdu. ma‘a hāza kelām-ı dutāh ve Emīr-i Timur incinüp ğazba geldügi taḳdīrce te’vīl ü tedārike bī-iştibāh olup fi’l-vāḳi‘ saña bahā yetişmez ve ḳadr u kıymetiñe künüz-ı ḥafıyye pīşin olsa yetmez dise olurdu. Ve ol şır-i delirün ser-pençe-i ğazābından ḥalāşa dermān bulurdu. Ḥalā ki incinmedi ḥazz itdi. El-kışşa mezbūr Aḥmedī şā‘ir-i sāde-ğüy v meşnevī tarzında baḫr-i ṭabī‘ati bir aḳar cüydur. İskendernāmesinde mezkūr olan ebyātdan bu naẓm-ı meşhūr irādı her cihet ile ḳāṭı‘-ı ğüft ü ğüydur. Der şıfat-ı ḥazān:

İ‘tidālinden ‘udül itdi hevā
 Gitdi gülden berg ü bülbülden nevā
 Lāle vü gülden mu‘arrā oldu bağ
 Bülbülin ‘işret-gehini tutdı zağ
 Ḥār puştuñ ḥār şaḳlar cānını
 Tirligi döker semürün ḳanını

El-ḫaḳ ol kitābında bu maḳūle ebyāt ğāyetle nā-yābdur. Feemmā sādese bī-ḥadd ü bī-ḥesābdur. Naẓm:

Fikr eyle mebdeün nireden niredür me‘ād
 Hem geldüğüñden işbu maḳāma nedür murād

Bu maṭla‘ daḥı dīvānındadır deyü Mevlānā Laṭīfī tezkiresinde yazmışdur ve ‘ilm-i ṭıbdan Mesā’-i Kānūn-I Şifāyī Türkī nazm ile kitāb eyledügin daḥı beyān eylemişdür. Sivas vilāyetinden idüğine şübhe yoḫdur sehī kavlince Cemşīd ü Uḫşīd adlu bir manzūm kitābı daḥı vardır. Süleyman Şah’a şunup cevā’iz-i seniyyesin almışdur.

2. 3 KAYNAKLARDA AHMED-İ DÂÎ

2. 3. 1. Latifî’de Ahmed-i Dâî³²⁶

Vilāyet-i Germiyāndan bu daḥı Mīr Süleymān mādiḥlerinden edvār şāriḥlerinden ‘ilm-i edvārda uşūl-i naḡamātı taksīm-i naḡarātı ve Çeng-nāme adlu manzūm te’līfī ve üslūb-ı teressülde kavā’id-i mükātebe müte‘allıḫ taşnīfī vardır ‘Uḫdū’l-cevāhir tesmiye olunur. ‘İbārāt-ı Fārsī birle meşrūḫ ‘Arabiyyātdan bir lügati ve ol lügatde envā’-ı buḫūr üzre manzūm ve vāfir muḫaṭṭa‘atı vardır. Nazm-ı cevāhir-i leālī intizāmdur. Fi’l-meşel bir ṭabaḫ dürer-i ğureri ḫayṭ-ı ḫuṭūṭa çeküp ismin ‘İḫdu’l-cevāhir koymuşdur. Egerçi ṭarz-ı ğazeli ṭavr-ı sabıḫ ve mu‘āşırlarınun müteressillerine nisbet ba‘zından fāyikdūr. Amma bu zamānda ol üslūb meslūb olup ‘amele gelmez ve kütüb-i mensūḫa gibi ol şuver ile şimdi ‘amel olunmaz. Zīrā müteressilān-ı zamān ğāyetde zarīf ve şuver-i inşāda mekātīb-i nihāyetde laṭīf olmuşdur. Şimdi ol üslūb-ı metrūk u fāsdan ve ṭarz-ı şi’ri keyfiyyetine şāhiddür. Bu şi’r anuñ ḫāşşa-i ibdā’ı ve maḫbūl-i iḫtirā’ıdır:

Eyā ḫurşīd-i meh-peyker cemālūñ müşterī-manzar
 Ne manzar manzar-ı ṭalī‘ ne ṭālī‘ ṭālī‘-i enver
 Cemālūñden cihān rüşen yañaḡuñ ğonce-i ğülşen
 Ne ğülşen ğülşen-i cennet ne cennet cennet-i kevşer
 Yüzüñdür āyet-i raḫmet özüñdür maḫzar-ı ḫudret
 Ne ḫudret ḫudret-i şāni‘ ne şāni‘ şāni‘-i ekber
 Felek şaṭrancını utduñ sa’ādet mülkini tutduñ
 Ne milket milket-i devlet ne devlet devlet-i Ḳayşer

Maṭla‘ :

Ġözüm ḫiç ğördiḡuñ var mı be-ḫaḫḫ-ı süre-i Tāḫā
 Benüm yārüm gibi fitne benüm ğöñlüm gibi şeydā

³²⁶ Latifî, a. g. e., v. 33b-34a

Maṭla‘-ı merķūm Dā‘ī-i merķūmuñ ğāyetde maṭbū‘ı ve dīvānında maķbūl olan beyt-i maṣnū‘ıdır. Amma ‘aceb budur ki bu kadar fażl ü ma‘rifetle sözlerinüñ ma‘nā-yı İhāmīsinden ğāfil olup ebyātında olan lafzınıñ ne kadar ma‘nāya şāmil idüĝin fehm itezler imiş. Zirā maṭla‘ merķūmuñ mıṣra‘-ı şānīsinde benüm yārim gibi fitne dimiş lafz-ı fitne bu maḥalde zemmi müş‘ir İhām ve bir lafz-ı kabīhi muṭāzamın ṭurfa kelāmdur ‘örf-i nāsda fitne ecnās-ı kilābdan şol seg-i şāĝire ve cins-i kıṭmire dirler. Lafz-ı mezkūrı şu‘arā-i zamān ekşeriyā raķīb zıkr olındıĝı mevķi‘lerde İrād iderler. Bu beyti gibi:

Raķībe şadr gösterdiñ didiñ ol fitneye ulu

Benüm bir it kadar vah vah kapuñda i‘tibārum yok

Şanāyi‘-i bedi‘iyyeden bu ğüne şan‘ata ehl-i ‘arüz kelām-ı zü‘l-vecheyn ve müştemilü‘z-zıddeyn dirler şi‘ir-i nükte-ĝüzār bu maķüle zemmi müş‘ir olan yirlerde ve nükte ve İhām kaşd olinan maḥallerde İrād iderler. Maḥall-i medḥde memdüh degüldür.

2. 3. 2. Sehî Bey’de Ahmed-i Dâî³²⁷

İsmi Aḥmeddür. Bu daĝı Mîr Selümān şā‘irlerindedür. ṭab‘-ı sūḥan-dān nāzük laṭif cereb ü zebān zarîf bu fennüñ kāmili bu ‘ilmüñ kıyılı olup ehl-i ‘ilm kısmındandır. Kaḫılık itmiş kişidir. Meşnevî ve kaşāyid ve ğazeliyyāt dimekte māhir ve her nev‘ ĝüftarı ve eş‘arı vāfir şāhib-i dīvān dīvānı müte‘āref ve diyār-ı Rūmda her taraf ebyāti (ile) toptoludur. Ve Mîr Selmān nāmına Çengnāme nām bir kitāb yazmışdur anda çok emşāl-i ‘acāyib ve leṭāyif-i ĝarāyib derc eylemişdür. Ve bundan ĝayrı ‘ilm ü inşāya müte‘allik bir teressül cem‘ idüp ḫalk mā-beyninde olan mükātebāt ve şaḫşuñ mertebesine ĝöre kendü dāyiresine lāyık mürāselāt ve berevāt ta‘rîf ü zemm ise elķāb zıkr eyleyüp yarup tedvîn itmiş tāyife-i küttāb ol teressüli yanlarında şaķlarlar maşlaḫatları vāķı‘ olduķça andan istifādelenürler ve kitābete şürü‘ iden mübtedilere taķlîm idüp üslüb-ı inşāyı andan ĝösterürler ‘avām u ḫavāş arasında mergüb ve ehl-i ķalem tāyifesi ķatında maṭlūbdur. ‘Arabî ve Pārsî ve Türkî dilde eş‘arı var fāzıl u kāmîl tamām iştihār bulmuş kimesnedür. Ve kendü İhtirā‘atından bu ĝazel anuñdur. Bu tarzda vilāyet-i Rūmda kimse şi‘r dimemişdür. Ve ol didüĝi ĝazel budur ki zıkr olınur. Şi‘r:

Eyā ḫurşid-i meh-peyker cemālün müşterî-manzar

Ne manzar manzar-ı ṭālî‘ ne ṭālî‘-i enver

³²⁷ Sehî Bey, a. g. e., s. 177-179

Yüzüñdür âyet-i rahmet özüñdür mazhar-ı kudret
 Ne kudret kudret-i şâni' ne şâni' şâni' -i ekber
 Süleymân şüreti sende Sikender şüreti sende
 Ne şüret şüret-i Yüsuf ne Yüsuf Yüsuf-ı server
 Kapuñda kullarıñ bî-hadd velî kemter kuluñ Ahmed
 Ne Ahmed Ahmed-i Dâ'î ne dâ'î dâ'î-i çâker

2. 3. 3. Kınalızade Hasan Çelebi'de Ahmed-i Dâî³²⁸

Vilâyet-i Germiyândan merhûm Sultân Murâd-ı hân-ı mâzîñüñ birâderi Emîr Süleymân şu' arâsından ve nâzımân-ı Rûmuñ aqdem-i kudemâsındandır Cengnâme adlu bir kitâbı ve halk arasında meşhûr Teressüli vardır. Bu ebyât anuñdur:

Eyâ hurşid-i meh-peyker cemâlüñ müşterî-manzar
 Ne manzar manzar-ı fâli' ne fâli' fâli' -i enver
 Cemâlüñden cihân rûşen dudaguñdan zamân gül-şen
 Ne gül-şen gül-şen-i cennet ne cennet cennet-i kevşer
 Yüzüñdür âyet-i rahmat özüñdür mazhar-ı kudret
 Ne kudret kudret-i şâni' ne şâni' -i ekber

Ve dîvân-ı eş'ârından olan metâli' uñ bu maṭla'ı a' lāsıdur. Beyt:

Gözüm hîç gördügin var mı be-ḥaḫḫ-ı şüre-i Tâhâ
 Benüm yârüm gibi fitne benüm göñlüm gibvi şeydâ

2. 3. 4. Künhü'l-ahbâr'da Ahmed-i Dâî³²⁹

Bu daḫı ol devir şu' arâsından ve vilâyeti Germiyânüñ kuḫât-ı zurefâsından idi. ma' a zâlik mezbûr Süleymân Şâhuñ nüdemâsından olup hayli şöhet bulmuş idi. Huşuşâ Ferahnâme nâm bir risâle nazm idüp rezm ü cenge müte'alliknice teşbîhât-ı rengin irâd itdügünden gayrı teressül üşlûbunda ba'z-ı münşe'âtlâ daḫı külli iştiḫâr virmiş idi. Bu beyt Ferahnâmesindendir deyü Mevlânâ 'Âşık yazmışdur. Beyt: eger dilden gelen elden geleydi; gedâlar qalmayup sultân olaydı. Ve Laṭîfi bu maṭla'ı irâd itmişdür: gözüm hîç gördügin var mı be-ḥaḫḫ-ı şüre-i Tâhâ, benüm yârüm gibi fitne benüm yârüm gibi şeydâ. Ammâ Sehî Beg merhûm gayr-ı mükerrer bu muḫtera' garîb gâzelini irâd eylemişdür. Tarzı haylice maḫbûldür.

³²⁸ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 46a

³²⁹ Âli, a. g. e., v. 92a-b

Eyā hürşid-i meh-peyker cemālūñ müşterī-manzar
 Ne manzar manzar-ı t̄ālī' ne t̄ālī' -i enver
 Yüzüñdür āyet-i raḥmet özüñdür mazḥar-ı kudret
 Ne kudret kudret-i şāni' ne şāni' şāni' -i ekber
 Süleymān şüreti sende Sikender şüreti sende
 Ne şüret şüret-i Yūsuf ne Yūsuf Yūsuf-ı server
 Felek şatrancını utduñ sa' ādet mülkini tutduñ
 Ne milket milket-i devlet ne devlet devlet-i ḳayser
 Ḳapuñda ḳullarıñ bī-ḥadd velī kemter ḳuluñ Aḫmed
 Ne Aḫmed Aḫmed-i Dā'ī ne dā'ī dā'ī-i ḳāker

2. 4. KAYNAKLARDA AZMÎ

2. 4. 1. Gülşen-i Şuarâ'da Azmî³³⁰

Kütâhiyye ḳurbında Gedus nām ḳaşabadandır. Ehl-i timar t̄ayifesindendir.
 Rüz u şeb erbāb-ı ma' ārifle hem-nişin ve eşḫāb-ı devletle ḳarın olmaḡla taḫşil-i ma' rifet
 ve tekmil-i fazilet ve zebān-ı Fürse mümārese ve fūnūn-ı şī' re müdāvemem itmeden ḫālī
 degüldür. Binā'en 'allā zālik eş'ār-ı dürer-bārı pāk ve kelimāt-ı şeker-güftarı feraḫ-nāk
 ve pesend-i ehl-i idrākdür.

2. 5. KAYNAKLARDA CEBRÎ

2. 5. 1. Aşık Çelebi'de Cebri³³¹

Keşfi ve Ḥasbiye ḫāher-zāde kendi İstanbullu olup ḫāliyā Burusadadır.
 Mevlid-i Nebisi ve Mihr ü Māh adlı kitābı var. Zu'munca kitābıdır ammā ḫab'ı
 leḫāfetden ve şī'ri ḫalāvetden ābī degüldür ve vazīfesi yüz beyt belki daḫı artuḡdur
 ammā birisin ḫalk içinde oḡumaḡa yoḡdur yüzi.

³³⁰ Ahdî, a. g. e., v. 151a-b

³³¹ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 60a.

2. 6. KAYNAKLARDA CELÄLEDDİN ERGUN ÇELEBİ

2. 6. 1. Esrār Dede Tezkiresi'nde Celāleddin Ergun Çelebi³³²

Hānedān-ı t̄ahire-i selāṭin-i Germiyāndan ḥāzret-i İlyās Paşa bin Süleymān Şāh-ı Germiyānīnūñ mir'āt-ı cemāl-i şāhid-baḥtı ve şāh-ı dil-i pākinūñ t̄ac u taḥtı olup ism-i sāmīleri Celālū'd-dīn ve maḥlaş-ı nāmīleri Ergun olduğunun sebebi Sefine-i Şākıbiyyede ol vechile tafşıl olınmuştur ki peder-i vālā-aḥterleri cenāb-ı Burhāne'd-dīn İlyās Paşa ḥāzretleri leyle-i mīlādlarında ḳablel-velādet-i 'ālem-mişāllerinde cedd-i emced-i a'lāları olan Ergūn ḥān ḥāzretlerini cümle erbāb-ı salṭanat ve eşḥāb-ı ḥayl şevket ü 'azametle devlet-ḥānelerini teşrīf eylemiş. Müşāhede idüp ol şafā-yı mevfürla gülşen-i ḥābdan ḡonce-güşā-yı dīde-i bī-dārı olduklarında ḥademe-iş serā-yı felek-āsāları ol āftāb-ı celālet-me'ābuñ ṭulū'unı müjde-resān olmaḡın vāḳı'a-i vāḳı'ı 'alāmet-i iḳbāl-i şūriyye vü ma'neviyye ittiḥāzıyla şāh-zāde-i müşārūn ileyhūñ maḥlaş-ı sāmīlerini Ergūn ḥān behişt āşyānuñ müşārūn bi'l-benān Ergūn henüz āmede būdī incā nükte-i laṭfesiyle imā-yı nişān buyurmuşlardır. Mervīdür ki ol pādşāh-ı beḳā-mevḳib ve ol şāh-zāde-i fenā-meşreb ḳaṭ'-ı iltifāt-ı serir-i salṭanat-ı ceddü ü peder ve terk-i ḡāile-i hā'ile-i ḥayr u şer buyurup ḥıdmet-i pür-bereket-i cenāb-ı Emīr 'Ālim ve ba'dehū Emīr Vācide müsāra'at ve ol iki şehen-şāh-ı erike-i ma'rifetūñ naḳar-ı iḳşir eserleriyle bāliḡ-i netice-i aḳşā ve ser-sebz-i 'alāmet-i ḥadrā-yı ḥaṭṭ-ı istivā olup Kütāhiyyede vāḳı' ḥānḳāh-ı 'İmādū'd-dīn-i Hezār-ı Dinārda seccāde-nişin-i irşād olmaḡla mişāl-i Süleymān 'ālem-gīr-i nūr-ı iḥsān ile cebr-i inkisār-ı ḳulüb-ı derdmendāndan izḥār-ı şefḳat-i bī-pāyān buyurup ḥattā pīş-i bāb-ı 'ināyet-me'āblarına taḳdīm-i mestemiddīn olan nüzūr u hedāyā Velev kāne riclū'l-cerād berg-i sebz-i dervīşān-ı ser-dādegān-ı dā'ire-i kerāmetlerini ḥüsn-i telaḳḳı vü ḳabülle aḥz buyurup i'mār-ı ḳulüb-ı münkesire-i müstemiddīn ve a'ṭā-yı meṭālib-i cezile-i mürīdīn ve muḥibbīn buyurup cümle-i evḳāt-ı eyyāmiyye ve leyāliyyeleri ezḳār u 'ibādāt ve irşād u murāḳabāt ve müṭāla'a-i kütüb-i celīle-i eslāf ve terbiye-i süllāḳ-ı aḥlāfları olup bi'n-nefs ḳalem-keş-i şāḥife-i taşnīf ve yād-ḥoş-ı lehçe-i pür-behçe-i te'līfleri olan kütüb-i nefise ve resā'il-i münifeden evvelā ḳil kelime-i ṭayyibe 'ünvāniyla mevsūm risāle-i şerīfleri ve yine İşāretü'l-beşāre

³³² Esrar Dede, Tezkire-i Şuarā-yı Meleviyye, Süleymaniye Ktp, Halet Ef. İlavesi, nu. 109, v. 20b-21b. Celal Ergun, XVI. yüzyıl sonrası kaynaklar olan Esrar Dede'nin Tezkire-i Şuarā-yı Meleviyye, Mustafa Sakıb Dede'nin Sefine-i Meleviyyān adlı eserlerinde kaydedilmiştir. XVI. yüzyıl kaynaklarında kaydedilmemiş olmasına rağmen Celal Ergunla ilgili Esrar Dede'nin kaydının burada verilmesi uygundur. Esrar Dede'nin metni Sakıb Dede'nin söylediklerini de özetler mahiyettedir.

nāmiyla müşārün bi'l-benān-ı ihvān-ı hullān olan kitāb-ı meşhūre hec-deh 'ibārāt-ı laḫifeleri daḫı bir risāle-i cemīle olup āşār-ı nazmiyyeleri elān mecāmi'-i ihvān u hullānda zerrīn-ķalem-i lācverd-i raķam-ı taḫsīn ile nigārān-ı şahāyif-i i'cāzū'l-beyāndur. Hıuşūşā Gencnāme ismiyle müsem mā buyurduķları meşnevī-i ğarrāları ḫaķķā deryā-yı ma'rifet ve enhār-ı mütevāliye-i füyūzāt-ı eḫadiyyet olup her bir dūrre-i ğarrā-yı lafzı bir gevher-i ğaltān-ı ḫazīne-i ğaybū'l-ğayb-i şühūd ve her bir nūkte-i āšnā-yı ma'nāsı bedrū't-tamām-ı āsmān-ı tılsimāt-ı maķşūd olup ol gencine-i devlet-serā-yı ma'rifet-i Ḥudāvendigārī ve ol ḫazīne-i iksīr-peydā-yı ḫaķıķat-i şehriyārī bī-nevāyān-ı devlet-i mevleviyyeye şervet-baḫş-ı ma'nevī fütūḫ-ı künūz-ı kerāmet muḫtevī olmağla bu mecmū'a-i faķirāne ve bu cerīde-i 'ācizāneye yādigār-ı sūḫan-dānān-ı aḫzāb-ı mevlevī olmağ için taḫrīr olınmışdır. Meşnevī:

Nedür ol genc-i pinhān kim hemīşe ķubbesi devvār
 Zemīnin eylemiş yek nokḫta üzre dest-i ḫikmet-kār
 Ḥişār-ı şeş cihet bārū-yı meydān-ı tılsimātı
 Ķavālib cünbiş-i ārām ile rüşen emārātı
 İşārāt-ı ḫurūf-ı ḫurfe-i şekl-nāmesi ğuyā
 Rumūz-ı pūr künūz-ı 'ibret-i dūnyā ve mā-fihā
 Ujarāb-ābād iden dehri anuñ sevdā-yı sūdıdur
 Viren ḫayret 'uķūl-i 'āleme būd u nebūdudur
 Anuñ ebḫās-ı fethidür bu bezmūñ mā-cerāsı hep
 Ki zıkr-i 'ayş olur ümmīd-vāre nīme-i maḫlab
 Der ü dīvārı ma'cün-ı mevālid ü 'anāşırdur
 O zībā şan'atı tavşıfde ta'bir ķāşırdur
 Egerçi rehn-i zīr-i ḫāne-i her kesdür ol maķşad
 Reh-i neyline lākin seng-i mā ü mendür ancak sed
 Derūni enfüs ü bīrūni āfāķ ol şebistānuñ
 Görinmez çeşmine ammā 'acebdür ğāfil insānuñ
 Esīr-i serserī seyr-i sūrāğ u derbeder eyler
 Anı kim cüst ü cūda kām-ı evvelden ğuzer eyler
 İdüp ser-keştelik ḫursend-i da'vī kendüyi āḫir
 Olur efsāne vü efsün ḫān-ı ğā'ib ü ḫāzır
 Yoğ iken iltifāt-ı ğayriden ğayri aña ḫüsrān
 İder bilmezlik ile dīv-i nefse bī-sebeb bühtān

Füsün u cümle esbâb-ı küşâdı cümle destinde
 Velî cüyendesi bî-hüde gerd eknâf u pestinde
 Riyâzetle ki şakḳul-‘ arz-ı cisme olmayup mâlik
 Muḳarrerdür k’ider ümmîd-i huşkî ‘ âḳıbet hâlik
 Buḳûr-ı ‘ anber-i serâ-yı deryâ-y- süveydâdur
 Ğıdâsı kebş-i tenle gâv-ı nefis-i ‘ ayş-fermâdur
 Degüldür kâr-ı teşhîri müyesser merd-i ḳod-bîne
 Virilmez devlet-i bî-dâr ehl-i ğaflet ü kîne
 Gerekdür kendüye bî-gâne vü hem-âşnâ olmaḳ
 Gerekse kenz-i lâ-yefnâya ḳâlib dest-res bulmaḳ
 Olnca sîne-i ehl-i fenâdan ser-zede şûrı
 İder yek-reng ü hem-bü ḳâr-ı mâtem ile gül-sûrı
 Faḳâr-i kâm-rân-ı ḳaşmet-i câvîd iderdi ol
 Bulunsa ḳâḫır-ı vîrân-ı pîr-i mey-fürûşa yolu
 ‘ Azîmet devlet-i pâyinde sîne-ḳuş icâbetdür
 Reh-i fetḫinde ḳızmet sa‘ y-i meikûr-ı işâbetdür
 O kâm-ı ḳasret’ü-l’ uşşâḳa nâ-kâmı gerek evvel
 Ki âḳır renc-i şûrı genc-i ma‘ nâya ola mübdel
 Müsemmâ-i ḳâḳim itmiş ḳılısmın muḳkem-i esmâ
 Yine miftâḫı ism-i a‘ zam-ı fettâḫdur yârâ
 N’ola ḳâne ḳarâb-ı derd-i hicri olsa budur râ
 Olur elbet şâḫib-beyt-i ‘ âḳil cümleden idrâ
 Meger insân-ı kâmidür anuñ var ise gencûrı
 Bulunmaz biñde bir yoḳsa bu keşret içre mesrûrı
 Cihânı gü-be-gü ku ku nice tutmuş ise peydâ
 N ihânî sū-be-sū hū hū per itmişdür anı cānâ
 Sezâdur Mevlevî-veş raḳş iderse fâ’izi her dem
 Ki sırr-ı ser-be-müḫr-i dehre olmuş ḳâmil ü maḳrem
 Melâmet behre –yâbına ḳıḳâb-ı pür selâmetdür
 Şemâtet meşreb-i şükrânına şîrîn ḳikâyetdür
 Ne ğam pür gerd-i faḳr u fâḳa gösterse bîrûnıdan
 Ni‘ am ki olmaya yek-dem cüdâ bezm-i derûnıdan

Gehî pîr ü gehî bir nâ-gehî ümmî gehî dâna
 Olup ol gevher-i meclâ görenler didi âmennâ
 Belî gürâna rû-püş-ı edîm-i hâk olup hâ'ıl
 Göze göstermeyüp mânând-i İblîs oldılar bâıl
 Ne bilsün neş'e-i şahbâyı vaşl-ı merdüm-i mehcür
 Niçe âmiziş eyler ser-i hoş-şohbet ile rencür
 O kim pîşîn ide nakd-i revânum yoq yire isrâf
 Ne kâbil devlet-i eşrâf ile ol müflis-i eşrâf
 Bi-ḥandillâh ḥarâb-ı 'aşq-ı Mevlânâ olup Ergün
 Küşâd-ı genc künc-i tenden oldı cânımız memnün
 Serîr-ı aḥsenü'TaKvîmüñ olduk şâh-ı Cem-câhı
 'Aceb mi yelese bir bād-ı ḥâlet bār u bengâhı
 Şikest-i çarḥ-ı tedbîrât ile dehlîz-i şüretde
 Olup âyine-dâr-ı şems-i dîn eflâk-i sîretde
 Hilâl-i sîne-çâkin itdi ya' ni feyz-i nâ-gâhı
 Ḥilâfet bezmine şem'-ı sa'âdet evcinüñ mâhı
 Budur encâm-ı kâr u ḥâşıl-ı bâzâr-ı vîrânı
 Ki sūdı bî-ziyân u sermedîdür 'ayş u 'umrânı
 Diriğâ meyl-i mâl iden nüçün fikre me'âl itmez
 Kimüñ mağz-ı serin âḥir o cādū pây-mâl itmez
 Ne lâzım feth-i genc-i mâ-sivâ Allâh yetmez mi
 Meger her iş anuñ yek şemme-i fazlıyla yetmez mi
 İlähî ehl-i fakrı mun'im-i kenz-i ḥafîñ eyle
 Küdürât-ı bekâyâdan şafî ibn-i şafîñ eyle

Rivâyet olunur ki ḥavâşş-ı muḥibbân-ı dergâh-ı kerâmet-penâhlarından bir şasdaqat-şî'âr meydân-ı kürsî aqrânlarına gülep küçek-i ḥizmet-i 'aliyyelerine Çelebi Efendi bunda mîdur deyü su'âl eylediği sem'-ı şerîflerine resîde olduğda gerek ḥâdim-i merķüm ve gerek muḥibb-i mezbûra ta'lîm-fermâ oldılar ki çelebi bundadur lâkin efendi bunda degüldür. Zîrâ çelebi lügat-i Türkîde cenâb-ı Ḥaḫ Ḥazreterinüñ ism-i şerîfleî olup min-ciheti'n-nisbet biz Çelebî ve İlähîlerüz. Zîrâ elfâz-ı müterâdife üzre Mevlevî ve Çelebî ve İlähî lafızları min-ciheti'l-ma'nâ bir şîfat-ı nisbiyye üzre dâirdür. Ammâ efendi ve mevlâ münezzeh-i mekân ve muḫaddes-i nisbet-i in ü ân olup merâtib-i 'ubûdiyetde kuşûrı olanlara Efendi 'ıtlâkı 'adem-i ḥürmeti münticdür deyü dil-

bestegân-ı rişte-i muḥabbet ve gerden-nihādân-ı silsile-i irâdetlerini luṭf-ı terbiye ve kerem-i tesliye ile pîçiş-i ‘alâyıḳ-ı kuşûrdan ḫalâş buyururlar. Vâkı‘â bu iberâ-i laṭife ve bu işâre-i münîfeyi hazmen li-nefsihî şüretde kendülerine isnâd buyurmuşlardır. Lâkin min-ciheti’l-ma‘nâ henüz nisbet-i şüret ile üftâde-i çirk-âb-ı ‘alâyıḳ-ı nefis ü hevâ olan ter-dâmenân-ı dünyâ ve mâ-fihâya Efendi ve Mevlâ lafzınıñ isnâdı nâ-be-câ olup vücûd-ı müste‘âr-ı ḫulḳiden ḫalâş ve ḫilḳat-i beḳâ-yı ḫafî ile kesb-i ihtişâş idenlere ta‘bîr-i merḳûm na‘t-i şaḫîḫ ve vaşf-ı melîḫ oldığını iş‘âr uyurmuşlardır. Nazm:

Çün sâye fenâyîm be-ḫorşîd-i cemâlest
 Eyîmen şode ez cümle âfât efendi
 Der-ḫâne-i dil kej mekon ây cân be-efsûs
 K’amrüz ‘ayânest ḫafiyât-ı efendi
 Rûzî ki revî cānib-i deryâ-yı ma‘ânî
 Yâd âyedet in cümle-i mâḳâlât-ı efendi
 Şemsü’l-ḫaḳḳ-ı Tebrizî toyî Mûsî-i eyyâm
 Ber-Tür-ı Hudâ refte be-mîḳât efendi

Ol tâ‘îr-i kerûnî-i lâ-mekānuñ Cibril-i rûḫ-ı revānları târiḫ-i hicrînüñ yedi yüz yetmiş beşinde pür-feşân-ı evc-gâh-ı cinân ve gülistân-ı şühûd-ı ḡayb-ı muṭlaḳa revân olmaḡla zamâyir-i sūḫan-perverân-ı iḫvāndan ser-zede olan târiḫ-i ḡarrâ imzâ-yi miskiyyü’l-HıTānm-ı cerîde-i aḫvâleri kıldı. Târîḫ:

Ḥazret-i Sulṭân Ergün-ı velî
 Bezm-i vaşl-ı aşla itdi ḫoş-ḫırām
 Ya‘nî zâhirde bütünü gösterüp
 Kıldı bāṭında zuhûra ihtimām
 Pes lisānü’l-ḡayb târiḫin didi
 Rabbühü’l-mevlâ dâ‘î dâre’s-selām

2. 7. KAYNAKLARDA CEMÂLİ

2. 7. 1. Latîfi’de Cemâlî³³³

Ḳaramānî yâ Burusevîdür. Vaṭan-ı aşlisinde ihtilâf idüp tarîḳ-i dürûḡ u ḫilâfdan i‘râz inşirâf iderler. Meḫemmed Ḥân Ğazî mu‘âşîrlarından Hümâ-yı Hümâyünü mü’ellefet-ı Ḥacû-yı Kirmâniden sâbıḳuz-zıkr Meḫemmed Ḥân nāmına nazmen terceme

³³³ Latîfi, a. g. e., v. 49b

itmişlerdür. Ve nazm-ı belîgi beyânında hayli sühan-perverlikler izhâr idüp dağı hayli hayâlât harc itmişlerdür. Tarz-ı nağzı zamânımızda maqbûl ve maqbû' olan üslûbdur. Nazm-ı kadîm iken elân yine mer'î ve merğûbdur garâbet bundadır ki bu kadar nazm-ı pāk ve şi'r-i sūz-nak iken miyân-ı enâmda şöret bulmamuş ve peygüle-i hamûl ü hafâda kalmış ma'lûm şıfat-ı leyl ü nehâr ve na't-ı şitâ ve bahârda bu bir kaç beyt ol kitâb-ı sihr-intisâbdandır. Meşnevî:

Olup âteş kenâr-ı reşk-i gülzâr
Her aḡker olmuş idi şekl-i gülnâr
Zümürüd-ferşi tayy diüp zamâne
Bisâf-ı sîm şalmışdı cihâna
Şabâ soymuş idi eşcârı yek-ser
Şovukdan dîtrer idi serv ü 'ar' ar

Bu bir kaç meţâlî'-i maqbû' a anuñ eş'ârındandır:

Ṭaınlamañ her gice şem' a yandıgın pervâneyi
Ḳomaḡ olmaz bir arada od ile dîvâneyi
Lebüñ itmedi devâ itdi gözünñ haste beni
Billâh ey 'İsî-nefes seven ölsün mi seni

Bu şi'r-i meşhûr dağı anuñ eş'ârındandır:

Tâ ki girdi ol nihâl-i 'işret bâğına
Döndi şem'-i meclisün beñzi ḡazân yaprağına
Nâle-i 'uşşâḡdan âhenk uğurladuñ deyü
Ṭutuben ḡamış yürütdiler neyünñ barmağına
Mâyil olsa göñline n'ola Cemâlî tîḡ-i yâr
Meyl ider 'âdet budur şu yirünñ alçağına

2. 7. 2. Kınalızade Hasan Çelebi'de Cemâlî³³⁴

Sulţân Meḡammed devrinde gelmişdür. Sulţân Bayezîd nâmına Hümây vü Hümâyün nâm bir kitâb-ı pür-intizâm nazm itmişdür. Laţîfi ḡaḡında hayli ittirâ idüp bu maqbûle eş'âr ile iştiḡâr bulmaduğına ta' accüb ve inkâr itmişdür lâkin yazduğı eş'ârınuñ edâsında çendân leţâfet ve şafâ yokdur ol eş'âr budur:

³³⁴ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 80a

Tañlamañ her gice şem‘a yandıgın pervāneyi
 Komağ olmaz bir arada od ile dīvāneyi
 Lebūñ itmedi devā itdi gözūñ haste beni
 Billāh ey ‘İsī-nefes yā seven ölsün mi seni

2. 7. 3. Gelibolulu Ālī‘de Cemālī³³⁵

Merhūm Şeyhīnūñ hem-şirezādesi ve Germiyānoğlınıñ nişāncısı ve defterdārı nāmında bir muşāhib-i dil-dādesi idi hattā Süleymān Şāh meclisinde dağı bi‘d-defe‘āt dāhil olmuş idi. Feemmā Şeyhī vefāt idüp Hüsrev ü Şīrīni nā-temām kılduğda bunlar itmām itmişdür. Nazm: gelūñ ey bilü cāmın nūş idenler, bu hikmet sözlerin gūş idenler. Mağallinden başlayup nazm-ı evvel ü şānīnūñ imtiyāz u nizāmını i‘lām itmişdür. Mezbūruñ ekşer kaşā‘idi mev‘ıza üslūbundadır. Şu‘arā-yı ‘Acem kaşīdelerini tetebbu‘ idüp Monla Şeyhīnūñ rāiyyesine muķābil bir kaşīdesi dağı vardır. Bu ebyāt ol manzūmedendür:

Çün gönüldür hazīne-i esrār
 Taleb it ol hazīneyi ey yār
 Sīneñi rūşen eyle yoķlukdan
 Tā saña rūşen ola her ne ki var
 Niçe bir hezl ü niçe bir kengel
 Niçe bir lehv ü niçe bir lu‘b-ı kumār
 Her zamān āşūfte her zamān bī-hūş
 Her gice mürde her seher murdār
 ‘Ālem içinde buyise dirlik
 Ölmek andan saña yeg ola hezār

Nazm-ı Hürşīd-i Ferāhşād dağı bunuñdur. Merhūm Sultān Bayezīd hāñ hazreterine ithāh idüp niçe ri‘āyete muķārin olmuşdur.

2. 8. KAYNAKLARDA CİNĀNĪ

2. 8. 1. Kınalızade Hasan Çelebi‘de Cinānī³³⁶

Merhūm Mevlānā ‘İzārīnūñ birāderidür. Hıyl-i ma‘ārifē mālīk ve tarīķ-i ehl-i seyfe sālīk yarar şāhib-i tımar kimesne idi. Malkoçoğlı Bālī Begūñ yanında devlet-i

³³⁵ Ālī, a. g. e., v. 136b

³³⁶ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 80a

şehâdete vâsıl ve ehl-i velâ teşebe'n-nellezîne kıtılı lî sebîli'l-lâh emvât bel hüm ahyâ sa' âdetine nâyil olmuş idi. eş'ârî hâlden hâlî ve 'ârî degüldür. Şi' r:

Şeb-i gamda yalıñuz kıaldum eyâ mâh meded

2. 9. KAYNAKLARDA FİRÂKÎ

2. 9. 1. Latîfî'de Firâkî³³⁷

Kütâhiyyeden meşâyih silkinden Lâmi'î Çelebi muşâhiblerindendir muhaddiş ve müfessir vâ'iz 'ulüfesin yir zînet-i minber-i mevâ'izdür enfâs-ı tayyibe-i vaHy-âşârı mücib-i ikâz ve intibâh ve kelâm-ı vaHy-peyâmı kıale Allâh ve kıale resülü'l-lâhdur ki her gümrâh-ı bî-râha reh-nümâ-yı râh-ı Hüdâ ve hâdî-i sebîl-i reşâddur şümü'-ı âyât-ı muhkemâtla zulümât-ı dâlâletde kıalnara eşi'a-i 'inâyet ve nür-ı hidâyet yetişdürüp säyir fezâyilinden zâyid zâyidü'l-vaşf-ı eş'âr ve kıaşâyidden dîvân-ı hüsniyyât-ı manzûmât ve mensûtâtdan niçe pâre te'lîfâtı mahall-i tahsînde hûb ebyâtı vâkı' olmuşdur. Bu ma'tla' anuñdur:

Külşeninde 'âlemüñ bu sırra irmez hiç (kes)

Zâğlar âzâde vü bülbül giriftâr-ı kıafes

Bu ebyât dahı anuñ eş'ârındandır:

Kanlı yaşım dem-be-dem eyler deryâ gibi eyler hırûş

Bilmezem kıandan gelür yâ Râbb baña bu cüş

Halka halka dağlar yakdum tenümde mu'tribâ

Nây diñlet gel baña def gibi oldum cümle güş

'Işk pul pul dâğ ile zeyn itdi 'uryân cismümi

Ol dem İbrâhîm Edhemden Firâkî hırka-püş

Bu 'âlemde zen ü ferzend ve hîş ü hîşâvend insâna müşkil belâ ve ğarîb ibtilâ idüĝin beyân u 'ayân ider anuñ manzûmâtındandır:

Sa' âdet-i devlet anuñ hîşi yokdur

Ğam hîşinden anuñ dişi yokdur

Ğam-ı ferzend müşkil ibtilâdur

Olursa miñnet olmazsa belâdur

Veld kim ola çünkim bed-hulķ u sîret

Açaya renc olur anaya zaħmet

³³⁷ Latîfî, a.. g. e., v. 115b

Yeter kişiye neng ü ‘ār-ı duhter
 Hüşüşā ki ola duhter bed-ahter
 Kimün ki perde ardında kıızı var
 Yüregde yaşı bağrında sızı var

2. 9. 2. Âşık Çelebi’de Firâkî³³⁸

Vilâyet-i Anadolu da şehir-i Kütâhiyyeden bir şeyh-zâdedür. Kâlbî rüşen ve zihni şüküfte ve tab‘ı küşâdedür. Niçe zamân tarîk-i ‘ilmde müteşemmir olup Sâk-ı ictihâdı mesâk-i isti‘dâda sevk idi. Ve dehân-ı ezhân “şehdü’l-cehd ahlâ min ‘asel’l-kesel” câmından zevk itdi. Şahna geldükde şeyh-zâdelik hâyil olup “küllü şey’ yerci’u ilâ aşlihî” yolından ‘avk itdi. Câm-ı şahbâ-yı âlden bedel eline şubha-i mercân aldı. Kılâde-i şevkden bedel boynına ridâ-yı tavk itdi. Şadâkat-i pādşâhîden on beş akçe itmişlerdür. Zamân bu zamândur ki pây-ı hevesi dâmen- vahdete çeküp yine Kütâhiyyede vâ‘iz u nâşihdür. Ammâ selîkası şî‘r üzre olmağın elbette cemî‘-i evkâtdan nazm-ı eş‘ârdan güzîri yokdur ve eglencelerde yanında nazmında dil-pezîri yokdur. Kürsîde hasîn vâ‘izdür nazmda ‘Asmâ‘î ve Hâfızdur. şî‘rün her kısmında mâhir ve nazmuñ envâ‘ına kâdirdür. Gazelleri vardur hoş-âyende ve maṭbû‘ letâ’ifi vardur. Şîrînter hezli vardur. Cedde berâber buğulu gâyet şafâ-baḥşdur egerçi çok dimişdür ammâ cümleden bu pervîn içinde mihr-i pür-dıraḥşdur. Gâzel:

Cihâna şâh olup şâhâ cihân turduḡça turduñ tüt
 Cihân mülkinde Şddadı binâ bünyâdın urduñ tüt
 Vücüd iklîminün farzâ ki olmıssuñ Süleymânı
 ‘Adem deryâsına ol salṭanat mührin düşürdüñ tüt
 Bu ‘âlem murğ-zârında murâduñca şîkâr alup
 Şehâ bâzû-yı devletden niçe şeh-bâz uçurduñ tüt
 Elinden rûs-gâr-ı zür-kârın kurtuluş yokdur
 Şabâ gibi bu şahrâlarda hâ’ildüñ yüpürdüñ tüt

Gâzel:

Gögüs bağır açuḡ kollar şıganmış yâr gönlekçek
 Çemende şâh-ı gül gibi güler oynar gönlekçek
 İlik düğme işi bitmiş yaḡa geñ yaḡaya gitmiş

³³⁸ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 186b-187a

Behār eyyāmı gül devri-yürür yār gönlekçek
 Degüldür gördüğün hāle kamerde vākıf ol hāle
 Felek sen māh-tābını çoçar her bār gönlekçek
 Kuzıcağum niçün ‘ryān olup yatduñ raķīb ile
 Benüm koynıma girmekden iderken ‘ār gönlekçek
 Firākī tañ degül çāk-i giribān itse gayretten
 Seni her gice koynına koyar ağıyār gönlekçek

Bir kıayyūm var idi ki her zamānda anda dil-gır olup hattā va‘zında bile münāsebetle bir hikāye irād eylerdi ve dirdi zamān-ı evā’ilde vilāyet-i bābilde kal‘a-i selāsilde bir kāfir var imiş haylī dīninde kāfir-i kıayyūm imiş āhır buñla dağı öykesin alamayup katı cānına geçüp toķuz kötege tutup eldeki ‘aşāsıyla urup başın yarduķda dimişdür:

Çıkarmadum göz ammā kaç yardım
 Dağı şimdi er oldum baş yardım

Sultān Bayezīd-i merhūm Karamandan Kütāhiyyeye heves idüp geldükde haķu’l-ķudūm bu ğazeli yazup göndermişdür. Ğazel:

Ārzü kıılmaz kızılbaş Āl-i ‘Oşmān tahtını
 Ol hırāsānlıķla terk itmez Hıorasān tahtını
 Beklerin begler içinde pādşāhum ben seni
 Gönlümüñ ma‘mūr idersün işbu vīrān tahtını
 Her habāb-ı cām-ı mey söyler zebān-ı hāl ile
 Yile virdi rüzgār anca Süleymān tahtını
 ‘Azm-i bestām eyleme gel şehr-i Kütāhiyyeye
 Görmek istersen şehā ger bāyezīd tahtını
 Sen yüz aķluğın vir Allāhum çevir sevdā ile
 Germiyāna geldi terk idüp Karaman tahtını
 Ey Firākī Hāzret-i Ya‘ķūba firķat bir zamān
 Tahta bend-i beyt-i aħzān itdi Ken‘ān tahtını

Evvel ferāğatde Burusada Şeyh ‘Abüdü’l-mü’min zāviyesinde şüfī olup şoyınup iltihāb-ı āteş-i çille-i riyāzetle söyünüp ba‘dehū şeyh ile kendi beyninde olan aħvāl şöhre-i şehr-i ‘ucūbe-i dehrdür nice kıt‘alar ve risāleler ve nice inşālar ve maķāleler yazmışdur.

2. 9. 3. Kınalızâde Hasan Çelebi'de Firâki³³⁹

Dest-i havâdis-i eyyâm- irtifa' kal'a-i sipihr-intizâmından kütah ve şâni'-i hışn-ı felek-mînü olduğona rif'at-i küngüre-i burc u bārūsı güvâh olan kaşaba-i Kütâhiyyeden meşâyiḥ-i tarîka-i seniyyeden bie şeyḥüñ oğlıdur. Tarîk-i 'ilme sülûk idüp bu tarîki itmâma şevk üzre iken kıyid-i taḳdîr babası tarîkine sevḳ eylemişdi. Niçe müddet pâ-yı hevesi dâmen-i vaḥdete çekmiş ve toḫm-ı ferâgat ü inzivâyı zemîn-i ferâgat ü kanâ'ata ekmiş idi. Her gâh 'ibâdu'l-lâha ḥıdmet-i va'z u naşîḥata iştiḡâl üzre olup cevâhir-i lafz u zevâhir-i va'zı ile niçe fıska ve ehl-i şer fışk u fücûrlarından tâyib ve niçe güm-râhları ḥüsn-i irşâd ile tarîk-i şalâḥ u sedâda râci' veâyib olmuş idi. Şi'ri bu üslûb ve namḫ üzre nazm-ı vasat-maḳûlesidir. Meclis-i va'zında süḫanân-ı şîrîn ve kelimât-ı rengîn ve çok letâyif ü zerâyif îrâd iderdi. Rivâyet olunur ki bir kıyâyüm ile aralarında rekâbet vâki' olmaḡın va'zında ḥikâyet tarîki ile fülân zamânda Frengistânda bir kâfir kâfir var imiş dîninde ḥayli kıyâyüm-ı mel'ûn imiş deyu şaşş-ı mezbûra ta'rîz iderdi. Niçe mâh u sâl idi ki arzû-yı mülk-i müte'âl ile mübtelâ-yı âlâm-ı hier ü melâl idi. Âḫir sene şemân ve şemânîn ve tis'ami'ede diyâr-ı 'uḡbâya intikâl ü irtihâl ile Firâki mü'eddî-i tellâḡm vişâl oldu. Bu eş'âr anuñ maḳâlindendir. Şi'r:

Bir taraf oldu heves gitdi hevâ şimdengirü
Nideyin il virdügin dünyâ baña şimdegerü
Ḥâl-i müşḡîn ile ol kâkül-i pür-çîn arasın
Kârbân-ı dil-i 'uşşâkı ḥarâmî deresin
Gülşeninde 'âlemüñ irmez bu sırra hîç kes
Zâḡlar âzâde vü bülbüller giriftâr-ı kafes

2. 9. 4. Gülşen-i Şuarâ'da Firâki³⁴⁰

Kütâhiyyeden zümre-i 'ulemâ ve süleḫâdan 'ömr-i dirâzun va'z-ı neşâyiḥ-i müslimîne ve eḫâdiş ü tefâsir ü Kıur'an-ı mübîne şarf idüp Ma'nevî ve Meşnevîden maḳşûd ḥâşıl kılup ehl-i faẓl-ı vücûd içre kâmil ve maḳbûl-i erbâb u ehl-i dil kimesnedür. Zîrâ ki şevḳ-i cevânân ile mesrûr ve gâh firâk ile mehcûr bu ḡazeli 'âşîkâne ve ol firâk-keşide-i zamânenüñ ei'âr-ı âbdârındandır ve ḥasb-i ḫâl-i ehl-i ve vaşf-ı dilberân-u zû-fünündür. Ḡazel:

'Âşîka nâz eylemez dilber egerçi az olur

³³⁹ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 226-b-227a

³⁴⁰ Ahdî, a. g. e., v. 158b-159a

A benüm sevdigüm bu ne dükenmez nâz olur
 Tâli' ümden âh kim ben sevdigüm meh-pâreler
 Gün-be-gün her-câyilikler eyleyüp mümtâz olur
 Veh ki bir şehbâza el virmez hevâ-yı 'ışkda
 Pâyine düşdüklerüm ekşer hümâ-pervâz olur
 Yâre karşı yâreler açsam 'aceb mi sîne
 Lâleler açılmağa başlar kaçan kim yaz olur
 Ey Firâkî şehrimüz şâhin yuvasıdır bizüm
 Anuñ için anada toğanımız şehbâz olur

Bu bir kaç matla' u beyt anuñdur ki sebt olındı: Beyt:

Gülşeninde 'âlemüñ bu sırra irmez hîç kes
 Zâğlar âzâde vü bülbüller giriftâr-ı kafes

Diger:

Çanlu yaşum dem-be-dem deryâ gibi eyler hürüş
 Bilmezem kandan gelür her dem baña yâ Rabb bu cüş

2. 9. 5. Beyânî Tezkiresi'nde Firâkî³⁴¹

Çaşaba-i Kütâhiyyedendür. Tarîk-i va'z ve tezkire-i sâlik 'âbid nâsıkdür.
 Şehzâde Sulţân Bayezîd Kütâhiyyede iken meclis-i va'zına niçe kere hâzır olmış idi.
 Şavt-ı 'âlî ile ayağ üzre çalkup şehzâdeye nazm üzre du'â idüp didi:

Çamu şehzâdelerden fâ'ik eyle
 Aşası devletine lâyıç eyle

Deyüp bî-hadd cevâ'ize câ'ize almışdur. Bu meţâli'-i ğarrâ ol meclis-ârânuñdur:

Gülşeninde 'âlemüñ irmez bu sırra hîç kes
 Zâğlar âzâde vü bülbüller giriftâr-ı kafes
 Hâl-i müşgîn ile ol kâkül-i pür-çîn arası
 Kârbân-ı dil-i 'uşşâka Hârâmî deresi
 'İşk pul pul dâğla zeyn itdi 'uryân cismümi
 Oldum İbrâhîm-i Edhemden Firâkî hırça-püş

³⁴¹ Beyânî, a. g. e., v. 71a-b

2. 9. 6. Kūnhü'l-ahbâr'da Firâkî³⁴²

'Acemzâdedür. Anaṭolî vilâyetinde Kütâhiyye nâm kaşabada temekkünle tül-ı emelden âzâdedür. Muṭṭaşıl vaz' u tezkireden ḥâlî degüldür. İncindügi şahşı re's-i kürsîde ağzına almalı degüldür. Bir kimseye incinse vaz'-ı ḥînde zemmine fırsat bulur. Kendisi gıybet ü nemîmeden ḥalkı nehy iderken yine ellerüñ zemmine koyulur. Lâmi'î şâkirdi geçinür. Ḥüsn-i edâdan ibâ idüp mücerred sâdece nazma rağbet kılar muḥaşşal hem-vâr eş'ârî nâdirdür. Gâlibâ sene tis'in ve tis'a mi'ede vefât itmesi mütebâdirdür. Min nazmihî:

Arka virme dâr-ı dünyâya çü istikrârı yok
Bü'l-'aceb vîrânedür kim saḫfı var dîvârı yok
İrmedi bu sırra 'âlem bâğında hiç kes
Zâğlar âzâde vü bülbüller giriftâr-ı kafes

2. 10. KAYNAKLARDA HAMZAVÎ

2. 10. 1. Kūnhü'l-ahbâr'da Hamzavî³⁴³

Sâbıku'z-zikrūñ birâderidür. Mezbûr Süleymân Şâh bin Bayezîd Ḥânuñ muşâhibi eyyâm-ı 'ıyş u 'işret ve hengâm-ı nüş-ı meserrette ser-vaḫtî ḥâşî hizmetinüñ râğıbı idi. Ma'a hâzâ Aḫmedî daḫı dâḫil-i meclis-i ḥâş idi. Ḥattâ Şeyḫoğlı dimekle meşhûr Monla Şeyḫinüñ hem-şîrezâdesi deyü mezkûr Cemâlî nâm dâ'î-i şenâkâr ve 'aṭıyyede mezkûr olıcaḫ Aḫmed-i Dâ'î her zamânda maḫrem-i ḥarem olan ḫavâş idiler. Gâḫ ü bî-gâḫ bezm-i ḥâş-ı sultânîde pervîn gibi cem'ıyyet idüp gâḫ benâtü'n-na'ş mişâl ve gâḫ mîzân-ı felek-timsâl maṭbû' u mevzûn kelimât-ı siḫr-i ḥalâl söyleşürlerdi. Cevâ'iz-i seniyyesin dâmen dâmen alup avuç avuç virilen sîm ü zere ḫanâ'at atmezlerdi. Ve bi'l-cümle Ḥamzavî Ḥamza kışşasın yigirmi dört mücellede nazm u neşre cem'ine ḫidmet itmiş idi. Ḥattâ bu te'lîfinden soñra Ḥamzavî maḫlaşını ihtiyâr kılmış idi. Birâderi Aḫmedî daḫı şevke gelüp İskendernâmeye küşiş ve yigirmi dört cildle cem'ine verziş itmiş idi. 'Ammâ 'ulûm-ı ma'ârifine söz yoğ idi nazmı sâde olduğı gibi zihni nukûş-ı fûnundan sâde degül idi. Sâbıkan Molla Fenârî ve Şifâ mü'ellifi Hâcî Paşa-yı merḫûm ile şirketen ders okudukları ve Mışr-ı Kâhireye varup Şeyḫ Ekmelü'd-dînden telemmüz kıldukları maḫallinde mestür olmuş idi.

³⁴² Âlî, a. g. e., v. 285a

³⁴³ Âlî, a. g. e., v. 92a

2. 11. KAYNAKLARDA HARİMİ

2. 11. 1. Gülşen-i Şuarâ'da Harîmî³⁴⁴

Kütâhiyyedendür. Nâm-ı şerîfi İbrâhîm ve hulk-ı 'azîm ile yâr-ı kerîm kimesnedür. Fî zamâninâ şehr-i mezbûrda alay begi olan Raḥîmî Begüñ ferzend-i dil-pesendidür. Ḥalâ ḥîdmet-i sultân-ı mesned-nişîn-ı siyavuş olan pâdşâhuñ 'asâkir-i muẓaffer şafları içre çavuşdur. Peder-i büzürg-vârı gibi 'âlî-tebâr olup ze'âmete muṭaşarrıfdur. Ve yârân-ı sūḥan-güzâr mâ-beyninde ebû'l-ma' ârif ve envâ'-ı nikât-ı bâ-berekât künhüyle vâkıf kendü tarzında ser-âmed-i akrân u emâşil ve maḳbûl-i şâhib-devletân-ı câh u celâl ve ve meydân-ı belâgatde pîş-rev-i şâh-ı sūḥan-verân-ı zamân ve 'arşa-i feşâhatde dür-pâş-i faşîḥ-i zebânân-ı cihândur. Ve edâ-yı pâk ile muşâḥabeti dil-peẓîr ve cüst ü cü-yı memâlik itmede bî-naẓîr olmağın emr-i pâdişâh-ı cihân-gîr ile sene şelâşe ve şemânîn ve tis'ami'enüñ şehr-i Recebinde diyâr-ı Bağdâda gelüp mezârât-ı evliyâu'l-lâh ve merâḳıd-ı eşfiyâ-yı feyz-i enbiyâyı ziyâretle behremed olmaḳ müyesser ve muḳadder olduḳda her birisinin âstân-ı felek-âşyân-ı ḥuceste 'ünvânına 'arz-ı 'ubûdiyyet îzhâr-ı ḥulûş-ı ṭaviyyet için birer ḡazel-i âb-dâr mânend-i dürr-i şeh-vâr riştâ-i nazma çekmişlerdür. Ḥuşûşâ ḥâzret-i Şâh-ı şehîdân ya'nî şehîd-i Kerbelâ ḥaḳḳında buyurduḳları maṭla' budur ki zikr olunur:

Cennet-âsâ ravza-i küyuñ serâser nürdür

Düd-ı kandîlün anuñçün kuḥl-i çeşm-i ḥürdür

Eş'âr-ı dil-güşâları bisyâr ve ḥasb-i ḥâl-i dil-i zâr olmağın bir niçe maṭla'-ı âb-dâr naḳş u nigâr oldı. Ebyât:

Gül-ruḥlaruñ olalı gül-sitân-ı 'ışk

Bülbül-veş atdı murğ-ı dili dâstân-ı 'ışk

Diger:

Teraḥ def' olup irişdi feraḥ bu ḳalb-i nâ-şâde

Bi-ḥamdi'l-lâh yüz urdum evliyâ-yı şehr-i Bağdâda

Diger:

Bî-raḥm müjeñ oḳlarını sîneme gönder

Luṭf eyle ḳo teklîfi gönülden geçeni gör

³⁴⁴ Ahdî, a. g. e., v. 76a-77a

Diger:

Teng itdün başıma şive ile dünyâyı
Göresin nice olur sevdigüm istignâyı

Bu maṭla‘ daḥı anlaruñdur:

Gezer küyuñda dil seher ağlayı ağlayı
Ėamuñla nâr-ı hicrâna ciger tağlayı tağlayı

Nazîre li-mü ’ellifihî:

Ėam-ı ḥâliyle çıkdum dîdeden ağlayı ağlayı
Dilerdüm zülf-i zencîrüne dil bağlayı bağlayı

2. 12. KAYNAKLARDA HASBÎ

2. 12. 1. Aşık Çelebi’de Hasbî³⁴⁵

Keşfi merhûmuñ birâder-i kühteridür. Germiyân ilinde Gedüs nâm kaşaba anuñ yeridür. İbrâhîm Paşa merhûmuñ ‘unfuvân-ı vezâretinde ve ‘unvân-ı siyâsetinde bir kan meclisinde bulunup Paşa ‘orf emr eyler Şubaşı evine götürüp kolından aşdıḡı gibi bu beyti söyler. Maṭla‘:

Derd-i dâḡ-ı ‘aşk kim dayanmaz kaf aña
Hoş döyer benüm bu nâ-tüvân göñlüm inşâf aña

İttifâk şubaşınıñ kıızı füc’eten fetvt olur bî-günâhlığına ḥaml idüp ḥalâş kaşd eyler paşaya iledüp vâfir ‘orf itdüm ikrâr itmedi dir. Yolda gözi daḥı bir ağaca tokınup mecrûḡ olur İhasbî ol cerâḡat eleminden bîm-i mevt ile nîm-rûḡ olur paşa nazarına geldükde paşa gözini mecrûḡ görür Molla Ḥasbî göziñe noldı dir Ḥasbî sultânım yirin begenmedi çıkmak ister dir. Paşa daḥı senüñ göziñe görinecek var diyü yine ḥabse buyurur. Ḥasbî maḡlaşın tebdîl idüp Ḥabsî diyü taḡalluş ider. Ol maḡlas ile niçe kaşâ’id ü medâ’ihî vardur. Şuyûḡ-ı şu‘arâdan başîrî Zâtî vü Keşfi vü Qandî cem’ olup dîvân yolında paşayı selamlayup ḥalâşa şefâ‘at iderler. Paşaya rıfḡ u mülâyemet gelmiş iken ba‘zı münâfiḡlar şu‘arâ sultânımı hicv ile ḡorḡudurlar ola mı diyü ḡammâz iderler. Paşa daḥı pâdsâha ‘arz idüp dermendi der-bend-i muḡayyed ider. Üsküdar ḡarşusınd Ketâyün sarâyı dimekle ma‘rûf kal-ada maḡbûs-ı ebed ider. On yıl anda

³⁴⁵ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 86a-b

maḥbūs-ı ebed ḳaldı. Ol ḳal‘a gibi deryā-yı eşk-i nedāmete ḫaldı. Bu murabba‘ı ol vaḳit dimişdür. ḫayli dermendānedür:

Yine bir āḫ dideyin derd ile devrān ağlasun
 Nāliřüm eflāke çıḳsun çarḫ-ı gerdān ağlasun
 Gözlerüm yaşın görüp deryā-yı ‘ummān ağlasun
 ḫālime kāfirler acısun müselmān ağlasun
 Olalı ḫasretle ey māḫ senden ayrılıḳ
 Çeřmümi giryān ider añduḳça her gāḫ ayrılıḳ
 Müşkil işdür dostlar āḫ ayrılıḳ vāḫ ayrılıḳ
 ḫālime kāfirler acısun müselmān ağlasun
 Çünkü şundi sākī-i devrān baña cām-ı firāḳ
 ‘Ālemi ḳıldı ḳarañu çeşmüme řām-ı firāḳ
 Veh ki ben dil-ḫasteyi öldürdi eyyām-ı firāḳ
 ḫālime kāfirler acısun müselmān ağlasun
 Bir nazar ḳılsun din ol devletlu sultānım benüm
 Bendesiyüm luḫ u iḫsān eylesün ḫānum benüm
 Şefḳat itmezse eger ğurbetde yārānum benüm
 ḫālime kāfirler acısun müselmān ağlasun

İbrāḫīm Pařa ḳatlı olındığı ğün ki tevābi‘inüñ kiminüñ ğözin çıḳarup kiminüñ başın yardılar. ḫasbīyi daḫı ḫabsden çıḳardılar. Şānında cünün řu‘besi var idi. ‘ami ve sebükser-i mey-ḫār idi. Pür-ğüy idi ammā ekşeri müḫmelāt her dürlü ři‘r dir dirler idi ammā türrehāt. Keřfi fevt olup ḫayli mālı ḳalup oğlı olan řāḫ-ı ḫübān ‘Atāya degdi ol daḫı bir ol ḳadar daḫı ḳazanup ḫıref-i külçe-i sımīn ve ‘araḳ-ı cebīn ile kimine yüz yirde ḳoyup kimine boyun egdi. ba‘dehū bölüğe geçüp ḫarāca varup kefereden aldığı ki māl-i nā-fercām u toñuz ḳanı olup ḫarām ender ḫarāmdur. Fevt olmağla ḫasbīye intiḳāl itdi. ḫasbī daḫı bir aḳçe ḫarc itmedin öldi. Gedūstan ba‘z-ı Etrāk u cilf-i nā-pāke ḫiřşe çıḳdı. Ḳaltāḳ ḳazandı ḳaltaban yidi. Her kim iştdi ise Allāḫ Allāḫ ki telef kerde ki endūḫte buved didi. Sultān Muřtafā ḳatline bu tārīḫ anuñdur. Tārīḫ :

Allāḫü ḫükmi‘l-vāḫidü‘l-ḳahḫār
 ḫamd aña kim ḳazā yaratmış ola
 Rūḫ-ı pāk-i Muḫammede řalavāt
 Her ki geldi cihāne gitmiş ola

Rūh-ı Sultān Muştafāyı Hūdā
 Şühedā zümresine katmış ola
 Mü'min olan virür kazāya rızā
 Çün ecel va' desine yetmiş ola
 Rūhına fātihā okı Hasbī
 Aña tārīh tokuz yüz altmış ola
 İki ilhām-ı Hakk iki tārīh
 Bir du'āya bahāne itmiş ola

Karındaşı Keşfi ile oğlu 'Aṭāyı Edirne kapusından taşra Ebū Eyyüb yolında bir şuffede defn idüp bu ebyātı yazmışdur. Kıt'a:

Her kanķı kavm uğraşa işbu mezārdan
 Lāyık budur ki ehl-i kubūra du-ā ide
 Hakk rahmet ide her ki göre işbu tārīhi
 Keşfi ile 'Aṭāya du'ālar 'aṭā ide.

Tokuz yüz elli beşde vāķı' olmuşdur.

2. 12. 2. Kınalızade Hasan Çelebi'de Hasbī³⁴⁶

Germiyāndan Gedus nām kasabadandur. Keşfinüñ küçük birāderidür ba'z-ı cerāyim töhmet olunup İbrāhīm Paşanın evāyil-i vezāret ve mebdā-i siyāsetine rāst gelüp mezbūra işkence itmişler idi āhır isnād itdükleri cerāyim zāhir ü 'ayān olmayıcaķ āsaf-ı zamān habsine fermān idüp on yıl miķdārı maħbūs olup maħbesi teng ü tārda niçe rüzgār yār-ı gār olmağla kendüyi aña nisbet idüp habsī maħlaş ile paşa-yı mezbūra niçe kaşideler virüp şāhib-i be's-i şedīd olan kalb-i hadīdine kelimāt-ı āteş-nākiyle bir miķdār mülāyemet gelmişken aşhāb-ı nifāķuñ dem-i şekāvet ve şeytaneti ile āteş-i ğazabı daħı hiddet ü vefret bumuş idi. Āhır İbrāhīm Paşa katl olduğı gün 'uķāl-i habsden 'ıtlāk olunup zindān daħı inşāfa gelüp bunca zamān hıdmtüm itdi deyu ol mağlülü'l-a'nāķi i'tāk ider ğāyetde pür-güy idi. Ol cihetden türrehātı çoķdur. Bu murabba' ı hayli 'āşıkānedür. şı'r:

Yine āh ideyin derd ile devrān ağlasun
 Nālišüm eflāke çıksun çarķ-ı gerdān ağlasun

³⁴⁶ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 86b-87a

Gözlerüm yaşın görüp baħr ile ‘ummān ağlasun
 Hālime kāfirler acısun müselmān ağlasun

Merhūm Sultān Muştafā katline bu tārīhleri hūb vāķi‘ olmuşdur. Tārīh:

Niçe tedbīr ider beni ādem
 Hāzret-i Hāķķ ki emrin itmiş ola
 Rūh-ı Sultān Muştafāyı Hudā
 Şühedā zümresine katmış ola
 Rūhına fātiha ok Hābsī
 Aña tārīh toķuz yüz altmış ola
 İki ilhām-ı Hāķķ iki tārīh
 Bir du‘āya bahāne itmiş ola

2. 12. 3. Kūnhū’lahbār’da Hasbī

Anatoli³⁴⁷ vilāyetinden Gedūs nām kaşabadandır. Kudemādan keşfinūñ karındaşı ve ol devr ‘ayyāşlarınūñ qallāşı ve evbāşı olmağla İbrāhīm Paşa merhūmuñ evā’il-i vezāretinde bir fesādda bulunmuş İstanbul subaşısına hābse virilüp işkence itmesi murād olınmış ol şeb ki mezbūrı bağlayup qolarından asarlar ya‘nī ki ‘örf-i işkence envā‘ını edā itmege sa‘y iderler. Hāsbī bedīhe bu maṭla‘ı dīmīş subaşı az çok ehl-i ṭab‘ muḥibbi olmağla raħm eylemiş ol maṭla‘ budur:

Derd-i dāğ-ı ‘ışķ kim dayanmaz kāf aña

Hoş döyer bu nā-tüvān gönlüm benüm inşāf aña

İttifāķ ol gice subaşının kızı fec’eten vefāt itmiş bu zıkr olınan ‘alā’im ke-ennehū Hāsbīnūñ bī-günāhlıgını işbāt itmiş. İrtesi dīvāna iledüp niçe dürlü işkence itdürdüm ikrār itmedi deyü şıyānet eyler. Hikmet Hudānuñdur Hāsbīnūñ yolca giderken bir dıraḫta toķunup bir gözi mecrūh olmış. Paşa nazarına geldiği gibi Molla Hāsbī gözün noldı deyü şormuş yirini begenmedi çıķmak ister sultānum deyü cevāb virmiş ḫalā ki bu maḫalde laṭife kaşd itmesi vezīrūñ ṭab‘-ı nā-mülāyimine muḫālif gelüp senūñ gözine daḫı görinecek var ancak buyurmuş. Hattā bunu maḫbese gönderüp İstanbulla Üsküdar miyānındaki Ketāyun sarāyı deyü meşhürdur oña gönderilmiş. On yıl miķdārı maḫbūs olup Hāsbī maḫlaşını Hābsīye mübeddel kılmış hattā maḫlaş-perverlikle niçe niçe kaşā’id ü eş‘ār söylemiş ittifāķ kudemā-yı şu‘arādan Başīrī ve Zātī ve Keşfī ve Qandī

³⁴⁷ Âlî, a. g. e., v. 260a-b

vezîr-i mûmâ ileyhi dîvân yolında selâmlamışlar vâfir tazarru' u niyâzla Hâsbînüñ halâşını ricâ kılmışlar hâkîm-i büzürg-vâr 'ıtlâkına müteveccih olup nev'an merhamet-girdâr oldukda ba'z-ı müfsidîn semt-i nifâka sâlik olurlar. Şu'arâ seni hicv ile tañfif itmek şeklin gösterürler deyü söylerler. Paşanuñ tarîk-i kereminden 'avdetine Hâsbîyi Hâbsî mañlaşdan kurtarmağa müte'allik cüll-i himmetden ferâgatine bâ' iş olurlar Hâsbî dañı hasbiye'l-lâh vañdehü ve kefâ virdine meşğul olup halâşı paşa-yı mezbûruñ katli güninde müyesser olur. El-kışşa 'âmî ve sebük-ser ü mey-hâr kimse imiş. Diğkat semtine sâlik olmayup diline geleni söyler imiş. Hattâ mañbûs iken bu mağûle bir murabba' söylemiş hoş-âyendece kelimât olmağın ba'z-ı 'avâma te'sîr idüp vird-i zebân idinmiş:

Yine bir âh ideyin gerdün-ı gerdân ağlasun
 Nâlişüm eflâke çıksun çarç-ı gerdün ağlasun
 Gözlerüm yaşun görüp deryâ-yı 'ummân ağlasun
 Hâlüme kâfirler acısun müselmân ağlasun
 Çünkü şundı sâkî-i hicrân baña câm-ı firâk
 'Âlemi kıldı karañu çeşmüme şâm ağlasun
 Veh ki ben dil-ğasteyi öldürdi firâk
 Hâlüme kâfirler acısun müselmân ağlasun

2. 13. KAYNAKLARDA İZÂRİ

2. 13. 1. Sehî Bey'de İzârî³⁴⁸

Hüsrev ü Şîrîn şâhibi Mevlânâ Yûsuf-ı Şeyhî hazretlerinüñ akrabâsındandır. Beyne'l-mevâlî ve'l-ahâlî kemâl ü fazlıla mu'ayyen ve mübeyyendür zekâvet ü fetânet ile ma'rûf ve mevşûfdur. Hoş-ğab' kimesne idi. Semâniyyede olan müderrislerindendir. Şahnda müderris iken fevt olup mezârı İstanbulda Hâzret-i Eyyüb-ı Enşârî civârındadır. Bu ebyât anuñ eş'ârındandır ki zikr olunur. Şi'r:

Şağın âhimdan ey nigâr şağın
 Kîne-cüdur bu rüzigâr şağın
 Göge ağarken ejder-i âhum
 Yağmasuñ dâmenüñ şerâr şağın

³⁴⁷ Âlî, a. g. e., v. 260a-b

³⁴⁸ Sehî Bey, a. g. e., s. 148-149

Ve şahnda Molla Luţfî ile cem' olduklarında mâ-beynlerinde bir miqdâr şeker-âb vâkı' Molla Luţfiden şadır olan şekl redifli kaşidesine cevâb diyüp Molla Luţfiye zemm tarîkı ile zeyl-i kaşidede bu beyti dimiş:

Şimdi 'âlem benüm ağıyar ile destânum oğur
Kıssa-i heşt behiş-i Âdem ü Şeytân şekl

Ve cümle eş'ârında bu rubâ'î anuñdur. Rubâ'î:

Bir yaña küşti-gîr-i 'ışk-ı nigâr
Bir yaña âteş-i gam-ı dil-dâr
Bilmezem kankısıyla tutuşayım
Ve kınâ rebbenâ 'âzâbe'n-nâr

2. 13. 2. Latîfî'de İzârî³⁴⁹

Mevâlî-i 'izâmdan ve ahâlî-i kirâmdandır. Sultân Bayezîd devrinde semâniye müderrislerinden idi beyne'l-mevâlî Monla Luţfî baħş ü takrîrde mezkûr Mevlânâ 'İzârî mü'tâla'a ve takrîrde maqbûl ve memdûh idi. eş'ârı dahı pesendide-i tıbbâ' ve şâyeste-i istimâ'dur. Ekser eş'ârı baħr-i laţifde ve tarz-ı laţifde vâkı' olmuşdur. Bu ebyât anuñ eş'ârındandır: Ğazel:

Şağın âhumdan ey nigâr şağın
Yile varur bu kâr-bâr şağın
Ben ne hâkem keder virem baħre
Kõnmasun hâtıra ğubâr şağın
Yeter itdün bu gam-giliñ pâ-mâl
Gizlidür sînem içre nâr şağın

Nazm:

Bir yaña küşti-gîr-i 'ışk-ı nigâr
Bir yaña âteş-i gam-ı ağıyar
Bilmezem kankısıyla tutuşayım
Ve kınâ Rabbenâ 'âzebe'n-nâr

³⁴⁹ Latifî, a. g. e., v. 104a

2. 13. 3. Aşık Çelebi'de İzārī³⁵⁰

Meşhūr Monla 'İzārīdür ki mevlidi Germiyān ve Şeyhī şā'irūñ hem-şirezādesi ve adı Kāsımdur. Kendi Şemāniye müderrisi iken müteveffā olmuş fāzıl u 'ālimdür. Sultān Bayezīd devrinde Molla Luţfi ile mu'āşır ve muţāyebede bir biriyle mu'āşır imiş. Monla Luţfi Monla 'İzārīnūñ şöreti zātına gālibdür demekde ta'bīr idüp Monla 'İzārī hınk-ı hıţayī ya'nī lafzı tımturağ kendi bī-ma'nādur demek kaçd ider imiş. Şi'r-i 'İzārī:

Ser ü divāna hevā-yı kadd-i dil-cūyuñdan
Şadre āşüfte vü hayrān gidemez kūyuñdan
Varıcağ yāre şabā kākül-i būyuñı getir
Bu yiter bize tuğfe zülf-i semen-būyuñdan
Dil-ber ile başa varılmaz imiş şāne gibi
Kişi biñ dürlü belā çekmeyicek müyuñdan
Dilde geh tığine geh hañçeriñe yir itdüm
Odlı olmadum anuñ ben bir içim şuyından

Velehu:

Şağın āhumdan ey nigār şağın
Kīne-cūdur bu rüzgār şağın
Hāk-rāh olduğıma yoluñda
Könmasuñ hāţıra gubār şağın
Yeter itdüñ bu gam-giliñ pā-māl
Gizlidür sīnem içre nār şağın

2. 13. 4. Kınalızade Çelebi'de İzārī³⁵¹

Ol āftāb-ı fazl ü 'irfān ve hırşīd-i 'ālem-i taḥkīk ü ikān vilāyet-i Germiyāndan tāli' ü raḥşān olup mihr-i āsmān gibi 'āleme nūr-efşān olmuşdur. Ol ser defter-i aşḥāb-ı mekārīm olan fāzıl u 'ālim'n nām-ı huçeste fercāmı Kāsımdur. Nāzım-ı Hüsrev ü Şirīn olan Şeyhī-i sihr-āferīnūñ hemşire-zādesidür. Monla Luţfi ile mu'āşır u mu'āşır olup biri biri ile muţāyebe ve laţifesi barışur idi. Rivāyet olunur ki hıdmet-i Mevlānā Luţfi mevlānā-i mezbūruñ şubḥ-ı iştiḥārī kāzib ü nāmı zāt-ı sūtüde-şifātına gālibdür tımturağ-ı elfāz-ı maḥūlesindendür ki feḥvā ve ma'nādan mu'arrā ve

³⁵⁰ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 172a

³⁵¹ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 185b-186a

müberraður dimekden ‘ibâret idüp hıdmet-i Mevlânâdan çeng-i hutâyî lafzı ile kinâyet iderdi. Medâris-i Şahn-ı Şemâniyyeden birinde müdârese-i feżâyil ü ‘irfân üzre iken ‘âzım-i behişt-i câvdân olup temâşâ-yı hürü’l’ ayn-ı cinâna revân olmuştur. Tafşil-i hâli kitâb-ı Şakâyıkda mestür olmağın ‘inân-ı cevâd-ı hoş-hırâm-ı kalem bir miqdâr maqşür oldı. Maşrıq-ı zamîrinden tãli’ olan eş‘âr ve meţãli’ tarz-ı hûb ve üslûb-ı merğûb üzre vâkı’ olmuştur. Nitekim bu bir iki şã’ir-i mezbûrdan zâhir ü bedîdâr olmuştur. Şi’r:

Şakın âhumdan ey nigâr şakın
 Kîne-cûdur bu rûz-gâr şakın
 Göge ağarken ejder-i âhum
 Yağmasun dâmenüñ şerâr şakın
 Serv-üftâde anuñ kâmet-i dil-cüyüida
 Sidre âşüfte vü hayrân gidemez küyından
 Dilde geh tîgine geh hañçerine yir itdüm
 Odli olmadum anuñ bir içim şuyında

2. 13. 5. Beyânî’de İzârî³⁵²

Ķâsım Çelebi Germiyânîdür. Şeyhünün hemşirezâdesidür. Molla Luţfî ile mu’âşır ve laţife-güylükda mâhirdür. Molla Luţfî ile muţâyebeleri vardur. Şahn müderrisi iken şahn-ı cennet-i Firdevse ‘âzım olmuştur. Ħûn meţãli’i mevzûn eş‘ârı vardur. Bu eş‘âr anuñdur. Şi’r:

Şakın âhumdan ey nigâr şakın
 Kîne-cûdur bu rûzgâr şakın
 Göge ağarken ejder-i âhum
 Yağmasuñ dâmenüñ şerâr şakın

Dîğer:

Bir yaña küştgîr-i ‘ışq-ı nigâr
 Bir yaña âteş-i gam-ı dil-dâr
 Bilmezem kankısıyla tutuşayın
 Ve kınâ Rabbenâ âzebe’n-nâr

³⁵² Beyanî, a. g. e., v. 58b

DİGER:

Dilde geh tîgine geh hañçerine yir itdüm

Odli olmadum anuñ ben bir içim şuyundan

2. 13. 6. Tâcü't-tevârih'de İzârî³⁵³

Hüsrev Şîrîn nâzımı olan Şeyhînüñ hemşirezâdesidür. Mevlânâ 'Abdü'l-kerîm dânişmendlerindendür. Amasyada müderris olup soñra otuz aqçe vazîfe ile Ebî Eyyüb el-enşârî medresesinde müderris olmuşdur. Soñra Kalendarhâne medresesinde müderris oldı. Ve Şemâniye müderrisi iken sene ihdâ ve tis'ami 'ede müteveffâ şiddet-i zekâda nâdirü'l-mişl idi. Fikr-i şakıb şâhibi idi. Ekşer eyyâmda dersi iki ya üç satır idi ammâ cemî'-i kavâ'id-i şarf u nañv ve mantıq ve kelâm ve ma'anî ve uşul ve münâzarayı derc idüp maqâmı olanlaruñ şübehâtı müzmañil olur idi. Ne kadar yerden indifâ'-ı şübhesin fehm itmeyüp 'arz-ı şübhe idinelüm ve tevbîh idüp meger baş olınan takrîri istimâ' itmedüñ mi dir idi. Şayfda talebesi işe teferrüc-gâhlara gidüp 'âlî şohbetler eyler idi. Eyyâm-ı şitâda dañı kezâlik evkât-ı 'uñlesi talebesi ile geçüp menziline da'vet eyler idi. Medresede hâll olmayan fevâid-i ma'a şey' zâyid huşul olup niçe müşkiller münhâll olur idi. Şerh-i mevâkıf ilâhiyyâtına ta'alluk havâşî maqbüle mezîd-i fazl u zekâsına a'del şâhiddür. Ve Mevlânâ Luţfî ta'alluk itdügi Seb'un Şidâd nâm risâleye ecvibe ta'lik itmişdür. Ve hoş-âyende maţbû' nazm-ı Türkî ve Fârsîsi vardur.

2. 13. 7. Şakâik'te İzârî³⁵⁴

Molla 'Izârî dimekle şöhret-yâftedür. Hüsrev ü Şîrîn şâhibi Mevlânâ Şeyhînüñ qarındaşı oğlıdır. Ol 'asırda olan 'ulemânuñ huşuşâ mâşîta-i nâşîta-i hüsn-i terbiyet ve yümn-i takviyetleriyle ruhsâre-i ehliyetleri gül-gün olup 'ızâr-i 'azrâ-i ahvâli gül-güne-i fezâil olduqdan sonra ifâde semtine sâlik oldı. Vüfûr-ı 'ilm ü ma'rifet ve mezîd-i fazîlet ü meziyyetle pîrâste ve ârâste olanlara manâşib-ı 'âliyye ile ve merâtib-i sâmiyye ile takviyet olunmaq şive-i kadîm olmağın fâzıl-ı müşârün ileyhiñ şânında memdû' olan fezâil-i insâniyye 'avâñif-ı hüsrevâniyye ve leñâif-i Rañmâniyye ile müte'âzid olup Amasya'da müderris oldı. Medrese-i mezkûreden sonra yevmî otuz aqçe

³⁵³ Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-tevârih, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa Kısmı, nu. 453, v. 432b-433a

³⁵⁴ Mecdî Efendi, a. g. e., s. 300-301

ile Ebî Eyyüb Enşârî hazretlerinin medresesi ve maḥmiyye-i İstanbul'da Ḳalender-hâne Medresesi ve maḥrüse-i Edirne'de Üç Şerefelü Medreselerinin birisi ve şahn-ı Şemâniyye medreselerinin birisi şadaḳa olındı. Şahn-ı ifâdede envâr-ı âsâr-ı fezâili derece-i nişfu'n-nehârda âftâb-ı felek medâr girdâr-ı fûrüzende olmuş iken hicret-i nebeviyyeden toḳuz yüz bir senesinin şehir-i ramazânının onbeşinci yevm-i şebtinde vefât idüp maḡrib-i 'ademde ufûl eyledi. Ḳabr-i şerîfi Ebî Eyyüb Enşârînin mezârı civârındadır. Müşârün ileyh zihni şâkıb u ḥades-i müdâresede 'âdet-i kerîmeleri iki satır veyâ üç satır yiri bir ders idüp ol maḥalde ḳavâ'id-i naḥv u şarf u beyân u ma'ânî ve mantıḳı ve ḳavâ'id-i 'ilm-i münâzarayı icrâ itmek idi bu vech-i vecîh üzere taḳrîr-i kelâm eyledükten sonra aḥsen-i esâlîb ve eştaf-ı edârîb üzere taḥḳîḳ-i maḳâm idüp falaḳ-ı şubḥdan vâzîḥ ve envâr-ı ḥurşidden bâdî sâniḥ-i taḳrîrâtla ṭullâb-ı kemâl iktisâbuñ istişkâl eyledükleri eşkâlleri def' ü ref' ider idi talebesinden ba'z-ı kimesne bu def' den ḡâfil bulunup şübhesini 'arz u zıkr eylese bunda degül mi idin deyu tevbîḥ ider idi. Ol maḳûle ḡâfil bulunan 'âkılları levm ider idi. Mü'ellif-i Şaḳâ'ik 'ammîsi Mevlânâ Ḳavvâmü'd-dîn Ḳâsım iki yıl miḳdârı fâzıl-ı mezbûrdan vech-i meşrûḥ üzere oḳıdum üslûb-ı ma'ḥûdî anlaruñ şîme-i mestedîmeleri üzere buldum didi. Eyyâm-ı şayfda ba'z-ı dil-keş maḳâm u bî-meşel küşelerde ve eyyâm-ı şitâda kendü sa'âdet-hânelerinde talebesinin yegâneleriyle rûz-ı ta'tilde müctemi' olup esbâb-ı şuḡl ile hâşıl olan teşettüt-i yâli ve teferruḳ-ı ḥâli tefriḳa için ol cem'-i keşir âdâb-ı erbâbü'l-bâl üzere bir yere gelürler idi. İkinde bile yemek zamânına degin mübâḥase-i 'ilmiyye idüp ba'de'ta'tâ'm lezâife meşḡûl olurlar idi. Şi'r:

Her ki bâşed hem-nişîn-i düstân
 Hest der-külḥan miyân-ı büstân
 Her çi mî-ḥüyî be-şuḥbet ḳâ'imest
 Ne zebânet kâr mî-âyed ne dest
 Ez liḳâ-yı her kesî feyz berî
 Vez ḳırân-ı her ḳarîn çizî ḥorî

Üslûb-ı mezkûr üzere olan mübâḥesâtuñ eşnâsında fevâ'id-i celîle ve 'avâ'il-i cezîle aḥz olunduğundan mâ-'adâ dersde münḥal olmayan mevâzî'-ı müşkile ol mecâlisde ḥall olur idi. Şi'r

Dil zehr-i yârî-i ḡidâyî mî-ḥored
 Cân zehr-i 'ilmî-i şafâyî mî-ḥored
 Çün sitâre bâ-sitâre şod ḳarîn

lā'ik-i her do eſer zāyid-i yakīn

Bu kaſıyyeyü mü'ellif-i ſaķāik Mevlānā 'İzārīnün ba'z-ı telāmizesinden istimā' eyledüm deyu ifāde eyledi. Fāzıl-ı müſārün ileyh ſerh-i mevākıfuñ ilahıyyātına havāſı taħrır idüp ol ķadar taħķikāt-ı bedī'a ve leṭā'if-i ſanī'a derc eyledi ki nizār-ı ülül-ebſār ğarık-i baħr-i efķār olup lücce-i ta'accübde müſtağraķlardır. Ve daħı Mevlānā Luṭfīnün ta'alluķātundan Seb'un ſıdād 'unvānyıla ma'nün olan su'allerine cevāb-ı ifāza idüp her birinü hāme-tıraſ-ı reddle safħa-i ķabül-i eſ'ār i'cāz-ı eſ'arı vardır ki ğuſ-ı zemāneye anuñ gibi dürr-i yegāne āvīze olmadı. ſı'r:

Zihī ğavvāſ-ı deryā-yı ma'ānī
Te'āla'l-lāh ezīn gevher-feſānī
Zi taħrık-i ķalem-i ferħunda hāleſ
Ki āmed bes nikū zīn kur'a-i fāleſ

Eſ'arı ekſeriyā baħr-i hafif ve tarz-ı laṭif üzredür. ſı'r:

ſakın āhumdan ey nigār ſakın
Yele varur bu ķār u bār ſakın
Ben ne hākem keder virem baħre
Ķonmasun hāṭıra ğubār ſakın

Bu iki beyt anuñ bir ğazelindendür:

Ser ü dīvāna hevā-yı ķadd-i dil-cūyuñdan
Sıdre āſüfte vü hāyrān gidemez kūyuñdan
Dil-ber ile baſa varulmaz imiſ ſāne gibi
Kiſi bin dürlü belā çekmeyicek müyundan

2. 14. KAYNAKLARDA İYDİ

2. 14. 1. Ğülſen-i ſuarā'da İydi³⁵⁵

Kütāhiyyedendür. Nāmı Bayramdur. Pāk dil ü ſāf meſreb kimesnedür. Ṭab'-ı selīm ve 'aql-ı müſtaķīm ile ārāste vü yegāne-i zamān ve hūsn-i mu'āſert ü muſāħabet birle pirāste vü ferzāne-i cihāndur. Ol ſā'ir-i nıkā-nām ve nık-fercām ber-muķteā-yı vaſf-ı tām silk-i derviſāne sālīk ve bā-miſl taħķıķa mālīkdür. Edāsı selīs ü pür meſel ve ma'nāsı nefīs ü bī-bedel ve muħayyel vāķı' olmuſdur. Bu bir ķaç beyt-i pür-süz haſb-i hāl-i 'āſıķān-ı dil-süz anuñdur.

³⁵⁵ Solmaz, a. g. t., s. 508-509

‘ Āşık-ı āşüfteler dīvāne şeklin bağlamış
 Bāde-i ‘ işkuñla dil meyḥāne şeklin bağlamış
 ‘ Ārızuñ şevkiyle cān çıkdı bedenden rakş urup
 Şem‘ üne per yakmağa pervāne şeklin bağlamış
 Eyleyelden dilberā zencīr-i zūlfūñ ārzū
 ‘ Āşık-ı āşüfteler dīvāne şeklin bağlamış
 Ḥāne-i dil ‘ işkuñ ile tolaldan ser-be-ser
 Serverā sīnem benüm vīrāne şeklin bağlamış
 Niçe yanmasuñ gönül hicr āteşine ‘ İydiyā
 Şāh unuttı bendesin bīgāne şeklin bağlamış

2. 15. KAYNAKLARDA KABŪLİ

2. 15. 1. Kınalızade Hasan Çelebi’de KabŪlī³⁵⁶

Kütāhiyyedendür. Nāmı Aḥmeddür. Ṭarīḳ-i ‘ ilme sālīk olup merḥūm Nāzırzāde Efendinüñ gülşen-i nezādet-simāt-ı fażl u kemālātınuñ ḥādimi olmağile mülāzimi olup semt-i kazānuñ ‘ āzimi olmuş idi. Fenn-i belāgatda ṭab‘ inuñ kabŪlī ve deḳāyıḳ ve rekāyıḳ-ı şī‘ r ve inşāya şümŪlī vardır. Bu şī‘ r anuñ āşārındandır:

Yokdur günāh o ğamzesi ḥūnīde bendedür
 Şāhum suç öldürende degüldür ölendedür
 Gülüp açıl didükçe gülmenüñ de vaḳti var dirseñ
 Açıl ey ğonçe-i bāğ-ı leṭāfet gül vaḳtidür

2. 15. 2. Beyānī’de KabŪlī³⁵⁷

Kütāhiyyedendür. Nāmı Aḥmeddür Nāzırzādeden mülāzım ve ṭarīḳ-i kazāya ‘ āzım olmuşdur. Nazmı maḳbŪl-i ehl-i ‘ irfān-ı kābil-i şāndur. Bu ebyāt anıdır. Şī‘ r-i ū:

Yokdur günāh o ğamzesi ḥūnīde bendedür
 Şāhum suç öldürende degül ölendedür
 Gül açıl didükçe gülmenüñ de vaḳti var dirsın
 Açıl ey ğonçe-i bāğ-ı leṭāfet gül zemānıdır

³⁵⁶ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 240a

³⁵⁷ Beyānī, a. g. e., v. 79b

Göñül bir gayrısın sev çün ki ol terk-i cefâ itmez
Saña şimdi güzel bir kaç gerek biri velâ itmez

2. 16. KAYNAKLARDA KEMAL HALVETİ

2. 16. 1. Latîf'de Kemal Halveti³⁵⁸

Ḳudemâdan Sultân Murâd Hân mu'âşırlarından. Şeyḥ Hâcî Bayrama irişmiş ve müşâhede için çok mücâhedeye duruşmuş ber şeyḥ-i ḥalvetî ḥalvetîlerde veffâḳ-ı da'vetî idi. Germiyân ḳulesinde zevâyâdan birine şeyḥ-i zâviye-dâr ve ḳuṭb-ı aḥyâr olur bir 'ârif idi ki esrâr-ı sırra vâḳıf ve maḳâm-ı 'tikkâfda mu'tekif ve mükâşif idi. Şûfiyâne eş'ârı ve taşavvufa müte'allik güftârı vardır. Maṭla' :

Ab-ı ḥayât içmege şâyeste fem gerek
Hem ol şarâba zarf olacaq câm-ı Cem gerek
Velehû: 'Âriyetdür her melîḥûñ ḥüsni ḥüsniinde anuñ
Velehû: Düst olmaz nefse düşmen olmayan mevlâ ile
'İzz-i dünyâ cem' ola mı devlet-i 'uḳbâ ile

2. 16. 2. Künhü'l-ahbâr'da Kemal Halveti³⁵⁹

Ḳudemâ-yı şu'arâ-yı rümdan ve Hâcî Bayram ḳuddise sırruhû fuḳarâsından olan gürüh-ı ma'lümdandır. Aña binâ'en eş'ârı şûfiyâne ve güftârı taşavvufâne vâḳi'dür. Gazeliyyâtından bu iki maṭla' ḳatı şâyi'dür:

Dost olmaz nefse düşmân olmayan Mevlâ ile
'İzz-i dünyâ cem' olur mı devlet-i 'uḳbâyile
Gel ey 'ârif göñül virme fenâ dünyâ-yı ḡaddâra
Eger şâh-bâz-ı vaḥdetseñ çü kerkes ḳonma murdâra

2. 17. KAYNAKLARDA KEŞFİ

2. 17. 1. Aşık Çelebi'de Keşfi³⁶⁰

Vilâyet-i Germiyândan ḳaşaba-i Gedusdandır ve şu'arâ-yı şî'r-i me'nüsdandır. Sultân Bayezîd-i merḥûm İstanbulda câmi'-i şerîf binâ itdükde evvel ol buḥurcı olmuştur. Ol zemândan beri kendi vü ḳarındaşı İḥasbî ve birâderzâdesi Cebrî vü

³⁵⁸ Latîfî, a. g. e., v. 129b

³⁵⁹ Âlî, a. g. e., v. 136b-137a

³⁶⁰ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 104a

2. 17. 4. Künhü'l-ahbâr'da Keşfi³⁶³

Germiyân vilâyetinde Gedüs nâm kaşabadandır. Egerçi sene hamse ve erba'in ve tis'a mi'ede fevt olmuşdur ve illâ hayli mu'ammer olup Sultân Bâyezîd merhûm câmi'ini yapdukdâ evvelâ Keşfi ba'dehû birâderi Hasbî daha sonra birâderzâdesi Şabrî 'aқabince anuñ oğlı 'Aţâ buhurcu olmuşdur. Zu'mlarınca şu'arānuñ ocağı bizüm hānedānımızdur deyü iftiḥārları zuhūr bulmuşdur. Eger rişte-i mıştāra çekip ipe uracağ belki mecmū'alarda göze toқunacađ ya'nî ki zürefā miyānında oқınacađ maţla'ları degül mışra'ları bile görünmiş degüldür. Lākin Zātî ile mu'āşır olup bi'd-defe'āt mühacātları vukū'ı anları şu'arā a'dādında dāḥil gibi kılmışdur. Hattā Zātî merhūma nazm:

İtmediler kabûl imāmetini

Sikeyin Zātîyā cemā'atiñi

kıt'ası Keşfinüñdür zāhir budur ki Monla Laţifinüñ İstanbullıdur dedüği Keşfi budur. Kesret-i müddet-i temekkünine binā'en İstanbullı şanmışdur. Vāridātından bu şi'r-i muraşşā'ı kem degüldür. Nazm:

Ol leb-i şîrîn bu ruḥ-ı rengîn şan şanem-i Çîn serv-i revāndur
 Teng şekerdür reşk-i қamerdür şanma beşerdür ḥür-ı cināndur
 Beñ yā fülful ḥad mi bu yā gül saç mı bu yā sünbül leb mi yāḥud mül
 Dāne-i cāndur verd-i cināndur mekr-i cihāndur cān-ı cināndur
 Ey meh-i garrā dil-ber-i ra'nā gonca-i zibā bülbül-i güyā
 Sen mehe vāmıқ 'āşıқ-ı şādıқ var ise lāyıқ Keşfi hemāndur

2. 18. KAYNAKLARDA MİNNETİ

2. 18. 1. Gülşen-i Şuarâda Minneti³⁶⁴

Zümre-i kuzāt-ı ḥüb-şıfatdan olup mevlid-i şerifi Kütāhiyye şancağında Қula nām kaşabadandır. Evān-ı şebābda cüst ü cū-yı rāh-ı şavāb kılup taḥşil-i 'ulüm için geşt ü güzār-ı her merzbūm iderek temāşā-gāh-ı erbāb-ı 'uқül olan İstanbula varup nihāl-i vücūd-ı pür-cüduñ āb u hevāsı sāz-kār- ma'ārifle gül gibi tāze ve ter ve mānend-i zib ü fer ve serv-i sehī-mişāli bālā çeküp merātib-i 'ulyā-yı kemāle gün günden irişüp neşv ü nemā bulup emşāl ü akrāna gālib olmaқ arzūsiyla kemālāt-ı ehl-i dile ve tālib ve cān u dilden nazm-ı Fārsî cānibine māyil ü rāğıp düşüp ebyāt-ı ḥayāt-efzāsı şu'arā-yı

³⁶³ Âli, a. g. e., v. 291b-292a

³⁶⁴ Ahdî, a. g. e., v. 186b-187a

rūzgārı vird-i zebān ve münşe'at-ı münşiyān-ı belāgat-dişārı hırz-ı cān kılup ṭab'-ı ḥudā-dāna ma'ānī-i ḥāşş-ı dil-küşā ile isti'dād irişüp meḥābib-i eş'ārı 'ālem-ārādan ber-murād olduğına sene toḳuz toḳsan beşde iltifāt-ı pādşāh-ı āsmān-serir ve 'ināyāt-ı sulṭān-ı cūhān-güşā-yı lā-nezīrūñ yūmn-i sa'ādetinde aşl u neseble şāyeste-i imāret ve sezā-vār-ı eyālet olan Ḥüseyn Paşa-yı 'ālī-tebār Laḥsāya begler begi kāmkar olduğda sābıḳu'z-zıkr efkār-ı bıkr ile bir tārīḥ-i āb-dār-ı dürr-i şeh-vār hāk-i pā-yi kimyā-āsārlarına duyurmuş der-güş-ı sūḥan-güzār ve pesend-i ṭab'-ı merdüm-i ebrār olmuş. Fi't-tārīḥ:

Bu gün sensüñ mürüvvet ma'den-i luṭf u kerem kānı

Revādur olsa luṭf-ı pādşāhī sana erzānı

Bu peygām-ı sürür-encāmı güş idüp didüm tārīḥ

Bi-ḥamdi'l-lāh bu gün Laḥsānuñ olduñ mır-i mırānı

Paşa-yı 'ālī-şānuñ mesmū'-ı şerifleri ve maḳbūl-i ṭab'-ı laṭifleri olup mezkūr-ı vilāyet-i Laḥsāda bir ḳādīlīg ile ber-murād idüp ol pāk-nihādı dünyevī imdād ile ḳuyūd levāzımından āzād itmişler. Tārīḥ-i mezbūrda paşa-yı nıkū-nijād müşārün ileyhi kendüye küllī ri'āyet iderek Laḥsāya bile müteveccih olduğda diyār-ı Bağdād-ābāde gelüp zürefā-yı ḥüb-nihādlarla şadāḳat yüzinden iḥtilāḥ idüp muşāḥabet-i ḡaribesı bī-minnet-i pür-neşāṭ ve eş'ār-ı yār ile irtibeṭ yüzinden irişüp bu bir nice nazm-ı nefis-güftār ol şā'ir-i selis-keḷāmuñdur. Ebyāt:

Dimişsin nāvek-i müjgānuma sīneñ nişān olsun

Umulmaz dı bu senden olsun ey ḳaşı kemān olsun

Dıger:

Güş dutmaz 'andelībān-ı sūḥan-perdāza gel

Var ise varmış durur gülşende ḥāb-ı nāza gel

Dıger:

Cemālünden niḳāb-ı zülfi ḳaldursañ şafā artar

Bu rüşendür güneşden ebr ref' olsa ziyā artar

Dıger:

Murg-ı cānı 'arızın 'arz itse dilber söyledür

Bülbüli bāḡ içre güyā verd-i aḥmer söyledür

2. 19. KAYNAKLARDA MUIDİ

2. 19. 1. Beyânî'de Muidî³⁶⁵

Germiyânîdür. Kaşaba-i Gedüsa mütemekkindür. Necâtînüñ bir gazelini hûb tahmîs itmişdür ki budur. Maқта'-i âhir-i muhammes:

Ey Mu' idî yeter olduñ bu hevâ yolına beg
Niçe bir el sözine ola cevâbuñ lebbeyk
Haqq ' inâyet ide bir gün diyesün tübtü ileyk
Ne Necâtî ne güzeller ne selâm ü ne 'aleyk
Fâriğüz eylemezüz kimseye tapu begler

Nesr: Ferâ'îzi laţîf nazmla terceme itmişdür kitâbınuñ âhîrinde cemâl-i nûrânî ma'nâ sevâd-ı zulmânî medâr ile mestür olduğına dimişdür. İhtirâ'-ı ma'nâya kıadır olduğı andan zâhirdür. Meşnevî.

'Anberîn elfâz ile ma'nâ-yı pāk
Ebr içinde şanki mihr-i tâb-nāk
Ya yatur bir mürde nûrânî velî
Ka'be örtisiyle örtilmiş velî
Vârişinden ya anuñ bir yüzi mâh
Mâtem için câmesin itmiş siyâh
Ya meger Şîrîne menzil oldu âb
Eyledi gîsüsını müşğîn niķâb
İtmege 'uşşâkı ya Mecnûn-mişâl
Hûr ki oldu Leylîye bir kıara şal
Ya meger Yûsuf gibi sultân-ı dîn
Zulmetçede nihân oldu hemîn
Bu hayâlâtı kıo kim sultân-ı cihân
Tutdı şan ğâr-ı Hîrâ içre mekân

³⁶⁵ Beyânî, a. g. e., v. 99a

2. 20. KAYNAKLARDA RAHİMİ

2. 20. 1. Beyānī'de Rahīmī³⁶⁶

Kütāhiyyedendür. Zāt-ı melek-ıḥiṣāli fūnūn-ı ma'ārife mālīk ve vādī-i ūṣī' re raḥṣ-ı ṭab' ı sālīk ve aḳsām-ı nazm ü neṣre kādır ve her birinde māhirdür. Şāhzāde-i 'ālī-himmetüñ eyyām-ı sa'ādetinde ve devām-ı devletinde biñ i'zāz ile alay begi olup ağır ze'āmete muṭaṣarrıfdur. Geregi gibi ādāb-ı ūḫbete vāḳıf olmağın sa'ādetle hem-niṣīn olan ūḫzāde-i rū-yı zemīnūñ a'nī Sulṭān Selīm Hān-ı gūzīnūñ meclis-i cennet-miṣālını iriṣüp ol bāb-ı murād-baḫṣdan ber-murād olup ḫoṣ-ḫāldür. Ve ḫadd-i zātında ḫoṣ-ṣoḫbet ü meclis-ārā ve vādī-i nazmda semend-i himmeti a'lā ve eṣ'ār-ı dil-pesendi pür-meṣel ve edā-yı bülendi maḳbūl ü bī-bedeldür. El-ḳıṣṣa ma'ārif-i cūz'ī ve küllīden behremend ve ebyāt-ı zībāsı maḳbūl-i yārān-ı ḫuṣ-menddür. Cümlesinden bu maṭla'-ı mihr-engīz ḳalem-i müṣk-rīzle ūḣbt olundu.

Nazm:

Şāf ḳıl cān gözgüsin ūṣfī ruḫ-ı zībāya baḳ
Gör ne ūḣkl izḫār ider ol ūṣret-i ra'nāya baḳ

Dīger:

Şabāya cān-ı zūlfüñ eylesen pür çīn-i siḫr peydā
İder tā Çīn ü Maçīne varunca müṣk-i ter peydā

Dīger:

Dil miyānuñ arzūlar cān lebūñ eyler ümmīd
Āḫ kim maḳṣūd nā-peydā vü ömaḳṣad nā-bedīd

Dīger:

Çeṣme-i dilden aḳar ḳanlu siriṣkim ūḫ gibi
Dem-be-dem ṭurmaz bulanur bir delū ḳanlu gibi

Dīger:

Ġubār-ı ḫaṭṭuñ esrārı ḫayrān olmayan bilmez
Mezāḳ-ı nuṭḳ-ı la'lüñ hem-dem-i cān olmayan bilmez

Dīger:

Çihreñe olalı kuzğun müṣterī ey yār-i ūṣem'
Mīhr-i 'ālem-taba germiyyet ūṭar her bār ūṣem'

Dīger:

³⁶⁶ Ahdī, a. g. e., v. 98a-b

Bu gice gün yüzünden aldı mı eyā ziyā meş‘ al
 Çerāğ-ı māha şevk ‘ arz itdi germ olup şehā meş‘ al
 Eş‘ār-ı mütekkaddiminde bunuñ gibi neneyi cā’iz görmüşlerdür. Bu gazel-i pür-meşel ol
 şā‘ir-i bī-bedelüñdür.

Zülfüñle ğamze bend ider oldı uğrılayın
 Miskīn dil mi kaldı bu sevdā eyin beyin
 Beñzerse şubḥ-ı ḥüsne ya ḥaddüñ meḥāsine
 ‘Aşr içre dilerse nola güneş öyle beyleyin
 Cān mācerā-yı hicrūñ ile hem-dem olalı
 Göñlüm gibi gözüm ortasına düşdi mā-beyin
 ‘İşkuñ heevāsı ile geh ağlar geh inlerün
 Nem var benüm e er senüñ ortada ben neyin

2. 21. KAYNAKLARDA RE’Yİ

2. 21. 1. Aşık Çelebi’de Re’yi³⁶⁷

Bu Re’yi Germiyāñidür. Kavābil-i talebe ve emāsil-i erbāb-ı talebeden
 şāhib-i ṭab‘-i selīm ve zihn-i kavīm ehl-i ‘ilm idi çün silsile-i ḥarekete ‘āidiyesi Rūm ili
 kāđī‘ askerliğinden ma‘zül ‘Aburrahmān Efendiden müntehī oldı. Tahvīl-i ṭarīk idüp
 pādşāhimuz şehzāde iken kulları bölüğine sülük idüp ol āstānede müntemī oldı. Beyt:

Dür dişlerine dindi le‘ālī gazelleri
 Güftārına oқındı zülālī gazelleri

Velehu:

Zāhid ki meyl-i ḳalbi hemān ḳil ü ḳāledür
 ‘İşk ehlinüñ ḳamu nazarı vecd ü ḥāledür
 Tutsañ yüziñe destüñi ‘aksin gören şanur
 Mihrāb-ı ḥüsne yazulı iki celāledür

2. 21. 2. Kühü’lahbār’da Re’yi³⁶⁸

Ḳaraḥişārdan nāmı ‘Abdü’l-laṭif bir dānişmend-i Germiyān idi ki Şarı Rāyī
 dimekle şöhret bulmuş idi. Ke-ennehū ‘Ulvīñ birāder-i mümtāzından imtiyāz ḳaşd
 olunmuş idi. Ḥikmet Ḥudanuñdur bu daḫı mu‘ammer olmadı. ‘Abdu’r-rahmān

³⁶⁷ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 229b-230a

³⁶⁸ Ālī, a. g. e., v. 388b

Efendiden mülâzim oldu velâkin tedrîs ü kazâ müyesser olmadı. Hıyali pür-güy şahış idi.
Nazmuhû:

Rişte gibi görünür cism-i nizârum târeten
Döndi za' f-1 süzen-i müjgânuñ ile târe ten
Velehû: Zâhid ki meyl-i qalbi hemân kıl ü kâledür
'Işık ehlinüñ kamu nazarı kıl ü kâledür
Tutsañ yüzine destüñi 'aksin gören şanur
Mihrâb-ı hüsne yazılı iki celâledür

2. 22. 1. Beyânî'de Sâatî³⁶⁹

Germiyânlıdır. Keşîrî'r-rîş kebîrî'l-imâme mükehhâl çeşm ve muraqqâ' câme ber-mücib mışra' :

Çekerler bunda 'ârifler toluyı tâc-ı Edhemden
bir 'ârif-i cihân idi. Tâlâkat-ı lisân ve leâfet-i beyânla va' z u naşîhat itmekle şehir-be-
şehir seyâhat iderdi. Ehâcî ve hezeliyyâtı bî-nihâyedür. Yalnız Molla Firâkî hakkında
biñ beyt türrehât inşâ itmişdür. Tecâveze Allâhü 'ammâ kâl bu murabba'-ı meşhûr
anuñdur:

Bir yaña yârüñ gam ile rû-yı zerdüm var benüm
Bir yaña deyü raqîb ile neberdüm var benüm

2. 23. KAYNAKLARDA SUBHÎ

2. 23. 1. Sehî Bey'de Subhî³⁷⁰

Hakîm Sinân oğlı dimekle ma' rufdur. 'Ulümü tertîb üzre görmüşdür hilye-i
fazlile müzeyyen ve zîver-i 'ilmile mübeyyen ehl-i ma' rifet ve şâhib-i fazîlet Gelibolı
ve Kütâhiyye kâdısı olmışdur fenn-i ma' ânî ve beyân-ı bedî' ve üslûb-ı nazm-ı menî'
bâbında mâhir ve her fenne kâdir kimesnedür. Eş'ârı 'aşîkâne ve ebyâtı derd-mendâne
ve bu maţla' lar anuñ eşârındandır:

Sînemde tîg-i hañçeri ol gül-'izârımuñ
Şuşanlar oldu dâyiresinde mezârımuñ
Dirîg tîg-i cefâ ile zağm-nâk oldum.
Bu guşşadan niden bilmezsin helâk oldum

³⁶⁹ Beyânî, a. g. e., v. 40a

³⁷⁰ Sehî, Bey, a. g. e., s. 235

2. 23. 2. Aşık Çelebi'de Subhî³⁷¹

Merhûm Mustafâ Çelebidür ki babası Monla hakîm Sinândur ki Mehemmed-i merhûm devrinde re'is-i cıbbâ imiş ve kendüye biz irişdükte bir pîr-i rüşen-zamîrlisânı vâridât-ı kudsiye sefir va zamîri hetf ü ilhâmlâ semîr idi. Haylî zerâfet-şân ve nazîf dil ü cânı var idi. Kâdî' asker Kâdrî Efendi ile ehl-i nâs u hem-kes imiş. Ölince yine muşâhibi idi. Mü'eyyed-zâdeden mülâzim olup Filibeye müderris andan kazâya teveccüh idüp Şofya ve Gelibolu ve Kütâhiyye ve Âmid ve galataya kâdî oldı âhîr tekrâr Şofya kâdîsı olduğda sene hamse va hamsîn ve tis'ami'ede imdâd-ı ecel istirdâd-ı kurş-ı rûha mütekâzî oldı meclis-i kabrde maḥbûs itdi. Merhûmuñ kıyâs-ı şu'arâya muḥâlif iki ḥaşleti var idi. Evvelâ zen-düst idi şu'arâdan Tâci-zâde Ca'fer Çelebi ve Hayâlî gibi nitekim ekşeri 'alâ vefkı'l-cumhür maḥbûb-perestdür Me'âlî ve Nihâlî ve Gâzâlî gibi ikinci buydı ki ekşer-i şu'arâ ki mey ü maḥbûbdan dem ururlar bu rubâ'iyi ḥasb-i ḥâl idinürler:

Bâ-sorḥ-ı gül-i mey-i ân sorḥ ey sorḥ-ı ızâr

Nâ-sorḥ şevved rû-yı tarab zûd be-yâr

2. 24. KAYNAKLARDA SİRACÎ

2. 24. 1. Aşık Çelebi'de Sirâcî³⁷²

Germiyânîdür. Miyân-ı şu'arâda yârânüñ mû-şikâf-ı nükte-dânıdur 'ilm-i belâgatde çerâğı 'allâmeden yaḥar ve fenn-i feşâhatde silsile-i pâyesi Nizâmü-dîn A'rece çıkar egerçi zâhir refîârda terk tâz ider ammâ tarîḳ-i 'ilmde kadem-i râsiḫi ve râh-ı taḥşilde ka'b-ı şâmiḫi vardur. Şahrâ-yı kesb-i ma'ârifde 'özüri şeng itmeyüp ululara peyrevlik tarîḳine gitmişdür. şî'rüñ envâ'ına ve 'arûz u gayre geregince kûşîş itmışdür. Diyü tarîḳ dimişdür. Müftî Şa'dî Çelebinüñ mevtine Kandı:

Beḳâya göçdi Şa'ded-dîn-i şânî

Diyü tarîḳ dimişdür. Şaḫlı Emir Efendi-i merhûm Şa'dî Çelebi yanına defn olduğda Sirâcî:

Sened-i rûḫ-ı Seyyid-i şânî

Diyü tarîḳ dimişdür şî'r-i u:

Demler mi var ki gözlerimüñ yaşı aḫmaya

Âhum benümle 'âlemi odlara yaḫmaya

³⁷¹ Sehî, Bey, a. g. e., s. 235

³⁷² Aşık Çelebi, a. g. e., v. 152a-152b

Yaşuñdan özge kalmadı çün hem-demüñ göñül
 Anı dağı göziñden igende de bırakmaya
 Umma ki boynuña dağa zencir-i zülfünü
 Aşmağ için boğazına bir ip de tağmaya

2. 25. KAYNAKLARDA ŞEYHİ

2. 25. 1. Sehî Bey'de Şeyhî³⁷³

İsmi Yūsufdur. Şā'ir u fāzıl u ḥakīm-i kāmīl şī'ri fazlına nisbet gülistān-ı feşāhatden bir berg-i gül ve nazm-ı laṭīfi būsitānı belāğatden bir şāḥ-ı sünböldür. Kaşīde ve ğazel ve meşnevī ve rubā'ī ve kıt'a dimekte mütefennindür. Germiyān memleketinde olırdı. Diyār-ı 'Aceme Mevlānā Seyyid Şerīf Cürċānī ḥazretleri ile şerīk olup şuğl itmişdür ṭabī'atı ṭıbbā māyil ve ḥikmete ḳabil olup 'ilm-i ṭıbbda ziyāde mahāret ve fenn-i ḥikmetde tamām mümāreset bulup Ḥakīm Sinān dimekle iştihār-ı tām ve i'tibār-ı mā-lā-keḷām bulmuş idi. Nesl-i 'Oşmāndan merḥūm Mīr Süleymān ḥazretleri ile muşāḥib düşüp bunda ṭab'-ı ḥoş ve elfāz-ı dil-keş görüp ṭabī'at-ı şī'riyye fehmi itmegin şī're sevk itmiş ğarrā ve müntehā ve bu fende bi-lā-nazir u māhir kimesnedür. Mīr Süleymān fevtinden sonra merḥūm Sultān Murād Ḥān-ı Ğāzī raḥmetu'l-lāhi 'aleyh muşāḥabet-i şeref-başlılarıyla münāsebet idüp anlar dağı Mevlānā Şeyḥīde ziyāde zekāvet ve fetānet ve idrāk-i pāk görüp begenüp vezir idinmek murād idindi. Reşkden müfsid ifsād idüp ittifaḳ nifāḳ şüreti ile ḥamse-i Nizāmī gibi bir kitāb dimege irtikāb eylesün görelüm ba'dehū vezir idesün diyü ilķā ve igvā idüp Sultān Murād ḥazretleri imtiḥān için şeyḥ-i kirāmı Ḥazret-i Nizāmī-i penc-gencin Şeyḥī ḥizmetlerine virüp ol dağı alup içinden Ḥüsrev ü Şīrīnin tercümesin ihtiyār idüp bu bī-bedel ḥūbuñ egninden köhne 'Acem libāsın giderdi Türkī kisvet ve yeñi ḥil'at biçüp geyürdi. İnşāf ki bir şīve ile zīb ü zīnet ve bir naḳşile ṭarāvet ve leṭāfet virmişdür ki andan artuḳ olmaḳ muṭaşaḅver degül. Meşnevī:

Şoyup egeninden ol köhne pelāsın
 Düzetdi Rümī aṭlāsdan libāsın
 Boyına ḥil'at-i ḥüsni biçüp rāst
 Virüp endām düzetdi çep ü rāst
 Şu resme itdi zīnet virdi tertīb

³⁷³ Sehî Bey, a. g. e., s. 168-173

Gören cān virüp eyler aña terġib
 Virüp sözden cemāl-i hüsine tāb
 Kemend-i zülf ü haṭṭın itdi pür-tāb
 Yüzinden çözdü çıkardı niķābı
 Alup açdı cemālinden hicābı

Bu libāsuñ bir vechile arāyişin zīb ve endāzesin mergüb itmişdür ki soñradan gelen zamāne fāzılları ve devrān kāmilleri ḥamse tercümesine çok sa'y-i belīġ ve ceħd-i bī-dirīġ itmişlerdür. Lākin elfāz u ma'ānī bābında ve ḥikāye başı ḥuşūsında ve cā-be-cā münāsebetle emāşil irād itmekde Mevlānā Şeyḥī söze bir mertebede selāset ve ḥikāyeye leṭāfet virmişdür.

Elḥāşıl sözi ḥadd-i i'cāza iletmiş beyne'l-mevālī ve'l-ahālī kitābı maķbūl ve eş'ārı menķūldür. Rivāyetdür Mevlānā Şeyḥī varup ḥamse-i Nizāmīden Ḥüsrev ü Şirīn kitābı tercümesine mübāşeret idüp biñ miķdārı beyt yazup çāşni için Sulṭān Murād Ḥān 'aleyhi'r-raḥme ve'l-ġufrān ḥazretlerine iledüp 'arz itdükde ġāyet mertebede çeşide ve nihāyet derecede pesendide düşüp muķābelede vāfir in'ām u iḥsān itmām bulup dönüp yine vaṭan-ı ma'rūf ve mesken-i me'lūfi olan Germiyān memleketine giderken yolda ḥarāmīler başup elinde olancasın alup kendüsi ölmekden ḥalāş buldı. Varup kendi vāķı'asına münāsib Ḥar-nāme nām bir ḥikāye nazm idüp pādīşāha gönderdi. Ve kendüsi Ḥüsrev ü Şirīn nazmına meşġul oldu bu bir kaç beyt ol Ḥar-nāmedendür ki zikr olındı. Meşnevī:

Çıkdı Çin ü Ḥıṭāya āvāze
 K'açdı Rüm içre 'adl-i dervāze
 Baḥtı rengi yüzi tek ağarmaz
 İşi başmaķlayın beşe varmaz
 Rāḥat umduķça gördi zaḥmetler
 Devlet isteyü buldı miḥnetler
 Benüm ol ġam yükindeki ḥar-ı leng
 Ğuşşalar balçıġında vālih ü deng
 Deyu kim bir nefes giderici var
 Ne biraz çekmegile yazıcı var
 Ḥar gedā iken arpaya muḥtāc
 Gözedürüm k'urula başıma tāc
 Bāṭıl isteyü ḥakdan ayrıldum

Boynuz umdum kulağdan ayrıldum

İsteriken halâlden rûzı

Varıben itdüm harâmiler rûzı

Mevlânâ Şeyhî'nün tâli'î nâ-müsâ'id ve bahtı nâ-muvâfık olup Hüsrev ü Şîrîni tamam itmedin Allâh emrine yetişüp kabri Germiyâdadur.

2. 25. 2. Latîfî'de Şeyhî³⁷⁴

Şehr-i Kütâhiyyedendür. Murâd Hân Gâzî devrinde gelmiş ve Seyyid Nesîmî ile Burusada cem' olmuşdur. Zamânında Hâkîm Sinân dimekle ma'rûf idi ve e'tıbbâ miyânında hazâkat ü mahâretle mevsûf idi. Şu'arâ-yı Rûmuñ kudemâsından ve Şeyh Hâcî Bayram Ankaravî'nün hulefâsındandır. Ammâ kimseyi irşâd itmek ve tarîk-i zerķ u tāmâta gitmek olmamışdur. Evâ'il-i hâlinde vilâyet-i 'Aceme çıkup meşâyıh-ı kibârdan bî-hadd 'azîzlere irişmiş ve tarîk-i taşavvufda velâyete kadem başup tevhîd-i şarfa yetişmişdür. 'İlm-i zâhir ü bâtında yed-i 'ulyâ ve fenn-i tevhîd ü taşavvufda kısmet-i 'uzmâsı var idi. Bu huşûşda kemâlâtına vukûf u 'ıttılâ' murâd iden kitâbınuñ evâ'iline ve evâhirine nazâr itsün ki aqsâm-ı merâtib-i tevhîdâtı ve eşnâf-ı tecelliyât-ı zât u şifâtı ne hûb ikşâf ve i' lām ve tabâyi' u ahvâl-i felekiyyâtı izhâr ve ifhâm itmişdür. Zebân-ı Türkîde kışsa-i Hüsrev ü Şîrîni andan şîrîn dimiş yokdur. Egerçi ol nazm-ı bî-nazîre nazîre dimiş çokdur ammâ ol mertebeye irmiş yokdur bu kitâb-ı Hüsrev ü Şîrîn bi-hasebi's-şüre gerçi bir iki mürde-i füsürde hakkında fesâne ve efsânedür. Lâkin ma' nî yüzinden izhâr-ı 'ulûm u ma' ârife 'illet ü behânedür. Beyt:

'İlm içinde yazan mütün u şürûh

Şüreti kâlib itdi ma' nîyi rûh

Üslûb-ı kaşîde ve meşnevîde mümtâz u fâ'ikdür. Ammâ vâdî-i şî'r ü tarz-ı gazelde tavır-ı kudemâ ve üslûb-ı sâbıkdur. Bu bir kaç ma'tla' anuñ enfâs-ı şerîfîndendür:

Ma'tla' :

Gönlüm kuşına saçdı yine dâne beñlerüñ

Öldürmesün tutup ki girer kana beñlerüñ

Velehü:

Dilde kelâm-ı zühd ü dîn hâtırımız güzelledür .

Nâşih olan kişi şanur hâtır ile göz eldedür .

³⁷⁴ Latîfî, a. g. e. v. 88b-91a

Velehü:

Gamzeñ ki bir hadeng ile bin cāna qaşd ider
 Hoş āhuvāne gözler ü şirāne qaşd ider
 Haţtuñ ki çekdi hātem yāķūta dā'ir
 Bir mürdur ki mühr-i Süleymāna qaşd ider
 Hālūñ ki zülfüne tolaşup alnıña aġar
 Hindü şıfat kemend ile eyvāne qaşd ider

Bu bir kaç beyit dağı na' t-1 resülde anuñ enfās-ı şerifindendir:

Rahmān iken mu' allimūñ ümmī ķodıñ aduñ
 Sultān iken dü kevne kabāçe giderür ' abā
 İrdi nebāt ü ma' den ü hayvāna da' vetüñ
 Kim oldı şahidūñ hācer ü üştür ü ' aşā

Zarāfet-i üslüb-ı meşnevīyi şu' arā-yı Rüm andan görmüşlerdür ve bu husūsda aña iķtidā idüp pey-rev olmuşlardır. Meşnevīsi dağı ' aceb bir söz ü hālet-engizdür ve vādī-i ' ışk u fenāda hālet-bağş u mev' izat-āmizdür. Bu cihān-ı harābı ve binā-ı ber-ābı bu felek-i devvār ve arz-ı şābitü'l-ķarār ile āsyāba teşbīh ü temsil itmeleri hūb vāķi' olmuşdur.

Ebnā-yı Yıldırım Hāndan Emīr Süleymān mādiħlerinden ve Germiyanoglı vāşıflarındandır. İttifāķ-ı süħan-verān oldur ki üslüb-ı meşnevīde ve tarz-ı qaşide-i ma'nevīde semt-i revīşi memdūħ u maşhūbdur üslüb-ı eş'arından şad mertebe mergūbdur ammā nazm-ı Hüsrevi zamān-ı sābıķda olmağın eşnā-yı terkīb-i nazmında kavm-i kadīmūñ Oġuzāne ve kühiyāne ba'z-ı ādāt u ' ibārātı düşmişdür ki her biri elfāz-ı ġarībeden ve ' ibārāt-ı vahşiyeden ' add olunur. Feşāhati maħall-i metrük ü mānde Türkī ta' birātāt isti' māli ahālī-i ķurāda ve kabā'il-i kühiyyānda olur. Fużalādan ba'zı ol bir kaç ' ibārātı bā'ış-i daħl ü ta'n idinmişlerdür. Nazmında feşāhat ve elfāzında belāġat yokdur dimişlerdür ammā bu dā'irelerde nazar-ı inşāfdan bīrūn ve nazar-ı pest ü dūndur. Zirā erbāb-ı ' irfāna ġafī degüldür ki zamānda zebān-ı Türkīde ol ķadar zerāfet ve ol ' aşr şu' arāsınuñ şı' rinde ķendān feşāhat yok idi. Varaķa ġülşāh ve Hürşid ü Feraħşād gibi Türkī terkīblerle manzūm dāstānlar çok idi. Fī'l-ħaķıķa tarz-ı meşnevīyi şu' arā-yı Rüm bundan gördiler ve zīver-i elfāzla ' arūs-ı nazm-ı kelāma andan şüret virdiler. Ol feyz-bağş u hālet-engiz-i mav' izā-i āteş-riz-i muţaşavvıfāne ebyāt-ı şeyħāne-i mevā' iz her biri ādeme ġnā virür bir kelimāt ki mūmā ileyhūñ ķitāb-ı müsteţābindadır meşnevī-ġüyān-ı Rūmdan birinūñ nazmında vāķi' olmamışdur ammā "li-küllü cedīd lezzetün" fehvāsınca her zamāndaki bir nev-peydā zühür ide miyān-ı

nâsda mer'î ve mergüb olup köhneler qadr üg rağbetden düşer. Niteki 'aşrında Şeyhî kemâl-i reğbetde idi. Havâş u 'avâm niçe şühür u eyyâm anı isti' māl ve istinsāh itdiler. Tā Aḥmed Paşa zuhūr idince anuñ daḡı eş'ār-ı dil-keşi ile defter ü dīvān muḡarrer olup bir mertebe iştihār-ı tām ve i'tibār-ı mā-lā-kelām buldı ki bir nice müddet ḡalāyıkunñ raḡbü'l-lisānı ve vird-i zebānı oldı Nizāmī-i Karamānī vücūd bulınca bu namḡ u nesḡ üzre bir müddet daḡı anı oḡudılar yazdılar Necātī ḡurūc idince ammā anuñ 'azūbet-i me'ālî ve ḡurūb-ı emşālî ki ḡıbā'-ı enāma ve mizāc-ı ḡāşş u 'amma ḡoş gelüp her kesün ḡasb-i ḡālî vāḡi' olıcaḡ ol andan ilā ḡāze'l-ḡın reğbet ü revācdan kesāda düşmedi. Ve kālā-yı kāsîd gibi ḡalkḡ anı oḡuyup ḡayre düşmedi. Dīvān-ı ḡāfız u Cāmī gibi her ne ḡadar oḡunsa yine ter ü tazedür. Zīrā mezkūre gelince sābıḡu'z-zıkr olanlar şı'ri Fūrs dīvānlarından tetebbu' iderler idi. Necātī beḡe gelince şı'r meşel-āmīz oldı ve her kes ḡasb-i ḡālîne müte' lliḡ anda ḡarb-ı meşel ebyāt buldı. Her kes merāmını bir beyt ile edā ider oldı. ḡarz-ı şı'r-i Şeyhî ve üslūb-ı şu'arā-yı ḡudemā meşlūb ve metrūk olmaḡ 'avāmü'n-nāsa göredür. 'Inde'l-ḡavāş yine mergüb olanlar maḡbūl ve mu'teber ve maḡlūb-ı ehl-i ḡünerdür. Ol zamān ki mezbūr Şeyhî kitāb-ı mezkūrı tekmīl ve tedvīn idüp 'atebe-i Sulḡān Muḡād ḡāna iletđi. Lā-büdd kitāb-ı meḡkūma a'yān ü erkān ihtimām-ı tām ile nazar itdüklerinde gördiler ki aḡsām-ı fūnūn ve fezāilî müş'ir ve müşt Emil bir kitāb-ı kem-yābdur. Nazm-ı la-naḡırî dā'ire-i i'cāzda gerḡi ki şūret-i mecāzda bir nazm-ı siḡr-intisāb ve feyz-me'ābdur ki her kelāmı 'ayn-ı 'ibret ve her beyti maḡz-ı ḡikmet-i bī-şā'ibe-i şübhe netīce-i velāyet-i şarīḡ ve kerāmet-i şaḡīḡdür. Lākin ba'zılarınuñ ḡalebe-i ḡıḡd u ḡased 'ayn-ı insāflaruñ remed idüp ḡamse-i Nizāmīden terceme ve tırāşdur ne maḡall-i taḡsīn ü sābāşdur deyu zemm ü ḡadḡ itdiler. Lā-cerem "men yesma' yehillü" iḡtizāsınca mezkūr ḡoş görilmedi cevā'iz ü 'aḡayādan kendüye nesne irmedi. Ol daḡı bu ḡasūdlaruñ bed-naḡarından ḡimmet-i pestinden münfa' il ü münkesir olup bunları ve kendini taḡayyül temşil eyleyüp ḡaḡklarında ḡar-nāme inşā idüp şundı. Bu bir ḡaç beyt ol risāledendür:

Var idi bir ḡar za'if ü nizār

Yük elinden ḡatı şikeste vü zār

Gāḡ odunda gāḡ şuda idi

Yük elinden ḡatı ḡışuda idi

Yaḡır idi ser-ā-ser endāmı

Yoḡıdı aḡūr iḡre ārāmı

Bir zamān olmuş idi ḡoş-ḡāl

Kıtugunca idi har-ı deccāl
 Na'ra-i ŧire gūŧ ŧalmazdı
 Gōrgi 'aynına hīç almazdı
 Arslan ūrker idi kulağından
 Kırđ korđar idi çomagından
 Çekse āvāze řaŧđ idūp nağme
 Őgrenūrdi (řařıbler) nağme
 Kıllet-i cevden olmiŧ idi za'ıf
 Bı-'ālāflıđdan olmiŧ idi naşıf
 Rařm idūp aña řařıbi bir gūn
 ŧaldı bir otlađa tena'uum içūn
 Vardı otlağa çok miskın şar
 Gōrdi ol otlağ içre nice başar
 Semirmiŧ otlağ içre ŧöyle bular
 Çekeriseň kılını yađı řamlar
 Kiminūň boynuzı var ay gibi
 Kiminūň řalka řalka yay gibi
 Gōricek şar bu şali didi hemān
 Ne 'acebdūr zamāne vū devrān
 Bunlaruň bařlarına (tāc) neden
 Bize bu faqr u iřtiyāc neden

Meŧnevı:

Felekler gerdiŧi řolaba beňzer
 Bu řalk ol gözelerde āba beňzer
 Bu řolāb içre řalkuň bū'l'acebdūr
 Kimi sır-āb u kimi teŧne-lebdūr
 Degirmen gibidūr ařvāl-i 'ālem
 İçinde dāne-i gendūmdūr ādem
 İki řaŧ arasına dūŧđi dāne
 Őgūtdi bil anı devr-i zamāne

Taŧfiye-i bāřın řuŧuŧunda bu bir kaç ebyāt-ı muřakķıkāne daşı anuğdur:

Kılınca 'aķluňı hırŧ u hevā řul
 Gūzer řıl bu kūdūretten řafā bul

ururken bunca evh m u ay l t
 Tecell  ide mi a n r  heyh t
 Yapılmaz r h nefsi yakmayınca
 Melek girmeye eyt n ıkmayınca

Ve am u ua ki r h-ı ins na zehr-i  til ve m nend-i zehr-i hel hild r
 m mkin oldua def   ref ine sa'y   id m itmek u sunda bu bir a beyt daı
 anuundur. Menev :

omaya ' kıl olan dilde gerdi
 Ki olur ılca gerd n aca derdi
 amu  kim y k ni g t rmedi yir
 Yemez  dem amı am  demi yir
 Cih nu   sılın bir dem dimiler
 Yaramaz bir deme bi  an dimiler

Veleh :

Her ne cef  gelse felekden unut
 Her ne adar k ll  ise sehl tut
 Bir am i n kendi e virme elem
 Bir amu  eyleme gel iki am
  n ki cih n b gi vef sızdurur
 ' mr k ll  anda be sızdurur
  n sa a m hlet vire bir dem ecel
 A la an met o demi b -bedel
 ' mr ki gedi anı anma gele
 Gedi geen bir daı girmez ele
 adrini bil ' mri n  ey b 'l-heves
 Bir dem imi o g r anı bir nefes
 S d u ziy n  n yime d ny  amın
 am yir ise  b r  ye uhr  amın

2. 25. 3. Âşık Çelebi'de Şeyh³⁷⁵

Adı Sināndur. Diyār-ı Germiyānda 'ālemiyān-ı 'ālimiyāndur. Egerçi 'ulūmda ekşer fūnūna şümūli var imiş ammā hāşşaten fenn-i tıbbā küllī dūhūli var imiş 'ilm-i ekhālde hōd bir başireti var imiş ki dīde-i hilālden şuftreti ve 'aynū's-şemsden hūmreti ve ecfān-ı sehbāndan temeddūdi ve nāruñ gözinden hiddeti izāleye kādır degüldür dinmezdi. Bir nazār ile nergüsün çeşmünden yerkānı ve şem'ün dem'inün seylānı gider idi. Gōncenün ekhalinden nīş-i hāriyle kaşd-i feşad eylese gözine jāleden şu inmezdi ammā min 'acāyibi'l-hāl kendi remed-i dāyime mübtelā ve za'f-ı başar gözlerinde āşkār idi. Bir dükkānında her dāye devā ve her marāza şifā beyān idüp remed-dīdelere za'f-ı başar resīdelere kimine kuhl-i rūšenā ve kimine sürme-i cilā satup halk tūtyā gibi kapısurken bir zarīf bir aqçelik kuhl ister ol dağı bir aqçeluk kuhl bir kağıda şarar harīf bir aqçeluk dağı isteyüp alup yine eline virüp hāce hakīm üstādum cān için olsun bunuñla kendi gözlerüne 'ilāc eyle dir. Sultān Yıldırım oğlu Sultān Mehemmed bir marāz-ı müşkile mübtelā olur. Gidükçe vücūdında ol marāz-ı hā'il vücūdında ızdiyād u imtidād bulur şan'atında hāzık bir tabīb-i fā'ik taleb buyururlar Şeyhiyi bulup huzūr-ı sultāniye getirürler çün nabza el urur kārüre görür sebep-i marāz budur ki ihlāt-ı keşife-i muhtelif muhtelihtür. Bu marāzun 'ilācı bir ferağ-ı müfrıtdur ki bā'is-i inşirah ve sebep-i terevvüh ervāh ola dir. Fi'l-vākı' ol zemānlarda bir peyk-i ferruḥ-pey içeri girür bir kal'a ki dil-ber göñlin rām itmek gibi anı fetḥ itmek demürden hişar almak gibi düşvār imiş sühütle anuñ fetḥinün ve memālik-i mahrüseye zammınun haberin getirür. Fi'l-hāl mizāc-ı nāzikbār-ı pādīşāhī günden güne şihhat-pezīr olur vücūd-ı pūr-cūdı hilāl iken iktibās-ı envār-ı şihhatle on beş günde bedr-i münir olur Şeyhünün hazākatın görürler bahşiş ü 'aḫālar idüp Tokuzlar nām bir karyeyi timār virürler. Merḫūm Tokuzlara giderken eski şahibleri bu hālete düşerler yolın urup esbābını gāret idüp yoldaşlarınun onı onda bunuñla buda katl itmek için başına üşerler Şeyhī bī-çāre vü mecrūḥ u hastē vü nā-tüvān nīm-i mürde üftān u hizān pādīşāh işigine gelüp Hār-nāme risālesin nazm idüp hāli içinde derc eyler. Hār-nāme hikāyesinde ḫaşımlarına eşek ayagı geçüp ḫayli hüner ḫarc eyler ḫaşmını te'dīb iderler Şeyhünün kesrin cebr idüp yine esbāb u emvālin tertīb iderler ittifaḫ Sultān Mehemmed-i merḫūm fevt olup Sultān Murād pādīşāh-ı 'ālem olur. Şeyhī Hüsrev ü Şirīn nazmına şürü' idüp dibācesinde zikr itdūgi üzre tercemeye meşgūl olur didükçe meclis-i pādīşāhiye ithāf

³⁷⁵ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 253-254b

idüp 'izz-i huzür-ı sultânide maqbül olur. Kitābuñ müsvveddesi beyāza çıkmadın Şeyhünün matla'-ı 'ömri maқта'ına irer ve kaşıde-i hayātın şeyyad-ı ecel şu beytle 'abir eyler. Kitāb-ı mezkûrı hemşirezādesi olan Cemālî itmām itmişdür. Beyt:

Gelün ey bilü cāmın nüş idenler

Bu hikmet sözlerini güş idenler

Beyti ile āgāz-ı kelām itmişdür. El-hağ Şeyhî şu'ara-yı Rūmda a' lāmdan ve mālīkân-ı mülk-i kelāmdandır. Egerçi gazelleri dağı vardır ammā gazelinde meşnevîsindeki kudreti yokdur ve gazeliyle meşnevîsinün münāsebeti yokdur. Kitāb-ı mezkûr hod egerçi ekşer yiri tercemedür ammā be-her-hāl muhkem ü üstüvāre vü yek-dest ü hemvardur ol zemāna göre şi'rde bu zerāfet ü bu leţāfet çokdur. Egerçi Āhīnün Hüsrev ü Şīrini nāzük ve nağz u zarīfāne vü pür- mağz u pür-kārdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvārdur ve Ĥamdīnün Yūsuf u Züleyhāsı sāde vü küşāde ve Kemāl Paşazādenün Yūsuf u Züleyhāsı muşanna' u ma'nī-dār ve Ca'fer Çelebinün Heves-nāmesi belāgat-şi'ār ve Lāmi'inün meşneviyyātı sebük ü şīrīn ü selīs ü rengīndür Hüsrev ü Şīrīn-i Şeyhī dağı meşhūr-ı şehīr ü diyārdur şöhretinden ebyātı irād olinmadı ammā gazeliyyātındandır. Ġazel:

Māhest ne-mī-dānem ĥorşīd-i raht yā ne

Bu ayruluk odına cānum niçe bir yāne

Şad tīr resed ber-dil zān Türk-i kemān-ebīrū

Bu fitne ile çeşmün çün uyħudan uyāne

Velehū:

Gün yüzün mecmū'asından niçe kim defter düzer

Virür evrākın yile çün nüshasın ebter düzer

Cevherinden tozuñ üstād-ı şabbāğ-ı şabā

Lāleye la' līn küleh nesrīne tād-ı zer düzer

La'lüñi gülşende Şeyhī medħ iderken söz ile

Sāzına āvāzını bülbul ne şīrīn-ter düzer

2. 25. 4. Kınalızade Hasan Çelebi'de Şeyh³⁷⁶

Diyār-ı Germiyāndan ekşer 'ulūmda müşāreketi var 'ale'l-ḥuṣūṣ fenn-i tıbbda ḥayli ḥazākat ü mahāreti var idi ve keḥḥāllıḳda daḥı nām-dār-ı maḳbūl-i üli'l-ebsār ve manzūr-ı zevi'l-enzār iken “men a'cebe'l-aḥvāl a'meşe keḥḥāl” feḥvāsı üzre marāz-ı remede dāyimā mübtelā ve 'abher-i çeşminde za'f-ı başar zāhir ve peydā idi. Cümle-i ḥazākat ü mahāretinden ḥikāyet olunur ki Āl-i 'Osmāndan Sultān Meḥemmed ḥān bin Yıldırım ḥan bir marāz-ı hā'ile mübtelā olup cümle eḫḫbā 'ilāc ve devāsında 'āciz u ḳāşır maḳarr u maḳām-ı e'āzım u ekābir olan der-i devletinde ḥāzır bulunan ḥükemā ḥāyim ü ḥā'ir olup mezbūra mürāca'at olunduḳda teşḫiṣ-i marāz idüp 'ilācı bir feraḥ-ı müfriḫdur deyu kelām-ı şāfi ve ḫiḫāb-ı vāfi ile cevāb virür meger ol ešnāda pādşāh-ı sipihr-iḫtişāmuñ maḳşūd u merāmı dil-rübālar gönli gibi sengin bir ḳal'a-i metin ü ḥasīnūñ ḥaber-i fetḫi imiş. Ol ḥaber-i meserret-eşer sem'-i sultāna irişecek marāz-ı mezbūr mündefi' ve 'araḳ-ı elem bi'l-küllıye münḳaḫı' olur. Pādşāh daḥı cāyize Toḳuzlar nām bir ḳarye virüp mezbūr daḥı ḳarye-i mezbürenüñ zabḫına giderken eski zabıḫları yolın basup emvāl ü esbābını ḡāret itdükde mışra': acıyan ḥar meşeldür atı geçer mazmūnı üzre mezbūrlaruñ bu kār-ı ḳabāḫat-āşarı cān-ı şirinine kār idüp ol ḫüsrev-i zamāne bu bahāne ile Ḥarnāme risālesin nazm idüp ol ḡāret-gerlerden şikāyet itmişdür. Ol eyyāmda Sultān Meḥemmed diyār-ı 'uḳbāya ḫıram itdükde yine ḫüsrev-i rü-yı zemīn olan Murāduñ işāretiyle nazm-ı Ḥüsrev ü Şirine şürü' eylemiş idi. Lākin kitāb-ı belāgat-simātuñ maḫla'-ı ebyātından ḫurşid-i itmām zāhir olmadın ve ol ḫiḫāb-ı şirīn-maḳālūñ āftāb-ı vücūdı kemāl bulmadın nāzım-ı mezbūruñ mazm-ı 'ömri maḫḫa'-ı fenāda āḫir olup ḡamām-ı ḫimām-ı hilāl-i merāmı ḫācib ü sātir olduḳda hemşire-zādesi Cemālī kitāb-ı mezbūrı itmām itmişdür. El-ḫaḫḳ zamānesinde olan şu'arānuñ şeyḫi ve ser-dārı ve ol rüzḡārda bulunan büleḡānuñ nām-dār-ı pür-iṣṫihāridur. Meşnevīde nihāyetde ḳudreti vardur ḡazeliyyātı ile münāsebeti yoḳdur. Egerçi kitāb-ı mezbūr daḥı tercedemür ammā muḫkem ü üstüvār u yek-dest ü hem-vārdur. Çünki kitāb-ı mezbūr ḫalk arasında meşḫūr ve medā'ih u melāḫiri şaḫā'if-i ḳulüb-ı cumḫūrda mestürdur. Ḡazeliyyātı taḫrīr olundu. Bu şi'ir anuñdur:

Gül yüzüñ mecmū'asından niçe kim defter düzer

Virür evrāḫın yile çün nüshasın ister düzer

³⁷⁶ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 160b-161a

2. 25. 5. Şakāik Tercümesi'nde Şeyh³⁷⁷

Adı Sināndur ve miskat-i re'si Germiyāndandır. Zemān-ı şebāb u cevānī ve neḍāret-i nev-bāve-i 'ömr-i zindegānīde mazhar-ı feyz-i sermedī ya'nī Mevlānā Aḥmedīden ve sā'ir. 'ulemādan ta'allüm idüp cümleñüñ ifāzası sebebiyle mevārid-i fuyūzāt-ı Rabbāniyyeden mu'terif oldı. Ol 'asrda olan a'yān-ı 'ulemānuñ şafā-yı nazarlarıyla merdüm-i çeşm gibi ta'yyün buldı. Sīmā-i luṭf imā-i aḥvālinde āşār-ı rüşd ü necābet bulup Ḥācī Bayram Sulṭānuñ şeref-i ḥıdmetleriyle teşerrüf idüp ṭarīka-ı şūfiyyeyi taḥşil ü tekmil eyledi. Ba'dehū Kütāhiyye nām kaşabanuñ qurbında mevṭın-ı aşlīsinde teḳā'üd eyleyüp vefāt idinceye degin ol maḳāmdan müfāraḳat eylemedi. Āḥir 'ömrinde evc-i vücūddan ḥazīz-i 'ademe süḳūṭ u ḥübūṭ eyleyüp maḳām-ı ma'ḥūdda defn olındı. Mü'ellif-i Şakā'ik-i evvel-i ḥāvi-i ḥaḳāiküñ qabr-i şerīfini ziyāret eyleyüp üns-i 'azīme vāşıl olmuş imiş. Bu ma'nāyı bu maḳalde ifāza eyledi merḥūm-ı merḳūmuñ nevk-i ḥāme-i müşk-bārı bülbül-i gülistān-ı balāḡat ve kilik-i belāḡat āşārı 'andelib-i eḡşān-ı berā'et olmaḡın Türkī zebānla bāḡ-ı nazmda terennüm eyleyüp bī-şumār şī'ār-ı feşāḡat eş'ār işdār eyledi. Şī'ir:

Der-cān-ı bezmī ki şī'rī-i sākī-i meclis buved
Rāḥ-ı rüḥ-efzā çı bāşed şī'r-i rüḥ-efzā-yı vey
Lāf-ı ḥākānī zened der milk-i ma'nī zān ki hest
Germī-i bāzār-ı şems ez nūr-i ārā-yı vey

Aḳsām-ı şī'irden ḡazel vādīsinde mükemmel dīvān tertīb idüp bī-meşel kaşīdeler terkīb eyledi. Bu maṭla' anuñdur:

Gül yüzüñ mecmū'asında nice kim defter düzer
Virür evrāḳın yele çün nüşhasın ebter düzer
Ve bu maṭla'-ı ebyāt anuñ bir ḡazelindendür:
Māhest ne-mī-dānem ḥorşīd raḡt-ı yāne
Bu ayrulıḳ odına cānum nice bir yāne
Şad-tır resed ber-dil zān Türk-i kemān-ebrū
Bu fitne ile çeşmüñ çün uyḡusan uyana

Ve meşnevī semtinde Ḥüsrev ü Şīrīn kışşasını nazm idüp ol Ḥüsrev-i şu'arā-yı şīrīn-beyān mesāmi'-i mecāmi'-i 'ālemiyāna gūş-vāre taḳup ṭab'-ı daḳīki pervīne pervīzin aşmışdur. El-ḥaḳḳ nīrū-yı bāzū-yı belāḡatle oḳın atup yayın yaşmışdur.

³⁷⁷ Mecdī Efendi, a. g. e., s. 168-169

mü'ellif-i Şakā'ik kendünün üstadı mevlānā 'Alā'eddīn 'Alī 'Arabīden naql eyledi ki ol şu'arā zümresinün şeyhinün bāşıra-i başireti kühl-i dāniş ile mükeḥḥal idi. Lākin zāhir-i ḥâlde sīmāsı ḥār u ḥaḫīr olup şüret ü hey'eti saḫīm ü zemīm ve gözleri 'alīl ü kelīl idi. Ba'z-ı 'avārız sebebiyle ḥaste-çeşm olan kimesnelerün dīde-i remed-dīdelerine 'ilāc için bir kühl-i nāfi' iḥdāş eylemişidi ki a'yān-ı 'ālem ol kühl-i menāfi'ini görir idi. Şi'r:

'Ayn-ı nef' idi turduğunca o kuhl
Nazar ehline ḥaylī nāfi' idi
Şatılur oldı tūtiyā gibi kim
Remed-i çeşm-i ḥalkı dāfi' idi

Ol merd-i kāmīl-nazar u nākid başar bu kühl-i cilā-baḫşı ma'lūl olan erbāb-ı 'illete dirhem dirhem şaḫar idi az nesne ile ḥalkuñ gözlerini boyar idi. Maḫla':

Cilā vir çeşm-i cāna ḥāk-pā-yı dil-rübāyile
Şaḫın keḥḥāller gözlerün boyarlar tūtyāyile

Bir gün pīr-i felegūñ çeşm-i pūr-ḥūn u şafaḫ-günundan perde-i kuḫli şeb-i mūrtefi' olup nūr-ı 'ayn-ı āftāb ile rū-yı 'ālem münevver oldıḫda bir kāmīl-nazar ol kuḫl-fürüşuñ kuḫlinden bir aḫçe kuḫl alup kıymetini nazarında ḫodıḫtan soñra Mevlānā Şeyḫinün 'ayn-ı 'ibretle yüzine baḫup gözlerinde 'illet göricek (ve fī enfüsiküm efelā tubşirün) āyetinün feḫvāsını ifāde eyledi. Bu maḫalde mezkūruñ eline bir aḫçe daḫı virüp kendi kuḫliñüzden bu aḫçe ile kuḫl alup iktiḫāl eyleñüz ola ki mūrtefi' olup 'ayn-ı 'ināyetu'l-lāh ile manzūr olasuz deyu laḫife şüretinden ser-zeniş eyledi. Kıt'a:

Ey ki dāniş be-merdüm āmūzī
Ānçi güyī be-ḥalk ḫod be-beniviş
'Ayb-ı ḫod-rā 'ilāc mī-nekonī
Bārī ez 'ayb-ı dīgerān ḫāmūş

Mevlānā Şeyḫī ol şaḫş-ı şāḫib-nazara envā'-ı istiḫsān idüp āḫir 'ömrine degin bu laḫifeyi yād eyledükçe kemāl-i ḫaḫzından ḫande ider idi. Nevvere Allāḫü mażci' ah.

2. 25. 6. Menākıb-ı Akşemseddin'de Şeyh³⁷⁸

Rivāyet olunur ki Akşemseddin bir nice şüfiler ile halvetde oturur iken nā-gāh āferin Germiyān Türki didi ve yine süküt eyledi. Halvetden çıkdıktan sonra şeyh hoş-ḥātır olduğu zamānda olanların biri şeyhuñ āferin Germiyān Türki didüğinden su'āl eyledi. Şeyh cevāb virüp 'ālem-i sülükda merātib-i 'anāşırdan merātib-i eflāke 'urūc itdüm dördüncü āsmāna çıkdum anda melā'ikeye emr olmuş bu beyti oқırlar:

Ey kemāl-i kudretüñ nefhinde 'ālem bir nefes

Ve'y celāl-i 'izzetiñ baħrinde dünyā keff ü ħar

Bu beyti ne oқursız didüm eyitdiler meger Germiyān ilinde Şeyhī dirler bir şā'ir vardur bu beyti ol söyledi Allāh te'ālāya hoş geldi bize buyurdı bu beyti tesbīh eyledik.

2. 26. KAYNAKLARDA ŞEYHOĞLU

2. 26. 1. Sehī Bey'de Şeyhoğlu³⁷⁹

Merḥūm Şeyhīnün birāder-zādesidür. Germiyānoğlınuñ ḥuzūrında nişancılık ve defter-dārlik ḥızmetin iderdi. Tertīb üzre 'ulūmı görmüş fāzıl u kāmil taşavvufa māyil kimesnedür. Çok eş'ārı ve mev'ıza üslūbunda vāfir ḳaşīdeleri var ve işbu ebyāt anuñ mev'ıza tarzında vāқи' olan rā'ıyye adlı ḳaşīdesindendür:

Çün gönüldür ḥazīne-i esrār

Ṭaleb it ol ḥazīneyi iy yār

Sīneñi rüşen eyle yoқlukdan

Ki saña rüşen ola her ne ki var

Devlet iklīmine 'azīmet için

Himmet atına fikri yele süvār

Yār idin i' tıḳādıñ u fikriñ

Ki yoluñdan irmeye deyyār

Niçe bir hezl ü niçe bir köñgil

Niçe bir lehv niçe lu' b u ḳumār

Niçe bir sāz u niçe bir āvāz

Niçe bir ır u niçe bir eş'ār

³⁷⁸ Enisī, Menakıb-ı Akşemseddin, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nu. 4690, s. 16-17

³⁷⁹ Sehī Bey, a. g. e., s. 175-177

Nice her sâ' at esrük ü bengî
 Niçe her lahza dünük ü humâr
 Her dem âşüfte her zamân bî-ğod
 Her gice mürde her seher murdâr
 'Älem içinde bu ise dirlik
 Ölmek andan saña yeg ola hezâr

Ve meşnevîye çok küşîş itmişdür merhûm Sulţân Yıldırım Bayezîd Hân adına Hürşîd ü Ferağşâd adlı kitabı nazm itdi içinde niçe ma'ânî-i bedî' ve leţâ'ifi menî' cem' eyleyüp yazup beyân ve a'yân eylemiş kitabı her vechile mağbûl ü mergûb ve eş'arı her vechile garrâ mağbûbdur Mevlânâ Şeyhînüñ vefâtından soñra Hüsrev ü Şîrîni itmâma yetişdürüp beyâza bu çıkarmışdur Şeyhî sözlerinden fark olmaz hağğa'l-inşâf.

2. 27. KAYNAKLARDA VUSÛLÎ

2. 27. 1. Kınalızade Hasan Çelebi'de Vusûlî³⁸⁰

Nâmı Hamzadur kâr-bân-ı dil ü cânı memâlik-i cihândan bilâd-ı Germiyândan leţâfet-i âb u hevâ ile memdûh u mağmûd ve kaçaba-i hüsn ü bahâsı şühûd-ı 'adûl ile meşhûr ve meşhûd olan kaçaba-i Şühûddan dâhil-i şehri vücûd olmuşdur. Tarîk-i 'ilme sülûk idüp zât-ı me'âlî-şümûli Mevlânâ-i a'zam câmi'ü'l-fürû' ve'l-'uşûl nâzımu'l-ma'kül Mevlânâ Tâcü'd-dîn Efendi hıdmetine vüşûl bulduğda cenâb-ı 'âlîlerinde mer'î ve mağbûl olup hıdmet-i 'aliyyelerinden mülâzim olmağla vâşıl-ı me'mûl ü mes'ûl olmuş idi. Halâ Kâdî Medresesinde mutaşarrıf-ı hıdmet-i tadrîs olmağla binâ-yı şarâ-yı kemâlini te'sîs üzredür. 'Arşa-gâh-ı ma'ârif ü kemâlâtüñ merd-i meydânı ve meydân-ı mürüvvet ü fütüvvetüñ fâris ü pehlevânıdur meydân-ı muhâbbetde dostı yolında baş virür müşkilât-ı umûrda mu'zîlât-ı cumhûrda olunur kâdir oldukça her kesüñ meşâlih u mühimmâtına bulunur şadâkat-şî'âr bir zât-ı sûtüde-etvârdur bu fennde dağı gâyetde iktidârı vardır bu mecelleye tağrîr olunmağ için bu eş'âr-ı belâgat-şî'ârı ihtiyâr itmişlerdür. Şî'ir:

Yüz sürüğ ayagaña ağlasa bu dîde-i ter
 Ter düşer gözlerüme hâk-i rehûñ ey gül-i ter

³⁸⁰ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 320b

Şāh-rāhuḅda ele girse ayāguḅ tozı
 Kūhl iderdi gözine zümre-i erbāb-ı naẓar
 Şaḅın eşkim seni zencire çeker serviye mişāl
 Qāmet-i yāra ulaşama yūri var ey ‘ar‘ ar
 Hūblar içre gönül bir ser-tırāşa egdi baş
 Mā-sivā-yı ‘aşkı başdan eyledi bir ser-tırāş

2. 27. 2. Şakāik Tercümesi’nde Vusūlī³⁸¹

Vilāyet-i Germiyān’da meşhūd dimekle ma’hūd olan kasabadan pertev-endāz-ı ‘ālem-i şuhūd olup ser-çeşme-i fezāil-i efāzılla vürüd u şühūd-ı ‘adül ile isbāt-ı vücūd eyledükde sadr-ı ālī-kadr ‘İvaz Efendi āstānesine intisāb ve şeref-i mülāzemetlerinden ihrāz-ı nisāb itmiş idi. Tarīk-i ‘ilmde menāzil-peymā ve pey-der-pey merāhil-i pest ü bālā olarak kırk akçe medreseden ma‘zül iken tokuz yüz toksan beş hüdūdunda elli akçe ile Hammāmiye dimekle ma‘rūf Qādī Hüsām müderrisi olmuş idi. Toksan yedi şa‘bānında ‘azl olunup medresesi Qoca ‘Aceme virildi tokuz yüz toksan sekiz zi‘l-ka‘desinde Zeyne‘l-‘ābidīn Efendi yirine Burusa Sultāniyyesi ‘ināyet olındı. Bin iki Şevvālinde Şucā‘ Efendi yirine Şaḅna geldi. Birkaç günden sonra Molla Maḅsūd yirine Āmid kazāsına nā‘il ve ümīd-i aḅsā ve menzil-i maḅşūda vāşıl olmuş idi. Bin üç Cemādi‘l-āhiresinde Kāmizāde yirine Erzurūm kazāsına naḅl olunmuş iken sene-i mezbūre Şevvālinde Hamza-i şandalī-nişīn bedeni sīr-kāf-ı ‘ademe revān ve şahīfe-i ‘ālemde elf-i kāmēti gamze-i ser-pençe-i ecelden hemze gibi bī-cān oldı. Maḅşīb-ı maḅlūl-i ma‘rifet Efendinün ‘aḅd-kerden-i iclāli ḅilındı. Mevlānā-yı mezbūr ‘ilm ü ma‘rifetle meşhūr şāhib-kırān-ı faẓl ü hüner tīḅ-i Daḅḅāk-ḅab‘ mū-şikāf-ı pūr- cevher Vusūlī maḅlaşı ile eş‘ārı vāşıl-ı rütbe-i ḅabūl-i bedī‘-i semāvāt-kerd müfekkiresi müsellemler-i ‘ulemā-i fuḅūldür. Şi‘ri tezkirelerde mezkūr ve efvāh-ı nāsda mezkūrdur.

³⁸¹ Mecdī Efendi, a. g. e., s. 393

2. 28. KAYNAKLARDA YETİMİ

2. 28. 1. Kınalızade Hasan Çelebi'de Yetimî³⁸²

Vilâyet-i Germiyândan Seydî Gâzî hânkâhında olan budalânun yetimi ve hânkâh-ı cihânda ser ü pâ-bürehne yürüyen abdallarun bî-ııavf u bîmi idi. tab' inun bu fende irâd olınan kelimât-ı âb-dârından rüsen ve âşikârdur. Bu bir iki eş'âr şâ'ir-i mezbûrun güftârındandır. Şi'ir:

Gün yüyün görmek diler meh-tâb ııuramaz ııigzinür
 Hâk-pâyuñ öpmek ister âb ııuramaz ııigzinür
 Şeb-ııerâğ-ı hüsüne pervâne olmuşdur ııamer
 Şevkıün ile mihr-i 'âlem-tâb ııuramaz ııigzinür
 Pâsbânundur meger seyyâreler eflâkde
 Giceler tâ şubha dek bîhâb ııuramaz ııigzinür
 Mâ-cerâ-yı 'ışık için derd-i derünüm gökmege
 Cû-yı eşkümden yaña dolâb ııuramaz ııigzinür
 Ey Yetimî gözüñ aç cân murgın itdirdün şikâr
 İşbu ııarh olmuşdur 'uqâb ııuramaz ııigzinür

³⁸² Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 328b

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAYNAKLARIN ŞÂİRLERİ DEĞERLENDİRMELERİ

3. 1. SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUM BAKIMINDAN DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışmada Kütahyalı şâirler tanıtılırken öncelikle XVI. yüzyıl kaynakları baz alınmıştır. Kaynakların eksik olduğu yerlerde çeşitli akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Kaynaklar şâirleri tanıtırken onlar hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Sosyal mevki, sanat gücü, edebî kültür ve gelenekte sahip oldukları yer bakımından şairlerin değerlendirilmesi onların toplumda edindikleri yeri anlamamıza yardımcı olacaktır. XVI. yüzyıla kadar yaşamış şâirlerin toplumda edindiği yeri anlamak ve birer edebiyat eleştirmeni diyebileceğimiz tezkirecilerin onlara bakış açısının ortaya çıkması bakımından onların değerlendirmelerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kaynakların her şâire aynı derecede yer vermemesi sağlıklı değerlendirmeler yapmayı güçleştirmektedir. Kaynaklarda Abdullâh-ı Îlâhî, Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi şâirlere daha çok yer verilirken Yetimî, Vusûlî, Cebrî, Reyî gibi şâirlere daha az yer verilmiştir.

Sosyal ve kültürel durum bakımından değerlendirmelerde, şâirlerin nerelerde öğrenim görüp yetiştiklerini, ilmi seviyelerinin ne durumda olduğunu meslekleri, mevkileri ve geçim durumları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu tip değerlendirmelerin amacı şâirlerin toplumdaki yerlerini göstermektir. Ama daha önce de değinildiği gibi tezkireciler, tarihî kayıtlara aykırı bilgiler verebilmekte, birbirleriyle çelişen değerlendirmeler yapabilmektedirler. Bundan dolayı tam olarak sıhhatli bir değerlendirme yapmak da zor olmaktadır.³⁸³

3. 1. 1. Öğrenim ve Yetişme İle İlgili Değerlendirmeler

Kaynaklarımızın bilgi vermekte hassasiyet gösterdikleri en temel konulardan biri de şâirlerin tahsil hayatı ve yetişme şartlarıdır. Şâirlerin kaynaklarda çok kısa olarak tanıtılması da düşünüldüğünde bu konuda verilen bilgiler çok muğlak kalmaktadır. Ancak kaynaklar, öğrenim ve yetişme durumu hakkında kısa da olsa bilgi vermektedirler. Kaynakların tahsil hayatı ile ilgili olarak verdiği bilgiler şâirlerin hangi ilimleri tahsil ettiğini, nerede tahsil gördüğünü, tahsil sonucunda hangi mesleği yaptığını ve düzenli bir eğitim görüp görmediği gibi konuları içermektedir. Kaynakların

³⁸³ Tolasa Harun, *Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre XVI. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 62

her şâir hakkında bunun gibi değerlendirmeler yaptığını söyleyemeyiz. Ancak hakkında değerlendirme yapılan şâirler hakkında nakil yapmak mümkündür.

Abdullâh-ı İlâhî hakkında Latîfî'nin ve Âşık Çelebi'nin tezkirelerinde, Hoca Sâdeddin Efendi'nin tarihinde, Lâmiî Çelebi'nin Nefehâtü'l-üns Tercümesinde ve Mecdî'nin Şakâik tercümesinde değerlendirmeler mevcuttur. Bütün bu kaynaklar İlâhî'nin yetişmesi ile ilgili değerlendirmeler yapmışlardır. Bunlara göre İlâhî, öncelikle İstanbul'da Zeyrek Camii medrese iken zahirî ilimleri tahsil etmiş daha sonra gönlünde ortaya çıkan şevkten dolayı tahsil için Acem diyarına gitmiş burada tasavvuf ilimlerini tahsil etmiştir. Ayrıca İlâhî, Acem vilayetinde Molla Câmî, Abdurrahman Tûsî gibi önemli mutasavvıflarla da görüşerek yetişmesinde onlardan yararlanmışır.³⁸⁴ Genel olarak İlâhî ile ilgili değerlendirmelerde ilim için yapılan yolculuk düşüncesi verilmektedir. Böyle bir durum Şeyhî ve Ahmedî içinde geçerlidir.

Kaynakların Türk edebiyatının en önemli şâirlerden biri olan Ahmedî'nin yetişmesi ve eğitimi ile ilgili değerlendirmeler yaptığını görüyoruz. Ahmedî, kaynaklarda en çok adı anılan şâirlerden biridir. Ona verilen öneme binaen çeşitli kaynaklarda yer almış ve hayatının değişik safhalarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlardan biri de Ahmedî'nin de İlâhî gibi ilim öğrenmek için yolculuk yapması yani Mısır'a gitmesidir. Taşköprülüzâde İsmüddin Şakâik'te Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde ve Gelibolulu Âlî Kühü'l-ahbâr'da bildirdiğine göre Ahmedî, Molla Fenarî ve Hacı Paşa gibi bilgin kişilerle birlikte Mısırda eğitim görmüştür.³⁸⁵ Bu bilginin tarihi gerçeklerle çeliştiğini ve doğru olamayacağını Ahmedî'ye ayrılan bölümde anlatmıştık. Ancak Ahmedî, zamanının yaygın olan adetine göre Mısır'a tahsil için gitmiş olmalıdır.

Sehî Bey, Latîfî, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Âlî'nin eserlerinde kaydedilmiş olan Ahmed-i Dâî'nin yetişmesi hakkında her hangi bir bilgi verilmemektedir. Ancak kadılık yaptığı, ve yirmiye yakın manzum ve mensur eseri telif ve tercüme ettiği düşünülürse Ahmed-i Dâî'nin iyi bir tahsil gördüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz.

³⁸⁴ Latîfî, a. g. e., v. 19b; Âşık Çelebi, a. g. e., v. 35b; Mehmed Mecdî Efendi; a. g. e., s. 262; Hoca Sâdeddin Efendi, a. g. e., v. 238a

³⁸⁵ Mecdî Efendi, a. g. e., s. 70; Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 48a; Âlî, a. g. e., v. 91a

Ahmed-i Dâî'de olduğu gibi kaynaklar Azmî, Cebri, Cenâbî ve Cemâlî'nin yetişmesi ile ilgili bir değerlendirme yapmamaktadırlar. Ancak Cemâlî hakkında yapılan araştırmalara göre Cemâlî'nin dayısı Şeyhî'nin yanında yetiştiği ortaya çıkmıştır.³⁸⁶

Firâkî'den bahseden kaynaklardan Âşık Çelebi'nin ve Hasan Çelebi'nin tezkirelerinde onun yetişmesi ile ilgili değerlendirmelere rastlamaktayız. Hasan Çelebi Firâkî'nin önce zahirî ilimleri sonra da tasavvuf ilmini öğrenmesini şu cümlelerle anlatmaktadır: "tarîk-i ilme sülûk idüp bu tarîki itmâma şevk üzre iken kâid-i takdîr abâsı tarîkine sevk eylemişdi. Niçe müddet pâ-yı hevesi dâmen-i vahdete çekmiş ve tohm-ı ferâgat u inzivâyı zemîn-i ferâgat u kanâata egmiş idi."³⁸⁷ Âşık Çelebi de Firâkî'nin uzun zaman ilim yolunda yürüdüğünü ve daha sonra Sahn-ı Semâniye medreselerinde hoca olduğunu söylemiştir.³⁸⁸

Hamzavî, XVI. yüzyıl kaynaklarından Âlî'nin Kühü'l-ahbâr adlı tarihinin tezkire kısmında kaydedilmiştir. Ancak bu kaynakta onun yetişmesi ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. İzârî'nin yetişmesi hakkında da kaynaklarda bir kayda rastlamamakla birlikte onun Semaniye medreselerinde müderris olması ve zamanın alimlerinden Molla Lutfî ile çekişmelerini kaydeden kaynaklara bakarsak onun iyi bir tahsil gördüğünü söyleyebiliriz.³⁸⁹ Sadece Ahdî'nin tezkiresinde kaydedilmiş olan İydî'nin yetişmesi ve tahsili ile ilgili olarak adı geçen eserde bu şâirin âlim olduğu belirtildiğine göre bu da zamanın adetlerine göre eğitim görmüş olmalıdır.³⁹⁰ Kabûlî'nin mülazim olduğu ve ilim yolunda yürüdüğü belirtildiğine göre onun da tahsil görmüş olması gerekir.³⁹¹ Kemal Halvetî de Kütahya'da şeyhlik yapan bir zat olduğuna göre onun da dini ilimleri tahsil etmiş olmalıdır.³⁹² Minnetî'nin yetişme şartları ile ilgili ise kaynaklarda ilim tahsil etmek için diyar diyar dolaştığını ve sonunda İstanbul'da karar kıldığını öğreniyoruz.³⁹³ Muîdî, XVI. yüzyıl kaynaklarından Beyânî Tezkiresi'nde kaydedilmiştir. Onun yetişmesi ile ilgili bir kayıt olmamakla birlikte İslam miras hukukundan bir eseri nazımla tercüme ettiği söylenmesinden dolayı da Muîdî'nin tahsil gördüğünü

³⁸⁶ Derdiyok, a. g. e., s. 3.

³⁸⁷ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 327a

³⁸⁸ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 187a

³⁸⁹ Sehî Bey, a. g. e., s. 148-149; Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 187a; Beyanî, a. g. e., v. 58b; Hoca Sadettin Efendi, a. g. e., s. 216; Mecdî Efendi, a. g. e., s. 300-301.

³⁹⁰ Solmaz, a. g. t., s. 508-509.

³⁹¹ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 240a

³⁹² Latîfî, a. g. e., v. 129b

³⁹³ Ahdî, a. g. e., v. 186a

söyleyebiliriz.³⁹⁴ Re'yi hakkında ise Gelibolulu Âli, ilim taifesindedir demektedir. Bundan ötürü Reyî'nin de tahsilli şâirlerimizden olduğunu söyleyebiliriz.³⁹⁵ Sâatî'ye gelince; onun da şehir şehir dolaşarak vaaz ettiğini biliyoruz. Vaaz eden kimselerinde de haliyle bir eğitimden geçmeleri ve icazet almaları gerekmektedir.³⁹⁶ Subhî, Şeyhî'nin oğludur ve zamanının ilimlerini tahsil etmiş bir şâirdir. Kadılık yaptığını da düşünecek olursak onun toplumdaki yerinin anlaşılması kolaylaşacaktır.³⁹⁷ Sirâcî hakkında ise Âşık Çelebi, ilim ve tahsil yolunda büyük bir derinliği olduğunu, çeşitli şiir dallarına kafiye ve aruz ilmine çok çalıştığını belirtmiştir.³⁹⁸ Şeyhî, kaynaklarda en çok yer alan şâirlerden biridir. Şeyhî'nin yetişmesi konusunda Sehî Bey, onun Şerif Cürçânî ile beraber ilim tahsil ettiğini, tıp ve hikmet alanında çok bilgili olduğunu ifade etmektedir.³⁹⁹ Latîfî'nin eserinde Şeyhî'nin tahsiline değinilmiştir. Bu eserde Şeyhî'nin hem zahir hem de batın ilimlerini tahsil ettiğini özellikle tıp bilminde ilerlediğini ve Hacı Bayram Veli'ye halife olduğu yazılmıştır.⁴⁰⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi de Şeyhî'nin değişik ilimlerle iştigal etmesine karşın tıp ilminde çok ilerlediğini ve göz hastalıklarını tedavi ettiğini belirtmektedir.⁴⁰¹ Şeyhî'den bahseden diğer kaynaklar da onun özellikle tıp bilminde ilerlediğini söylemişlerdir.

Şeyhoğlu'nun kaynaklarda Cemâlî ile karıştırılmasından dolayı kaynaklara bakarak sıhhatli bir değerlendirme yapmak zordur. Ancak Germiyanoglu'nun sarayında defterdar ve nişancı olduğunu ve Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ gibi çeviri bir eseri olduğunu bildiğimiz Şeyhoğlu'nun tahsilli bir kimse olduğunu söyleyebiliriz. Kütahyalı Vusûlî Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nde kaydedilmiştir. Hasan Çelebi, Vusûlî'nin müderrislik ve kadılık yaptığını belirttiğine göre bu da iyi bir tahsil görmüş olmalıdır.⁴⁰²

Sonuç olarak XVI. yüzyıl kaynaklarında adı anılan Kütahyalı şâirlerin tamamına yakını iyi bir tahsil görmüştür. Kaynakların tahsil görmüş şâirlere yer verdiği de iddia edilebilir. Kuşkusuz o zaman bugünkü âşıklar gibi şiir söyleyen ozanlar da mevcuttu ancak kaynaklar, bu kişilerin şiirlerini takdir etmedikleri gibi onları

³⁹⁴ Beyanî, a. g. e., v. 99a

³⁹⁵ Âli, a. g. e., v. 388a

³⁹⁶ Sungurhan, a. g. t., 1996, s. 65.

³⁹⁷ Sehî Bey, a. g. e., s. 235.

³⁹⁸ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 192a

³⁹⁹ Sehî Bey, a. g. e., s. 169.

⁴⁰⁰ Latîfî, a. g. e., v. 88b-90a

⁴⁰¹ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 161a

⁴⁰² Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 320b

eleştirmektedirler. Mesela Âlî'nin tarihinde Germiyanoglu II. -Yakup Bey'in bu tür şâirlere değer verdiği belirtilmekte ve bu durum tenkit edilmektedir.⁴⁰³ Ancak o tür şâirlerde yazılı kültür anlayışı gelişmediği için ve ortaya konan eserler yazıya geçirilmediği için, söylenen şiirler anlık olmakta ve o tip şâirler hakkında bugün bir şey bilememekteyiz.

3. 1. 2. İlmi Durum ve Seviye İle İlgili Değerlendirmeler

Kaynakların göze çarpan en belirgin hususlarından biri de şâirlerin ilim durumlarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmalarıdır. Bu tür değerlendirmelerden kaynakların tanıttığı şâirlerin hangi ilimleri tahsil ettiğini ve ne durumda olduklarını öğreniyoruz. Bu tür değerlendirmeler daha çok tanınan ve çeşitli kaynaklarda yer alan şâirlerde görülür. Bu tür değerlendirmelerde zâhir ilmi, bâtın ilmi, ilim, fen gibi terimlerin çokça kullanıldığı görülür.

Bu tür değerlendirmeler yapılan en önemli şâirlerden biri İlâhîdir. Kaynaklar onun ilk zamanlar zahir ilimlerini öğrendiğini daha sonra da tasavvuf bilgisini tahsil edip bu yolda ilerlediğini, Anadolu ve Rumeli'de bu ilmi sayesinde çok tanındığını belirtirler.⁴⁰⁴ İlmi durumla ilgili ilgi çekici bir değerlendirme de Ahmedî hakkında yapılmıştır. Buna göre Ahmedî, Âlî'nin tabiriyle ulûm-ı külliyyeden ferâgat edip fûnûn-ı cüziyyeye yönelmiştir. Yani tasavvuf bilgisi yerine edebiyatla uğraşmayı tercih etmiştir.⁴⁰⁵ Firakî Kütahya'da bulunan bir şeyhin oğludur. Önce zâhir ilimlerini tahsil ettikten sonra kader onu babasının yoluna sevk etmiştir. Daha sonra tasavvuf ilmini tahsil etmiştir. Fakat vaizlikle meşhur olmasından dolayı tasavvufla fazla işgal etmediği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶

Bu tür ilgi çekici değerlendirmelerden birini Hasan Çelebi'nin tezkiresinde Şeyhî değerlendirilirken görüyoruz. Bu eserde Şeyhî'nin bir çok ilimde söz sahibi olduğu ancak özellikle tıp biliminde çok mahareti olduğu beyan edilmektedir.⁴⁰⁷ Ayrıca Şeyhî için Latîfî Tezkiresi'nde Hacı Bayram Velî'ye halife olduğu fakat onun irşat yolunu seçmediği söylenmiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Âlî, a. g. e., v. 134b

⁴⁰⁴ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 35b; Mehmed Mecdî Efendi; a. g. e., s. 262

⁴⁰⁵ Âlî, a. g. e., v. 91a

⁴⁰⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi, a. g. e., v. 226b.

⁴⁰⁷ a. g. e.,

⁴⁰⁸ Latîfî, a. g. e., v. 88b-91a

3. 1. 3. Meslek, Sosyal Mevki ve Geçim Durumu ile İlgili

Değerlendirmeler

Bu tür değerlendirmeler sayesinde şâirlerin daha çok hangi sınıflardan çıktığını tespit etmek mümkün olmaktadır. Kaynaklar, şâirleri tanıtırken şairlerin yaptıkları mesleği, kime intisap ettiklerini, kimlerin desteğini gördüğünü de söylerler.

Latîfî, Âşık Çelebi, Mecdî, Hoca Sâdeddin Efendi ve Lâmiî Çelebi gibi kaynaklar Abdullah İlahî'nin tasavvuf eğitimini tamamladıktan sonra Simav, İstanbul ve Vardar Yenicesi'nde şeyhliği bir meslek olarak kabul edersek şeyhlik yaptığını belirtmektedirler.⁴⁰⁹

Kaynaklar Ahmedî'nin mesleği ile ilgili bir değerlendirme yapmamışlardır. Ancak Âlî, meşhur bir tıp kitabı olan Şifayı Türkçe nazm ile söylediğine göre onun tıpla ilgisi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca onun Emir Süleyman'ın musahipliğini yaptığını da biliyoruz.⁴¹⁰ Ahmedî'nin ömrünün büyük bir kısmında Germiyanolu Süleyman Şâh, Emir Süleyman gibi zamanın ileri gelenlerine yakın olduğundan en azından bu zamanlarda bir geçim derdi olmadığını söyleyebiliriz. Ahmed-i Dâî'den bahseden kaynaklardan Sehî Bey ve Âlî, onun kadılıkla meşgul olduğunu söylüyorlar.⁴¹¹ Kınalızâde Hasan Çelebi ve Ahdî'nin eserlerinde kaydedilmiş olan Azmî ile ilgili olarak onun tımar sahibi bir kişi olduğunu biliyoruz.⁴¹² Kaynaklarda Şeyoğlu Mustafa ile karıştırılmış olan Cemâlî'nin mesleği ile ilgili olarak her hangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

İzârî'nin kardeşi olan Cenâbî'nin de tımar ehli olmasının dışında askerlikle uğraştığını biliyoruz.⁴¹³ Firakî'den bahseden kaynakların büyük bir kısmı onun mesleğine değinmişlerdir. Fırakî'nin Kütahya'da vaizlik yaptığını söyleyen kaynaklar onun vaaz etmeye çıktığında hoşlanmadığı kimseleri vaaz esnada allegorik olarak eleştirdiğini kaydetmişlerdir.⁴¹⁴ Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî sadece Âlî'nin tarih kitabında kaydedilmiştir. Onun geçim durumu ile ilgili olarak adı geçen eserde her hangi bir kayır bulunmamaktadır. Harîmî de babası Rahîmî gibi zeamet erbabındandır

⁴⁰⁹ Latîfî, a. g. e., v. 19a; Âşık Çelebi, a. g. e., v. 35b; Mehmed Mecdî Efendi; a. g. e., s. 262; Hoca Sâdeddin Efendi, a. g. e., s. 195; Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Nefehâtü'l-üns*, İstanbul, 1270, s. 460-465

⁴¹⁰ Âlî, a. g. e., v. 92a

⁴¹¹ Sehî Bey, a. g. e., s. 177; Âlî, a. g. e., v. 92a

⁴¹² Ahdî, a. g. e., v. 151a; Sungurhan, a. g. t., 1999, s. 655.

⁴¹³ Hasan Çelebi, a. g. e., v. 81b.

⁴¹⁴ Latîfî, a. g. e., 115b; Âşık Çelebi a. g. e., v. 187a; Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 226b

onun aynı zamanda orduda çavuşluk yaptığını da biliyoruz.⁴¹⁵ Hasbî'yi tanıtan kaynaklardan hiç biri onun mesleği hakkında her hangi bir değerlendirme yapmamışlardır. Ancak Hasbî'nin kardeşi Keşfi'yi tanıtan kaynaklar Keşfi'nin mesleğini anlatırken Hasbî'nin de kardeşi Keşfi gibi camide buhurculuk yaptığını söylemektedirler.⁴¹⁶ Fakat uzun bir süre hapiste kalan Habsî'nin çok da uzun süreli meslek icra ettiğini söyleyemeyiz. Şeyhî'nin kız kardeşinin oğlu olan İzârî'den bahseden bütün kaynaklar onun Sahn medreselerinde müderris olduğunda ittifak ederler.⁴¹⁷ İydi'nin Kütahya'da bulunan tekkelerden birinde bir derviş olduğundan onun bir iş edinmiş olduğunu söylemek zordur.⁴¹⁸ Kabûlî de önce tahsil gördükten sonra Mısırda kadılık yapmış ve buradan dönerken vefat etmiştir.⁴¹⁹ Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Kalenderî de müderrislik yapmıştır.⁴²⁰ Tasavvufi yönüyle tanınan Kemal Halvetî, Kütahya'da bulunan Halvetî zaviyelerinden birinde şeyhlik yapmıştır.⁴²¹ Gedizli şâir Keşfi de İstanbul'da Bayezid Camii'nde buhurculuk yapmıştır.⁴²² Gülşen-i Şuarâ'nın kaydına göre Minnetî'nin Lahsa Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya intisap ederek geçimini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.⁴²³ Muidî'nin hangi meslekle iştigal ettiğini belirtmeyen kaynaklar onun İslam miras hukukundan bir kitabı tercüme ettiğini söylediklerine⁴²⁴ göre adı anılan şâirin müderris, kadı yada vaizlik gibi bir işle uğraştığını söyleyebiliriz. Ahdî'nin belirttiğine göre Rahîmî, de alay beyliği yapmış ve zeamete sahip bir şâirdir.⁴²⁵ Kütahyalı başka bir şâir olan Re'yi'nin de II. Selim'in askerleri arasındaki sipahilerden olduğunu biliyoruz.⁴²⁶ Sâatî de şehir şehir dolaşarak halka vaaz ederek geçimini sağlayan bir vaizdir.⁴²⁷ Sirâcî'nin hangi mesleği yaptığı, onu kaydeden tek kaynak olan Âşık Çelebi'nin tezkiresinde belirtilmemiştir. Ancak ilim yolunda yürüdüğü belirtildiğine göre bu şâirin de müderrislik, vaizlik, kadılık gibi

⁴¹⁵ Ahdî, a. g. e., v. 76a

⁴¹⁶ Âlî, a. g. e., v. 260a

⁴¹⁷ Sehî Bey, a. g. e., s. 148-149; Sungurhan, a. g. t., 1999, s. 642-643; Sungurhan, a. g. t., 1996, s. 97; Hoca Sadettin Efendi, a. g. e., s. 216; Mecdî Efendi, a. g. e., s. 300-301.

⁴¹⁸ Solmaz, a. g. t., 509

⁴¹⁹ İskender Pala, a. g. m., s. 196

⁴²⁰ Güner, a. g. e., s. 192

⁴²¹ Latîfî, a. g. e., v. 129b

⁴²² Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., 248b

⁴²³ Ahdî, a. g. e., v. 186b

⁴²⁴ Sungurhan, a. g. t., 1996, s. 156

⁴²⁵ Solmaz, a. g. t., s. 404

⁴²⁶ Aşık Çelebi, a. g. e., v. 229b

⁴²⁷ Sungurhan, a. g. t., 1996, s. 65

mesleklerden birini icra etmiş olabileceği tahmin edilebilir.⁴²⁸ Şeyhî'nin oğlu olan Subhî de Gelibolu, Sofya, Kütahya, Âmid ve Galata'da kadılık yapmış bir şâirdir.⁴²⁹ Şeyhî'den bahseden bütün kaynaklar onun tıp biliminde çok mahareti olduğunu söylerler. Bütün kaynakların Şeyhî'nin bu yönüne değinmesi de onun tıptaki şöhretinin bir göstergesidir. Ayrıca bütün kaynaklar Şeyhî'nin özellikle göz hastalıklarını tedavi etmede başarılı olduğunu ancak şâirin cimriliğinden dolayı kendi hastalığını tedavi etme yoluna gitmediğini söylerler. Kaynaklar Şeyhî'nin Çelebi Mehmet'in Ankara yakınlarında hastalanmasıyla onu tedavi etmek için padişâhın yanına geldiğini hastalığını teşhis edip padişâhın sevindirici, ferahlatıcı bir haber alması durumunda iyileşeceğini belirtmişlerdir. Nitekim padişâha uzun süredir alınamayan kalenin alındığı haberi gelince padişâhın iyileştiği ifade edilmiştir.⁴³⁰ Anadolu'da gelişen Türk edebiyatını ilk temsilcilerinden biri olan Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa'nın Germiyanoglu Süleyman Şâh'ın sarayında defterdarlık ve nişancılık yaptığı bilinmektedir.⁴³¹ Diğer bir şâir olan Vusûlî de Kadı Hüsam Medresesi'nde, Bursa'da ve Sahn medreslerinde müderrislik yapmıştır.⁴³² Yetimî de Kütahya'da bulunan tekkelerden birinde dervişlerden biridir. Yetimî hakkında kaynaklarda çok fazla bir malumat bulunmamaktadır. Ancak o zaman dervişlerin büyük bir kısmının iş edinme gibi bir durumları söz konusu olmadığı için Yetimî'nin de bir iş edinmediğini tahmin edebiliriz.⁴³³

Sonuç olarak XVI. yüzyılda mesleği tespit edilebilen şâirlerin 2 kişi şeyh, 2 kişi tabip, 3 kişi kadı, 5 kişi asker, tımar ve zeamet sahibi, 2 kişi vaiz, 2 kişi buhurcu, 3 kişi müderris, 1 kişi de defterdarlık yapmıştır.

3. 2. ŞÂİRLERİN SANATKARLIKLARI VE ŞİİRLERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Şâirlerin şiirleriyle ve sanat güçleriyle ilgili değerlendirmeler çoğunlukla tezkirelerde görülmektedir. Diğer menakıbnâme ve tarih türü eserlerde sanatkarlıkla ilgili değerlendirmeler nadir olarak görülmektedir. Abdullâh-ı İlâhî'nin şiirleriyle ilgili değerlendirmelere Âşık Çelebi tezkiresinde rastlamaktayız. Âşık Çelebi onun şiirleri

⁴²⁸ Kılıç, a. g. t., s. 518.

⁴²⁹ Sehî Bey, a. g. e., s. 235, Âşık Çelebi, a. g. e., v. 216a

⁴³⁰ Latîfî, a. g. e., v. 90a, Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 160b; Âlî, a. g. e., v. 134b; Hoca Sadettin Efendi, a. g. e., s. 102; Mehmet Mecdî Efendi, a. g. e., s. 128-129.

⁴³¹ Şentürk, a. g. e., s. 5.

⁴³² Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 320b

⁴³³ a. g. e., v. 328b

için “ şiiirleri ki şiiir-ı şiiiriyeden âriidür ve tekellüf ü tasallufdan beriidür ekseri mutasavvifâne ve fenn-i tevhidde mutasarrifânedür”⁴³⁴ diyerek İllâhî'nin şiiirlerinin tasavvuf neşvesi ile yazılmış olduğunu belirtmektedir.

Ahmedî'nin şiiirleriyle ilgili Latîfi “ nazmında ol kadar zerâfet ve elfaz u edâsında çendân letâfet yokdur” ve “ yâve-güylük itlâkı bunun şânında sahîh-i sarîh sath-ı tāmât semtinden ve üslûbı şiiir-i Şeyhî tarzına karîb ve kudemâ vâdisinde Fârsiden mütercem ve mevize-güne bir tarz-ı acîbdür” diyerek Ahmedî'nin şiiirlerini beğenmemekte ve Ahmedî'nin şiiirlerinin nasihat içeren eskilerin tarzında olduğunu belirtmektedir.⁴³⁵ Âlî de Ahmedî'nin şiiirliğı konusunda Latîfi gibi düşünmektedir: “ Ahmedî'nün nazm-ı bî-hayâlâtı tasavvuf u tasarrufdan hâlî kelimâtı husûsâ mufassal ü mutavvel mesneviyâtı halâvet ü selâsetden müberrâ ibârâtı tazyî-i evkâtına belki tasdî-i eşrâf u sâdâtına illet-i müstakile olmuş idi”⁴³⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi de Ahmedî'nin şiiirlerini beğenmemekte İskendernâme'nin meşhur olduğunu ancak onun nasıl bir nazım olduğunu herkesin bildiğini ve zamanın ayanının böyle bir kitaptan güzel bir kasidenin daha çok tercih edileceğini söylediğini aktarmaktadır.⁴³⁷ Sonuç olarak Ahmedî'nin şiiirlerini kaynakların büyük bir kısmı beğenmemektedir. Bunun sebebi olarak da edebî zevkin zaman ilerledikçe önemli bir gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. Netice olarak XVI. yüzyıl kaynaklarının kendilerinden birkaç yüzyıl önce yaşamış şiiirlerin şiiirlerini beğenmemeleri gibi bir durum ortaya çıkmıştır.

Sehî Bey Ahmed-i Dâî'nin yaratılışında naziklik, söz bilirlilik, letafet ve zarif dillilik olduğu; onun şiiir fenninde olgun bir kimse olduğu ve Dâî'nin şiiir ilmini iyi bildiğı düşüncesindedir. Sehî Bey, Dâî'nin mesnevi, gazel ve kasîde söylemekte maharetli olduğunu her türden bolca şiiir yazdığını, divanının Anadolu'da çok meşhur olduğunu söylemektedir.⁴³⁸ Latîfi de Dâî'nin şiiirleri konusunda onun şiiirlerinin eski tarzda yazıldığını, ancak Dâî'nin şiiir fennine iktidarı olduğunu fakat mektuplaşma konusunda onun iyi bir münşi olduğu düşüncesindedir.⁴³⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi de Dâî'yi değerlendirirken onun Anadolu'da ortaya çıkmış ilk şiiirlerden olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁰ Azmî'yi tanıtan iki kaynak vardır. Bunlar Ahmedî'nin Gülşen-i Şuarâsı

⁴³⁴ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 35b

⁴³⁵ Camım, a. g. e., s. 163-164.

⁴³⁶ Âlî, a. g. e., v. 91a-91b

⁴³⁷ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 48a-48b

⁴³⁸ Sehî Bey, a. g. e., s. 178.

⁴³⁹ Latîfi, a. g. e., v. 34a

⁴⁴⁰ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 46a

ve Hasan Çelebi'nin tezkiresidir. Bu iki kaynaktan onun şiiri ile ilgili Gülşen-i Şuarâ'da bir değerlendirmeye rastlıyoruz. Ahdî'ye göre Azmî sürekli Fars edebiyatına ve şiir fennine çalıştığı için şiirleri şeker gibi tatlı ve ferahlık vericidir. Ayrıca onun şiirleri idrak ehlinin beğenisini kazanmıştır.⁴⁴¹ Kaynaklarda Cemâlî ile Şeyhoğlu karıştırıldığı için kaynakların bunların şiirlerini değerlendirirken hangi şâirin kastedildiğini bilemiyoruz. Bundan dolayı Cemâlî ve Şeyhoğlu ile ilgili yapılan değerlendirmeleri vermemek daha doğru olacaktır.

Âşık Çelebi Firâkî'nin şiirleri değerlendirirken “ ammâ selİKası şiir üzere olmanın elbette cemî evkâtda nazm-ı eş'ârdan güzîri yokdur ve eglencelerde yanında nazmından dil-pezîri yokdur” demektedir.⁴⁴² Hasan Çelebi'ye göre ise Firâkî, vaiz olduğu için şiirleri de nasihat içermektedir. Firâkî'nin şiirleri vasat değerdedir ve vaaz esnasında şâir, renkli ve latif kelimeler kullanarak yani şâirliğinden de istifade ederek vaazını icra etmektedir.⁴⁴³

Harîmî'yi tanıtan Ahdî, onun sanatkarlığını şu cümlelerle değerlendirmektedir: “ve yârân-ı suhen-güzâr mâ-beyninde ebu'l-maârif ve envâ-ı nikât-ı bâ-berekât künhüyle vâkıf kendü tarzında ser-âmed-i akrân u emâsil ve makbül-ı sâhib-devletân-ı câh u celâl ve meydân-ı belâgatde pîş-rev-i şâh-ı sühan-verân-ı zamân ve arsa-i fesâhatde dür-pâş-ı fasîh-i zebânân-ı cihândur”⁴⁴⁴

Hasbî'yi tanıtan kaynaklardan Âşık Çelebi, onun çok şiir söylediğini ama söylediklerinin hepsinin boş sözler olduğunu beyan etmektedir.⁴⁴⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi de Hasbî'nin çok şiir söylediği için söylediklerinin boş şeyler olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁶ Gelibolulu Âlî de Hasbî'nin boş şeyler söylediğini ancak kendisinin eserine aldığı şiirin güzel olduğunu ve bazı kimselerin bu şiiri dillerine dua ettiği görüşündedir.⁴⁴⁷

İzârî'yi tanıtan Âşık Çelebi, Molla Lutfî'nin bir sözünü aktararak onun şiirlerindeki lafzının tumturaklı ve sözlerinin manasız olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi ise Âşık Çelebi'nin görüşünün tersini savunarak onun

⁴⁴¹ Solmaz, a. g. t., s. 505.

⁴⁴² Kılıç, a. g. t., s. 627

⁴⁴³ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 226b

⁴⁴⁴ Solmaz, a. g. t., s. 363.

⁴⁴⁵ Âşık Çelebi a. g. e., v. 87a

⁴⁴⁶ Sungurhan, a. g. t., 1999 s. 292.

⁴⁴⁷ Âlî, a. g. e., v. 260a

⁴⁴⁸ Âşık Çelebi a. g. e., v. 172b

şiiirlerinin güzel bir tarz ve raĝbet edilen bir üslup üzere vaki olduĝunu söyler.⁴⁴⁹ Beyânî ise İzârî'nin matlalarının güzel ve şiiirlerinin vezinli olduĝu görüşündedir.⁴⁵⁰

İydfî'yi tanıtan Ahdî, onun edasının akıcı, mesel dolu, ve manasının nefis, benzersiz ve hayal dolu olduĝunu düşünmektedir.⁴⁵¹

Hasan Çelebi'ye göre Kabûlî'nin yaratılışının belagat fenninden şiiir ve inşaaya meyli olduĝu görüşündedir.⁴⁵² Beyânî de onun nazmının irfan ehlinin makbulü olduĝunu söylemektedir.⁴⁵³

Kemal Halvetî için Latîfi, şiiirlerini hakikat dairesinden, nükteleri de inceliklerden söylediğini, şiiirlerinin sufiyane ve sözlerinin mutasavvıfane olduĝunu söylemektedir.⁴⁵⁴ Âlî de Kemal Halvetî'nin Hacı Bayram'la görüştüğünü bundan dolayı da sufiyane şiiirler ve tasavvufane sözler söylediğini belirtmektedir.⁴⁵⁵

Keşfi'nin şiiirlerini değerlendiren Âşık Çelebi, onun kendince divân sahibi bir şâir geçindiğini, ancak dost meclisinde okunacak ne bir şiiirin ne de bir beytinin hatta bir mısraının bile bulunmadığını söyledikten sonra tezkiresine almasının sebebi olarak da bu şâirin meşhur olmasını göstermektedir.⁴⁵⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi de Keşfi'nin kendi zannınca şâir geçindiğini, şâirler zümresinde nam sahibi olduĝunu iddia ettiğini ancak Keşfi'nin beyitlerinde ve şiiirlerinde göze dokunacak, şâir meclislerinde okunacak bir kelime bile bulunmadığını düşünmektedir.⁴⁵⁷ Beyânîde eserinde Keşfi'nin kendi zannınca divân sahibi ve nükte bilen bir kişi geçindiğini iddia etmektedir.⁴⁵⁸ Gelibolulu Âlî de diğier kaynakların söylediklerini aynen tekrar ederek Keşfi'nin şâir meclislerinde okunacak bir mısraının bile bulunmadığını söylemiştir.⁴⁵⁹

Diğier bir şâir Minnetî de Gülşen-i Şuarâ'da değerlendirilirken önce Fars nazmına çalışmış olduĝu ve tanınmış şâirlerin şiiirlerine çalıştığı belirtilip nazmının nefis sözlerle ve akıcı kelimelerle dolu olduĝu belirtilmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁴⁹ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v.186a

⁴⁵⁰ Sungurhan, a. g. t., 1996 s. 97

⁴⁵¹ a. g. t., 508

⁴⁵² Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 240a

⁴⁵³ Sungurhan, a. g. t., 1996 s. 128

⁴⁵⁴ Latîfi, a. g. e., v. 129b

⁴⁵⁵ Âlî, a. g. e. v. 137a

⁴⁵⁶ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 104a

⁴⁵⁷ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 248b

⁴⁵⁸ Sungurhan, a. g. t., 1996 s. 135

⁴⁵⁹ Âlî, a. g. e. v. 292a

⁴⁶⁰ Ahdî, a. g. e., v. 186b

Muidî'yi kaynaklarımızdan sadece Beyânî tanıtmıştır. Beyânî'nin ifadesine göre Muidî, Necâtî'nin bir gazelini güzelce tahmis etmiştir. İslam miras hukuku demek olan Ferâizi güzel bir nazımla Türkçe'ye çevirdiği belirtilen Muidî'nin nazımda yeni manalar icat etmeye kadir olduğu belirtilmektedir.⁴⁶¹

Rahîmî hakkında değerlendirme yapan Ahdî, onun çeşitli bilgilere sahip olduğunu, yaratılış atının şiir vadisinde koştüğünü, nazım ve nesrin bütün kısımlarında maharet sahibi olduğunu, gönle hoş gelen şiirlerinin mesel dolu olduğunu, edasının makbul ve bedelsiz olduğunu, onun güzel beyitlerinin akıllı dostlara hoş görüldüğünü söylemektedir.⁴⁶²

Re'yi'yi tanıtan kaynaklardan Âşık Çelebi ve Âlî'nin eserlerinde onun şiiriyle ilgili her hangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Âlî, bu şâirin çok kısa yaşadığını söylediğine göre kaynaklar Re'yi hakkında değerlendirme yapacak kadar onu tanımamaktadır yada şâir çok fazla şiir yazmamış olmalıdır.

Sâatî'yi tanıtan Beyânî, onun vaiz olduğunu ve vaaz ederken akıcı bir dil kullandığını, çok sayıda hiciv ve hezellerinin bulunduğunu, ancak Molla Firâkî hakkında yazılmış olan bin beyit kadar nazımın boş sözler olduğunu belirtmiştir.⁴⁶³

Sirâcî'yi Tezkiretü'ş-şuarâ adlı eserinde kaydetmiş olan Âşık Çelebi, onun şâirler arasında çok inceleyen ve nükte bilen biri olduğunu söylemektedir. Âşık Çelebi'ye göre Sirâcî'nin şiirlerinde çeşitli bilimlerin etkisi vardır. Tezkiretü'ş-şuarâ'dan Sirâcî'nin Nizamüddin A'rac etkisinde olduğunu öğreniyoruz. Âşık Çelebi Sirâcî'nin aruz ve kafiye bilimlerine çok çalıştığını ve bu bilimleri öğrenmek için ulu kişileri aradığını belirtmektedir.⁴⁶⁴

Subhî'yi tanıtan Sehî Bey, onun marifet ehli ve fazilet sahibi biri olduğunu söyledikten sonra şâirin maani, beyan, bedi fenlerinde, şiir üslubunda maharet sahibi bir şâir olduğunu ve şiirlerinin aşıkane, beyitlerinin de dertlice olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁵ Âşık Çelebi de Subhî'nin diğer şâirlerden farklı olduğunu, onun içki içmediğini, şâirlerden Necâtî'yi beğendiğini ve Nevâî'ye nazîre dediği için övüldüğünü söylemektedir.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Beyânî, a. g. e., v. 99a

⁴⁶² Solmaz, a. g. t., s. 404

⁴⁶³ Sungurhan, a. g. t., 1996 s. 65

⁴⁶⁴ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 152b

⁴⁶⁵ Sehî Bey, a. g. e., s. 235

⁴⁶⁶ Kılıç, a. g. t., s. 708

Şeyhî'nin sanatını değerlendiren Sehî Bey, onun şiirinin faziletine oranla fesahat bahçesinden bir gül yaprağı olduğunu, latif şiirlerinin fesahat bahçesinden bir sümbül dalı olduğunu söylemektedir. Sehî Bey'e göre Şeyhî, gazel, kasîde, kıta ve rubai demekte fen sahibidir. Sehî, Şeyhî'yi şiire sevk edenin Süleyman Şâh olduğu düşüncesindedir. Sehî Bey'in tezkiresinde Şeyhî'nin mesnevilerde lafız, anlam, hikaye etme bakımından ve mesel getirme yönünden söze akıcılık ve hikayeye renk verdiği belirtilmiş; onun sözlerinin muhatabı acze düşürdüğü, kitaplarının ahali arasında makbul ve şiirlerinin insanlar arasında nakledilir olduğu yazılmıştır.⁴⁶⁷ Latîfî Şeyhî'nin şiirlerini değerlendirirken onun kasîde ve mesnevide tarzının övgüye layık olduğunu ancak şiirlerin Oğuz dili ve köylülere ait bazı tabirlerle dolu olduğu için bu tarzın artık terk edildiğini söylemektedir. Latîfî bazı kimselerin eski tabirlerin yer edinmesinden dolayı Şeyhî'nin şiirini eleştirerek onun nazmında fesahat olmadığını iddia etmelerinin yanlış olduğunu söylemektedir. Buna sebep olarak da Latîfî o zamanın Türkçe'sinde o kadar fesahat ve letafet olmadığını göstermektedir. Ayrıca Şeyhî'yi eleştirme konusunda insafli olmak gerektiğini söyleyen Latîfî, Anadolu şâirlerinin mesneviyi Şeyhî'den öğrendiklerini ve eserlerinde onu taklit ettiklerini söylemektedir. Latîfî daha sonra Şeyhî'nin şiirlerini methetmek gerektiğini fakat her yeni şey tatlıdır fehvasınca yeni ortaya çıkan şâirlerin eskilere göre daha çok rağbet gördüğünü söylemektedir. Adı belirtilen eserde Şeyhî'nin zamanında çok beğenildiği, uzun süre şiirlerinin okunup istinsah edildiği, fakat Ahmet Paşa'nın çıkmasıyla Şeyhî'nin gözden düştüğü belirtilmiştir.⁴⁶⁸ Âşık Çelebi, Şeyhî'nin Anadolu şâirlerinin yücelerinden ve söz mülkünün sahiplerinden olduğunu, gazelleri bulunmakla birlikte gazellerinde mesnevisindeki güzelliğin bulunmadığını düşünmektedir.⁴⁶⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi de Şeyhî'nin zamanının şâirlerinin şeyhi ve önde geleni olduğunu, onun çok şöhret bulduğunu, gazellerinin bulunmasıyla birlikte mesnevide çok kudretli olduğunu, fakat gazelleri ile mesnevisi arasında münasebet bulunmadığını söylemektedir.⁴⁷⁰ Gelibolulu Âlî de Şeyhî zamanında Türk dilinin şiir söylemeye elverişli olmadığını, o zamanki şâirlerin de yeni manalar icat etmek, çeşitli şiir sanatları kullanmak gibi kabiliyetlerinin

⁴⁶⁷ Sehî Bey, a. g. e., s. 171

⁴⁶⁸ Latîfî, a. g. e., v. 88b-91a

⁴⁶⁹ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 152a-152b

⁴⁷⁰ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e. v. 161a

olmadığını, ancak Şeyhî'nin zamanının şâirlerinin önde geleni olduğunu ve o zamanki şâirler arasında Şeyhî'nin kalam emiri olduğunu söylemektedir.⁴⁷¹

Yetimî'yi tanıtan Kınalızâde Hasan Çelebi, onun yaratılışının şiir sanatında söz sahibi olduğunu, bunun da Yetimî'nin kullandığı kelimelerden aşikar olduğunu söylemektedir.⁴⁷²

3. 3. ŞÂİRLERİN ESERLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Abdullâh-ı İlâhî'yi eserinde tanıtan Latîfi, onun Zâdü'l-müşâkîn ve Necatü'l-ervâh adlı eserlerinin bulunduğunu ve bu eserlerin mutasavvıflar arasında çok makbul ve muteber olduğu görüşündedir.⁴⁷³ Âşık Çelebi onun kitapları hakkında herhangi bir değerlendirme yapmazken Hoca Sâdeddin Efendi de bu eserlerin sır kapılarını açan anahtar niteliğinde olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁴ Abdullâh-ı İlâhî'nin en meşhur olan bu iki eserine Şakâik tercümesinde⁴⁷⁵ ve Nefehâtü'l-üns tercümesinde de değinilmiştir. Ona ait olan veya ona izafe edilen diğer eserlere kaynaklarda değinilmemiştir.

Sehî Bey, Ahmedî'nin eserlerinden İskendernâme'yi tanıtırken bu eserin Emir Süleyman adına tercüme edildiğini, içinde bir çok bilgiler, latifeler bulunduğunu böyle bir eserin değme kimseye nasip olmadığını belirtmiştir. Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid mesnevisine de değinen Sehî, İskendernâme'de olan bilgi ve letafetin onda olmadığını, İskendernâme'nin gayet güzel nazmedildiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁶ Latîfi de Ahmedî'yi tanıtırken Mevlana Ahmedî Sâhib-i İskendernâme başlığını koymuştur. Buradan Ahmedî'nin İskendernâme ile özdeşleştiğini ve çok şöhret kazandığını söylemek mümkündür. Latîfi, bu eserde zahir ve batın ilimlerinden bir çok teşbih ve temsil bulunduğunu, eserin hendese, heyet, astroloji, felsefeden bir çok bilgiler ihtiva ettiğini bunun da Ahmedî'nin ne kadar bilgili olduğunu gösterdiğini düşünmektedir. Latîfi, Ahmedî'nin bu eseri zamanının şiirden anlayan büyüklerine gösterdiğini, onların da böyle bir kitaptan iyice bir kasidenin iyi olduğunu söylediklerini nakletmektedir. Latîfi, Ahmedî'nin bir dîvânı olduğunu ve bu eserde çok sayıda kaside, terci ve gazelin bulunduğunu söylüyor. Dîvânda çok şiirler olmakla birlikte bunların boş sözler olduğunu düşünen Latîfi, bu şiirlerde tat ve sanat bulunmadığını bunların çoğunun eski

⁴⁷¹ Âlî, a. g. e. v. 134a-136b

⁴⁷² Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 328b

⁴⁷³ Latîfi, a. g. e. v. 19b

⁴⁷⁴ Hoca Sâdeddin Efendi, a. g. e., s. 197.

⁴⁷⁵ Mehmed Mecdî Efendi; a. g. e., s. 262.

⁴⁷⁶ Sehî Bey, a. g. e., s. 174

şairlerin büyüklüklerinin eserlerinden tercüme olduğunu belirtiyor.⁴⁷⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi de İskendernâme'nin meşhur olmakla birlikte; nasıl bir nazım olduğunu herkesin bildiğini belirtmektedir.⁴⁷⁸ Gelibolulu Âlî Ahmedî'nin İskendernâmesi olduğunu belirtmekte ancak eserle ilgili her hangi bir değerlendirme yapmamaktadır.

Ahmed-i Dâî'nin Çengnâme adlı bir mesnevisi bulunduğunu belirten Sehî Bey, bu eserin şaşılacak meseller ve garip latifeler içerdiğini söylemektedir. Ayrıca Sehî Bey Dâî'nin bir Teressülü bulunduğunu bu eserin halk arasında gerek olan yazışma ve herkesin kendi durumuna uygun düşecek mektuplaşma adabını tarif ettiğini belirtmektedir. Bütün bunlara ek olarak Sehî Bey, Teressül'ü zamanı katiplerinin yanlarında taşıdığını, bir mesele ortaya çıkınca bu eserden faydalandıklarını, katipliğe yeni başlayan kimselerin inşa üslubunu bundan öğrendiklerini, bu esere gerek avam gerekse havas arasında rağbet edildiğini ve eseri kalem ehlinin her zaman talep ettiğini söylemektedir.⁴⁷⁹ Latîfî de Dâî'nin Çengnâme adlı manzum bir eserinin bulunduğunu, ayrıca yazışma kuralları ile alakalı bir eserinin bulunduğunu belirttikten sonra Ukûdü'l-cevâhir adıyla tanına meşhur bir lügat kitabının bulunduğunu, değişik bahirlerde yazılmış bir çok mukattaatın bulunduğunu belirtmiştir. Dâî'nin Ikdu'l-cevâhir adlı bir eserinin daha olduğunu belirten Latîfî, onun inşa üslubunda zamanın bir çok yazarından üstün olduğuna inanmaktadır.⁴⁸⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi de Çengnâme mesnevisinin halk arasında çok şöhret bulduğunu söylemektedir.⁴⁸¹ Gelibolulu Âlî de Dâî'nin Ferahnâme adlı bir eserinin bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁸² Sonuç olarak kaynaklar manzum ve mensur din, tasavvuf, astronomi, tıp, edebiyat, rüya tabiri gibi alanlarda yaklaşık yirmiye yakın eserinin bulunduğu bilinen Ahmed-i Dâî'nin eserlerinden Çengnâme, Teressül, Ukûdü'l-cevahir, Ikdu'l-cevâhir gibi eserlerine değinmişlerdir. Kaynakların ifadelerine göre Dâî, özellikle yazışma kurallarına ait eseri ile ve mensur eserleriyle şöhret bulmuştur. Azmî'yi tanıtan kaynaklardan Hasan Çelebi ve Ahdî onun bir eseri olup olmadığı hakkında bir bilgi vermemektedirler.

Firâkî'yi Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Ahdî, Beyânî, Mecdî, Âlî gibi kaynaklar tanıtmaktadır. Ancak bu kaynaklardan sadece Latîfî'nin tezkiresinde onun divanı, manzum ve mensur başka eserleri olduğunu öğreniyoruz. Latîfî, onun eserlerinin

⁴⁷⁷ Latîfî, a. g. e., v. 33a

⁴⁷⁸ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 48b

⁴⁷⁹ Sehî Bey, a. g. e., s.178

⁴⁸⁰ Canım, a. g. e., s. 165

⁴⁸¹ Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 46a

⁴⁸² Âlî, a. g. e., v. 92b

isimlerini vermemekte fakat bu eserlerin övülmeye layık olduğunu, Firâkî divanında da güzel şiirlerinin olduğunu belirtmektedir.⁴⁸³

Hamzavî'yi tanıtan Âlî, onun Hazret-i Hamza kıssasını yirmi dört cilt, manzum ve mensur olarak topladığını; bu eseri topladıktan sonra Hamzavî mahlasını seçtiğini söylemektedir. Âlî'ye göre bundan sonra kardeşi Ahmedî İskendernâme'yi yazmaya özenmiştir.⁴⁸⁴ Âlî'nin bu değerlendirmelerinden Hamzavî'nin halk arasında sözlü gelenekte yaşayan Hazret-i Hamza kıssalarını topladığını ve onun ilk folklorcularından biri olduğunu söyleyebiliriz. Ahdî'nin Gülşen-i Şuarâ adlı eserinde tanıtılmış olan Harîmî Bey'in her hangi bir eseri olup olmadığına değinilmemiştir.

Hasbî'yi tanıtan Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin eserlerinde onun eserinin olup olmadığı hususunda her hangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak Âşık Çelebi Hasbî'nin kardeşi Keşfî'yi tanıtırken Hasbî'nin divân sahibi olduğunu, fakat bunların dost ve şâir meclislerinde okunamayacak kadar kötü şiirler olduğunu söyler.⁴⁸⁵ İzârî'yi tanıtan kaynakların hiç biri onun eseri olup olmadığından bahsetmezler. Fakat onun Sahn medreselerinde müderris olması, kaynakların onun ilmini övmelerine bakılırsa İzârî'nin eser telif veya tercüme eserlerinin olması kuvvetle muhtemeldir.

Kınalızâde Hasan Çelebi ve Beyânî gibi yazarların tanıttığı Kabûlî'nin kaynaklarda bir eserinin bulunup bulunmadığına değinilmemiştir. Kabûlî'nin ilim tahsil etmesinden ve kadılık yapmasından çeşitli eserler yazmış olabileceğini tahmin edebiliriz.

Latîfî Tezkiresi'nde Kemal Halvetî için sufiyane eşarı ve mutasavvıfane güftarı vardır denilmektedir.⁴⁸⁶ Bu sözlerden Kemal Halvetî'nin de eser sahibi olduğunu tahmin edebiliriz. Keşfî'yi tanıtan Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî, Âlî gibi kaynakların tümü onun kendi zannınca divân sahibi olduğunu ancak hiç şâir ve dost meclislerinde okunacak bir mısramın bile bulunmadığını söylerler.⁴⁸⁷ Beyânî Tezkiresi'nde Gedizli Muîdî'nin İslam miras hukukuna (Ferâiz) ait bir eseri nazımla tercüme ettiği yazılıdır. Beyânî, Muîdî'nin bu eseri güzel bir nazımla tercüme ettiğini, bu eserde Muîdî'nin nice manalar icat ettiğini belirtmiştir.⁴⁸⁸ XVI. yüzyıl kaynaklarında

⁴⁸³ Latîfî, a. g. e., v. 115b

⁴⁸⁴ Âlî, a. g. e., v. 92a

⁴⁸⁵ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 254a

⁴⁸⁶ Latîfî, a. g. e., v. 129b

⁴⁸⁷ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 254a; Kınalızade Hasan Çelebi, a. g. e., v. 248b; Âlî, a. g. e., v. 292a;

Sungurhan, a. g. t., 1999 s., 135

⁴⁸⁸ Sungurhan, a. g. t., 1996, s. 156

Kütahyalı şâirler Harîmî, Re'îyî, Sâatî, Siracî, Subhî gibi şâirlerin eserlerinin olup olmadığını öğrenemiyoruz.

Kaynaklarda adı en çok anılan şâirlerden biri de Şeyhî'dir. Kendinden sonra gelen bir çok şâiri etkilediği bilinen Şeyhî'nin çok tanınmasında onun hem şâirlik hem de tabiplik tarafının etkisi vardır. Kaynaklar Şeyhî'nin eserlerinin telif sebepleri ve bu eserlerin değerlendirilmesi hakkında farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir. Şeyhî'yi tanıtan ilk kaynak Sehî Bey'in Heşt Behişt tezkiresidir. Bu eserde Hüsrev ü Şîrîn'in ve Harnâme'nin telif sebebi ile ilgili olarak şöyle bir hikaye anlatılmaktadır: Süleyman Şâh'ın vefatından sonra II. Murat'la görüşen Şeyhî'yi II. Murat kendine vezir edinmek istemiştir. Ancak bazı bozguncu kimseler Şeyhî'nin vezir olabilmesi için Nizâmî'nin hamsesinden bir hikayenin yazılmasını şart olarak koşmasını Şeyhî'den isterler. Şeyhî Hüsrev ü Şîrîn'i tercüme etmeye başlar. Bu esere Türk kültüründen bazı eklemeler yaparak Sehî'nin ifadesi ile o güzele Türk elbisesi biçer. Sehî'ye göre bu eser, öyle güzel bir şekilde süslenmiştir ki sonradan gelen hiçbir kimse böyle bir eseri ortaya koyamamıştır. Şeyhî bu eserde lafız, anlam, hikaye etme bakımından, mesel getirme yönünden söze akıcılık ve hikayeye renk vermiştir. Hüsrev ü Şîrîn'i yazmaya başlayan Şeyhî çeşni olsun diye bin beyit kadar yazıp II. Murat'a sunar. II. Murat bu eseri çok beğenir ve Şeyhî'ye çok miktarda caize sunar. Şeyhî, II. Murat'ın yanından Germiyan'a dönerken yolda haramilerin baskınına uğrar ve padişâhın verdiği her şeyi yağmacılara kaptırır. Bu olay üzerine Şeyhî, kendi durumuna uygun düşen Harnâme mesnevisini yazıp padişâha gönderir. Bu eseri yazdıktan sonra Hüsrev ü Şîrîn'i yazmaya devam eden Şeyhî'nin ömrü bu eseri tamamlamaya yetmez. Sehî Bey, onun bu eseri tamamlayamadan vefat etmesinin sebebi olarak bahtının açık ve uğurlu olmamasını gösterir.⁴⁸⁹ Latîfi de Şeyhî'nin eserleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Latîfi'ye göre Hüsrev ü Şîrîn, mecaz kisvesi altında birkaç ölü kimsenin hakkında yazılmış efsane olmakla birlikte mana bakımından çeşitli marifetleri sergileyebilmek için bir bahanedir. Latîfi, Türkçe'de bu hikayeyi Şeyhî'den daha güzel söylemiş bir kimsenin bulunmadığını düşünmektedir. Latîfi, bu eserde Türkçe'nin arkaik kelimelerinin kullanılmasını eleştirir ve bu kelimelerin Oğuzlara ve köylülere ait kelimeler olduğunu savunur. Latîfi, Şeyhî'yi eleştirenlere cevap olarak o zaman Türk dilinde incelik bulunmadığını, insafılı olan kişilerin Şeyhî'nin mesnevi tarzını ve renkli

⁴⁸⁹ Sehî Bey, a. g. e., s. 169-172

nazmı kendinden sonra gelen şâirlere öğrettiğini düşünmektedir. Hüsrev ü Şîrîn hikayesi Şeyhî'nin Türkçe'ye kazandırdığı bir üsluptur. Latîfî'ye göre bu eserin halet bahşeden, ruhu besleyen, gönül çeken bir nazmı vardır. O, feyiz bahşeden, ferahlık veren, ateş saçan mutasavvıfane beyitlerin her biri insana zenginlik ve fakirlik verir kelimelerdir. Ona göre Anadolu mesnevi şâirlerinin hiç birine böyle bir üslup nasip olmamıştır. Latîfî, Ahmet Paşa ve Necâtî'nin ortaya çıkmasından sonra Şeyhî'nin tarzının eskidiğini, insanlara yeni olan şeylerin tat verdiğini söylemektedir. Latîfî'ye göre Hüsrev ü Şîrîn, II. Murat'ın eşğine iletilince eser padişah tarafından çok beğenilir. Fakat bazı haset kimseler, تنها bir yerde eseri beğenen padişâha eserin Nizâmî'nin hamsesinden tercüme olduğunu söyleyip Şeyhî'nin II. Murat'a yaklaşmasına mani olurlar. Bu olaydan sonra Şeyhî, padişâhın ihsanlarından mahrum kalır. Şeyhî de bunların kötü nazarlarından kırılarak kendini şikayet eden haset kimseler hakkında Harnâme'yi telif eder.⁴⁹⁰ Görüldüğü gibi her iki eserde de Harnâme'nin telif sebebi olarak farklı hikayeler anlatılmaktadır.

Meşâiru's-şuarâ'da anlatıldığına göre Şeyhî, hastalanan Çelebi Mehmet'i tedavi eder. Şeyhî'nin tedavisinden memnun kalan Çelebi Mehmet ona ihsan olarak Tokuzlar adındaki bir köyü hediye eder. Şeyhî, adı anılan köye giderken köyün eski sahipleri Şeyhî'nin önüne geçip onun sahip olduğu her şeyi yağmalarlar. Şeyhî, de düşe kalka padişâhın huzuruna varır ve kendini yağmalayanlar hakkında Harnâme'yi yazar. Âşık Çelebi, bu hikayede Şeyhî'nin rakiplerini eşekle sembolleştirdiğini söylemektedir. Bu olay üzerine Çelebi Mehmet, Şeyhî'ye yeniden bir çok ihsanlarda bulunur. Âşık Çelebi, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i yazmaya başlamasının Çelebi Mehmet'in vefat edip yerine geçen II. Murat'ın işareti ile olduğunu söylemektedir. Âşık Çelebi de Şeyhî'nin bu eseri tamamlayamadan öldüğünü belirtir.⁴⁹¹ Kınalızâde Hasan Çelebi de Âşık Çelebi'nin anlattığı hikayeyi aynen anlatır. Ancak Kınalızâde Hasan Çelebi Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i tamamlayamadan vefat ettiğini bu kitabı sonradan Şeyhî'nin kız kardeşinin oğlu Cemâlî'nin tamamladığını ifade eder.⁴⁹² Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi, Hüsrev ü Şîrîn ve Harnâme'nin telif edilme sebeplerinden bahsetmekle birlikte eserlerin içeriklerinden ve sanat değerinden bahsetmemektedirler. Gelibolulu Âlî de Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn adlı eseri ile meşhur olduğunu, divanındaki gazellerin

⁴⁹⁰ Latîfî, a. g. e., v. 89a-91a

⁴⁹¹ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 152a-152b

⁴⁹² Sungurhan, a. g. t., 1999 s. 552

bulunmaz gzelliikte olduğunu söylemektedir Âlî Şeyhî'nin divanını ve gazellerini beğenen tek kaynaktır. Diğer kaynaklar Şeyhî'nin mesnevilerini çok beğenmekte, gazellerinin güzel olmadığını söylemektedirler. Âlî Hüsrev  Şîrîn'de çok güzel beyitler olduğu görüşündedir. Âlî, Şeyhî'den örnek olarak Künhü'l-ahbâr'a aldığı beyitlerin, Hüsrev Şîrîn'den alındığını belirtmektedir. Âlî, Harnâme'nin telif sebebini anlatırken Şeyhî'ye elebi Mehmet'i tedavi ettikten sonra Tokuzlar adında bir köyün tımar olarak verildiğini, tımarına giden Şeyhî'nin yolda köyün eski sahipleri tarafından darp edildiğini bunu üzerine de Şâirin Harnâme'yi yazıp elebi Mehmet'e sunduğunu yazmaktadır. Çelebi Mehmet, olay zerine Şeyhî'nin zararlarını ziyadesiyle karşılar. Âlî diğer kaynaklar gibi Hüsrev  Şîrîn'nin yazılmaya başladığı zamanın II. Murat devrine tekabül ettiğini belirtir. Âlî'ye göre de Şeyhî eserini tamamlayamadan vefat etmiş, eseri Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî tamamlamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KÜTAHYA'DA GELİŞEN EDEBİ MUHİTLER

4. 1. EDEBÎ MUHİT KAVRAMI ÜZERİNE

Türk edebiyatının hangi şartlar altında gelişme imkanı bulduğunu araştırırken sanatkarların bazı devirlerde ve bazı merkezlerde toplandıklarını görüyoruz. Bu topluluklar daima edebiyata ehemmiyet veren, cömertlikleri ile sanatkarları koruyan, kıymetli eserleri mükafatlandıran şahsiyetlerin tesiriyle oluşmuştur. Böylece bu kümelenmelerden muhtelif devirlerde ve belirli şahsiyetlerin etrafında birer edebî muhit meydana gelmiştir. Bu muhitleri teşekkül ettikleri yerler devlet merkezinde padişâhın sarayı, devlet büyüklerinin konakları, İstanbul dışında da sancak merkezlerinde şehzade sarayları veya paşaların beylerin konaklarıdır. Şâirlerin çoğu ya bir resmî vazife ile veya geçimlerini buralara bağlayarak bu saraylara, konaklara girmişler, buralarda himaye edilmişler, buna karşılık eserler yazıp hamilerine sunmuşlardır.⁴⁹³

Bu edebî muhitlerin en geniş şüphesiz padişâhın etrafında yani saray çevresinde teşekkül etmiş olandır. Padişâh sarayının yanında devletin yüksek şahsiyetlerinin konakları da şâirlerin intisap ettikleri yerler haline gelmiştir. Bu bakımdan padişâh ve sadrazamdan başlayarak şeyhülislam, kazasker, defterdar, nişancı gibi bütün yüksek memuriyetlerde bulunanların oturdukları Edirne, devlet merkezi olduktan sonra İstanbul, edebiyatın başlıca gelişme merkezleri olmuşlardır. Padişâhlar ve onlara bağlı diğer Şahsiyetler, edebiyatla meşgul oldukları ve şâirleri korudukları nispette etrafındaki edebî muhit genişlemiş veya daralmıştır. Bu suretle edebiyatın gelişmesi şiirin revaç bulmasına bağlı olmuş buna tesir eden amillerin başında da daima padişâhın şahsiyeti görülmüştür.⁴⁹⁴

İstanbul dışında edebî muhitlerin teşekkülü de şehzade saraylarında olmuştur. Çoğunlukla edebiyat yanında musiki ile de meşgul olan veya hiç olmazsa musikiden anlayan şehzadeler, etraflarına sanatkarları toplayarak bir taraftan zevk ve safa içinde geçen meclisler düzenlemişler, diğer taraftan da bu sanatkarları koruyarak edebiyatın gelişmesini sağlamışlardır. Böylece devir devir Anadolu'da başta Manisa ve Kütahya olmak üzere Konya, Amasya, Trabzon gibi şehirler şâirlerin akın ettikleri, izzet ve ikram gördükleri birer kültür merkezi haline gelmişlerdir.⁴⁹⁵ Şâirlerin padişâhlar, beyler ve şehzadeler etrafında toplanmaları bir takım eleştirilerin şâirlere yöneltilmesine yol açabilir. Ancak bugün Anadolu sahasında gelişmiş ve klasik hale gelmiş olan bir

⁴⁹³ İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, s. 11.

⁴⁹⁴ a. g. e., s. 11.

⁴⁹⁵ a. g. e., s. 11.

edebiyattan bahsediyorsak bu durum da devletin ileri gelenlerinin katkıları ile olmuştur diyebiliriz. Caize ve ihsan verme gibi adetlerin şâirleri kendilerini himaye edenlerin istekleri doğrultusunda eserler verme ve mübalağa dolu kasidelerin yazılmasıyla şâirlerin halktan uzaklaştığı iddia edilebilir. Caize ve ihsan vermeyi bugünün eser sahiplerine telif ücreti ödenmesi ile açıklamak belki daha doğru olacaktır. Ayrıca ortada padişâhların, beylerin ve şehzadelerinin istekleri ile yazılmış olan bir çok eser vardır. Bu durum da haliyle Türk dilinin ve edebiyatının gelişmesine büyük bir katkıda bulunmuştur. Padişâhları şâir ve sanatkarları desteklemeye iten sebepleri de irdelemek gerekmektedir. Devlet büyüklerini şâir ve sanatkarları desteklemeye sevk eden sebepler olarak devlet büyüklerinin şâirlerin nüfuzundan yararlanma istekleri, İslam etkisi, eski Türk adetlerinin etkisi, devlet büyükleri ile şâir ve sanatkarlarının yaratılışlarının benzemesi ve çıkar ilişkisi gibi sebepler gösterilebilir.

Padişâhların, beylerin, şehzadelerin şâir ve sanatkarları desteklemesinin en büyük amillerinden biri devletin ileri gelenlerinin şâirlerin nüfuzundan yararlanma istekleridir. Şâirlerin bugünkü medyanın sahip olduğu manipülasyon etkisine sahip olduğunu belirtmek lazımdır. Şâirlerin büyük bir kısmının -halvet ve uzletle yaşayanlar hariç- halkla iç içe yaşadığı bilinmektedir. Örneğin Şeyhî dükkanında göz hastalıklarını tedavi etmektedir ya da Firakî camide vaaz etmektedir. Hatta Firakî vaaz ederken içeriye Şehzade Bayezid girince onu metheden şiirler söylemiş. Böylece camide bulunan cemaat de bu durumdan etkilenerek Allah'ın dünyadaki gölgesi olmaya aday şehzadeye daha bir candan bağlanacaktır. Bu kişiler halkla beraber bulunup siyasi otoritenin daha da sağlamlaşması için çalışıp halkı yönlendirebilirler. Birinci bölümde incelediğimiz şâirlerin çok büyük bir kısmı halkı yönlendirebilecek özelliğe sahip kimselerdir. Bunların kimi müderrislik, kimi kadılık gibi önemli vazifeleri üstlenmişlerdir. Bu şâirler sosyal bir varlık olarak toplumda yaşamaktadırlar. Siyasi otorite de bunların halk üstündeki nüfuzundan faydalanmak için şâir ve sanatkarlara destek çıkacaktır.

Devletin ileri gelenlerinin etraflarında edebî muhitler teşkil etmesinin diğer bir sebebi de İslam dininin padişâhlar ve beyler üzerindeki etkisi olabilir. Yöneticilerin bir kısmının tasavvufa daha çok meyillerinin olduğu bilinmektedir. Şâirlere ridasını hediye eden bir peygamberin ümmeti olarak yöneticiler de onun sünnetini yerine getirebilmek için şâir ve sanatkarlara arka çıkacaklardır. Ayrıca İslam peygamberinin

şâirlerle ilgili olarak söylediği bazı hadislerin çoğunluğu dindar olan padişâhlar ve devlet ileri gelenlerine etki ettiği, böylece şâirlerin yöneticiler tarafından korunduğu düşünülebilir. Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Hz. Muhammed'in şiirle ilgili söylediği şu hadislere yer verilmiştir: "Çocuklarınıza şiiri öğretiniz, çünkü şiir zihni açar ve cesaret verir. Beyan ve ifadeden bir kısmı sihir etkisi yapar şiirden bir kısmında da hikmetler vardır. Şâirlerin dili cennetin anahtarıdır. Ey Hasan (şâir) söyle; Cibril seninledir. Cenab-ı Hakın arş altında hazineleri var ve bu hazinelerin anahtarı da ve bu hazinelerin anahtarları da şâirlerin dilleridir. Şiirden hikmetli olanlarını ve emsallerini öğreniniz. Şâirlerin kalpleri Rahman'ın hazineleridir."⁴⁹⁶ Bunun gibi hadisleri duyan ve iman sahibi olan devlet büyükleri kendilerini şâirleri desteklemek zorunda hissediyor olmalıydılar.

Devlet büyüklerinin şâir ve sanatkarları desteklemelerinin diğer bir sebebi de eski Türk geleneklerinin devam etmesi olabilir. Eskiden Türkler arasında Şamanların ruhlar arasında vasıta olduklarına inanılırdı. Şamanlar davul çalarak halka garip gelen şeyler söylerlerdi. Bu kişilerin halk arasında büyük bir değerinin olduğu ve bu kişilere büyük bir saygı duyulduğu bilinmektedir. İlahiler de söyleyen şamanlara duyulan saygının şâirlerin şahsiyetinde devam ettiği düşünülebilir. Zaten bir çok eski Türk inancı da İslamî bir kimliğe bürünerek devam etme imkanı bulmuştur.

Şâirleri destekleyen devlet büyüklerinin daha çok kendi yaratılışlarına yakın kişileri meclislerinde toplaması da padişâh ve beylerin kendi yaratılışlarına benzeyen yaratılıştaki şâir ve sanatkarları desteklediği gösterir. Örneğin Şehzade Bayezid'in Kütahya'da sancak beyliği yaptığı sırada yanında bulunan şâirlerden biri İştretîdir. İştretî, mahlasından da anlaşılacağı gibi işret ve eğlenceye düşkün bir kimsedir. Şehzade Bayezid'in de eğlenceye düşkün olduğu biliniyor. Aynı durum din ve tasavvufa meyilli padişâh ve beyler için de geçerlidir.

Şâir ve sanatkarların saray ve ayan konaklarında desteklenmesinin sebeplerinden biri de hem şâirlerin hem de ayanın birbirlerini destekleyerek halk nazarında kendi itimatlarını yükseltmek istemeleri olmalıdır. Kendisine kasîde sunulan kimse kamu oyunda iyi bir yer edinecek, şiiri sunan şâir de geçimini sağlamış olacaktır.

Kütahya'da Germiyanogulları döneminde Süleyman Şâh ve II. Yakup döneminde edebî muhitler oluşmuştur. Osmanlı idaresi altındaki Kütahya'da ise burada

⁴⁹⁶ Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972, C. II, s. 3-4

sancak beyliği yapan Kanunî'nin şehzadeleri Bayezid ve Kanunî'den sonra tahta geçen II. Selim devrinde edebî muhitler teşekkül etmiştir. Kütahyalı şâirlerin Kütahya dışındaki teşekkül eden edebî muhitlerde de bulduklarına şâhit olmaktayız. Mesela Fetret Devri saltanat mücadelelerinin önemli simalarından biri olan Emir Süleyman'ın yanında Edirne ve Bursa'da oluşan muhitte Kütahyalı şâirlerden Ahmedî, Ahmed-i Dâî ve Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî gibi şâirler yer almıştır. Ayrıca XVI. yüzyılın en edebiyat bakımında en önemli simalarından biri olan Şâir Zatî'nin etrafında da edebî bir muhitin teşekkül ettiği bilinmektedir. Şâir Zatî etrafında yer alan Kütahyalı şâirler de Keşfi, Keşfi'nin kardeşi Hasbîdir.

4. 2. SÜLEYMAN ŞÂH ZAMANI (1361-1387)

Anadolu Selçuklu devletinin parçalanmasından sonra Batı Anadolu'da Kütahya merkez olmak üzere kurulan (1300-1428) siyasi alandaki nüfuzu dışında edebî alanda da büyük şahsiyetler yetiştirmiş bir beyliktir. Mehmet Bey'in oğlu Süleyman Şâh ile Süleyman Şâh'ın oğlu II. Yakup Bey devirleri bunların ilim ve fikir adamları ile edebî şahsiyetlere verdikleri değer bakımından özel bir önem taşır. Bilindiği üzere bu iki bey döneminde Germiyan sarayı, alim ve şâirlerin yüksek bir himayeye eriştikleri bir yer olmuştur. XIV. yüzyılın İkinci yarısı ile XV. Yüzyılın ilk yarısında yetişmiş olan edebî şahsiyetlerden Şeyhoğlu, Ahmedî, Ahmed-i Dâî ve Şeyhî hep Germiyan sarayında yetişmiştir. Süleyman Şâh'ın şiire ve şâirlere karşı büyük bir ilgi gösterdiğini, bir takım eserler çevirttiğini meşhur Ahmedî'ye ve Ahmedî'den önce Anadolu'nun en ünlü şâiri sayılan Şeyhoğlu'na büyük iltifatlarda bulunduğunu, bugün Şeyhoğlu'nun ve Ahmedî'nin eserlerinden anlamaktayız. Bu durumu tezkirelerin ifadeleri de desteklemektedir.⁴⁹⁷

Süleyman Şâh, Germiyanoglu Mehmet Bey'in büyük oğlu olduğu Şeyhoğlu'nun Hurşidnâme adlı eserinin kaydından anlaşılmaktadır. Süleyman Şâh, I. Yakup Bey ve Mehmet Bey'den sonra tahta geçmiştir. Süleyman Şâh'ın hangi tarihte beyliğin başına geçtiği kesin olarak bilinmemekle beraber 1361 tarihinde tahta geçtiği tahmin edilmektedir. Süleyman Şâh'a ait Denizli'de bulunan 1368 tarihli kitabeye dayanarak bu tarihten önce beyliğin başında bulunması kabul edilegelmiştir. Uzunçarşılı bu beyliğe ait çalışmalarında 1363 tarihinden evvel Süleyman Şâh'ın beyliğin başında

⁴⁹⁷ Zeynep Korkmaz, "Kâbus-nâme ve Marzûbân-nâme Çevirileri Kimindir?" Türk Dili Araştırmaları, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 366.

bulunmuş olabileceğini hiçbir şeye dayanmadan ileri sürmüştür. Süleyman Şâh'ın 1361 tarihinde beyliğin başında bulunmuş olabileceği ileri sürülebilir. Feridun Bey münşeatında Osmanlıların Dimetoka'nın fethi dolayısıyla Germiyanoglu'na gönderdiği mektup sureti ve buna yazılan cevabi mektup bulunmaktadır. Orhan Bey tarafından Süleyman Şâh'a gönderilen bu mektup vasıtasıyla Süleyman Şâh'ın 1361 tarihinden önce Germiyanogulları Beyliği'nin başında bulunmuş olması tahmin edilmektedir.⁴⁹⁸

Süleyman Şâh'ın lakabının Şâh Çelebi olduğu Kütahyadaki Analcı Mescit kitabesi ve arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Bu kitabe Hacı Ahmet Mahallesi'nde Pekmez Pazarı Köprüsü yanında Analcı Mescid'in giriş kapısı üzerindedir.⁴⁹⁹

Süleyman Şâh devrinde vuku bulmuş belli başlı olayları şöyle sıralayabiliriz: Karamanoglu Alaaddin Bey'le Hamidoğlu İlyas Bey'in mücadeleleri sırasında Süleyman Şâh, Karamanoglu'na karşı Hamidoğlu'nu tutarak onun işgal ettiği yerleri geri almıştır. Bu suretle Karamanlılarla sınır komşusu olmamanın yolunu tutmuştur. Bu hadise Germiyanlılarla Karamanlılar'ın arasının açılmasına sebep olmuştur.⁵⁰⁰

Bir taraftan Karamanlılar diğer taraftan durmadan genişleyen Osmanlılardan çekinen Süleyman Şâh, beyliğin muhafazası için çareler aramıştır. Neticede Osmanlılarla akrabalık kurma yolunu araştırmış ve kızı Devlet Hatun'u I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e gelin etmiştir.⁵⁰¹ Süleyman Şâh'ın kızının gelin gidişi sırasında Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet) ve Tavşanlı çeyiz olarak Osmanlılara teslim edilmiştir. İlk Osmanlı tarihçileri bu düğünün 1381 tarihinde yapıldığını kaydederler.⁵⁰²

1381 tarihinde Kütahya'nın Süleyman Şâh'ın kızı Devlet Hatun'un çeyizi olarak Osmanlılara geçmesi üzerine buraya Yıldırım Bayezid vali olmuştur. Bunun üzerine de Süleyman Şâh, Kula'ya gitmiş ve bir müddet sonra da orada vefat etmiştir. Süleyman Şâh'ın Afyon'da vefat ettiğini ve türbesinin orada bulunduğunu yazanlar hataya düşmektedirler. Süleyman Şâh'ın Kula'da vefat etmiş olduğuna ve orada gömülü olduğuna dair arşiv vesikaları mevcuttur. Osmanlı devrine ait olan bu belgelerden birisi hicrî 1132 yılın ait Kula'daki Süleyman Şâh türbesine türbedar olan zatın arzuhalidir. Diğer belgelerden biri de 1123 tarihli Süleyman Şâh türbesinin türbedarı olan Mehmet

⁴⁹⁸ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 50-51.

⁴⁹⁹ Varlık, a. g. e., s. 53.

⁵⁰⁰ Varlık, a. g. e., s. 56.

⁵⁰¹ Varlık, a. g. e., s. 56.

⁵⁰² Varlık, a. g. e., s. 60.

adlı bir kimsenin arzuhalidir. Diğer belgeler de aynı şekilde Süleyman Şâh türbesinin Kula'da olduğunu gösterir.⁵⁰³

Şeyhoğlu Mustafa Hurşidnâme adlı eserinde Süleyman Şâh'a takdim etmek için yazdığı Hurşidname'nin yarısını tamamladığı zaman onun vefat ettiğini ifade ediyor. Hurşidname, Nisan 1387 yılında bittiğine ve Süleyman Şâh'ın vefatı ile Yıldırım Bayezid'e takdim edildiğine göre Süleyman Şâh'ın ölümü bu tarihten önce olmalıdır. Süleyman Şâh'ın Nisan ayından bir müddet önce 1387 yılının başlarında vefat etmiş olabileceği neticesine varılır. Onun vefatı ile yerine oğlu II. Yakup Bey geçmiştir.⁵⁰⁴

Süleyman Şâh'ın etrafında meydana gelen edebî muhitte Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa ve Ahmedî gibi meşhur iki şâirin bulunduğu bilinmektedir. Bu iki şâir arasında devlet adamlarına daha yakın olmak kaygısından dolayı sürekli bir mücadele olduğu bilinen bir hadisedir. Şeyoğlu, önce Germiyan sarayında sonra da Osmanlı sarayında devrin ünlü şâirlerinden Ahmedî ile karşı karşıya gelmiş, onun hücum ve kıskançlıklarına da hedef olmuştur. Her ikisi de tanınmış ve itibarlı birer şâir oldukları halde, Şeyhoğlu'nun Germiyan sarayına daha önce intisap edip oradaki mevkiini sürekli olarak koruyabilmiş Ahmedî'nin ise mevkiini koruyamamış olması, Şeyhoğlu'nu Ahmedî'ye rakip saydırmış bu durum da Ahmedî'nin Şeyhoğlu'nun şâirliğini her fırsatta açıkça tenkit etmesine sebep olmuştur.⁵⁰⁵ Ahmedî'nin yazmış olduğu İskendernâme'nin "der-ḥasb-i ḥâl-i ḥiştin ü iftiḥâr-ı be-fazl" bölümünde kendisinin öğünmediğini söylerken Gülşehrî'den başlayıp Şeyhoğlu'na ve Süleyman Şâh'a çok yakışıksız hücumlarda bulunur:⁵⁰⁶

Ben uluyam diyüben fikr eylemez
Adını her beytde zıkr eylemez
Ḥiştin-bînlik anuñ behri degül
Ahmedîdür şükr Gülşehrî degül
Kendüzin düzüp durur ol bir faḫîr
Kim aña muḫtâc durur yüz biñ emîr
Kim'sanı ma'nî göziyle görmedi
Ne kişidür niredendür şormadı

⁵⁰³ Varlık, a. g. e., s. 65.

⁵⁰⁴ Varlık, a. g. e., s. 66.

⁵⁰⁵ Zeynep Korkmaz, "Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa" Türk Dili Araştırmaları, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 402

⁵⁰⁶ Ayan, a. g. e., s. 6.

Çünki yoğdur ‘aşr ehlinde nazār
 Lā-cerem bī-ğadd düşdi bu güher
 Bilmediler anı ne mazhar durur
 Nireden geldi vü ne cevher durur
 Nicesi bilsün anı her bī-başar
 Gevheri her giz bile mi pīle-ver
 Müşğ ‘aṭṭāruñ dükkānında olur
 Ne bilür baytar anı ne bilür
 Sözi cāndan nāzükrağ söyledi
 Lā-büd anı az kişi fehm eyledi
 Çün Yahūdī-ṭab‘ oldı halk bes
 Aşşı ne olmağ nuṭk ile ‘İsī-nefes
 Ol ki Şeyhoğlından ögrene mağāl
 Bile mi ne yeng ile söyle kemāl
 Her ki ayruğlar sözini dinleye
 Didügin Selmānuñ ol ne añlaya

Bu beyitlerden anlaşıldığına göre Germiyan Bey’i Süleyman Şâh, meclisinde bulunan Şeyhoğlu ve Ahmedî’den daha çok Şeyhoğlu’na itibar etmiştir. Bunun sonucunda da Ahmedî, yukarıdaki beyitlerde de ifade ettiği gibi zamandan şikayetle sözün kıymetini bilen olmadığını, misk vasfındaki şiirlerinin kıymetini baytar vasıflı kimselerin anlayamayacağını beyan ediyor. Şeyhoğlu’nun Süleyman Şâh’a daha yakın olmasının sebebi yaratılışlarının birbirine yakın olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Şeyhoğlu Hürşîdnâme adlı eserinde samimi bir şekilde hayatının uzun bir döneminde kendini içkiye kaptırdığını, işret, zevk ve sefa alemlerinde vakit geçirdiğini fakat daha sonra içkiyi bıraktığını söylemektedir:

İçerdüm hâṭırum cem‘ itmek için
 Göñülden kayğuyı kam‘ itmek için
 Çü gördün anda dağı durmazam berk
 Gözüm yumdum be-küllî eyledüm terk⁵⁰⁷

Şeyoğlu ile Süleyman Şâh’ın çok iyi anlaşmalarının sebebi bu ikilinin yaptığı işret alemleri, zevk ve sefa meclisleri olabilir. Süleyman Şâh’ın da işret ve

⁵⁰⁷ Ayan, a. g. e., s. 293

eğlenceye dükşkün biri olduğu bilinmektedir.⁵⁰⁸ Ayrıca Şeyhoğlu, Süleyman Şâh'ın defterdar ve nişancılığını⁵⁰⁹ yaptığı için sürekli divanda bulunmaktadır. Divan toplantılarında Şeyhoğlu'nun Süleyman Süleyman Şâh'ın gözüne girdiği düşünülebilir.

Sehî Bey, Tezkiresi'nde Emir Süleyman'ın Ahmedî ve Şeyhî'ye karşılıklı şiir söylediği belirtilmektedir.⁵¹⁰ Kaynakların Germiyanoglu Süleyman Şâh ile Fetret Devri saltanat kavgalarının en önemli simalarından biri olan Emir Sülyman'ın bazen karıştırıldığı bilinen bir gerçektir. Buradaki Emir Süleyman, Germiyan Bey'i Süleyman Şâh olmalı, Şeyhî de Şeyhoğlu olmalıdır. Çünkü Ahmedî (1334?-1413) ile Şeyhoğlu'nun (1340-1401?) yaşadıkları zaman dilimleri birbirine daha yakındır. Şeyhî'nin 1371-1376 tarihleri arasında doğup 1431 tarihi civarında vefat ettiği tahmin edilmektedir.⁵¹¹ Sehî Beg'in yapmış olduğu bu yanlışlığı düzeltirsek Germiyan Bey'i Süleyman Şâh'ın kendi meclisinde bulunan Ahmedî ve Şeyoğlu'na şiir yarışmaları yaptırdığını söyleyebiliriz.

Şeyhoğlu'nu üne kavuşturan eser 7903 beyitlik Hürşîdnâme adlı eserdir. Bu eser, Süleyman Şâh için kaleme alınmış ancak Şâh'ın 1387 yılında vefat etmesinden dolayı eser, o zaman Kütahya'da valilik yapan Süleyman Şâh'ın damadı Yıldırım Bayezid'e sunulmuştur. Şeyhoğlu Mustafa'yı üne kavuşturan bu eser Süleyman Şâh'ın durumunu ve Şeyhoğlu ile Şâh'ın ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Bu eser hem Türk dili hem de Türk edebiyatı tarihi bakımından da son derece önemlidir. Yer yer kahramanların ağızlarından söylenmiş gazellerler süslenmiş olan eser, dil ve sanat değeri bakımından Şeyhoğlu'na şöhret kazandırmıştır. Şeyhoğlu, mesnevi alanında kendinden sonra gelen şâirlere de örneklik etmiştir. Anadolu gelişen edebiyatımızın başlangıç devirlerinde Arapça ve Farsça yazılmış olan eserlere Türkçe eserlerden daha fazla itibar edilmiş olması dolayısıyla Şeyhoğlu, yazmaya karar verdiği bu eserini beğendirebilmek için hayli özen göstermiş, tekniğinin ve tahkiye sanatının bütün inceliklerine baş vurarak konuları işlemiştir. Eserde devlet idaresi, savaş ve barış stratejisi, elçilerin durumuna göre yapılacak muamele, devletin başına geçeceklerin yetiştirilmesinde tutulacak yollar gibi öğretici hususlara da yer verilmiştir. Hürşîdnâme,

⁵⁰⁸ Ayan, a. g. e., s. 6.

⁵⁰⁹ Sehî Bey, a. g. e., s. 175.

⁵¹⁰ Sehî Bey, a. g. e., s. 174.

⁵¹¹ Timurtaş, a. g. e., s. 73.

Nizâmî ile kurulmuş olan mesnevi gelenek ve tekniğine uygun şekil ve muhteva bakımından kusursuz bir eserdir.⁵¹²

Ḥurşīdnāme'yi önemli kılan husulardan biri de eserin başında Süleyman Şâh ve Yıldırım Bayezid'in medhiyelerinin bulunmasıdır. Bu medhiyelerden Şeyhoğlu'nun bu iki bey ile olan münasebetlerini öğrenmekteyiz. Buraya Süleyman Şâh medhiyesinin alınması uygun buluyoruz:

Süleymân Şeh zamānydı ki evvel	Uzatdum bu kitābı düzmege el
Ki şāhıydı temāmet Germiyānuñ	Hem ulu oğlıydı çaḥşadānuñ
Kerem kânı mürüvvet ma' deniydi	Göñülde bāy u himmetde ğanīyidi
Ulu şāh idi lîkin hîç dervîş	Selām öğretmez idi görse der-pîş
Tevāzu' luḫfi hem eyle kııurdu	Ki kıullar kıulluğını yañulurdu
Ḳamunuñ ḥāācetin şağışlar idi	Hemîşe yir iĉer bağışlar idi
Sözin naḳşın bilürdi her ne dinse	Erüñ baḥşın kıorıdı her ne yinse
Ḥuşüşā çün ki buldı ben za' ifi	Ki olmışdum gice gündüz ḥarîfi
Özümi nice dutabilmez idi	Sözümüñ birib iki kılmaz idi
Hem iĉ idüm aña hem taş idüm ben	Ne kıılsam neylesen şābāş idüm ben
Nişān üdefter ü māl ü ḥazîne	Çoğına baḳmaz idi vü azına
Ḳamusın ben kıula bildürmiş idi	Etegüm bunlara ildirmüş idi
Sözime şol kıadar terğib iderdi	Ki şaḥbān söylese ta' yîb iderdi
Kitābuñ yarısını yazınca bārî	Tamām oldu o şāhuñ ' ömri varı
Eger şāh u eger sulṫān eger kıul	Ger ulu ger kıiĉi ger bāy u yoḥşul
Ecel cenginden itmez kimsene cān	Ḥayırlu cāndur ol kim kııla iḥşān
Ki bu devrāna kim ' ömr yitmez	Hezār devrānı iḥşānı unutmaz
Hem anuñ daḫı ' ömrin baḫtın Allāh	Aña virsün ki sulṫān oğlıdur şāh

Şeyhoğlu'nun Süleyman Şâh için hazırladığı eserlerden biri de Marzubān-nāme çevirisidir. Kelile ve Dimne, Bahtiyarname, Tütināme, Bnbir Gece Masalları gibi kıssadan hisse özelliği taşıyan mensur hikaye ve masallara dayanan eserlerden biri de Marzubannāmedir. Ahlaki nitelikteki bu eserin, yukarıdaki saydıklarımız arasında Kelile ve Dimne'ye ötekilerden daha çok yaklaşan, daha doğrusu Kelile ve Dimne ile birleşen en önemli yanı konusu bakımından aynı nitelikteki hayvan hikayelerine dayanmış olmasıdır. Eser, İnan'ın kuzey bölgesinde İnan kaynaklarının Taberistan diye

⁵¹² Korkmaz, a. g. e., s. 403.

gösterdikleri Mazenderan bölgesinde hüküm süren eski Bavend sülalesi hükümdarlarından Marzubân bin Rüstem'e aittir.⁵¹³

Şeyhoğlu eseri Türkçe'ye aktarmasının sebebini anlatırken, Marzubân-nâme'nin bu cinsten kitaplar arasında en iyisi olduğunu söylüyor. O, Kelile ve Dimne Marzubânnâme'den daha eski ve daha ünlüdür ancak hikmet ve yarar sağlama bakımından bu ondan daha iyidir; anlamı daha derin olduğu için değme insan ondan kolayca yararlanamaz diyerek Marzubânnâme'yi Kelile ve Dimne'den daha üstün tutmuştur. Şeyhoğlu Mustafa, bu eser anlaşılması da güç bir eser olduğu için herkes yaralansın diye Türkçe'ye aktardım diyor.⁵¹⁴

A. Zajakowski, eserin Germiyan Beyliği sarayında tercüme ettirilmiş olmasını, Aydınogulları Beyliği'nden Umur Bey'in emri ile çevrilmiş olan aynı nitelikteki Kelile ve Dimne'nin, Germiyan sarayına yaptığı dolaylı bir etkiye bağlamaktadır. Ona göre her iki beylik arasında komşuluk ilişkileri dışında kültür ve akrabalık ilişkilerinin de var oluşu, bu sonucu tabii kılmıştır. Bilindiği gibi Şeyhoğlu'na Marzubân-nâme'yi Türkçe'ye çevirmesi için emir veren Süleyman Şâh Aydınoglu Umur Bey'in kızı ile evlenmiştir. Bu duruma göre Aydınogulları sarayında Kelile ve Dimne'nin Türkçe'ye çevrilmiş olması, Süleyman Şâh devrinde Kütahya sarayında Marzubânnâme'nin çevrilmesine yol açmış olabilir. Şeyhoğlu'nun eserinin I. ve X. bablarında, muhteva bakımından Marzubânnâme'yi Kelile ve Dimne'den üstün tutan bir karşılaştırma yapmıştır. Eserin Türkçe'ye aktarılmasında bu hususun rol oynamış olduğu göz önünde bulundurulursa Zajakowski'nin gözlemi yerinde sayılır. Ancak Anadolu Beylikleri devrinin Arapça'ya ve Farsça'ya yeteri kadar vukufu olmayan Türkmen beylerince çeviri eserlere geniş oranda yer verildiği bir devir olması ve Marzubân-nâme türündeki eserlerin o devirlerin şâh saraylarında yer alan gözde eserlerden sayılması bu paralelizmi bir dereceye kadar olağan ve tesadüfi kılmıştır. Nitekim Şeyhoğlu'nun, eseri Türkçe'ye aktarma sebebini açıklarken "pes bu za'if revâ görmedüm kim bu nâzânî fâ'idelerden bu zamâne pādşâhları mahrûm kıla" ifadesini kullanmış olması da bu durmun tanıklayıcısıdır.⁵¹⁵

⁵¹³ Zeynep Korkmaz, Sadrüddin Şeyhoğlu, Marzubannâme Tercümesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1973, s. 67.

⁵¹⁴ Korkmaz, a. g. e., s. 71

⁵¹⁵ Korkmaz, a. g. e., s. 72.

Marzubānnâme, ister Aydınoğullarından özenti olarak isterse rekabet ya da başka bir sebepten dolayı çevrilmiş olsun neticede bu eserin Süleyman Şâh'ın emriyle Seyhoğlu Mustafa tarafından çevrildiğini bilmekteyiz.

Şeyhoğlu Mustafa'nın Süleyman Şâh için çevirdiği bir başka kitap da Kâbusnâmedir. Bu gün Mısır'da Kahire Kral Kitaplığı'nda Germiyan Bey'i Süleyman Şâh adına çevrilmiş olan Kâbusnâme'nin tam bir nüshası bulunmaktadır. Mısır Sultanı Seyfi İnal'ın Halep Emiri'nin özel kitaplığı için yazdırılmış olan bu nüshanın müstensihi Baba Ali b. Salih b. Kutbüddin b. Abdullah b. Tevekkül b. Hüseyin b. Mahmud el-Merendîdir. Eserde çeviri tarihi verilmemiştir. Bu nüshada çevirici Marzubānnâme'yi de Süleyman Şâh'ın emriyle çevirmiş olduğunu aşağıdaki satırlar ile açıklamıştır:⁵¹⁶

Çün Marzubānnâme tercemesinde fâriğ olduk begler begi cömertlik kâni kerem ma'deni
'adl çerağı ihsân bağı yoğsul yüregi Germiyânlar Sultânı melikler hânı el-mü'eyyed min
'indi'r-Rahmân Mehemmed Beg oğlu Süleymân hârese Allâhü memlekete hû 'an nevâzii'l-
hadeşân şöyle işâret kıldı ki Kâbusnâme dağı terceme olına tâ anuñ eyü adı cihân yüzinde
tâze ola. Ümîddür ki haq te'âlâ geñez ve müyesser kıla lâzım degüldür ki bir lafz terceme
olına. Belki andağı hoş söyleyeler.

Yukarıdaki açıklamadan Marzubānnâme'nin Kâbusnâme'den daha önce çevrilmiş olduğunu anladığımız gibi, eserin adına kelimesi kelimesine bağlı kalınmayan serbest bir yol ile de çevrildiğini anlamaktayız. Eserini yeri düştükçe Hoca Mesud'un Süheyl ü Nevbahâr'ından ve Ferheng-nâme-i Sa'dî'sinden aldığı parçalarla bezeyen mütercim eserin kırk dördüncü babında adını, bu baba kendi eklediği manzum parçasında ise hem adını hem de mahlasını vermektedir: Şadrü'd-dîn za'ife bir kaç beyt yüz gösterdi. Tâ mü'tâla'a kılanlar ümîddür ki du'âyıla yâd ideler.

.....
Ki Şeyhoğlu 'aceb söz söyleyübdür
Şanasuñ sihr-i muṭlak eyleyüpdür⁵¹⁷

Şeyhoğlu'nun bilinen bir eseri daha vardır ki o Süleyman Şâh vefat ettikten sonra ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-'Ulemâ adlı eserdir. Bu eserini Şeyhoğlu, Paşa Ağa bin Hoca Paşa adlı biri için kaleme almıştır.⁵¹⁸

⁵¹⁶ Zeynep Korkmaz, "Kâbusnâme ve Marzubānnâme Çevirileri Kimindir?" Türk Dili Araştırmaları, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 368

⁵¹⁷ Korkmaz, a. g. e., s. 369

⁵¹⁸ Yavuz, a. g. e., s. 10.

Netice itibariyle Şeyhoğlu, ömrünün uzun bir dönemini Germiyan sarayında, Süleyman Şâh'ın himayesinde geçirmiş; onun tavsiye ve emirleriyle onun adına eserler çevirmiştir. Aynı zamanda Şeyhoğlu, şâir kimliğinin yanında Süleyman Şâh'ın defterdarı, nişancısı ve musahibidir. Yani Şeyhoğlu'nun saraya yakın olmasının sebeplerinden biri de memuriyetidir.

Germiyan Bey'i Süleyman Şâh'ın muhitinde bulunanlardan biri de ilk divân sahibi şâir olarak bilinen Ahmedîdir. Taşköprülüzâde İsmüddin Şakâik'te Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-şuarâ'da ve Gelibolulu Âlî Kühü'l-ahbâr'da bildirdiğine göre Ahmedî, Molla Fenarî ve Hacı Paşa gibi bilgin kişilerle birlikte Mısırdaki eğitim görmüştür. Bu hikayenin tarihi gerçeklerle uyuşmadığını Ahmedî'nin hayatını anlattığımız bölümde ifade etmiştik. Yalnız zamanın adetlerine göre Ahmedî'nin Mısır'da eğitim gördüğü doğru olmalıdır. Mısır dönüşünde önce Kütahya'ya gelip Süleyman Şâh'ın himayesine girmiş daha sonra da Edirne ve Bursa'da Çelebi Mehmet'in oğlu Emir Süleyman'a intisap etmiştir.⁵¹⁹

Sehî Bey, tezkiresinde Ahmedî'nin Emir Süleyman'ın zorlaması ile işten güçten vaz geçip ilimle uğraşmaktan feragat edip şiire heves ettiğini belirtmektedir.⁵²⁰ Burada Emir Süleyman'dan kastedilen Germiyan Beyi Süleyman Şâh olmalıdır. Daha önce tezkirelerin Emir Süleyman ile Süleyman Şâh'ı karıştırdıkları belirtilmiş idi. Bundan dolayı Ahmedî'yi Mısır'dan ilim tahsilinden döndükten sonra şiire sevk eden Germiyan Bey'i Süleyman Şâhtır demek mümkündür. Sehi Bey, Ahmedî'nin şiire sevk edilmeyip ilimle uğraşmaya devam etmesi halinde Molla Sâdeddin ve Seyyid Şerif gibi büyük hocaların arasına gireceğini yazmıştır. Sonuçta Ahmedî'yi şiir yazmaya sevk edenin Germiyan oğlu Süleyman Şâh olduğunu söyleyebiliriz.

Taşköprülüzâde, Ahmedî'nin Mısır'dan dönüşü ve Germiyan oğlu Süleyman Şâh'a intisap ettiğini, onunla musahabet ettiğini, ona hocalık ettiğini, Süleyman Şâh'ın şiirden hoşlandığı için Ahmedî'nin de şiir semtine rağbet ettiğini söylemektedir.⁵²¹ Hem Sehî Bey'in ifadelerinden hem de Mecdî Efendi'nin ifadelerinden Ahmedî'nin Süleyman Şâh'ın vesile olmasıyla şiire başladığını ve şâirliğinin ilk yıllarının Germiyan sarayında, Süleyman Şâh'ın himayesinde geçtiğini anlaşılmaktadır. Ahmedî, her zaman devlet ileri gelenleri ile yakınlık kurmasının becerebilmiş bir şâirdir. Ahmedî, sırasıyla

⁵¹⁹ İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, s. 162.

⁵²⁰ Sehî Bey, a. g. e., s. 174.

⁵²¹ Mecdî Efendi, a. g. e., s. 70.

Germiyanoğlu Süleyman Şâh, Timur, Emir Süleyman, Çelebi Mehmet ve I. Murat'a yakın olmayı başarmıştır. O zamanın bir özelliği ise bir çok şâirin beyler tarafından himaye edilmiş ve desteklenmiş olmasıdır.

Şiire ve şâirlere karşı büyük alakasının olduğunu, bir takım eserler tercüme ettirdiğini, hatta Ahmedî'den evvel Anadolu'nun en çok bilinen şâiri sayılan Şeyhoğlu Mustafa'ya büyük iltifatlarda bulunduğunu bildiğimiz Süleyman Şâh'ın Ahmedî'yi de himaye edeceği pek tabii idi. İskendernâme'de şâir kendisinin toprak ile inciye ayıramayacak kadar gafil olduğu halde onun lütfu himayesi sayesinde bu eseri yazdığını söyler ki bunun Süleyman Şâh olduğu muhakkaktır. Süleyman Şâh'a belki daha Germiyan tahtına geçmeden evvel intisap ederek lütuflarını gören Ahmedî, şiirlerinde daima Şeyhoğlu aleyhinde bulunmuş, onun eserlerinin artık okunmaz olduğunu tekrar edip durmuştur. Ahmedî'nin bu hücumlarını Süleyman Şâh'ın sarayında büyük mevkii olan Şeyhoğlu'nun genç rakibi hakkında bazı hakaretlerde bulunmuş olmasına isnat edebiliriz.⁵²² Tarihi bir gerçek olarak Germiyan sarayında Ahmedî, Süleyman Şâh'ın (ö. 1387) son zamanlarını idrak etmiştir.

Şâirliğinin ilk yıllarını Germiyan Bey'i Süleyman Şâh'ın sarayında geçiren Ahmedî, en meşhur eseri olan İskendernâme'sini Süleyman Şâh'a sunmak için kaleme alır. İskender'i ideal bir cihangir imparator sayan Türk hükümdarlarının alakası da düşünülünce Ahmedî'nin Germiyanoğlu Süleyman Şâh için neden böyle bir mevzu seçtiği kolayca anlaşılır. 1390 yılında (h. 792) tamamlanan bu eserin büyük rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bu eser, Süleyman Şâh için hazırlanmaya başlanmış ancak onun 1387 yılında ölümünden sonra Yıldırım Bayezid oğlu Emir Süleyman'a takdim edilmiştir.⁵²³ Ahmedî'nin Süleyman Şâh'ın emriyle ya da onun namına yazılmış başka bir eseri bulunmamaktadır. Ahmedî, zaten İskendernâme'yi Süleyman Şâh'ın ölümü ile Emir Süleyman'a sunmak zorunda kalmış Emir Süleyman'a bu eseri sunabilmek için de eserinin sonuna Dâstân-ı Tevârih-i Âl-i Osmân adını taşıyan bir bölümü koymuştur.⁵²⁴ Ayrıca Ahmedî Divânı'nda Germiyanoğlu Süleyman Şâh için iki medhiye bulunmaktadır.⁵²⁵

⁵²² Köprülü, a. g. m., s. 216.

⁵²³ Köprülü, a. g. m., s. 218.

⁵²⁴ Banarlı, a. g. m., s. 50-95

⁵²⁵ Kortantamer, a. g. e., s. 14.

4. 3. II. YAKUP BEY ZAMANI

Babası Süleyman Şâh'ın ölümü ile yerine geçen oğlu Yakup Bey, Germiyan'da emirlik yapmış iki Yakup'tan sonuncusu olması dolayısıyla II. Yakup Bey diye tanınır. Süleyman Şâh'ın Hurşidnâme'nin Nisan 1387 tarihinde bitmesinden önce vefat ettiğini ve Şeyhoğlu'nun Süleyman Şâh'ın vefatından sonra eseri Yıldırım Bayezid'e sunduğunu daha önce ifade etmiştik. Buna göre II. Yakup Bey'in 1387 tarihinden itibaren beyliğin başında bulunması icap ettiği anlaşılmaktadır. Babasının Süleyman Şâh olduğu çeşitli kitabe ve paralar ile sabittir. Annesi I. Yakup Bey devrinin meşhur kumandanlarından Mübârizüddîn Umur bin Savcının kızıdır. Nitekim II. Yakup Bey'in Sandıklı'da vakfettiği yerlere ait taş vakfiyede bu hususa dair bilgi mevcuttur.⁵²⁶

II. Yakup Bey'e Yakup Çelebi dendiği onun vakfiyelerinde, arşiv vesikaları tapu tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. II. Yakup Bey'in babasının yerine beyliğin başına geçtiği andan (1387) 1390 tarihine kadar olan devresi sükunet içinde geçmiştir. Ancak Kosova Savaşı sırasında (1389) Osmanlı ordusuna Kastamonu Saruhan, Aydın, Mentеше, Hamidoğulları beylikleri kuvvet gönderdikleri gibi Yakup Bey de yardım için asker göndermiştir. Yapılan savaşta I. Murat'ın şehit olması üzerine başta Karamanoğulları olmak üzere diğer beylikler harekete geçmişlerdi. I. Murat'ın vefatı üzerine tahta geçen Yıldırım Bayezid, ilk olarak kardeşi Şehzade Yakup'u katletmişti.⁵²⁷ Bu durumu bahane ederek başta Karamanoğlu olmak üzere bazı toprakları Osmanlılar tarafından alınan Hamid ve Germiyan beyleri ile Kadı Burhaneddin, Saruhan ve Mentеше beylikleri Yıldırım aleyhine bir ittifak yaptılar. Germiyanolu Yakup Bey, bundan istifade ederek kız kardeşinin çeyizi olarak Osmanlılara geçen bazı yerleri geri aldı, bazılarını da almaya çalışıyordu.⁵²⁸

Bu arada Karamanoğlu da Beyşehir'i ele geçirmişti. Bu durumu gören Yıldırım Bayezid önce Rumeli taraflarını güven altına alarak Sırplarla anlaşmış ve Bizans'taki taht kavgalarını kendi istediği gibi sonuçlandırdı. Bundan sonra aleyhine ittifak yapan Saruhan, Aydın ve Mentеше beyliklerine saldırmış ve hepsinin topraklarını zaptetmişti. Bu vaziyetten korkan II. Yakup Bey, Yıldırım Bayezid'i hediyelerle karşılamaya çıktı ise de Bayezid Yakup Bey'e itimat etmeyip onu ve Subaşı Hisar

⁵²⁶ Varlık, a. g. e., s. 67.

⁵²⁷ Varlık, a. g. e., s. 69.

⁵²⁸ Varlık, a. g. e., s. 69.

Bey'i Trakya'da İpsala kalesine hapsedmiştir. Böylece 1390 tarihinde bütün Germiyan ili Osmanlılar'a geçmiştir.⁵²⁹

II. Yakup Bey, 1390 tarihinden itibaren bir müddet Tarkya'da İpsala Kalesi'nde hapis olarak kalmıştır. Daha sonra bir yolunu bularak hapisten çıkmış ve Timur'a sığınmıştır. Yakup Bey'in Timur'un yanına gitmesi 1399 olarak kabul edilmektedir. Yakup Bey'in İpsala Kalesi'nden kaçış tarihi hakkında kaynaklarda bir bilgi yok ise de 1399'da Timur ile bulunduğuna göre bu tarihte kaçmış olmalıdır. Yakup Bey Timur'un yanına gidince kendini tanıtmış, memleketini elde etmek için ondan yardım istemiştir. Timur da bu isteği kabul etmiştir.⁵³⁰

Timur'un Ankara savaşını kazanmasından sonra Anadolu beyliklerinin memleketleri, geri verilmiş ve bu arada Osmanlılara çeyiz olarak verilen yerler de dahil olmak üzere Germiyanolu II. Yakup Bey, 1402 yılında tekrar memleketine sahip olmuştur. Böylece Yakup Bey, 1390'dan 1402 tarihine kadar 12 yıllık bir fasıldan sonra tekrar beyliğinin başına geçmiştir. Timur Ankara Savaşı'ndan sonra Kütahya'ya gelmiş ve bir müddet burada kalmıştır. Timur Kütahya'ya geldiğinde ahaliye dokunmamış yalnız kurtuluş parası almakla yetinmiştir. Bu esnada Kütahya'da Osmanlıların tayin ettiği Beyler Beyi bulunan Sarı Timurtaş Paşa'nın hazinelerini onun elinden almıştır.⁵³¹

Germiyanolu II. Yakup Bey'in daha sonra Osmanlılar'a meylettği ve fetret devrinde yaşanan tahta kavgalarında Çelebi Mehmet'i desteklediği görülür. Karamanoğulları bu yakınlığı hiç de benimsememişler ve bu şekilde iki beyliğin arası yavaş yavaş açılmıştır. Bu hadisenin 1410 tarihinde gerçekleştiği kaydedilmektedir. 1411 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey Kütahya'yı muhasara altına alıp bu şehri zapt eder. Böylece bütün Germiyan ili Karamanoğullarına geçer. II. Yakup Bey ikinci defa iki buçuk yıllığına memleketinin idaresini bırakmak zorunda kalır. Bu esnada Çelebi Mehmet Rumeli'de kardeşi Musa Çelebi ile uğraşırken Karamanoğlu Nasırüddin Mehmet Bey de Bursa'ya kadar ilerlemiş ve şehri 1413 yılında kuşatmıştır. 31 gün kadar devam eden bu kuşatmadan sonra Bursa'yı ateşe veren Karamanoğlu Mehmet Bey'in bu hareketi Çelebi Mehmet Bey'i pek üzmişti. Rumeli'de kardeşi Musa Çelebi meselesini halledip devlet idaresini eline almayı başaran Çelebi Mehmet hemen

⁵²⁹ Varlık, a. g. e., s. 69.

⁵³⁰ Varlık, a. g. e., s. 71.

⁵³¹ Varlık, a. g. e., s. 72.

Anadolu'ya geçmek zarureti duymuştur. Musa Çelebi'nin 1416 yılında vefat edip naaşının Bursa'ya getirilmesi üzerine Karamanoğlu da alelacele geri çekilmiştir. Geri çekilirken Germiyanogullarından aldıkları yerleri terk etmeleri ile II. Yakup Bey Çelebi Mehmet vasıtası ile tekrar memleketine sahip olmuştur. Bundan sonra Çelebi Mehmet, Karamanoğlu üzerine yürürken Germiyanoglu Yakup Bey, ordunun erzak ve levazimatını tedarik ile görevlendirilmiş olup bunda büyük başarı sağladığı kaydedilir.⁵³²

II. Yakup Bey bundan sonra Osmanlılarla çeşitli olaylar vesilesi ile ilişkiye girmiştir. Yakup Bey, erkek evladı olmadığı için memleketini vefatından sonra kız kardeşinin çocuklarına da bırakmak istemediğinden beyliğini Osmanlılar'a vasiyet etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru Yakup Bey, Edirne'ye gidip II. Murat'ı ziyaret etmiştir. Bu tarihi Aşıkpaşazade'nin kaydından 1428 olarak tespit etmek mümkündür. Zira Edirne'den döndükten bir yıl sonra da vefat etmiştir.⁵³³

Germiyanoglu II. Yakup Bey'in çevresinde gelişen edebî muhitte de Şeyhî ve Ahmed-i Dâî gibi XIV. yüzyılın ilk yarısında yetişmiş olan meşhur iki şâirin bulunduğunu biliyoruz. Gelibolulu Âlî, Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmının Şeyhî'yi anlatan bölümünde II. Yakup Bey'in şiirden anlamamasına rağmen şâirleri desteklemesi konusuyla ilgili ilginç bir hikaye anlatmaktadır. Âlî'ye göre Şeyhî, Germiyanoglu II. Yakup Bey'in meclisinde bulunmaktadır. Fakat Âlî'nin ifadeleri ile II. Yakup Bey, köylü bir yöneticidir ve söz cevherini taş ve balçık sanan biridir. Yakup Bey, Şeyhî'nin kasîde ve şiirlerini anlamadığından dolayı onları dinlemekten usanırdı. Rivayete göre vezinden anlamayan köylü ozanlardan biri gelmiş ve Yakup Bey'e şu şiiri sunmuştur:

Benüm devletlü sultanum
 'Aķıbātuñ hayır olsun
 Yidigün bal ile kaymak
 Yüridüğün çayır olsun

Kendi yaratılışına uygun olan bu şiiri dinleyen II. Yakup Bey, bu şiiri anlamış ve kendine bu şiiri sunan köylü ozana bir çok ihsanlarda bulunmuştur. Şiiri anlamamanın verdiği mutlulukla "şimdi bir söz işittim ve edasını beğendim; hiç bilmiyorum bizim Şeyhî ne der? Bizi medhetmek ister amma belki bizi yerer" demiştir. II. Yakup Bey'in bu sözlerini duyan Şeyhî de bu duruma çok üzülmüştür. Gelibolulu Âlî, eserinde nasıl

⁵³² Varlık, a. g. e., s. 76.

⁵³³ Varlık, a. g. e., s. 79.

bir asrın büyüklerini 'akîbât ile 'akîbeti ayıramadıklarına ve hayîri hayırdan fark edemelerine şaşır II. Yakup Bey'in Şeyhî'nin şiirlerinin bahçesine adım atmadığını söyler.⁵³⁴ Bu hikayeden de –eğer hikaye doğruysa- anlaşılıyor ki o zamanın yöneticileri her ne kadar şâirlerin şiirlerini anlayamasalar da şâirleri himaye etmişlerdir. Bunun muhtemel sebepleri üzerinde edebî muhitler bölümünün başında çeşitli görüşler ortaya konulmuş idi.

Çelebi Mehmet ve II. Murat gibi Osmanlı padişâhları ile çeşitli ilişkileri olan Şeyhî'nin asıl münasebeti Germiyanolu II. Yakup Bey ile. Şâir, bir taraftan ecza dükkânı ile tabiplik icra ederken, öbür taraftan Germiyan Bey'ine kasideler yazmıştır. Şeyhî, Germiyanolu Yakup Bey'in tabibi ve musâhibi olmasıyla da bilinmekteydi.⁵³⁵

Şeyhî'nin Osmanlı sarayı ile münasebetinin devamlı olmadığını ve bazı vesilelerle ara sıra vuku bulduğunu söyleyebiliriz. Şeyhî, hayatının önemli bir devresini Germiyanolu II. Yakup Bey'in nedimi ve tabibi olarak geçirmiştir. Bu zamanlar içinde Germiyanolu'nun yanında bulunduğu en kuvvetli delil 1422 yılında tertip edilen Yakup Bey'e ait vakfiyelerde Şeyhî'nin şahitler arasında bulunmasıdır.⁵³⁶

Burada belirtilmesi gereken enstantanelerden biri de Şeyhî'nin Çelebi Mehmet'i tedavi etmek için II. Yakup Bey'in iznini almasıdır. Çelebi Mehmet Karaman seferindeyken Ankara'da rahatsızlanır. Etrafındaki tabipler bir türlü hastalığı tedavi edemezler. Daha sonra padişâhın erkan ve âyânı, Germiyanolu'nun Mevlana Sinan adıyla tanınan bilgili bir hekimi olduğunu, yaptığı ilaçların şifa getirdiğini, İsa'yı andıran nefesiyle hastaları iyileştirdiğini söylerler. Padişâh, Şeyhî'nin getirilmesini emreder. Yakup Bey de emre uyarak Şeyhî'yi padişâha gönderir. Neticede Şeyhî, hastalığını psikolojik olduğunu anlayarak padişâhın sevindirici bir haber alması gerektiğini söyler. Padişâha sevindirici bir haber olarak uzun süredir alınamayan bir kalenin alındığı haberi gelince padişâhın hızla iyileştiğine şahit olurlar.⁵³⁷ Bu hikayeden de anlaşılacağı gibi Şeyhî Yakup Bey'in hususi hekimliğini yapmıştır. Ayrıca Şeyhî'nin şiirde olduğu kadar tıpta da ünü oldukça yayılmıştır.

Şeyhî Dîvânı'nda Germiyanolu Yakup Bey için yazılmış üç methiye ve Bey'in 1429'da vefatından sonra yazılmış bir mersiye bulunmaktadır. Şeyhî ve II.

⁵³⁴ İsen, *Kühû'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 112.

⁵³⁵ Timurtaş, a. g. e., s. 69

⁵³⁶ Timurtaş, a. g. e. s. 70.

⁵³⁷ Hoca Sadeddin Efendi, a. g. e. C. II, s. 84.

Yakup arasındaki münasebeti daha iyi anlamak bakımından methiyelerinden ve mersiyesinden bazı beyitleri burada göstermek uygun olacaktır. Mesela bir kasidesinde Yakup Bey'in adını ve cömertlik anlamına gelen kerem sıfatını da anarak ondan şöyle bahsediyor:

Mîr-i yegâne şâh-ı muzaffer hüceste-fâl
Ya' kıub Beg ki adına 'âşık 'Arab 'Acem

.....

Boynına 'aql tavk u boyına sehâ libâs
Başına baht tâc u beline kemer kerem⁵³⁸

Bir başka kasidesindeki beyitte de Şeyhî, Germiyan Beyi II. Yakup Bey'in cömertlik sultanı olduğunu ve işinin ata ve ihsan, düşüncesinin de hayır olduğunu ve beyin elbette derdine derman olacağını şu sözlerle beyan ediyor:

Dergeh-i şâh-ı 'atâ-pîşe vü hayr-endîşe
Germiyân memleketi mâlik-i sultân-ı kerem

.....

Şükr kıl fakr ile itme şikâyet Şeyhî
Derdine şâh-ı kerîm eyleye dermân-ı kerem

Şeyhî, II. Yakup Bey'in vefatından sonra onun için terci-i bend nazmı şekliyle bir mersiye yazmıştır. Şeyhî'nin duygularını göstermesi bakımından terci-i bendin bir bendinde Şeyhî, Yakup Bey için şunları söylüyor:⁵³⁹

Giydi gice mâtem için cübbe-i siyâh
Derd ile göge boyadı donunu şubh-gâh
Nâleyle aldı egnine nîlî kabâyı çarh
Zerd oldu âftâb yüzün tırmaladı mâh
Bahr acıdı vü berr başına saçdı hâk-i râh
Zirâ ki cümle 'âleme in'âmı 'âm idi
Elbette vâcib oldu kamuya gazâ-yı şâh
Mazlûma melce' idi vü bî-çäreyc şeff'
Miskîne mesken idi vü eytâmâ tekye-gâh
'Alimlere mu'in idi sâ'illere muğîş
'Abidlere maqarr idi zâhidlere penâh

⁵³⁸ Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, a. g. e., s. 56.

⁵³⁹ Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, a. g. e. s. 93.

Nāzik tenini andan ötürü kınadı Hâk
 Türlü belāya ki ulaşa Hâkka bî-günāh
 Allāh ile kılardı niyāz u mu'āmele
 Vardur ümîd k'artıra rahmetlerin ilāh
 İnsān nolur felek melek ü cin ü vaḥş ü tayr
 Zerrāt-ı kāyināt figān idüpdür eydür āh
 Sulṭān-ı Germiyān ğurebā devleti dirîĝ
 Şāh-ı cihāniyān fuḡarā ni' meti dirîĝ

Görüldüğü gibi bu bendde Şeyhî daha çok II. Yakup Bey'in fakirlere, miskinlere, kimsesizlere yardımcı olduğunu söylemektedir. Bu şiirin tamamını da göz önünde bulundurduğumuzda Şeyhî'nin Yakup Bey'in bir çok hediye ve ihsanlarından yararlandığını düşünebiliriz.

Şeyhî'nin gazellerinde rastladığımız bir beytinde de Germiyan Şâh'ı yani Yakup Bey ile ne kadar yakın olduğunu dertlerini ona aktardığını şöyle anlatıyor:⁵⁴⁰

Çü der-miyāndur anuñla cihān ü cān ü gönül
 Yine bu derdin emîn şāh-ı Germiyāne yazam

Şeyhî ile Yakup Bey arasında bunca yakınlık olmasına rağmen bir beyit var ki bu beyit bazen Şeyhî'nin de gözden düşmüş olabileceğini akla getirmektedir. Şeyhî'nin sanatının Yakup Bey tarafından taktir edilemediğini Gelibolulu Âlî'den nakletmiştik. Yakup Bey köylü bir ozana çok ihsanlar etmiş ve Şeyhî'nin ne dediğini anlamadığını onun medheder görüldüğünü ancak övüyor mu yeriyor mu bilemediğini söyler. Şeyhî de bu durumdan oldukça rahatsız olur. Onun söylediği bu beyit belki de bu zamanlarda söylenmiş olmalıdır. Beyitte Şeyhî, Germiyan'da bulunduğu için kendine inayet edilmediğine inanmaktadır:

'İnāyet eylemedi Şeyhî şāh saña bu gün
 Günāhımız bu durur Germiyānda bulduk⁵⁴¹

Germiyanolu II. Yakup Bey'in edebî muhitinde bulunanlardan biri de XV. yüzyılın meşhur şâirlerinden olan Ahmed-i Dâîdir. Taramış olduğumuz XVI. yüzyıl kaynakları Ahmed-i Dâî'nin Yakup Bey ile olan münasebetlerinden hiç bahsetmemektedirler. Kaynaklar daha çok Ahmed-i Dâî'nin Emir Süleyman ile olan ilişkilerinden bahsetmektedirler. Emir Süleyman'ın şiire ve şâirlere düşkün olması

⁵⁴⁰ Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, a. g. e. s. 209

⁵⁴¹ Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, s. 79

etrafında bir çok şâirin bulunmasına sebep olmuştur. Fetret Devri'nde Bursa ve Edirne'de Emir Süleyman'ın muhitinde Ahmedî ve Hamzavî ile beraber bulunan şâirlerden biri de Ahmed-i Dâîdir.⁵⁴² Ahmed-i Dâî, manzum ve mensur on beşten fazla eser yazmasına rağmen sadece eserlerden Tabirname Tercümesi'ni Yakup Bey'e sunmuştur. Ahmed-i Dâî ve Yakup Bey arasında geçen hadiselerin kaynaklarda fazla yer almaması bu ikisinin arasındaki ilişkinin fazla uzun olmadığını akla getirmektedir ya da Yakup Bey'in daha önce Kühü'l-ahbâr'dan naklettiğimiz hikayeye göre sanattan fazla anlamayan, iyi ve kötü eseri değerlendirebilecek anlayıştan yoksun olan yaratılışı bu duruma sebep olmuştur diyebiliriz. Ayrıca Yakup Bey'in iktidarda sürekli bulunamaması, fasılalarla iktidara sahip olup beylikler arasındaki mücadelelerde yer alması onun şiir ve sanatla ilgilenmesine ve şâirlerin, sanat adamların kendisi tarafından desteklenmesine engel olmuş olmalıdır.

Ahmed-i Dâî'nin on beşten fazla olan eserlerinden sadece Tabirname Tercümesi'ni Yakup Bey'e sunmuştur. Bu eser, rüya yormak için yazılmış bir eserdir. Eserin aslı Ebû Bekir bin 'Abdullâh el-Vâsîfî'ye aittir. Ahmed-i Dâî, bu hususta eseri nice dostların iltimaslarına binaen tercüme etmiş olduğunu anlatıyor. Dâî, eserin mukaddimesinde ayet ve hadislerden de örnekler vererek düşün yani rüyanın hak olduğunu ispat ediyor. Dâî'nin tercümesindeki hususiyetler, başlıca şekle ve ifadeye mahsustur. Şekle ait olan hususiyetler, bir mukaddime yazarak tercüme ettiği eserin aslını, musannifini göstermek, tercümede takip ettiği usulü belirtmek, eseri sadece bir tercüme midir; yoksa tasarruflarda bulunmuş mudur bunları göstermek, ne maksatla kimin için tercüme etmiş olduğunu açıklamak, esere okunmasını kolaylaştırmak için bir de fihrist ilave etmektir.⁵⁴³

İfadeye ait olan hususiyetler de mukaddimede eseri kimin için yazdığını söyledikten sonra onun adına, sanatkarane bir methiye yazmak, sonra da eserin mevzuu ile alakalı bir üslup ile eserini yazmaya girişmektir. Dâî, mukaddimede eserini Germiyan oğullarından II. Yakup Bey adına tercüme ettiğini anlattıktan sonra, onun methi için on beş beyitlik sanatlı bir kasîde yazıyor. Bu kasîdenin divanında bulunmamasından dolayı Ertaylan, Ahmed-i Dâî'nin Yakup Bey hizmetindeyken yazmış olduğu şiirlerden müteşekkil bir divanının daha bulunmuş olabileceğini iddia

⁵⁴² İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, s. 165.

⁵⁴³ Ertaylan, *a. g. e.*, s. 161.

etmektedir.⁵⁴⁴ Ancak bu ihtimal pek gerçekçi gibi görünmüyor. Bir kitabın içinde bulunan bir kasiden yola çıkıp da Ahmed-i Dâî'nin bir divanının daha olabileceğini iddia etmek yanlıştır. Zaten Dâî'nin on beşi aşkın eserinin içinde sadece birini Yakup Bey'e sunmuş olması da bu ikilinin ilişkilerinin çok da yakın olmadığını göstermektedir. Ahmed-i Dâî'nin Tabir-nâme Tercümesi'nde yer alan kasîdesindeki Yakup Bey'i öven kısım şu şekildedir:

Kimüñ vardur senüñ gibi laîf 'ârif ser-veri
 Felek-rif' at melek-himmet hümâyün-baht ferağ-fer
 Revâdur ben saña dâyim gönül ü cânla şâhâ
 İdem hizmet dutam fermân virem boyun olam kemter
 Celâl ü devlet ü baht u cüduñla olur dâyim
 Dikenden gül üzüm-den mül şadefden dürr kândan zer
 Hâsüd u müdde'î-i bed-ğu şu kim düşmendürür olsun
 Kimi mahrûm kimi meczûm kimi mağbûn kimi ebter
 Bu Hind ü Rûm Türk ü Çin senüñ emründe kılsun Hâk
 Biri fağfür biri kisrî biri hâkân biri kayşer
 Şehân u heybetüñ hilmüñ dağı 'adlün neye beñzer
 Biri Şiddîk biri 'Osmân biri 'Ömer biri Hayder
 Senâ vü zıkr şükr ü hamdüñ eger olsa edmiye
 Deñüz kâre kalem mîşe melek kâtib semâ defter
 Hüsn-i hulq lutf-ı ihşân kâmusından müretteb
 'Atâ şâmil şehâ kâmil velâ hâmil özüñ cevher
 Süñü kılıç oğu hançer kaçan ki alasin eline
 Peleng ditrer bubür ürker esed qorqar döker kuş per
 Ki bizüm remzüm hurremüñi şehânı şerh kılmakda
 Ziyân 'âciz 'aql hayrân söz ü kuşr kalem muştar

⁵⁴⁴ Ertaylan, a. g. e., s. 162.

4. 4. ŞEHZADE BAYEZİD DEVRİ

Bayezid, Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadelerindendir. Hicrî 933, m. 1526-1527 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olma oğullarından olan Bayezid'in yedi kardeşi daha vardır.⁵⁴⁵

Bayezid, diğer Osmanlı şehzadeleri gibi iyi bir eğitim görmüştür. Osmanlı sarayında şehzadeler dört beş yaşlarına geldikleri zaman kendilerine merasimle bir hoca tayin edilir ve tahsil hayatları başlardı. Bu eğitim esnasında Kur'an, hadis ve dini ilimler başlıca dersler olarak okutulurdu. Şehzadeler Türkçe'yle beraber Arapça, Farsça, Latince, Yunanca, Rumca, Sırpça, hatta Çağatay Türkçesi gibi dil ve lehçelerin de bir kaçını öğrenirlerdi. Ayrıca tarih, coğrafya, harp sanatı, astroloji, matematik, mantık, ve kimya gibi pozitif bilimleri okurlar; tasavvuf, müzik, atıcılık, ata binmek, güreş gibi faaliyetlerle meşgul olurlardı.⁵⁴⁶

Şehzade sancağa çıkma yaşı gelince, (h. 953) m. 1546 yılında Karaman sancak beyliği ile Konya'ya gönderildi. Osmanlı devlet sistemine göre şehzadeler müstakbel padişâh sıfatıyla devlet idaresinde bilgi ve tecrübe edinmek için sancak beyi olarak eyaletlere gönderilirdi. Şehzadelerin eğitimleri burada da devam ederdi. Bu uygulama Bayezid vakasından sonra kaldırılmıştır. Bayezid, 1548'de İran üzerine yürüten babasını Akşehir'de karşıladı. Ordu Halep'te kışladığında da babası tarafından oraya çağrıldı. 1553'te Nahcivan seferinde taht muhafazası için Edirne'ye yollandı. Fakat Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden sonra onun adına isyan eden Düzme Mustafa kuvvetlerini durdurmada ağır davranması, bu olayın kendisi tarafından düzenlendiği rivayetlerine yol açtı. Bundan dolayı da babasının kendine olan güveni sarsıldı.⁵⁴⁷

Kanunî'nin kendisine olan güvenini sarsan Şehzade Bayezid, Hürrem Sultan'ın ricaları ile Kanunî tarafından cezalandırılmaktan kurtuldu. Bayezid de bundan sonra babasına sadık kalacağına söz vermişti. Kanunî, oğlunu bağışladı ve Kütahya'ya vali olarak gönderdi. Nitekim Bayezid hadiseden birkaç yıl sonra babasına yazdığı mektuplarda şunları söylüyordu.⁵⁴⁸

Benüm saadetüm sultanum, vallâhü'l-azîm şol kadar şâd olmuşam ki Kütâhiyyeyi ben

⁵⁴⁵ Kılıç, Şâhî Hayatı ve Divanı; Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 3.

⁵⁴⁶ Kılıç, a. g. e., s. 7.

⁵⁴⁷ Kılıç, a. g. e., s. 9.

⁵⁴⁸ Kılıç, a. g. e., s. 9.

kulınıza inayet eylediğimize, eğer cihan halkı kâtib olsa beyana kabil olmıya. Ben kulınızı irgürdüntiz Hak teala sultanımın cem-i murad-ı şeriflerin müyesser eylesin. Amin. Benüm sultanım şol denlü şadam ki şadlığımın bilmem neyleyem.

Bundan sonraki devrelerde Şehzade Bayezid ile Kanunî'nin diğer oğlu olan Şehzade Selim arasında taht kavgaları başlayacaktır. Şehzade Selim, daha büyük olduğu için taht onun hakkı imiş gibi görülüyordu. Ancak bazı çıkarıcı kişilerin oyunuyla Şehzade Bayezid de tahtta hak iddia etmeye başladı. Bu mücadelede devrin önemli devlet adamlarından olan Mustafa Paşa, hem şehzadeleri birbirine karşı kıskırtmış hem de Şehzade Bayezid'i babasına karşı kötülemiştir. İki kardeş arasında taht kavgaları baş gösterince oğullarını birbirinden uzaklaştırmayı gerekli gören Kanunî 6 Eylül 1558 tarihinde Selim'i Konya'ya Bayezid'i de Amasya'ya nakletti.⁵⁴⁹ Bununla Kanunî iki kardeş arasında baş gösteren taht mücadelesinin biteceğini umuyordu. Ancak yapılan uzaklaştırma da taht mücadelesini azaltmaya yetmedi. Bayezid, bu nakli hakaret yazdı ve bir takım bahanelerle Kütahya'da kalmaya çalıştı. Bu arada kendine yeni terakkiler, oğullarına da sancak verilmesi gibi bazı isteklerde bulunmuş fakat babasının ısrarı karşısında 28 Ekim 1558'de Kütahya'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Şehzade Bayezid uzun bir yolculuktan sonra Amasya'ya varmıştı. Amasya'ya giderken çeşitli mektuplar göndermişti. Bu mektuplarda Bayezid, Selim'i kötülüyor ve Amasya'ya gitmemek için yalvarıyordu.⁵⁵⁰

İki kardeş arasında meydana gelen taht mücadelelerinde Kanunî'nin daha sonra Şehzade Selim tarafını tuttuğu görülür. Alınan fetvalarla Şehzade Bayezid'in babasına isyan ettiği ve katlinin helal olduğu belirtilmiştir. 1559 yılında iki kardeşin orduları Konya Ovası'nda karşı karşıya gelir. Babasının desteğini alan ve daha düzenli bir orduya sahip olan Şehzade Selim'in ordusu galip gelir. Yenilgi üzerine Şehzade Bayezid, oğulları ile birlikte babasının kendini affetmeyeceğini de öğrendikten sonra 1559 Ağustos'u ortalarında İran'a bulunan Şâh Tahmasb'a sığınır.⁵⁵¹

Şehzade Bayezid, Şâh Tahmasb'dan affi için ara buluculuk etmesini ister ancak Şâh Tahmasb, buna razı olmuş gibi görünse de kendi çıkarları için Bayezid'in elinin altında olmasının daha uygun olacağını düşünmektedir. Bunun için Tahmasb, dört beş sene Bayezid ile babasının arasını bulmak için Kanunî ile mektuplaşmaları

⁵⁴⁹ Kılıç, Şâhî Hayatı ve Divanı, s. 13.

⁵⁵⁰ Kılıç, a. g. e., s. 14.

⁵⁵¹ Kılıç, a. g. e., s. 18.

sürdürmüştür. Şehzade Selim ile Şâh Tahmasb arasında çekişmeler baş gösterince de Şâh Tahmasb, Şehzade Bayezid ve oğullarını 16 Nisan 1559'da hapse attırıştır.⁵⁵²

Bundan sonra Kanunî, II. Selim ve Şâh Tahmasb arasında Bayezid'in teslimi konusunda yazışma ve pazarlıklar başladı. Sonunda padişâh, şâhın isteklerini kabul etti. Şâh Tahmasb da Bayezid'i 23 Temmuz 1562 günü Kazvin'de II. Selim'in adamlarına teslim etti. Şehzade Bayezid teslim edilir edilmez hemen orada öldürülmüştür. Öldürüleceğini anlayan Bayezid, ölmeden önce oğullarını görmek ister ancak buna izin verilmez. Bayezid öldürüldükten sonra oğulları da aynı akıbete uğrarlar. Bu duruma çok kızan Kazvin halkı, Bayezid ve dört oğlunun bu şekilde öldürülüşünü kinayip kızgınlıkları sebcbiyle Osmanlı elçilerini taşlamışlardır.

Şehzade Bayezid, devrin meşhur devlet adamlarından Rüstem Paşa'nın yeniden vezir olduğu 1555 ile 1558 yılları arasında Kütahya'da sancak beyliği yapmıştır. Bu devrede şehzadenin etrafında edebî bir muhit oluşmuştur. Kütahya'da şehzadenin etrafında meydana gelen edebî muhitte ilk olarak Firâkî-i Vâiz akla gelmektedir. Firâkî, XVI. yüzyıl kaynaklarından Latifî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî, Ahdî, Âlî ve Taşköprülüzâde'nin eserlerinde kaydedilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi o zaman Firâkî, Kütahya'da meşhur bir vaizdir. Firâkî'nin vaizliğinin yanında şâirlik yönü de ağır basmaktadır. Şehzade Bayezid, 1555 yılından Karaman sancağından Kütahya'ya gelince Firâkî, şehzadeye şu gazeli yazıp göndermiştir:⁵⁵³

Ârzü kılmaz Kızılbaş âl-i 'Oşmân tahtını
 Ol hırāsānluqla terk itmez H̄orasān tahtını
 Beklerin begler içinde pādşāhum ben seni
 Gönlümün ma'mūr idersin işbu vîrān tahtını
 Her habāb-ı cām-ı mey söyler zebān-ı hāl ile
 Yile virdi rüzgār anca Süleymān tahtını
 'Ârızūnda haţţuña zülfüñ mu'arız olmadı
 Mūra teslīm itdi şanki şāh-ı mārān tahtını
 'Azm-i bestām eyleme gel şehr-i Kütāhiyyeye
 Görmek isterseñ şehā ger Bāyezîd H̄ān tahtını
 Sen yüz aklıgın vir Allāhum çevir sevdā ile

⁵⁵² Kılıç, Şâhî Hayatı ve Divanı, s. 20.

⁵⁵³ Âşık Çelebi, a. g. e., s. 216a-216b

Germiyāna geldi terk idüp Karaman tahtını
 Sürme kapuñdan şehā k'itmez gedā göñlüm kabül
 Virseler şıdķ u şefā ile Sıfahān tahtını
 Ey Firākî Hāzret-i Ya'ķūba firķat bir zamān
 Tahta-bend-i beyt-i ahzān itdi Ken'ān tahtını

Beyānî'nin ifadelerine göre Şehzade Bayezid, Kütahya'da iken bir çok defa Firākî'nin vaazlarını dinlemeye gelmiştir. Bir defasında şehzade içeri girince Firākî, ayağa kalkıp yüksek sesle şu beyti okumuştur:

Kamu şeh-zādelerden fā'ik eyle
 Atası devletine lāyık eyle

Bu beyti duyan Şehzade Bayezid, çok memnun olur ve Firākî'ye bir çok ihsanlarda bulunur. Kaynakların da belirttiği gibi Firākî, Kütahya'ya gelen Bayezid'e yakın olmayı başarabilmiş ve onun ihsanlarından da bolca faydalanmıştır. Firākî Dîvanı elde olmadığı için onun Şehzade Bayezid'e sunduğu başka şiirlerinin olup olmadığı şimdilik meçhuldür. Eğer divanı ele geçerse bu durum da açıklığa kavuşacaktır. Kınalızāde Hasan Çelebi'nin tezkiresinde belirtildiğine göre Firākî, Şehzade Bayezid öldürüldükten sonra aşağıdaki şiiri söylemiştir. Bu şiirde Firākî, şehzadenin bahtsızlığından yakındığına göre bu ikilinin Kütahya'da ilişkilerinin çok iyi olduğu düşünülmelidir:

Çünki hük-m-i Kādir ü Kayyüm-ı sultān-ı ezel
 Taht ile tā tahta-i tābütü teslīm itdiler
 Bahtı gör kim tahta-i tābūta bindi Bayezid
 Tahtı bir şāh-ı selīmü'ķ-ķab' a teslīm itdiler⁵⁵⁴

Şehzadenin muhitinde bulunduğu iddia edilen şâirlerden biri de Kütahyalı Rahimîdir.⁵⁵⁵ Ancak taramış olduğumuz kaynaklardan Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı eserinde tanıtılmakta olan Rahimî için Şehzade Bayezid'in değil II. Selim'in Kütahya'da sancak beyi olarak bulunduğu esnada meydana gelen muhitinde yer aldığı belirtilmektedir.

Şehzade Bayezid'in Kütahya'daki muhitinde bulunan şâirlerden biri de Nakşibendi şeyhlerinden olan Gubârî Efendidir. Gubârî, kaynaklardan Kühü'l-ahbār ve Âşık Çelebi Tezkiresi'nde ve Kınalızāde Hasan Çelebi'nin eserinde tanıtılmaktadır.

⁵⁵⁴ İbrahim Kutluk, *Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, C. II, s. 744

⁵⁵⁵ Filiz Kılıç, *Şāhî Hayatı ve Dîvanı*, s. 33

Gubârî Efendi'nin adı Abdurrahmandır; kendisi Akşehir'dendir. İstanbul'da ilim tahsil etmiş ve o zamanın ilimde önemli şahsiyetleri olan Ali Çelebi ve Müslim Çelebi'ye intisap etmiştir. Medresede bir çok payeler ele ettikten sonra şiire heves etmiştir. Ondan sonra Nakşibendi tarikatına intisap eden Gubârî Efendi, Emir Buharî Tekkesi şeyhinden el almıştır. Adı geçen tarikat şâirlerinin tarzları üzere şiirleri mutasavvıfane ve nasihat içermektedir. Daha sonra hacca giden Gubârî, oradan çeşitli şiirler göndermiştir. Hicretin 953 senesinde Nakşibendi tarikatının önde gelenlerinden olan Sürurî adında biri Sultan Mustafa'ya hoca olunca Gubârî, onu tecerrütten kayda düşmekle, gaiplikten ayan olmaya geçmekle suçlayıp kınamıştır. Gubârî ve Sürurî arasında bu meseleden dolayı şiir yoluyla yapılan bir polemik meydana gelmiştir. Mekke ve Medine'den dönüşünde Kütahya'ya gelen Gubârî önce Şehzade Bayezid'in kullarına daha sonra da oğlu Orhan'a hoca olmuştur. Âşık Çelebi, bu meselede Gubârî ile Sürurî'nin farkının Sürurî'nin padişâhın emriyle onun oğullarına hoca olduğunu; Gubârî'nin ise kendi isteğiyle padişâhın kullarına hoca olduğunu belirtmiştir. Oysa ki Gubârî, Sürurî'yi yapmış olduğu bu işten dolayı daha önce şiir yoluyla kınamıştı. Şehzade Bayezid'in tahtta hak iddia ettiği zamanlarda Gubârî Efendi, onun yanında bulunmuş ve onunla savaflara katılmıştır. Daha sonra yakalanan Gubârî, Yenihisar'da hapsedilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman, Gubârî'yi affetmiş ve Şam kadılığına tayin etmiştir.⁵⁵⁶

Şehzade Bayezid'in Kütahya'da bulunduğu üç yıllık müddet içinde yanında bulunan şâirlerden biri de Mustafa İşretîdir. İşretî, İstanbul civarında Yenihisardandır. Mahlasından da anlaşılacağı üzere İşretî'nin işi gücü eğlence, zevk ve işrettir. Kaynaklar çok güzel bir sesi olduğunu ve söylediği türküleriyle şöhret bulunduğunu belirtmektedirler. İşretî, uzun yıllar danişmendlik ve mülazimlik yaptıktan sonra Edirne yakınlarında Mahmut Paşa taraflarında kadılık ve hekimlik yapmıştır. 1553 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından Edirne'nin muhafazası için Şehzade Bayezid görevlendirildiğinde İşretî, gazel ve kasideler sunarak şehzadeye yakın olmayı ve onun özel meclisinde yer almayı bilmiştir. Şehzade Bayezid Kütahya'ya gelince İşretî de şehzade ile birlikte Kütahya'ya gelir. Bayezid, İşretî'ye Eskişehir kazasını verir. Kaynaklar İşretî'nin bunu beğenmediğini ve zaman zaman işrete olan düşkünlüğünden dolayı başına çeşitli işlerin geldiğini belirtmektedirler. Eskişehir'e kadı olan İşretî, burada dervişlerinin yaptıkları din dışı hareketler ile şöhret bulmuş olan Seydi Gazi⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 285a-285b

⁵⁵⁷ Eskişehir'in Seyit Gazi ilçesidir.

tekkesini dağıtıp yerine mescit, medrese ve minare yaptırır. İşretî, Kanunî'nin bir gazeline nazire yazıp ona gönderince padişâh da İşretî'ye bir çok ihسانlarda bulunmuş ona İvrace kadılığını vermiştir.⁵⁵⁸

Şehzadenin çevresindeki şâirlerden biri de Emredir. Hayatı hakkında fazla bir bilgimiz olmayan şâir, Şehzade Bayezid için tercüme ettiği eserlerle tanınır. Şehzadenin sevdiği, değer verdiği ve koruduğu bir şâirdir. Bunu Emre'nin beyitlerinden Bayezid'i övmesinden anlamaktayız. Emre'nin, Şehzade Bayezid için Pend-i Attar ve Hamdullah bin Ebu Bekr Müstevfi-i Kazvinî'nin Tarih-i Güzide adlı eserini Türkçe'ye çevirdiği bilinmektedir.⁵⁵⁹

4. 5. II. SELİM DEVRİ

II. Selim, Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan ikinci oğlu olup Sadrazam İbrahim Paşa'nın Hatice Sultan ile evlenmesi dolayısıyla yapılan düğün şenlikleri sırasında 30 Mayıs 1524 tarihinde dünyaya gelmiştir. II. Selim, tarih literatüründe Sarı Selim diye tanınmaktadır. Sarayda iyi bir eğitim görmüş ve on sekiz yaşını idrak ettikten sonra 1542 yılında Konya sancak beyliğine tayin edilmiştir. Şehzade Mehmet'in ölümü üzerine de 1544 Ağustos'nda da Manisa'ya sancak beyi olarak gönderilmiştir. Kanunî'nin şehzadeleri arasında tahta varis olarak adı hiç geçmeyen, geri planda kalmış birisiydi. Annesi Hürrem Sultan'ın kendi oğullarından birini tahta geçirebilmek için yaptığı entrikalar ve Şehzade Mustafa'nın katli bu dönemin bilinen hadiseleridir. II. Selim'in kardeşi Bayezid ile giriştiği taht mücadelesinden dolayı 6 Eylül 1558'de Kütahya'da sancak beyi olan Bayezid, Amasya'ya, Manisa'da sancak beyi olan Selim de Konya'da nakledilmiştir. II. Selim, kardeşi Bayezid ile bir taht mücadelesine girişmiş ve Konya yakınlarında Selim ve Bayezid'in orduları karşılaşmıştır. İki gün süren savaştan sonra Bayezid'in ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Önceleri tarafsız kalmayı tercih eden Kanunî, daha sonra II. Selim'in tarafını tutmaya başlamış ve Şâh Tahmasb'a sığınan Bayezid'in geri verilmesi ve öldürülmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Şehzade Bayezid ve dört oğlunun 1562 yılında öldürülmesiyle II. Selim, taht yolunda rakipsiz kaldı. II. Selim, 1562 yılı başlarında Konya'dan Kütahya'ya gelip burada sancak beyliği görevini sürdürmeye devam etti ve burada Osmanlı tahtının yegane varisi olarak tahta oturacağı günü

⁵⁵⁸ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 175a-175b;

⁵⁵⁹ Filiz Kılıç, Şâhî Hayatı ve Divanı, s. 34.

beklemeye başladı. 1562 ve 1566 yılları arasında Kütahya'da bulunan II. Selim, burada çok canlı bir edebî hayatın yaşanmasını sağladı. Çünkü II. Selim'in muhitinde çok sayıda şâir ve sanatkar bulunmaktaydı. 1566 yılında Kanunî Sultan Süleyman Zigetvar seferinde vefat edince II. Selim, maiyetindekilerle beraber Kütahya'dan ayrıldı. 2 Eylül 1566 tarihinde İstanbul'a varan II. Selim, derhal tahta oturdu ve bütün devlet adamlarının kendine biat etmesiyle de padişâh oldu. Sekiz yıllık saltanattan sonra Sarı Selim, 1574 yılında vefat etmiştir.⁵⁶⁰ Şehzade Selim Kütahya'da bulunduğu zaman Kütahya, edebî anlamda çok büyük bir canlılık yaşamıştır. Şâirler ve sanatkarlar o kadar büyük bir rağbet görmüştür ki bazı kaynaklar tanıttıkları şâirlerin padişâhın meclisinden uzakta bulunmasından duyduğu üzüntüye yer vermişlerdir.

II. Selim'in Kütahya'daki muhitinde bulunan şâirlerden birisi Kütahyalı Rahîmî Beydir. Şehzadenin Kütahya'da sancak beyi bulunduğu sıralarda ve padişâh olduktan sonra da maiyetinde alay beyi idi. Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı tezkiresinde ifade edildiğine göre şehzadenin meclisinde bulunmuş ve ondan muradını almıştır. Bir beytinde II. Selim'e kul olduğunu şöyle söylüyor:

Sultân-ı mülk-i marifetüm ben Rahîmîyâ

Ammâ Selîm-i Şâh-ı sühan-dâna bendeyin⁵⁶¹

II. Selim'e Kütahya'da intisap eden şâirlerden biri de Sarı Re'yî denen Abdülatif Efendidir. Âşık Çelebi, bu şahsın Germiyanlı olduğunu söylemektedir.⁵⁶² Sarı Re'yî Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi'nin mülazimi olmuş, bir müddet müderrislik yaptıktan sonra Bursa'da müderrislikten kadılığa geçmiş bu sırada hatta da çalışarak sülüs, nesih ve talik yazıda usta hattat olmuştur. Ters yaratılışı sebebiyle halkı memnun edemeyen Re'yî, teftiş edilerek kadılıktan azledilmiştir. Sonra ilmiye mesleğinden çıkarak Şehzade Selim'in bölüğüne sipahi oldu. Çok bilgili bir şahıstı ve yazıyı çok süratli yazmasıyla meşhurdur. Gayet tatlı konuştuğu için Şehzade Selim'in dikkatini çekmiş ve onun muhitindeki şâirler arasında yerini almıştır. Fakat fazla yükselmesine ömrü vefa etmemiş ve genç yaşta vefat etmiştir.⁵⁶³

Câmî, II. Selim'in Kütahya'da bulunduğu esnada meclisinde bulunan şâirlerden biridir. Âşık Çelebi'nin beyanına göre Câmî, İstanbulludur ve Şehzade

⁵⁶⁰Şerafettin Turan, "II. Selim", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, İstanbul, 1993, C. 10, s. 434-440

⁵⁶¹Ahdî, a. g. e., v. 98b

⁵⁶²Kılıç, a. g. t., s. 747.

⁵⁶³İpekten, a. g. e., s. 213.

Selim'in mülazimlerindendir. Şehzade Kütahya'da iken ve daha sonra padişâh olduktan sonra da onun has kullarındandı. ⁵⁶⁴

II. Selim'in Kütahya'da meclisinde bulunan diğer bir şâir de Celâlî'dir. Celâlî'nin adı Hüseyin'dir. Âşık Çelebi, Manastır'da doğduğunu söylemektedir. Celâlî gençliğinde ilim tahsil etmiş ve daha sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldiğinde Cezayir tımarlarına defterdar olan İskender Çelebi'nin hizmetine girmiştir. O zamanlar Âşık Çelebi ile arkadaşlığı varmış. Eyüp'te, Kağıthane bahçelerinde, Galata'da, Hasköy'de ve Zâfî'nin dükkanında Âşık Çelebi ile şiir sohbetlerinde bulunmuş. Zâfî gibi meşhur bir şâirin bile buna nazireleri vardır. Arap, Şam ve Halep diyarlarını gezerek oralarda ilim tahsil eden Celâlî, zamanın meşhur simalarından Cafer Paşa'nın musahibi olmuştur. Celâlî, hat sanatını iyi bilmektedir. II. Selim şehzade iken Celâlî ona lala olmuş daha sonra da onun divanında katiplik etmiştir. Celâlî, II. Selim'e yakın olmayı bilmiştir. Şehzadenin çok teveccühünü kazanan Celâlî, onun bir çok ihsan ve taltiflerini de görmüştür. Âşık Çelebi, Celâlî'nin padişâha yaklaştıkça olması gerekenin aksine din, devlet, dünya ve ahiret işlerini korumasının da arttığını söylemektedir. Âşık Çelebi Celâlî'nin şiirlerinin methe layık ve hayal dolu olduğunu söylemektedir. Âşık Çelebi, tezkiresini yazmakta iken II. Selim de Kütahya'da sancak beyi olarak bulunuyordu. Celâlî, Âşık Çelebi'nin tezkiresine örnek olarak kaydedilmesi için seçtiği şiirlerini Kütahya'dan Âşık Çelebi'ye göndermiştir. Celâlî, II. Selim'e en yakın olan kişilerdendi. Selim'in padişâh olmasından sonra da aralarındaki iyi ilişki devam etmiştir. ⁵⁶⁵

Kütahya'da II. Selim zamanında meydana gelen edebî muhitte bulunan şâirlerden biri de Vusûlî'dir. Vusûlî'nin adı Molla Çelebi'dir. Vusûlî'nin babası da II. Selim'in Kapıcı başısı olan Abdi Ağa isminde biridir. Vusûlî, babası dolayısıyla şehzadeye yaklaşıp olmalıdır. Vusûlî, zamanının ilimlerini tertip üzere görüp Anadolu Kazaskeri olan Mirim Kösesi Mehmet Çelebi'nin mülazimi olmuştur. Bursa'da ve İstanbul'da İbrahim Paşa medresesinde müderrislik yapmıştır. Zekası ve ilmi bahislerdeki münakaşlarıyla tanınırdı. İyi yetişmiş biri olduğu için II. Selim, Vusûlî'nin kendi yanında bulunmasını ister. Selim, Vusûlî'yi hocası olan Şems Çelebi'ye damat eder. Şehzade Selim, Konya'da ve Kütahya'da sancak beyliği yaptığı

⁵⁶⁴ Kılıç, a. g. t., s. 214.

⁵⁶⁵ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 63a-64b

zamanlarda Vusûlî'yi kadı olarak yanında bulundurmuştur. Daha sonra Osmanlı'da önemli bir ilmî paye olan mevleviyetle Şam ve Halep'e gönderilmiştir. II. Selim'in padişahlığı zamanında da Bursa ve İstanbul'da kadılık etmiştir.⁵⁶⁶

Selim'in Kütahya'da meclisinde bulunan başka bir şâir de Nişânî Beydir. Bu şâirin adı Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi olup babası da zamanın meşhur kadılarından Kadı Celal isminde biridir. Bu kişi Nişancı Seydi Bey'in Irakeyn seferinde vefat etmesinden sonra nişancı olmuştur. Buna XVI. yüzyılın meşhur şâirlerinden Kandî: "Mustafâ bin Celâl tevkî" diye tarih düşürmüştür. Nişancı olduktan sonra yazmış olduğu şiirlerde Nişânî mahlasını kullanmaya başladı. Daha sonra da şâirler arasında bu isimle şöret buldu. Şiirlerine nazireler diyen bir çok şâire çeşitli ihsanlarda bulunmaktaydı. Âşık Çelebi, bu konuda oldukça cömert olduğunu belirtmektedir. Hatta zamanın meclislerinde Nişânî Bey'in şiirlerinin şarkıcılar tarafından okunduğuna bakılırsa şiirlerini şarkı şeklinde okuyanlara da ihsanlarda bulunmuş olmalıdır. Mekke ve Medine halkına çok hürmeti olduğundan zamanın bazı kötü niyetli kişileri onun bu özelliğini kötüye kullanmışlar Arap seyis ve uşakları önemli kişiler gibi tanıtip ondan çeşitli hediyeler almışlardır. Hicretin 974'üncü senesinde m. 1566-1567 Nişancılığı bırakıp emekli olmuştur. Âşık Çelebi'nin ifadelerine göre Nişancı iken kendine çok rağbet edilmiştir. Nişânî Bey, nişancı iken Me'âricü'n-nübüvve adlı Farsça peygamberin vasıflarını anlatan bir kitabı Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bundan başka Tabakatü'l-mesâlik fi derecâti'l-memâlik adlı bir kitabı daha var ki bu da Kanunî Sultan Süleyman'dan Şehzade Bayezid'in isyanına kadar olan zamanda vuku bulan olayları inşa ile anlatan bir kitaptır. Emekli olduktan sonra ahlak biliminde Mevâhibü'l-hallâk fi merâtibü'l-ahlâk adlı bir kitabı kaleme almıştır. Âşık Çelebi, Nişânî Bey'in savaş sporlarında, atıcılıkta, ata binmekte, avlanmakta, söz söylemekte ve kıssa anlatmakta mahir bir kimse olduğunu söylemektedir. Nişânî Bey, Şehzade Selim Manisa'da, Konya'da ve Kütahya'da iken hep yanında bulunmuş ve onun divanında nişancılık yapmıştır.⁵⁶⁷

II. Selim'in Kütahya'daki meclisinde bulunmuş olan diğer bir şâir de Galatalı Nakkaş Haydar diye tanınan Nigârî'dir. Nigârî, nakkaşlığı ile tanınmış bir şâirdir. Daha sonra gemici olmuş ve bir çok sefere çıkmıştır. Âşık Çelebi, gemicilikte de oldukça maharetli biri olduğunu söylemektedir. Galata'da Tophane yakınlarında

⁵⁶⁶ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 79a-79b

⁵⁶⁷ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 134a-135a

bulunan evi zamanın şâirlerinin toplandığı, şiir okudukları bir yermiş. Eyüp mahallesi taraflarında bir işret yeri tekke bina etmiş orası daha sonra çok rağbet görmüştür. Zamanın meşhurlarından Şemsi Paşa ile Şam'a gitmiş, oradan da hacca gitmiştir. Hacc dönüşünde Kütahya'ya gelerek burada bulunan II. Selim'in meclisine dahil olmuştur. Daha sonra da çeşitli seferlerde savaşımlara katılmış ve katıldığı savaşlarda çok yararlılıklar göstermiştir.⁵⁶⁸

Kütahya'da II. Selim'in meclisinde bulunmuş diğere bir şâir de Fazlî-i Kâtib'dir. Fazlî-i Kâtib'in adı Mehmettir. Şâir, İstanbul'da doğmuş, sarf ve nahiv ilimlerini okuduktan sonra Riyazî-i Üskübî adlı meşhur bir hocadan Farsça okumuştur. Daha sonra şiire heves etmiş ve Zâtî'ye müracaat etmiştir. Zâtî, Fazlî-i Kâtib için "mahsus şakirdümdür" dermiş. Fazlî-i Kâtib, şiire çok çalışmış ve Hümâ ve Hümâyûn adında bir kitap nazmetmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Mehmet Manisa'da Saruhan vilayeti valisi iken Fazlî-i Kâtib ona divân kâtibi olmuştur. Bu esnada Şehzade Mehmet genç yaşta vefat edince (1544) Fazlî-i Kâtib buna çok üzülmüş ve şehzadenin ardından çok sayıda mersiyeler söylemiştir. Daha sonra Fazlî-i Kâtib, Şehzade Mustafa'nın divanına katip olmuştur. Âşık Çelebi, Fazlî-i Kâtib'in bu zamanda şiir ve inşaaya çok çalıştığını ve güzel nameler yazıp iyi kasideler demeye başladığını belirtiyor. Şehzade Mustafa'nın divanında katiplik yaparken Gül ü Bülbül adında bir mesnevi nazmetmiştir. Fazlî-i Kâtib'in Şehzade Mehmet'ten sonra intisap ettiği Sultan Mustafa da Hürrem Sultan'ın entrikaları sonucu 1553 tarihinde öldürülünce şâir, II. Selim'e intisap etmiştir. II. Selim divanında da divân katipliği yapan Fazlî-i Kâtib, bu esnada Lüccetü'l-esrâr adında bir kitap daha telif etmiştir. Gene bu zamanda Gülistan tarzında Nahlistan adlı Türkçe bir kitap yazmıştır. Bu kitaptaki hikayeler ve hayaller, Fazlî-i Kâtib'in kendi hayal gücünün eseridir. Şâir, (h. 970) m. 1562-1563 yılında Kütahya'da vefat etmiştir.⁵⁶⁹ Muhtemelen kabri Kütahya'da olmalıdır.

Kütahya'da II. Selim'in meclisinde bulunmuş başka bir şâir de Trabzonlu Sırrîdir. Sırrî, hayatının ilk dönemlerinde ilim tahsil etmek için zamanın bilim insanları ile görüşmüş ve onlardan ilim tahsil etme hususunda faydalanmıştır. Rumeli Beylerbeyi olduktan sonra vefat eden Hasan Paşa, Sırrî'nin çok bilgin, ilim tahsil etmiş bir kimse olduğunu öğrenince onu kendi divanında katip edinmiştir. Hasan Paşa'nın vefatından

⁵⁶⁸ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 138b-139a

⁵⁶⁹ Âşık Çelebi, a. g. e., v. 197b.

sonra Sırrî, Kütahya'da bulunan Şehzade Selim'in yanına gelip ona intisap etmiştir. Sırrî, hat konusunda yetkinliği özellikle de nesih ve talikte mahareti ile tanınmaktadır. XVI. yüzyılda hat konusunda en önemli isimlerden biri olduğu iddia edilmektedir. Ahdî'ye göre Sırrî'nin gönül açıcı sohbeti, insana ferahlık verdiği için devler adamları bu şâire çok itibar etmişlerdir. Ayrıca Sırrî'nin zamanının en meşhur şâirlerinden biri olduğu iddia edilmektedir.⁵⁷⁰

Şehzade Selim'in Kütahya'da sancak beyliği zaman yanında bulunan en önemli şahıslardan biri de ünlü tarihçi ve şâir Gelibolulu Âlî'dir. Âlî, Osmanlı kültür coğrafyasında çok büyük bir öneme sahip olan Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Bu sebeple Gelibolulu olarak anılır. Şâirin asıl adı Mustafa'dır fakat daha çok doğum yeri ve mahlası ile birlikte anılarak Gelibolulu Mustafa Âlî diye tanınmıştır. Kaynaklarda Abdullah yada Abdülmevla olarak geçen dedesinin adından bakılarak Âlî'nin devşirme soyundan geldiği düşünülebilir. Değişik eserlerinde bütün ırkları kötülemesine karşın Hırvat soyunu övmesinden hareketle Boşnak bir aileden gelmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Bu iddiayı doğrulayacak başka deliller de vardır. Âlî'nin şehzadelerin yanında çalıştığı sıralarda maiyetinde görev yaptığı Lala Mustafa Paşa Boşnak asıllı bir devlet adamıdır. Âlî, altı yaşında tahsile başlamış, Habîb-i Hamidî'den Arap gramerine ait meşhur eser Kâfiye'yi okumuş hemşehrisi Sürûrî'den de tefsir ve fıkıh dersleri almıştır. Sürûrî, bilginliği yanında şiirle de ilgilenen biriydi. Âlî'nin öğrenim hayatı yirmi yaşlarında medreseden mezuniyetle tamamlandı. (1560-1561) Âlî'nin öğrenim hayatı Gelibolu'da başlamış sonra İstanbul'da Rüstem Paşa, Haseki ve Semaniye medreselerinde tamamlamıştı. Medreseyi bitirdikten sonra ilk eseri olan Mihr ü Mâh'ı yazarak o sırada şehzade olan II. Selim'e sundu. Aslında onun niyeti müderris olmak ve bilim yolunda ilerlemektir. Fakat şehzadeyle bu ilişkisi Âlî'nin sadece mesleğini değil bütün geleceğini değiştirdi. Şehzade bilim yolundan ayrılarak kendi divanında katip olarak çalışmasını teklif etti. İki yıl kadar şehzadenin vali olduğu Kütahya'da kalan Âlî zaman zaman şehzadeyle yakın ilişkiler içinde oldu. Şehzadenin yanındaki hizmeti 1562-1563 yıllarına kadar sürmüş ve şehzadenin lalası Tütünsüz Hüseyin Bey ile geçinememesi üzerine Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'nın daveti üzerine Şam'a giderek altı yıl kadar onun divân katipliğini yapmıştır.⁵⁷¹ Âlî'nin Kütahya'da şehzadenin

⁵⁷⁰ Solmaz, a. g. t., s. 436.

⁵⁷¹ Mustafa İsen, Gelibolulu Mustafa Âlî, Şule Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

hizmetinde bulunduğu yıllara ait olması muhtemel bir gazelini tespit ettik. Gazelde Kütahya ve Sultan Bağı kelimeleri konumuz açısından dikkat çekmektedir:

Gülşen-i ‘ömr içre rüyuñ gül hatuñ yaprağıdır.
 Şehr-i Kütâhiyyede güyâ Sultân Bâğıdur
 Dil uzatdı dün gice nür-ı cemâl-i dil-bere
 Şem’ -i bezmi dimesün pevâne dil-süz yaprağıdır
 Gök gök itdüm seng-i âhumla cismümi yaşum hemân
 Sünbül ile zeyn olunmuş şan ki .... dâğıdur
 Rüyuña hat geldi kapuñdan aşıkklar gitmesün
 Merhamet şefkat zamânıdır mürüvvet çağıdur
 ‘Âlem-i vuşlatda ey Âlî temâşâ-yı nigâr
 Şehr-i Kütâhiyyede güyâ Sultân Bâđıdur⁵⁷²

Kütahya’da II. Selim’in meclisinde bulunmuş kişilerden biri de hem de tezkiresi ile hem de şâirlik yönü ile tanınan Bağdatlı Ahdî’dir. Ahdî’nin yetişme dönemi Osmanlıların Bağdat’ı fethine rastlamaktadır. Tezkiresinde adı anılan babası Şemsî, kardeşleri Rızâyî, Murâdî, amcası Hüseyñî ve onun oğlu Rindî, akrabalarından Hürremî ve Zühdî gibi şâirler göz önüne alınırsa mensuplarının çoğunun şiirle ilgilenen bir aileden geldiğini söyleyebiliriz. Tezkiresinin mukaddime kısmında anlatıldığına göre Ahdî, 1552 yılında Hüsrev isimli bir arkadaşıyla Rum diyarına gitmek üzere Bağdat’tan yola çıkar. Bir müddet sonra Ahdî, arkadaşından ayrılmıştır; ancak bu ayrılığın onu pek üzdüğü anlaşılmaktadır. Yazar, bir müddet de Sivas’ta bulunduğunu tezkiresinde belirtmiştir. Ahdî’nin hayatındaki en önemli zamanlardan biri İstanbul’da bulunduğu vakitlerdir. Eserinde İstanbul’un kendini nasıl büyülediğini anlatmaktadır. Ahdî İstanbul’da bir çok bilgin ve şâirlerle görüşmüş burada kendini geliştirebilme imkanı bulmuştur. Bir müddet sonra vatan hasreti ile Bağdat’a dönmeyi düşünen Ahdî yolda Kütahya’da bulunan Şehzade Selim’in meclisine katılır. Burada, daha önce yazmış olduğu eserini II. Selim’e sunar. Yani Ahdî’nin meşhur eseri Gülşen-i Şu’arâ Kütahya’da Şehzade Selim’e sunulmuştur.⁵⁷³ Ahdî’nin eserini Kütahya’da bulunan şehzadeye sunması da şehzadenin yazar ve sanatkarlara verdiği önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

⁵⁷² İsmail Hakkı Aksoyak, Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Divanlarının Tenkitli Metni, GÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1999, s. 730

⁵⁷³ Solmaz, a. g. t., 1996, s. XV-XVIII

Haluk İpekten Divan Edebiyatında Edebî Muhitleri anlattığı kitabında Meşâmî, Makâlî, Zihnî, Makasî, Nihânî Durak Çelebi gibi şâirlerin de Kütahya'da II. Selim'in meclisinde bulunduğunu belirtiyor ancak İpekten'in referans olarak gösterdiği Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde bu şâirlerin II. Selim'e çok yakın olduğu belirtilmekle birlikte Kütahya'da bulunup bulunmadıklarına dair bir kayıt bulunmamaktadır.⁵⁷⁴ Fakat şehzadeye çok yakın olan bu şâirlerinde Şehzade Selim'in Kütahya'da meydana getirdiği edebî muhitte bulunmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü şehzadenin Manisa, Konya, Kütahya gibi büyük merkezlere vali olarak atanınca bir çok şâiri de yanında götürdüğü bilinmektedir.

Kaynaklar Kütahya'da şehzadenin yanında bulunan şâirleri kaydetmekle beraber bu saadete erememiş olan kimselerden de bahsederler. Bu tür kayıtlardan da anlaşılacağı gibi şehzadenin meclisindeki şâirlerin, rahat içinde yaşadıkları tahmin edilebilir. Ahmet Paşa'yı eserinde tanıtan Âşık Çelebi, bu şâirin Kütahya'da şehzâdenin yanında bulunup atının üzengisine yapışmak varken kötü talihin yüzünden bu saadete eremediğinden bahsetmektedir. Ayrıca Âşık Çelebi, meşhur tezkiresi Meşâiru's-suarâ'nın mukaddimesinde tezkireyi bitirince Kütahya'da bulunan Şehzade Selim'e gidip sunmak istediğini, ancak şehzadenin İstanbul'a gelip tahta geçmesiyle birlikte bunu yapamadığını belirtmektedir.⁵⁷⁵

Sonuç olarak II. Selim'in Kütahya'daki muhitinde ve meclisinde Rahîmî Bey, Sarı Re'yi, Câmî, Celâlî, Vusûlî, Nişânî, Nigârî, Fazlî-i Kâtib, Sırrî, Âlî, Ahdî gibi şâirlerin bulunduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Bunun yanında Meşâmî, Makâlî, Zihnî, Makasî, Nihanî Durak Çelebi gibi şâirlerinde II. Selim'in meclisinde bulunmaları kuvvetle muhtemeldir.

⁵⁷⁴ Kınalızâde Hasan Çelebi, a. g. e., v. 121a, 274a, 280a, 311a.

⁵⁷⁵ Leved, a. g. e., s. 276.

SONUÇ

Kütahya, gerek Germiyanogulları Beyliği, gerekse Osmanlılar dönemlerinde Anadolu'daki en önemli yerlerden biri olmuştur. Anadolu Selçuklu devletinin çökmesiyle değişik merkezlerde küçük çaplı beylikler kurulmuştur. Kütahya'da kurulan Germiyanogulları bu beyliklerden biridir. Germiyanogulları'nı Kütahya'nın tamamen Osmanlı hakimiyetine geçtiği tarih olan 1428'e kadar I. Yakup Bey, Mehmet Bey, Süleyman Şâh ve II. Yakup Bey gibi devlet adamları yönetmiştir. Bunların içinde özellikle Süleyman Şâh zamanı kültür ve edebiyat açısından oldukça verimli bir çağ olmuştur. Süleyman Şâh'ın meclisinde bulunan Şeyhoğlu, Hamzavî, Ahmedî gibi şâirler ortaya koydukları eserlerle önemli bir devrim başlatmışlardır. Germiyanogulları devri şiir ve edebiyatın dışında klasik Türk mimarisi açısından da zengin bir dönem olmuştur. Süleyman Şâh'ın kızı Devlet Hatun'u Yıldırım Bayezid ile evlendirmesi ve çeyiz olarak Kütahya'daki bazı bölgelerin Osmanlılar'a geçmesi, II. Yakup Bey'in kız kardeşinin çeyizi olarak verilen yerleri Osmanlılardan geri alması, bu yerlerin yeniden Osmanlı hakimiyetine geçmesi, Ankara Savaşı'ndan sonra beyliğin bağımsızlığını kazanması ve Timur'un Kütahya'ya gelişi, Germiyanogulları hakimiyetindeki Kütahya'nın tarihindeki önemli noktalarındandır.

Kütahya, 1428 yılında tamamen Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Kütahya, Osmanlılar devrinde Eskişehir, Uşak, Afyon, Simav, Gediz gibi merkezlerin kendine bağlı olduğu bir valilik idi. Osmanlılar atadıkları valilerle burayı yönetmekte idiler. Kütahya, Fatih Sultan Mehmet zamanında da Anadolu eyaletinin merkezi yapılmıştır. Osmanlı hakimiyetindeki Kütahya'nın önemli taraflarından biri de bu şehrin sancak beyliği olmasıdır. Osmanlılarda ileride devleti yönetecek kişiler olarak şehzâdelerin devlet yönetimini öğrenmeleri için sancak beyi olarak atanmaları gibi bir durum sözkonusu idi. Böylelikle şehzâdeler devlet yönetiminde tecrübe sahibi olmaktaydılar. Kütahya da Amasya, Manisa, Konya, Trabzon gibi şehzâdelerin gelip yöneticilik yaptığı önemli şehirlerden biriydi. Kanunî Sultan Süleyman'ın iki oğlu Şehzâde Bayezid ve Şehzâde Selim, Kütahya'da sancak beyliği yapmışlardır. Şehzâde Bayezid, 1555 ve 1558 yılları arasında Kütahya'da sancak beyi olarak kaldı. Kısa zamanda Kütahya'yı bir kültür merkezi haline getiren Şehzâde, yanında şâirleri bulunduruyor ve onlara destek çıkıyordu. Şehzâdenin şehrin imarında önemli bir katkısı da olmuştur. Şehzâde Selim,

1562-1566 yılları arasında Kütahya'da sancak beyliği yapmıştır. O da kardeşi gibi bir çok şâiri Kütahya'ya getirmiş, bu şehirde canlı bir edebî hayatın yaşanmasını sağlamıştır.

Kütahya, Türk kültür coğrafyasında en önemli merkezlerden biri olarak kabul edilmektedir. XIV, XV ve XVI. yüzyıllarda Kütahya'dan toplam yirmi dokuz şâirin yetişmesi bu durumun en önemli kanıtlarından biridir. Adı belirtilen yüzyıllarda Kütahya ve civarından Abdullâh-ı İlahî, Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Azmî, Cinânî, Cebrî, Cemâlî, Firâkî, Hamzavî, Harîmî, Hasbî, 'Îzârî, 'İydî, Kabûlî, Kalendarî, Kemal Halvetî, Keşfi, Minnetî, Muidî, Rahîmî, Re'yi, Sâatî, Subhî, Sirâcî, Şeyhoğlu, Vusûlî ve Yetîmî gibi şairler yetişmiştir. Kütahya'da yetişen şairlerin yanında sonradan devlet adamlarının himayesi ile Kütahya'ya gelen ve vazife icabı Kütahya'da bulunan şairler de bu şehirde her zaman edebî atmosferin canlı tutulmasını sağlamışlardır. Kendisi de şair olan ve Şâhî mahlasını kullanan Şehzâde Bayezid, Kütahya'da sancak beyliği yaparken Gubârî, İşretî, Caferzâde Muhlis ve Firâkî gibi şairleri desteklemiştir. Kanunî'den sonra tahta geçen II. Selim de Kütahya'da sancak beyliği yapmıştır. II. Selim'in sancak beyliği yaptığı dönemde şair ve sanatkarlar çok büyük bir destek görmüşlerdir. II. Selim'in desteklediği şairler arasında Celal Bey, Nihânî Durak Çelebi, Hatemî, Fazlî-i Kâtib, Vusûlî, Nigârî. Câmî, Gelibolulu Âlî, Bağdatlı Ahdî gibi şairleri saymak mümkündür. Kütahya, tezkireciler için de önemli bir şehirdir. Bağdatlı Ahdî, Gülşen-i şuarâ adlı tezkiresini Kütahya'da Şehzâde Selim'e sunmuştur. Aşık Çelebi tamamlamış olduğu Meşâiru'ş-şuarâ adlı tezkiresini Şehzâde Selim'e sunmak için Kütahya'ya yönelmiş fakat şehzadenin tahta geçmesiyle eserini ona İstanbul'da sunmuştur, ayrıca Kınalızâde Hasan Çelebi'nin babası Kütahya'da Rüstem Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Medhî isimli diğer bir şair de Kütahya'da müderrislik yapmıştır. Haydar Çelebi adında bir şâire de Kütahya'dan zeâmet verilmiştir. Bütün bu adı anılan şairler Kütahya'da edebi hayatın canlı kalmasını sağlamışlardır.

Abdullâh-ı İlahî, tasavvuf tarihi açısından önemli isimlerden biridir; Simav'da doğmuş, İstanbul'da Zeyrek Medresesi'nde dini eğitimini tahsil etmiştir. Daha sonra Buhara'ya giden Abdullâh-ı İlahî, burada tasavvuf eğitimin almış ve Simav'a dönmüştür. İstanbul'dan gelen talepler doğrultusunda bu şehre giden İlahî, buradan Vardar Yenicesi'ne geçmiş ve orada vefat etmiştir. Çeşitli tasavvufi eserlerinin yanında içinde az sayıda Türkçe şiir bulunan Farsça bir dîvanı vardır. Ahmedî, en çok

bilinen şâirlerimizden biridir. Ahmedî'nin doğum yeri ihtilaflı olmakla birlikte kaynakların çoğu onu Germiyanlı olarak tanıtmaktadır. Doğum yeri neresi olursa olsun Ahmedî, Kütahya'ya mal olmuş bir şâirdir. Ahmedî, Dîvanı, İskendernâme'si, Cemşid ü Hurşîd Mesnevîsi, Tervîhü'l-ervâh adlı eserleriyle edebiyatımızdaki önemli kişiliklerden biridir. Ahmed-i Dâî Kütahya'da yetişmiş önemli şâirlerden biridir. Ahmed-i Dâî Germiyanoglu II. Yakup Bey, Emir Süleyman, Çelebi Mehmet ve II. Murat gibi devlet adamlarıyla ilişki içerisinde olmuştur. Ahmed-i Dâî'nin Kütahya'daki hayatı gençlik dönemine rastlamaktadır ve bu dönem hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmed-i Dâî'nin Türkçe ve Farsça dîvanları, Çengnâme'si, Camasbnâme'si, Teressül'ü yirmiye yaklaşan eserlerinin en önemlilerindedir. Azmî, Gediz'dendir. Bu şâirin hayatı hakkında fazla bir bulunmamaktadır. Azmî, devlet büyüklerine yakın olmuş, eğitim görmüş zeamet erbabından bir şâirdir. Cebrî'ye İstanbullu denilmekle beraber Gedizli iki şâir kardeş olan Hasbî ve Keşfi'nin yeğeni olmasından dolayı Cebrî de Kütahyalı olarak kaydedildi. Bu şâirin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Cebrî'nin iyi bir şâir olmadığı söylenmektedir. Celal Ergun Kütahya'da Mevleviliğin en önemli şahsiyetlerinden biridir. Bilindiği gibi Kütahya, Mevleviliğin önemli bir merkezidir. Ergun Çelebi'nin İşâretü'l-beşâre ve Gencnâme adlı eserlerinin olduğu söylenmektedir. Cemalî, bütün kaynaklarda Şeyhoğlu ile karıştırılmıştır. Cemalî, kaynaklarda Bursalı ve Akşehirli olarak kaydedilmekle birlikte Kütahya'da dayısı Şeyhî'nin yanında yetişmiştir. Cemalî'nin dîvanı, Hümâ ve Hümâyûn ile Mişlâhü'l-ferec isimli eserleri vardır. Cinânî, tımar sahibi bir kumandan olup Çaldıran Savaşı'nda şehit olmuştur. Cinânî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Firâkî, kaynaklarda adı çokça zikredilen önemli şâirlerdendir. Firâkî, vaiz olması ve şehzâde Bayezid'e yakın olmasıyla tanınmaktadır. Eser sahibi olup olmadığını bilemediğimiz Firâkî, iyi bir eğitim almıştır. Ahmedî'nin kardeşi olan Hamzavî, Hazreti Hamza kıssalarını toplamasıyla tanınmaktadır. Hamzavî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Harimî, Şahzâde Bayezid'e yakın olan Kütahyalı şâirlerden biridir. Askerlikle uğraşan Harimî'nin zafernâmeler ve destanlar yazmasından şiirlerinde mesleğinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Hasbî, Gediz'den İstanbul'a gitmiş bir şâirdir. Tezkire yazarları Hasbî'nin şiirlerini beğenmemektedirler. Adı Kasım Çelebi olan İzarî, hem müderris hem de şâirdir. Kaynaklar İzarî'nin iyi bir müderris olduğunu bildirmekte ve çeşitli alimlerle münakaşalarından bahsetmektedirler.

Kütahyalı derviş bir şâir olan Iydf hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Kabulî, Gedizli şâirlerdendir. Mısır'da kadılık yapmış ve oradan dönerken yolda vefat etmiştir. Kalenderî XVI. yüzyıl kaynaklarında kaydedilmemiştir. Ondan bahseden XVI. yüzyıl sonrası kaynaklar da onun müderris olduğunu ve Bursa'da vefat ettiğini belirtmişlerdir. Kemal Halvetî, Kütahya'daki, Halvetî zaviyelerinden birinin şeyhidir. Kemal Halvetî'nin tasavvuf içerikli şiirleri bulunmaktadır. Keşfi Gedizli şâir Hasbî'nin kardeşidir. Kaynaklar, Hasbî gibi Keşfi'nin şiirlerini de beğenmemektedirler. Bu iki kardeş şâir Gediz'den İstanbul'a gitmişlerdir. Minnetî o zaman Kütahya'ya bağlı olan Kula'dan olup Hüseyin Paşa adlı birine intisap etmiş ve onun desteğiyle hayatını sürdürmüştür. Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Muidî Gedizli bir şâirdir. İslamî bilimlerde bilgi sahibi olan Muidî'nin tercüme bir kitabı vardır. Rahimî de askerlikle uğraşmış bir şâirdir. Gülşen-i Şuarâ adlı tezkirede Rahimî'nin II. Selim'e yakın olduğu belirtilmiştir. Re'yî, ilim erbabı bir şâir olarak tanınmaktadır. Gelibolulu Âlî, bir eseri olup olmadığını bilemediğimiz Re'yî'nin çok şiir yazan bir şâir olduğunu belirtir. Saatî, vaaz ederek hayatını sürdüren bir şâirdir. Subhî, bilgin bir kimse olarak tanınmakta ve çeşitli yerlerde kadılık yaptığı bilinmektedir. Aşık Çelebi'nin Meşâiru's-şuarâ adlı eserinde kaydedilmiş olan Siracî'nin aruz ve kafiye çalıştığı bildirilmiştir. Şeyhî, Kütahya'nın yetiştirdiği en büyük şâirlerden birisidir. Germiyanoglu II. Yakup Bey'in tabibi olup onunla çok yakın ilişki içinde olan Şeyhî, Hacı Bayram Velî'ye intisap etmiş ve Bursa'da Nesimî ile görüşmüştür. Aynı zamanda meşhur bir tabip de olan Şeyhî, Çelebi Mehmet'i tedavi etmiştir. II. Murat ile de yakınlaştığı bilinen Şeyhî'nin Dîvan'ı Harnâme'si ve Hüsrev ü Şirin adlı eserleri vardır. XIV. yüzyılda Kütahya'da yetişmiş olan Şeyhoğlu Mustafa, önemli şâirlerden biridir. Germiyanoglu Süleyman Şâh'ın nişancılığını ve defterdarlığını yapan Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ, Hurşid ü Feraşad, Marzubannâme gibi eserleriyle tanınmaktadır. Kaynaklarda Şeyhî'nin yeğeni Cemalî ile karıştırılmış olan Şeyhoğlu Mustafa, tarih olarak ondan çok önce yaşamıştır. Yıldırım Bayezid'in Kütahya'da valilik yaptığı zaman ona da yakın olmayı başaran Şeyhoğlu Mustafa, Bayezid'e Hurşid ü Feraşad adlı eserini sunmuştur. Kütahya'da yetişen önemli şâirlerden olan Vusulî'nin müderris ve kadı olduğu bilinmektedir. Adı Hamza olan Vusulî'nin hayatı hakkında bilinenler son derece sınırlıdır. Yetimî, Kütahya'da yaşamış derviş şâirlerdendir. Yetimî hakkında da fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Edebiyat tarihimizde uygun şartların olduğu ortamlarda şâirlerin bir araya gelerek canlı bir edebî hayatın yaşanmasına sebep olduklarını biliyoruz. Bu tür ortamların hazırlayıcıları da sanat ve edebiyattan hoşlanan devlet adamlarıdır. Sanatkar ve şâirleri koruyan önemli kişilerin etrafında kümelenen şâirlerin desteğini gördükleri kişinin etrafında edebi muhitler meydana getirdiklerini söyleyebiliriz. Kütahya'da Süleyman Şah, II. Yakup Bey, Şehzâde Bayezid ve Şehzâde Selim dönemleri olmak üzere dört devrede şâirlerin ve sanatkarların adı anılan kişiler etrafında toplandıklarını söylemek mümkündür. Süleyman Şah'ın meclisinde bulunan Ahmedî ve Şeyhoğlu ona daha yakın olabilmek için sürekli bir mücadele içerisinde bulunmuşlardır. Ahmedî, o zaman Şeyhoğlu'na göre daha genç bir şâirdir. İki şâir arasındaki mücadelede sonucunda Şeyhoğlu, Süleyman Şah'a daha yakın olmayı başarmıştır. II. Yakup Bey zamanı siyasi açıdan çok çalkantılı bir devirdir. Böyle olmasına rağmen onun meclisinde de Şeyhî ve Ahmed-i Dâî gibi iki büyük şâir vardır. Şeyhî, II. Yakup Bey'in tabipliğini de yapmıştır. Şeyhî Dîvanı'nda II. Yakup Bey'e atfedilen kasîdeler bulunmaktadır. Ahmed-i Dâî, II. Yakup Bey'e yirmiye yakın eserinden sadece Tâbirnâme Tercümesini sunmuştur. Bu da onun Germiyan'da fazla kalmadığına işaret etmektedir. Daha sonra Ahmed-i Dâî'nin Ahmedî ve Hamzavî gibi Emir Süleyman'a intisap ettiğini biliyoruz. 1428 yılında Kütahya tamamen Osmanlı hakimiyetine geçer. Kütahya Germiyanogulları Beyliği'nde olduğu gibi Osmanlılar'da da önemli bir merkez olur. Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Bayezid devlet işlerinde tecrübe kazansın diye 1555-1558 yılları arasında Kütahya'da bulunmuştur. Şehzâdenin Kütahya'da bulunduğu yıllarda Gubârî, İşretî, Caferzâde Muhlis ve Firâkî gibi şâirler büyük bir destek görmüşlerdir. 1562-1566 yılları arasında Kütahya'da bulunan Kanunî'nin diğer oğlu Şehzâde Selim'in muhitinde ise Celal Bey, Nihânî Durak Çelebi, Hatemî, Fazlî-i Kâtib, Vusûlî, Nigârî. Câmî, Gelibolulu Âlî, Bağdatlı Ahdî gibi şâir ve sanatkarlar bulunmuştur. Edebî muhitlerin meydana gelmesinde etraflarında toplanılan kişilerin büyük bir önemi vardır. Edebî muhitleri sadece zengin kişilere kasîde sunup ve bu şekilde geçinmeye çalışmakla açıklamak yanlıştır. Şâirleri zaman zaman edebiyattan anlamayan devlet adamlarının desteklediklerini biliyoruz. Bu durum şâirlerin toplumda önemli bir yerinin olduğunu gösterir. Etrafında şâir ve sanatkarları toplayan devlet adamları da şâir ve sanattan zevk alıyor olmalı ki şâir ve sanatkarlara destek çıksınlar.

Kütahya'nın böylesine önemli bir edebi merkez olmasının sebeplerinden birisi devlet adamlarının şair ve sanatkarları desteklemesidir. Hem Germiyan Beyliği döneminde hem de Osmanlı devrinde devlet adamlarının şairlere destek olduklarını görüyoruz. Germiyaoğlu Yakup Bey'in şiirden anlamadığı halde Şeyhî'ye destek çıkması manidardır. Devlet adamlarının şair ve sanatkarları desteklemesinin muhtemel sebepleri üzerinde de durmak gerekmektedir. Şairlerin halk üzerinde önemli bir tesiri olduğunu kabul edersek devlet adamları kendilerine olan bağlılığı arttırmak için şairlerden faydalanmış olmalıdırlar. Devlet adamlarının şair ve sanatkarları desteklemesinin başka muhtemel sebeplerinden biri de İslam dininin etkisi olabilir. Hazreti Muhammed'in şairleri öven sözleri bulunmaktadır. Bundan dolayı padişahlar ve beyler de şairlere destek olmuş olmalıdırlar. Eski Türklerde şamanlara büyük bir önem veriliyordu. Şairlerin de şamanlarla benzeşen yönleri vardır. Şâirlerin ve sanatkarların devlet adamları ve beyler tarafından destek görmelerinin sebeplerinden biri de bu durum olmalıdır. Sebebi her ne olursa olsun şairler, siyasi otorite tarafından desteklendiklerinde buldukları yerlerde edebî hayatın canlanmasını sağlamışlardır. Kütahya'dan bu kadar çok şâir yetişmesinin en önemli sebeplerinden biri de budur.

SÖZLÜK

A

Âbâd: Mahmur, şen, bayındır. Çokluk bildirir.

Abd: Tanrı yaratığı. Kul, köle. "Tanrı kulu" anlamıyla Tanrı adlarından herhangi biriyle birleşik kelime halinde birçok adlar meydana getirilmiştir. Abdullah gibi.

Âbdâr: Sulu, taze. Parlak. Sağlam vücutlu. Nükteli. Zarif, güzel, hoş.

Âb-ı hayvân: Ab-ı hayat.

Abîr: Bir yerden geçen, giden yolcu. Geçen. Hz. İbrahim'in dedelerinden birisinin adı.

Abkari: Büyük bir ustalıklı işlenmiş kumaşlara sıfat olarak ince, çok güzel manasına gelen kelime.

Abus: Somurtkan.

A'câm: Acemler. Arap olmayan kavimler. İranlılar.

Acîb: Tuhaf. Acibül-kıyafe: Kıyafeti tuhaf olan.

A'dâ: Düşmanlar.

Adâvet: Husumet, düşmanlık, kin, garaz.

Adû-küş: Düşman öldüren.

Aferîn: Beğenme, alkış.

Agâh: Bilgili, haberli uyanık.

Agdiye: Yenip içilecek şeyler, gıdalar.

Agîn: Dolu, doldurulmuş.

Aglâl: Boyna takılan laleler, zincirler.

Agleb: Kuvvetli, en çok galib.

Aguş: İki kolun açılmış çevresi. Kucak. Sığınılacak yer.

Ahd-i şebâbet: Gençlik yemini.

Ahd-nâme: Verilmiş sözlerin bir kitap halinde toplanması.

Ahenîn-veş: Demir gibi, pek sağlam.

Ahker: Yanar kömür, ateş kuru, kızıl ateş.

Ahsen: Pek güzel.

Ahter: Yıldız.

Ahvel: Bir şeyi iki gören, şaşıl.

Ahz u ekl: Alma kabul etme, ele geçirme.

Akâid: İnançlar, akideler, inanılan şeyler.

Akdemûn: Evvelce olanlar. Eskiler, geçmişler. Önce yaşamış olanlar.

Akid: Bağlama, bağlanma.

Akîde: İman, dini inanış. Ağdalanmış iken ufak ufak kesilmiş olan renkli şeker

Akmişe: Kumaşlar, yünden veya pamuktan yapılmış bezler, dokumalar.

Akvâl: Sözler, lakırtılar.

Ale'l-fevr: Derhal, çarçabuk, birdenbire, aniden.

Ale'l-icmâl: Topluca, toplu olarak.

Alf-kadr: Yüksek kıymette olan, çok kıymetli, çok takdir edilen, çok saygıdeğer.

Alil: Kör, sakat, hasta.

Allâm: Çok bilgin. Allah'ın sıfatıdır.

Âlûde: Bulaşmış, bulaşık.

Âlüfte: Alışık, alışkan. İffetsiz, namussuz kadın.

A'mâl: İşler.

Âmî: Yıllık, yılda. Avama mahsus, avamca.

Amîk: derin.

Ammâl: Yaıcılar. Devlet idare adamları.

Âmme: Umumi. Su içinde üstüne binip yüzülen şişirilmiş tulum. Sargı.

Âmûz: Bilen, öğrenmiş.

Ânifen: Az yukarda, biraz önce.

A'rac: Anadan doğma topal. Aksak.

Arak-rîz: Ter dökken, terleyen.

Ârâmîde: Dinlenen, rahat olan, rahatta ve sükun halinde bulunan.

Arasât: Mahşer yeri, haşır neşir yeri.

Ârâste: Bezenmiş, süslenmiş.

Ârız: Gelen. Yanak. Dağ, bulut... görmeye mani olan her şey. Tesadüfi vâkıa. Sonradan olan şey. Seyrek sakallı kimse.

Arûs: Gelin. Husrev Perviz'in sekiz hazinesinden biri.

Âsâf: Hz. Süleyman'ın veziri. Vezir. Bir ot ismi.

Asamm: Sağır, işitmez. Söz işitmez. Sert, güç, tahammül edilmez.

Asfiyâ: Tutuğu yol doğru olan kimse.

Asîr: Suyu alınmak için sıkılmış şey.

Âsitâne: Eşik. Başkent. Büyük tekke. Allah'a yakın kimselerim kabri. Merkez. Osmanlı devletinin merkezi olması dolayısıyla tahsisen "İstanbul" anlamına gelir.

Âstîn: Esvap kolu. Yen.

Âsûde: rahat, dinç.

Âşî: Akşam yemeği. Gidip uzaklaşan.

Âşûb: Kargaşalık, karıştırıcı.

Atâyâ: Hediyeler, armağanlar.

Atebe: Eşik, basamak.

A'vân: Yardımcılar.

Avâid: İratlar, gelirler.

Avâriz: Sakatlıklar, bozukluklar. Engeller. Girinti, çıkıntı.

Avâyık: Alıkoymak, vazgeçirmek.

Âvâze: Yüksek ses. Şöhret, ün.

A'vec: Eğri büğrü.

A'ver: Bir gözü kör, tek gözlü.

Âvîz: Asılı bulunan, asılan.

A'yân: Gözler. Bir yerin ileri gelenleri. Muayyen ve müşahhas olan şeyler. Altınlar.

Âyende: Gelen, gelici.

Ayyâr: Hilekar, dolandırıcı. Zeki, kurnaz.

Azb-i ibârât: İbarelerin talihî.

Azîr: Biçilmiş olan. Ekinin tarlada satılması.

Azmâyiş: Tecürebe, deneme, sınama.

Âzürde: İncinmiş, kırılmış, gücenmiş.

B

Bâdpây: Ayağı çabuk olan.

Bahîl: Hasis, cimri, tamahkâr.

Baîd: Uzak, arası çok olan, ırak.

Bâl: Kanat, kol, üst, boy bos. Kalp. Hatır. Bir çeşit balık.

Bâlâ: Yüksek, yukarı, üst, yüce.

Bâm u rezven: Çatı ve pencere.

Bâr: Tanrı, Allah.

Bâr-ber: Yük taşıyan, hamal.

Bârî: Yaratan, yaratıcı.

Bârik: Nazik, dakik, ince.

Basîret: Hakikatı kalbiyle hissedip anlama.

Bast: Yayma, serme, açma. Gevşetme.

Bâz-gûne: Ters, başaşağı.

Bebga: Dudu, papağan.

Bebr-kîn: Canvar kinli.

Bed-güher: İçi, tabiatı fene, soysuz, mayası bozuk.

Bed-kîş: Dinsiz.

Bedâhe: Herhangi bir konuya dair birden bire söz söyleme.

Bedâyi': Eşi benzeri olmayan güzel, mükemmel ve yeni şeyler.

Bedîa: Görülmemiş derecede güzel. Yeni icad edilmiş şey.

Bedre: İçi altın dolu kese.

Begâyet: Pek çok, aşırı, son derecede. Pek ziyade.

Beher-hâl: Her halde, mutlaka.

Behîst: Cennet, uçmak.

Behr: Uzaklık, mesafe. Ümidin boşa çıkması.

Behre: Hisse, pay, kısmet, nasip.

Belâhet: Bönlük.

Belî: Evet.

Benâm: Namlı, ünlü, meşhur.

Benân: Parmak ucu, parmak.

Benât: Kızlar, kuklalar, bebekler.

Bende: Kul, köle, bağlı.

Beng: Afyon gibi uyuşturucu ve keyif verici "ban" denilen bir nebat ve bunun tohumu, esrar.

Bengî: Esrarkeş.

Bennâ: Yapı yapan, mimar, kalfa, dülger.

Ber: Üzere. Sine. Fayda. Meyve. Evin kapısı. Götürme.

Berâhin: Kanıtlar.

Berây: İçin, dolayı.

Berbatt: Kaz göğüslü. Lavuta denilen bir çalgı.

Berdâr: Salbedilmiş, asılmış. Yemişli.

Berf: Kar.

Berî: Salim, kurtulmuş, temiz.

Berîn: Pek yüksek, en yüce. Yarık, yırtık, delik.

Berş: Afyon şurubu, keten yaprağı ile yapılan bir çeşit müsekkir macun. Arzu, gönül isteği.

Berûmend: Taze. Verimli, faydalı. Hisseli, nasipli, isteğine uyan.

Ber-vech: Olduğu gibi, aynen.

Beşâret: Müjde, yeni çıkan acayip şey.

Bey': Satma, satış, satılma, satın alma.

Beyne'l-akrân: Akranlar, yaşlılar arasında.

Beyne'l-enâm: Halk arasında.

Beyne'n-nâs: İnsanlar arasında, halk arasında.

Beytü'l-mâl: Maliye hazinesi (İslam hukukunda).

Beyyine: delil, şahit, tanık.

Bezl: Bol bol verme, saçma.

Bezle: Hoşa giden, nazik söz, şaka tarzında söylenen lakırdı. Ahenkle okunun şiir.

Bezle-gû: Şakacı, latife yapan.

Bî-bâk: Sakınmaz, korkusuz.

Bîd: Söğüt ağacı.

Bîdâr: Uyanık.

Bigâne: Yabancı, tanınmaz, yaşadığı halde dünya ile ilgisini kesmiş.

Bîm: Korku, tehlike.

Bîmâr: Hasta, sayrı.

Bîmeâl: Manasız, hükümsüz, saçmasapan.

Bînîş: Basiret, görme kabiliyeti, mülâkat.

Bîrûn: Dışarı, dış, harici, fazla dışarıda, hariçte.

Bîş: Artık, ziyade. Bildirci otu denilen, Çin'de yetişir zehirli bir ot.

Bidâyet: Başlama, başlangıç.

Bih: Ayva. İyi.

Bihter: En iyi.

Bikr: Kızlık, bozulmamış, el sürülmemiş.

Bikr-i pâkîze: Temiz kadın.

Bilâd: Memleketler, şehirler, kasabalar.

Biryân: Tava, tepsi gibi şeylerde susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabı.

Bisât: Halı, kilim, yaygı, döşeme.

Bîve: Kocasız, dul kadın.

Buhûr: Denizler.

Bûm: Tabiat, huy. Baykuş.

Bûriyâ: Hasır.

Bühtân: Yalan, iftira.

Bünyân: Yapı. Duvar. Esas.

Bürde: Hırka, elbise.

Bürdûn: Bilmece, bulmaca, muamma.

Bürehna: Açık, çıplak, yalın.

Bürhân: Delil, ispat.

Bürka?: Kadınların örttükleri peçe, tül, yaşmak, yüz örtüsü.

Bürrân: Keskin.

Büyût: Evler.

Büzgâle: Oğlak.

Büzürg: Kocaman, büyük. Yapısı iri. Kudretli. Şef, başkan. Mûsikî makamlardan abecese sırasıyla birincisi.

C

Câ-be-câ: Yer yer

Câfi: Cefa eden, eziyet eden

Câh: Makam, kadr, itibar

Câhîm: Cehennem

Cebâbire: Cebrediciler, zorlayıcılar, zorbalar

Cebe: Zincirden veya halkadan örme zırh

Cebîn: Alın. Korkak, cesaretsiz

Cedâvil: Cedveller

Cedel: Sert münakaşa, tartışma, kavga

Cefâ-pîşe: Gaddarlar. Sevgili.

Cehd: Fazla çalışma. İnsanın nefesine hakim olması

Cehûd: Yahudi

Celîl: Mertebesi yüksek. Celadet sahibi

Celîs: Birlikte oturan, arkadaş

Cem'-i emvâl: Malların toplanması

Cer: Yarık, çatlak, özellikle yarılmış yer

Cerâim: Suçlar, kabahatler, cinayetler

Ceres: Çan, çingirak. Zindan

Cerrâr: Dilenci. Çekici, arkasından sürükleyen. Harp aletleriyle donatılmış kalabalık ordu

Cev: Arpa

Cevdet: İyilik, güzellik, olgunluk, büyüklük

Cevelân: Dolaşma, dolanma, gezinme

Cevşen: Örme zırh, zamanla giyilen savaş elbisesi

Cev cev: Tane tane. Bir ona bir buna

Cezîl: Bol, çok

Cezm: Kesin karar, niyet. Bir kelimenin sonundaki harf veya harekeyi düşürme

Cidâr: Duvar

Cîfe: Leş, laşe

Cilf: Kaba, hoyrat, ayak takımından

Cisr: Köprü.

Cûd: Cömertlik

Cüllâb: Gûlsuyu

Cünbîde: Kimıldanmış sallanmış, hareket etmiş.

Cür'a: Yudum, içim

Cürâten: Bir yudumluk

Cüst ü cû: Arama, araştırma

Ç

Çâh: Kuyu, çukur

Çâk: Yırtık, yırtılma

Çâker: Hizmetçi, köle

Çârdeh: On dört

Çarh: Çark, tekerlek. Felek, gök. Yaka. Ok yayı.

Çârûb: Süpürge.

Çâşni: Çeşni, lezzet, tat, tadımlık.

Çehâr-yâr: Dört dost (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali)

Çekîde: Damlamış. Topuz, gürz gibi evvelce kullanılan savaş aleti.

Çendân: Gerçi, her ne kadar, o kadar.

Çetr: Çadır, şemsiye, güneşlik.

Çûb: Ağaç degnek, odun, sopa, çöp

D

Dâd: Adalet, doğruluk. İhsan, vergi

Dâden: Farsca "vermek" anlamında fiil

Dâdger: Adaletli

Dâfi': Men edici. Ortadan engeli kaldırıcı

Dâlle: Sapıtılmış, doğru yoldan ayrılmış. Hayata düşmüş, günaha girmiş.

Dânâ: Bilen, bilici

Dârâ: Keyaniyân sülalesine mensup eski İran hükümdarlarından dokuzuncusu, Keykubad, hükümdar.

Darb-zen: Kale döven, madeni levha üzerinde kabartma nakışlar yapan

Darîr: Anadan doğma kör

Dârü's-selâm: Cennet. Bağdat'ın eski adı

Dâver: Doğru, insafli olan hükümdar, vezir veya hakim

De'âvî: Davalar

Debbâğ: Tabak, sepici, deri terbiye eden kimse

Debîr: Kâtip, yazıcı. Müsteşar. Debîr-sîtan: Kalem odası

Defâtır: Defterler, birlikte dikilmiş kağıtlar

Defâyin: Definenin çoğulu. defineler

Dehen: Ağız.

Denâet: Alçaklık, adilik

Denânîr: Altınlar

Dendân: Diş tanesi. Çrk vesaire dişi

Denî: Alçak, rezil, soysuz

Der: Yırtan, yırtıcı manalarında kelimeyi sıfatlaştırır

- Derâhim:** Dirhemler, akçalar, paralar
- Derâmed:** Gelir
- Derbân:** Kapıcı, kapıya bakan
- Derc:** Sokma, arasına sıkıştırma. Gazeteye yazma. Toplama, biriktirme
- Dermend:** Tasalı, kaygılı, dertli
- Derk:** Anlama, kavrama
- Dermânde:** Biçare, aciz, beceriksiz, zavallı
- Derrâk:** Çabuk anlayan, anlayışlı
- Dervâze:** Kent ve kale kapısı
- Dest-res:** Elerme, kuvvet ve zenginlik. İsteğine ulaşan
- Deşne:** Hançer
- Deşt:** Bozkır, çöl, ova, kır
- Devâvîn:** Divanlar (şiir için)
- Devha:** Büyük, ulu ağaç
- Deycûr:** Çok karanlık
- Dırâz:** Uzun
- Dırîga:** Yazık, eyvahlar olsun
- Dîbâ:** renkli dokuma motiflerle süslü, bir çeşit lüks ipek kumaş, canfes kumaş
- Dibâc:** Dallı, çiçekli bir çeşit ipek kumaş
- Dîbâce:** Önsöz
- Dîde:** Göz, görmek, gözcü. Göz bebeği, göz ucu
- Dîrîne:** Eski, kadîm
- Dihkân:** Çiftçi, köylü. Köy ağası
- Dildâr:** Birinin gönlünü almış, sevgili. Kalbi hükmü altında tutan
- Dil-firîb:** Gönül aldatan, cazibeli
- Dil-güşâ:** Gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren
- Direm:** Akça, para
- Dizdâr:** Kale muhafızı
- Dûd:** Duman. Acı, gam. Soluk nefes
- Dûde:** Soy, sop. Kabile, ocak.
- Dûr:** Uzuak. Evler, bölgeler
- Dûşîze:** Kız, kızıoğlan kız, el değmemiş

Düm: Kuyruk

Dürc: Kuut, mücevher kutusu. Hokka gibi olan ağız, biçimli ağız

Dürer-bâr: İnciler yağdıran. Çok kıymetli sözler söyleyen

Dürr-i semîn: Kıymetli inci

Dürûg: Yalan

Düşvâr: Güç, müşkil

Düzd: Hırsız, uğru

E

E'âfî: Pek yüksek olanlar, şeref sahibi olan büyük kimseler

Ebkâr: Kızıoğlan kızlar. Birinci defa söylenmiş mazmunlar

Ebkâr-ı efkâr: Evvelce söylenmemiş olan fikirler

Ebkem: Dilsiz

Ebleh: Bönlük, saflık, ahmaklık

Ebnâ: Oğullar, çocuklar

Ebrâr: Hayır sahipleri, iyiler, dindarlar, özü sözü doğru olanlar

Ebsâr: Gözler, görme hassaları

Ebter: Züriyetsiz ve hayırsız (adam). Faydasız şey. Kuyruğu kesik (hayvan)

Ebvâb: Kapılar, kısımlar, bölümler

Echel: Daha cahil, nâdân, aksi kimse

Ecil: İşini sonraya, geriye bırakan. Geciktiren şey

Ecma'in: Hepsi, cümlesi, topu

Ecmel: En (daha, pek, çok-güzel, yakışıklı)

Ecnâs: Cinsler, neviler, çeşitler

Ecr: Bir iş karşılığı verilen şey, ücret. Ahiret mükâfâtı, sevab.

Ecvibe: Sorulan şeylerin, söylenilen sözlerin karşılıkları

Edânî: En alçak, en bayağı. Aşağılık kimseler

Ednâ: Pek aşağı, en bayağı, alçak. Az, pek az

Edvâr: Devirler, zamanlar, asırlar

Ef'âl: İşler, ameller

Ef'î: Engerek yılanı. Fena tabiatlı

Efâzıl: Pek mümtaz olanlar, çok bilgililer

Efdal: Daha (en, pek) faziletli. En âlâ, üstün

- Efgende:** Yıkılmış, yıkık, düşürülmüş, yere atılmış. Düşkün, biçare
- Efrûhte:** Yannış, tutuşmuş, parlamış, ışıqlanmış, aydınlanmış
- Efsah:** Daha (en, pek) fesahatlı, çok üzgün söz söyleyen
- Efvâh:** Ağızlar, menfezler, ağıza benzeyen her türlü delikler
- Efzâ:** Arttıran, çoğaltan
- Ehâdis:** Peygamberimizin sözleri. Haberler, sözler
- Ehakk:** (Daha, en) lâyük, müstehak
- Ehass:** En hususi, başlıca
- Ehibbâ:** Sevgililer
- Ehlullah:** Tanrı adamı, velî, evliyâ
- Ehrimen:** Şeytan
- Ehvâ:** Kastetmek, atmak. Nefsin istek ve arzuları. Muhabbetler, arzu ve istekler
- Eimme:** İmamlar
- Ekâbir:** Rütbece, görgü ve faziletçe büyük olanlar. Devlet ricali
- Ekfâ:** Eşler, benzerler, denkler, uygunlar, müsaviler
- Ekkâl:** Çok yiyen, obur
- Ekl ü şürb:** Yeme içme
- Ekmel:** Daha (en, pek) kâmil, mükemmel ve kusursuz olan, en uygun, en eksiksiz
- Eknân:** Perdeler, örtüler. Evler, odalar, çadırlar
- El'an:** Şimdi, şimdiki, halde, henüz, hâlâ, bu ana kadar
- El-uhdetü ale'r-râvî:** Doğru olup olmaması mes'uliyeti rivayet edene aittir
- Elbâb:** akıllar
- Elfâz:** Kelimeler, sözler
- Ehlak:** Hakikaten, gerçekten, doğrusu, doğrusu ya
- Elhân:** Nağmeler
- Elsine:** Diller, lisanlar
- Eltaf:** (en) latif, güzel, hoş olan
- Emâsil:** En çok benzeyenler, akranlar, eşler. İtibarlı kimseler
- Emced:** Daha mecid, çok şeref, onur ve haysiyet sahibi olan.
- Emrâz:** İletler, hastalıklar
- Emti'a:** Kumaşlar. Satılacak şeyler, mallar
- Emvâc:** Dalgalar

Emvâl: Mallar

Emzice: Tabiatlar, huylar, meşrepler

Enâm: Bütün mahluklar, yaratılmış olan canlılar, halk, insanlar

Enâniyyet: Kendini beğenme, bencillik

Enbâz: Namlar, takma adlar, soyadları. Ortak, eş

Encâm: Nihayet, son

Encüm: Yıldızlar

Encümen: Cemiyet, meclis, şûrâ, komisyon, takım

Endâz: Atıcı, atmış

Endişnâk: Düşünceli, kederli, sıkıntılı

Endûh: Gam, keder, tasa, kaygı, üzüntü, sıkıntı

Ene'l-Hak: Hallâc-ı Mansur'un söylemiş olduğu "Ben Hakkım" manasına gelen meşhur söz

Enfâs: Nefesler. Nebî ve velî gibi uluların irşad edici duaları

Engîz: Koparan, karıştıran, depreten

Engür: Üzüm

Engüşt: Parmak

Enîs: Dost, arkadaş, yar, sevgili

Enver: Nurlu, çok ve parlak, çok güzel

Erâzil: Reziller, yüzüzler, namussuzlar

Erbâb-ı hîrfet: Meslek, sanat erbâbı

Erbâin: Arapça'da kırk sayısı

Ercümend: Muhterem, şerefli, itibarlı, haysiyetli, seçkin

Erhâm: Rahimler, döl yatakları. Hısımlar, akrabalar

Erkân: Esaslar. Sarılık denilen bir hastalık çeşidi

Erre: Tahta biçmeye yarayan dişli alet, testere, bıçkı

Erzânî: Ucuzluk. Lâyık görülme, liyakat

Esâfil: Pek aşağı ve bayağı olanlar, halkın en aşağı tabakası

Esâmî: Namlar, adlar, isimler

Esb: At

Esed: Aslan

Eshiyâ: Cömertler, eli açık olanlar

- Eslem:** En emin, en selâmetli, en doğru, en sağlam
- Esnâ:** Ara, aralık, vakit, sıra
- Esnâm:** Putlar, heykeller, suretler
- Esnâ-yı enâm:** Yaratılmışların en ulusu, yücesi
- Esvât:** Sesler
- Eşbeh:** Pek benzeyen, en müşâbih
- Eşerr:** Şerli
- Eşrât:** Nişanlar, şartlar
- Etbâ:** Birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar. Hizmetçiler
- Etibbâ:** Hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler
- Etvâr:** Hal ve hareketler, işler, tarzlar
- Evâhir:** Sonlar, ayın son günleri
- Evân:** Vakit, zaman, çağ
- Evâsıt:** Ortalar, ortadakiler, ortada bulunanlar, orta zamanlar
- Evâyil:** Başlangıçlar, ilk vakitler, evvel zamanlar, önler, evveller, eskiler
- Evceh:** Çok uygun, pek münasebetli
- Evlâ:** Daha uygun, pek münasebetli
- Evkâr:** Kuş yuvaları
- Evlâ:** Daha uygun, pek münasebetli
- Evza':** Haller, vaziyetler, tavırlar
- Evzân:** Daha vazıh, çok açık, besbelli
- Eyâdi:** Eller
- Eyser:** Sol taraftaki. Pek kolay
- Eytâm:** Yetimler, babaları ölmüş çocuklar
- Ezdiyâd:** Karşıtlar, zıtlıklar
- Ehzer:** Pek beyaz, güzel ve parlak
- Ezkiyâ:** Keskin fikirliler, anlayışlılar
- Ezmân:** Vakitler, anlar, çağlar
- Ezmâr:** Bahadırlar, kahramanlar, yiğitler

F

- Firîb:** Aldatan, kandıran anlamıyla kelimelere katılır.
- Fâhiş:** Mübalağalı, taşkın, aşırı. Büyük, iri. Ahlaksız, çirkin.

- Fahr:** Öğünme, böbürlenme, büyüklenme, şeref, onur, kıvanç.
- Fâka:** Fakirlik, yoksulluk, ihtiyaç.
- Fârigu'l-bâl:** Başı dinç, rahat.
- Fart:** Aşırı , aşırılık, taşkınlık, taşkın, aşkın, fevkaladelik.
- Fâsid:** Kötü, fena, yanlı, bozuk. Münafık, fesat çıkarıcı.
- Fassâd:** Kan alıcı. Cerrah.
- Fâş:** Meydana çıkma, duyulma, açığa vurma, dile verme.
- Fâtır:** Yaratan, yaratıcı.
- Faysal:** Kesin hüküm, karar. Keskin kılıç. Hâkim.
- Fehîm:** Zeki, anlayışlı, akıllı
- Fehm:** Anlama, anlayış
- Fehvâ:** Mânâ, anlam, mefhum, kavram
- Fe-keyfe:** "Nasıl" manasına kullanılan eski bir tabir
- Felah:** Kurtuluş, selamet, onma. Mutluluk, kutluluk
- Felâsife:** Felsefe ile uğraşanlar. Düşüncesiz, rahat, kaygısız yaşayanlar
- Ferâiz:** Farz. Allah'ın emri. Lâzım, vacip, gerek. Borç, vazife
- Ferâmûş:** Unutma, hatırdan çıkma
- Fercâm:** son, sonuç
- Ferc ü gelû:** Dişilerde tenasül aleti ve boğaz
- Feres-i firâset:** At yetiştirme bilgisi ile yetiştirilen at
- Ferhunde:** Mübarek, mesut, meymenetli, kutlu, mutlu, uğurlu
- Ferîd:** Tek, eşsiz, eşi olmayan, kıyas kabul edilemez, ölçüsüz, üstün
- Ferzâne:** Hâkim, feylesof, bilgili (kimse). Nefsânî bağlantılardan sıyrılmış olan derviş
- Ferzend:** Oğul, çocuk
- Fesâhat:** Doğru ve düzgün söyleyiş. Açık ve güzel ifadeli konuşmak
- Fesâne:** Asılsız hikaye, masal
- Fettân:** Fitneci. Kurnaz. Altın eriten kuyumcu. hırsız
- Fevâid:** Menfaatler, faydalar, kârlar, kazançlar
- Fevriyyât:** Fevrî, fevriye, birdenbire, düşünmeden
- Feyt:** Bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma
- Fısk:** Hak yolundan veya hak yoldan çıkma, Allah'a karşı isyan etme. Hainlik.
- Dinsizlik, ahlaksızlık**

- Fî'l-hâl:** Bu anda, hemen şimdi
- Firâş:** Döşek, yatak
- Firâvân:** Çok, bol, fazla, aşırı
- Firifte:** Aldatılmış, kandırılmış, aldanmış
- Fiten:** Fitneler, ayartmalar, azdırmalar, ara bozmalar
- Fuâd:** Yürek, kalp, dil, gönül. Anlık
- Fuhûl:** Büyük alimlerin ileri gelenleri. Emsalinden üstün olan
- Furkân:** İyi ile kötü ve doğru ile yanlış arasındaki farkı gösteren herşey. Kur'ân-ı Kerîm
- Futa:** Peştamal. Eskiden kullanılan bir çeşit kumaş
- Fuzalâ:** Fâzıllar, faziletli, erdemli kimseler
- Füccar:** Günahkârlar
- Fücur:** İşret, sefihlik, günahkârlık, ahlaka aykırı durum
- Füfûl:** Kara biber
- Fülk:** Gemi, kayık, filika. Ağır sak. Yuvarlak nesne. Nuh'un gemisi
- Füls:** Akça, pul.
- Fülûs:** Pul mangır, akçe, para
- Fünûn-ı mütedâvile:** Tedavülde bulunan, kullanılan fenler
- Fürs:** Farslılar, Fars milleti. Eski İran
- Fürsâ:** şark kavimleri
- Fürû:** Dallar, budaklar. Bir atadan gelenler, çoluk çocuk, torunlar
- Fürû-mâyeye:** Mayası bozuk, sütü bozuk, soysuz, aşağılık
- Fürûg:** nur, ziya, ışık, parlaklık, parıldayış
- Füseha:** Genişlik, açıklık
- Fütûh:** galibiyet, zafer, üstünlük, gönül ferahlığı
- Fütur:** Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkmak. Kader, ümitsizlik

G

- Gabâvet:** Anlayışsızlık, bönlük, kalın kafalılık
- Gabgab:** Çeşme altı, çifte gerdan
- Gabn:** Alışverişte aldatma. Ziyade kazanma
- Gadr:** Hainlik, vefasızlık. Zulüm, merhametsizlik. Haksızlık. yazık
- Galat etmek:** Yanlış yapmak, yanılmak

- Galîz:** Çirkin. Kokmuş madde
- Gâliye-sâ:** Gâliye, ıtır, güzel koku tertipleyen kimse, aktar
- Gam-küsâr:** Gam ve kederi defeden, teselli veren, gam ortağı
- Gam-rîş:** Gam yarası
- Gâmız:** Anlaşılması güç olan, anlaşılmaz, karışık kapalı söz
- Gamze-i hûn-rîz:** Kan dökücü gamze
- Ganî:** Zengin, varlıklı, doygun. Allah'ın adlarından biri
- Gâr:** Mağara, in. Defne ağacı
- Garrâ:** Ak, parlak, güzel, gösterişli, nümayişli, şatafatlı
- Garrân:** Homurdanan, kükreyen
- Gassâle:** Ölü yıkayan kadın. Yıkanacak ilaçlı su. Sabahları içilen şarap
- Gavâmız:** Anlaşılmaz şeyler, güç şeyler, karışık kapalı sözler
- Gayûr:** Gayretli, çok çalışkan. Kıskanç. Hamiyetli. Dayanıkl.
- Gazûb:** Kızgın, öfkeli, hiddetli. Kükremiş.
- Gebr:** Ateşe tapan, mecusî
- Gendüm:** Buğday
- Gerdiş:** Dönüş, dönme, dolaşma
- Gerdûn:** Dönücü, dönen, devreden. Felek, dünya, sema
- Gezend:** Zarar, ziyan. Elem, keder, âfet, musibet
- Gılâf:** Kılıf, kın, mahfaza
- Gılâz:** Kınlar. Kabalar. Bıyığı çıkmamış gençler
- Gilmân:** Cennette hizmet gören delikanlılar. Tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlılar, gençler. Köleler, esirler
- Gızzet:** Kabalık. kalınlık
- Gırra:** Gururlu, kibirli, kendini beğenmiş kimse
- Gîsû:** Omuza dökülen saç. Saç örgüsü
- Gidâr:** Meşguliyet, iş. Âdet, tarz, yürüyüş
- Gil:** Balçık, su ile ıslanmış toprak, lüleci çamuru, kil
- Girân:** Ağır. Pis, kötü, kokmuş. Sıkıntılı, usandırıcı. Sert, katı
- Girîbân:** Elbise yakası
- Giriftâr:** Tutulmuş, yakalanmış
- Girh-gîr:** Düğüm tutmuş, düğümlü dolaşık

Giyâh: Ot

Gufrân: Affetme, merhamet etme, yarlıgama

Gulâm: Tüyü, bıyığı çıkmamış genç, delikanlı. Köle, esir, kölemen

Gulgule: Gürültü, şamata, bağrışıp, çağırma

Gumûm: Kederler, kaygılar, dertler, tasalar

Gûne: Çeşit, türlü. Gidiş, tarz, yol. sıfat

Gurâb: Karga

Gurfe: Çardak, köşk, balkon, cumba

Gurre: Parlaklık, ışıldama. Atın altındaki beyaz akıtma. Ayın ilk görünmesi. Arabî ayının ilk günü

Gussa: Keder, kaygı, tasa

Gûş: Kulak. İşitme, dinleme

Gûy: Acemlere mahsus bir çeşit oyun topu. Yuvarlak şey

Gûyende: Söyleyen, söyleyici

Guzât: Gazâ eden, ordunun başına geçen, savaşı, savaştan sağ ve muzaffer dönen.

Böyle bir ordunun başkumandanı

Güdâz: Eriten, yakan, mahveden. Tâkat-güdâz: Tâkati mahveden

Güftâr: Söz

Gülnâr: Nar çiçeği

Gül-rîz: Gül saçan, gül serpen. Meşhur bir çeşit lale

Gümân: Zan, sanma, sezme

Gümrâh: Yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış. Bol, gür

Günbed: kümbet. Üst tarafı yuvarlak şekilde olan bina

Gürbe: Kedi

Gürg: Kurt, canavar

Gürîz: Kaçma, kaçan. Kasidelerde konuya girmeden önce söylenen beyt.

Güvâh: Delil Güvâh-ı bes: Yeterli delil

Güzerân: Geçici, geçen

Güzîn: Seçen, seçilmiş, seçkin, beğenilmiş.

H

Habâb: Su üzerinde olan hava kabarcıkları

Habâset: Pislik, kötülük

Habt: İptal etme, bozma. Bir bahiste birini susturma, ağzını kapama

Haccü'l-haremeyn: Zamanında şer'i merâsime uyarak Mekke-i Mükerrerme ile Medine-i Münevvereyi ziyaret eden kimse

Haclet: Utanma

Hadâset: Evvel, önce, başlangıç. Tazelik, gençlik

Hadd: Yanak

Hadeng: Kayın ağacı, kayın ağacından yapılmış ok

Hades: yeni peyda olan şey, abdest ve guslün tazelenmesini gerektiren hal

Hâher: Kız kardeş, hemşire

Hâib: İsteğine kavuşamayan. İsteği olmayan

Hakâyık: Hakikatler, gerçekler. Şüphesiz bulunan şeyler

Hâlât: Haller

Halâvet: Tatlılık, şirinlik, zevk

Hamâkat: Beyinsizlik. Anlamama hali. Ahmaklık. Bönlük

Hamîde: Eğrilmiş, bükülmüş, kambur

Hamîm: Soy sop. Pek sıcak, pek kaynar nesne

Haml: Ana karnındaki çocuk. Gebe olma, gebelik. Yük, yüklenme

Hamûl: Tahammüllü, sabırlı, dayanıklı

Hâmûş: Sessiz, suskun

Hamse: Arapça'da beş sayısı

Hande-rûy: Güler yüzlü

Hânende: Şarkıcı, şarkı söyleyen

Hanîs: Yemini bozup altında çıkamayan adam

Hârâ: Katı taş, mermer. Üzeri menevişli kumaş

Hâre: Yiyecek, yiyinti

Harîde: Kız oğlan kız. Delinmemiş inci

Harîf: Sanat arkadaşı, meslektaş. Teklifsiz dost

Harîm: Biri için kutsal olan şeyler. Harem dairesi, harem. Evin içi gib başkasına kapalı olan yer. Bir evin civarı. Avlu. Ortak, şerik

Hasâil: Hasletler, huylar, tabiatlar

Hasenât: İyilikler, iyi haller. İyi işler, hayırlı işler

Hasene: Güzel, iyi, hoş

Hasîs: Cimri, pinti, alçak, değersiz

Haslet: İnsanın yaratılışındaki huyu, tabiatı, mizacı

Hâss: Mahsus, özel. Hükümdarın kendine mahsus olan. Saf, halis

Hasûd: Hasetçi, kıskanç, çekemeyen

Hâşâk: Çöp, sürpüntü, yonga

Hâşe-lillâh: Allah göstermesin, asla, katiyyen. Hiçbir vakit

Haşyet: Korku

Hatar: Tehlike

Hatem: Mühür, üstü mühürlü yüzük

Hatve: Adım

Havâric: Asiller, zorbalar. Hakem olayından sonra Hz. Ali'ye isyan eden zümre. Hariciler

Havârik: Harikalar, imkan ve yaratılışın üstünde olan, insanda hayranlık uyandıran şeyler

Havâs: Hassalar, keyfiyetler. Muhterem, saygın olanlar

Havâşi: Haşiyeler, derkenarlar. Kuyruklar, maiyet adamları

Havâyic: İhtiyaçlar, gerekli şeyler

Havf: Korku, korkma

Havsala: Kuş kursağı. Mide. Anlayış, şekil, zihin

Hayf: Yazık

Hâyîde: Ağızda çiğnenmiş, ağızdan ağıza dolaşmış, bayat, köhne söz

Hayyât: Terzi

Hayyiz: Taraf, meydan, mekan, mevki. Uzam

Hazâkat: Ustalık. Hekim ve sanatçı ustalığı

Hazar: Sabit meskeni olanların oturdukları memleket. Barış ve güven

Hazer: Sakınma, kaçınma, korunma, çekinme

Hazîz: En aşağı. Dağ eteği

Hem-kîş: Aynı dinden olan

Hem-pehlû: Aynı yanda olan

Hem-râz: Sırdaş, en yakın arkadaşı

Hemîşe: Daima, her vakit, her zaman

Hemmâz: Koğucu

Hemser: Arkadaş

Hemvâr: Daima

Hemyân: Heybe, dağarcık. Çanta, büyük kese

Hemgâme-gîr: Hikaye söyleyicisi, hokkabaz. Kavgacı, gürültücü

Hergiz: Asla

Herze: Boş lakırdı, saçma

Her bâr: Her defa

Heştâd: Seksen

Hevl-n3ak: Korkunç, korkulu

Heycâ: Gürültü, kavga, dövüş

Hezârân: Bülbüller. Bilerce

Hezec: Güzel sesle şarkı söyleme. Türk müziğinin büyük usullerinden. Aruz vezninde bir bahir

Hezl: Eğlence, şaka, alay, latife. Meşhur ve yaygın bir nazmın vezni ve kafiyesi taklit edilmemek suretiyle latife tarzında nazım yazma. Bu tarz da yazılan nazım

Hezliyyât: Şaka ve mizahla ilgili şiir veya sözler

Hıdr: Perde, hail, mani

Hıkd: Kin tutma, öç almak için fırsat beklemek. Kötü niyet besleme

Hıred: Akıl

Hırmen: Harman

Hısâs: Paylar, nasipler

Hîn: An, zaman, vakit, sıra

Hîn-i bahs: Bahis esnasında, bahis sırasında

Hîre: Kamaşık, donuk, fersiz

Hîş: Akraba, soy sop

Hil'at: Yüksek makamdaki zatların beğendiği kimseye ve takdir edilen zevata giydirdiği kıymetli, süslü elbise. Kaftan

Hilm: İnsanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık

Himem: Gayretler, emekler, çalışmalar, yüksek iradeler. Ermiş olanların tesirleri

- Hirâset:** Çiftlik
- Hod-bîn:** Bencil, kendini beğenmiş
- Hoş-âyende:** Hoşa giden, beğenilen
- Hoş-elhân:** Makamı güzel; güzel ve tatlı okuyan
- Hûb:** Güzel, hoş iyi
- Hucec:** Huccetler. Padişah beratları. Defterhane kayıtları, mahkeme sicilleri
- Huceste:** Uğurlu, meymenetli, hayırlı, saadetli, kutlu
- Hud'a:** Aldatma, oyun, hile, dalavere, düzen, dek
- Huffâş:** Yarasa, gece kuşu
- Hukne:** Şırınga
- Huld:** sürüp giden, sonu olmayan varlık. Tükenmeme, bakilik. Cennet
- Hulk:** Huy
- Hulûl:** Gelip, çatma
- Humâr:** İçkiden sonra meydana gelen baş ağrısı, sersemlik
- Humhâne:** Şarap küplerinin konulduğu yer. Meyhane. Aşığın kalbi
- Humk:** Ahmaklık, aptallık
- Humret:** Kırmızılık, kızılık. Hamra.
- Hûn-âlûd:** Kana bulanmış
- Hûn-rîz:** Kan dökən
- Hûnâbe:** Göz yaşı. Kanlı su
- Hurde:** Ufak değersiz şey, kırıntı. Nükte, dakika. Yazıya nüans veren bir tarz
- Hurrem:** Şen, sevinçli, güler yüzlü, gönül açan, taze. Bir yazı türü
- Husemâ:** Düşmanlar. Muhalifler, karşı taraflar
- Hussâd:** Haset edenler
- Husûf:** Ay tutulması
- Husûmet:** Düşmanlık
- Huşk:** Kuru, kaba
- Huşûmet:** Kabalık, sertlik, katılık. İnatçılık.
- Hutûr:** Hatırlama, akla gelme
- Hutût:** Çizgiler, yazılar. Yollar.
- Huyût:** İpler, iplikler. Lifler, teller
- Hüccet:** Senet, vesika, delil

Hüner-mend: Hünerli, marifetli

Hüt: Büyük balık. Balık burcu, semanın güney yarımküresinde Sevr burcundan ileri Hamel burcunun istikametinde bir burç.

Hüveydâ: Aşık. Belli.

Hüve: Üçüncü müfret (tekil) şahıs zamiri

I-İ-J

I'râb: Tazı, yükrek at

Isgâ: Kulak verip söz dinlenme. Söylenilen sözü dinleyip kabul etme

Iskât: Düşürme, düşürülme. Yok etme. Hükümsüz bırakma. Ölünün azapsız kalması için dağıtılan sadaka

İstilâhât: İlim sözleri, tabirleri, terimler

İtlâk: Salı verme, koyverme. Bağışlama, cezadan kurtarma

İtnâb: Sözü uzatma, gereksiz ayrıntılara girme

İttulâ: Haberi olma, bilgisi bulunma

Ivec: Eğrilik, çarpıklık, yanlışlık

Iyâl: Bir adamın üzerine nafakasını vermek vacip olan, kendilerini geçindirdiği kimseler

Iyâr: Altının, gümüşün ve başka kıymetli madenlerin karışma derecesi. Saadete doğru gitme. Ayar.

Izâr: Yanak

Izmâr: Gönülde gizleme, saklama, gizlenilme

Izz: Değer, kıymet. Yücelik, ululuk, güçlülük

İbâ: Çekinme, razı olmama, tikslenme

İb'âd: Uzaklaşma, uzaklaştırılma. Tard etme, kovma

İbârât: Cümleler, paragraflar, bir metinden çıkartılmış olan satırlar

İbdâ: Örnek siz olarak bir şeyi meydana getirme, yaratma. Yeni ve güzel bir eser meydana getirme

İbrâm: Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme

İbrâz: meydana çıkarma, gösterme

İbtidâ: Başlama, başlangıç

İbtigâ: Talep, arzu, istek. Maksat, gaye

İbtihâc: Sevinç, sevinme, gönlü açılma

İbtihâl: Yalvarıp yakarma

İclâs: Oturtma, oturtulma

İcmâl: Kısaltma, öz, özet

İctinâb: sakınma

İdgâm: gizlemek

İfrât: Aşırı gitme, pek ileri varma

İfrâz: Bir bütünden bir parça ayırma, ayrılma

İftikâr: Fakirlik gösterme, çok ihtiyacı olma. Alçak gönüllülük

İftirâk: Ayrılma, dağılma, perişan olma

İftitâh: Açma, açılma, başlama

İgmâz: Ayıplama. Göz yumma, görmezlikten gelme

İgrâk: Akla yakın geldiği halde, imkansız bulunan mübalağa. Suda boğma

İlham: Vehme düşürme. İki manalı kelimelerden en az kullanılan manayı bilerek kullanma

İhâta: Bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme, kuşatılma, sarılma

İhfâ: Saklamak. Tecvide harflerden birisini söylerken gizli ve zayıf söylemek

İhrâb: Harâb etme, edilme

İhrâk: Yakmak, yandırmak. Dönme. Akıtma.

İhsâs: Hisse verme, edilme

İhtikan: Kan yürümesi, kanın bir yere toplanması, birikmesi

İhtilâc: Çarpıntı, çarpınma. Seğirme. Havale nöbeti tutma

İhtilât: Karışma, katışma. Karşılaşıp görüşme

İhtirâ': Benzeri görülmemiş bir şey icad etme, vücuda getirme

İhtirâk: Tutuşup yanma

İhtirâm: Saygı, hürmet

İhtisâr: Kısaltma, sözü, yazıyı kısaltma

İhtitâm: İş bitme, sona erme

İhvân: Sadık, samimi, candan dostlar. Bir tarikat arkadaşları

İkâb: Azap, eziyet

İkâl: Deve ayağına bağlı bağ, köstek

İksâr: Çoğaltma, çoğaltılma, arttırma

İktibâs: İki veya daha çok şeyin, biri öteki sanılacak surette birbirine benzemesi

- İltimâs:** Kayırma, arka kayırcı
- İltivâ:** Sarılma, sarılıp dolaşma. Büküm olma. Dalgalanma. Eğri durma
- İltiyâk:** Sıkı fıkı dost olma
- İlzâm:** Cevap veremez hale getirme, susturma
- İmsâk:** Bir şeyden el çekme, perhiz. Cimrilik, pintilik
- İmtinâ:** Çekinme, geri durma. İmkansızlık, olamayış
- İmtisâl:** İcab edeni, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme
- İn'âm:** Nimet verme, iyilik etme
- İnâ:** Yemiş toplama zamanı gelem
- İnbâ:** Haber verme
- İnbisât:** Yayılma, açılma, genişleme. İç açılma, ferahlık
- İnd:** Yan, taraf, yön, kat. Yanında, düşüncesine göre
- İnde'l-efâzıl:** Pek mümtaz olanlar, çok bilgiler
- İnfiâl:** Gücenme, darılma
- İnhilâl:** Çözülüp ayrılma. Dağılma, erime
- İnhirâf:** Dönme, sapma, değişme, bozulma, kırıklık, doğru yoldan çıkma
- İnkıbaz:** Büzülüp toplanma, çekilme. Kasvet, keder, sıkıntı
- İnkıtâ':** Kesilme, arası kesilme. Tükenme.
- İnkıyad:** Uyan, uygun, münasip
- İnti'âş:** Hastalıktan kurtulup kalkma. Doğrulup kalkma
- İntifâ:** Faydalanma
- İntihâb:** Seçme, seçilme. En güzel
- İrâd:** Getirme, söyleme
- İrâdet:** İrade, dileme. Gönül isteği
- İrdâf:** Ardı sıra yürütme, yürütülme
- İrtifâ:** Yükselme, yükseklik
- İrkikâb:** Fena bir iş işleme. Rüşvet alma
- İrtişâ:** Rüşvet alma, rüşvetçilik
- İsâet:** Kötülükte bulunma, kötü iş işleme
- İsâl:** Vusul bulma, buldurulma vardırma, vardırılma
- İsâr:** İkrâm, bahşiş. Cömertlikle verme. Dökme, saçma, serpmeye
- İskâ:** Sulama, su verme

İ'tizâl: Bir tarafa çekilme. Takımdan ayrılma

İ'tizâr: Özür dileme

İsti'câb: Hayrette kalma, şaşma

İsti'mâl: Kullanma

İstidlâl: Bir delil çıkarma, delil gösterme

İstifsâr: Sorma, sorulma

İstiftâ: Fetvâ almak, isteme, müftüye müracaat etme

İstignâ: Aza kanaat etme, tok gözlülük

İstigrâb: Garip bulma, şaşma

İstihkâk: Hakkı olma, hak kazanma

İstihrâc: Netice çıkarma. Mana çıkarma

İstimâ': Dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme

İstimâlet: Gönül çekme, teselli etme, avutma

İstinsâf: Alacağını alma, ödeşme

İstitâ'at: Tâkat, kudret, güç yetme, güç yeterlik

İstitrad: Yeri gelmişken söylenen söz

İş'âr: Yazı ile bildirme

İşrâb: İçirme. Maksudı açıktan değil de dolayısıyla gösterme

İşrâk: Doğma, doğarak etrafi ışıklandırma

İştibâh: Şüphelenme, şüphe etme

İştihâr: Şöhretlenme, şöhret bulma, meşhur olma, ün alma, ünlü olma

İtâb: Paylama, azarlama, tersleme, darılma

İttibâ: Tâbi olma, itaat etme

İttisâl: Bitişme, kavuşma, ulaşma. Birbirine dokunma

İvaz: Bedel, hazırlanmış

İyâdet: Hatır sorma, ziyaretinde bulunma, gidip görme. Hasta ziyaret etme

İz'ân: Anlayış, kavrayış, akıl. İtâat, söz dinleme, boyun eğme.

İzâfet: İki şey arasındaki bağ, ilgi

Jeng: Pas, küf, kir. Jengâr.

Jülîde: Dağınık, karmaşık

K

Kabâ: Üste giyilen elbise

Kabl: Çirkin, yakışsız, fena, ayıp

Kabz ü bast: Kapanıp açılma, daralıp genişleme

Kadh: Bir kimsenin ayıp ve kusurlarını söyleyerek gıybet etme. Engel olma

Kadr: Değer, itibar. Onur, şeref, haysiyet

Kadı: İslam hukukuna göre hüküm veren yargıç. Kazalarda yöneticilik görevi de bulunmaktaydı.

Kâffe: Hep, bütün, cümle

Kaht: Kıtık, kuraklık, kuraklıktan dolayı ürünün yetişmemesi

Kâil: Söyleyen, diyen. Rız olmuş, boyun eğmiş

Kâim: Ayakta duran, ayakta bulunan

Kâlâ: Kumaş. Giyim, kuşan için güzel şeyler

Kaltabân: Namussuz

Kâme: Meram, arzu, maksat

Kâmkâr: İsteğine ulaşmış, mutlu

Kamyâb: Kâm bulan, talihli, isteğine ulaşmış, bahtiyar, mutlu

Kân: Maden ocağı, maden kuyusu. Bir şeyin kaynağı, menbaı

Kand: Şeker, şeker kamışının doymuş hali

Kapıcıbaşı: Saray kapıcılarının amiri. Sayıları amanla değişiklik göstermiştir. Saraydaki hizmetlerden soumludur.

Kâr-âzmûde: Görgülü, tecrübeli

Kârdân: İş bilir, işten anlar

Karîne: Karışık ve belirsiz bir şeyin anlaşılmasına, çözülmesine hal. İp ucu

Karye: Köy

Karz: Ödünç, borç

Kasas: Bildirme, anlatma, hikaye etme. İz sürme. Bir yazı çeydi

Kasîr: Kısa

Kasîd: Kasteden, tasarlayan, kıyan. Postacı, haberci, tatar, ulak

Kassâm: Vârisler, mirasçılar arasında mirası takdim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şeriat memuru

Kat': Kesme, kesilme, biçme. Halletme, karar verme, sona erdirme, bitirme

Kattâl: Çok katleden, çok öldürücü

Kavâfi: Kafiyele

Kazasker: İlimiye sınıfının en yüksek mertebelerinden biridir. Dîvan toplantılarına da katılan kazasker, Osmanlı devletinde askeri sınıfa ait davalara bakardı. Anadolu ve Rumeli kazaskerliği olmak üzere iki kazaskerlik mevcuttur.

Kazzaz: İpekçi, ipek işleyen, ipek satan

Kazvin: İran'da Tahran'a 150 km. mesafede bir şehir

Kebâir: Büyük günahlar

Kec: Eğri, çarpık.

Ked: Çalışma, çabalama, uğraşma. İş, emek. ev

Keff: El içi, el ayası, avuç. Ayağın altı, taban. El çekme, vazgeçme

Kef: Köpük

Kehf: Mağara, in. Sığınılacak yer

Kehhâl: Göz hekimi. Göze çok sürme süren. Sürme süren kimse

Kelâg: Bir cins karga

Kelâl: Yorgunluk, bıkkınlık

Kem-bidâa: Sermayesi kıt. Bilgisi zayıf, az okunmuş

Kem-gûy: Az söyleyen

Kem-peymâ: Eksik ölçen

Kemâ-hüve: Olduğu gibi

Kemend: Güzelin saçı

Kemîne: Noksan, eksik. Aciz, hakir, zavallı

Kemter: Daha aşağı, aşağıda bulunan, hakir, itibarsız. Eksik, noksan

Kenz: Hazine, define, yer altında saklı değerli eşya

Ker: Sağır. Kuvvet, kudret. Meram ve maksat

Kerih: İğrenç, pis kokan

Kerkes: Akraba

Kerrât: Kereler, defalar. Çarpım cetveli

Kerrûb: Meleklerin büyüğü

Kesâfet: Kir, pislik. Bulanıklık, açık ve berrak olmayış

Kesb: Çalışıp kazanma

Keselân: Gevşelik, yorgunluk, ağırlık

Kesîr: Çok çok olan, bol

Keşâkeş: Çekinme. Tereddüt, sıkıntı, ıstırap. Tasa

Ketb: Yazma

Ketm: Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma

Kevkeb-i keyvân: Zuhâl yıldızı

Kevu: Olma, var olma, varlık, vücut

Key: Büyük hükümdar, padişah. Nasıl, ne şekilde. Ne zaman

Kıbâb: Tepesi yarım küre şeklinde olan bina damları

Kıdve: Kendisine uyulup arkasından gidilecek kimse

Killet: Azlık, kıtlık

Kırtâs: Kağıt, kağıt tabakası, sahife. Kağıtçı.

Kıtmîr: Ashâb-ı keyfin köpeğinin adı

Kîl ü kâl: Dedikodu

Kîne: Gönülde gizlenen düşmanlık

Kihter: Çok küçük

Kilâb: Köpekler

Kirâm: Soydan gelenler, soyu temizler, ulular, şerefliiler. Cömertler, eli açıklar

Kisvet: Özel kıyafet. Yağlı güreşte giyilen meşin pantolon

Kişver: Ülke, memleket, iklim

Kizb: Yalan söyleme, yalan

Kuddise: "Mukaddes, mübarek olsun!" anlamında ermişler hakkında kullanılan bir dua

Kudemâ: Eskiler, eski adamlar. Eskiliği bakımından ileri gelenler

Kudûm: Uzak bir yoldan, uzak bir yerden geçme, ayak basma

Kûkken: Dağ kazıcı, dağ kazan

Kullâb: Çengel, kanca, ucu eğri nesne

Kulle: Dağ tepesi, doruk. Kule. Bazı harp gemilerinin güvertelerinde bulunan ve makine ile hareket eden ağır top

Kulzüm: Deniz

Kûs: Kös. Eski savaşlarda, alaylarda deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davul

Kuyûd: Kayıtlar, bağlar. Deftere geçirmeler

Kuzât: Kadınlar

Küdûret: Gam, tasa, kaygı. bulanıklık

Külâl: Dağ tepeleri, doruklar, kuleler

Külhan: Hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer

Kümmel: Kâmiller, olgunlar

Künc: Köşe, bucak

Küster: Döşeyen, yayan anlamıyla tamlamalara girer

Küşâde: Açık, açılmış, ferahlı

Küşte: Öldürülmüş

Kütüb-i mensûha: Hükmü kalmamış kitaplar

L

Lâbe: Yaltaklama, yalvarma, acz gösterme. Bu yolda söylenen söz

Lâbes: Sakınca yok

Lâbüd: Lâzım, gerekli, gerek

Lâcerem: Şüphesiz, besbelli, elbette

Lâg: Şaka, lâtife, oyun

Lâgar: Zayıf, cılız

Lahsa: Basra Körfezi'nde bir şehirdir. Osmanlılar devrinde beylerbeyliği olmuştur.

La'l-i müzâb: Şarap

Lala: Şehzadelerin yetiştirmelerinden sorumlu kişi.

Lâyılı: Parlak, parlayan. Aşikâr, meydanda. Hatıra gelen

Lâ-yuadd: Sayılmaz, sayılamaz, pek çok

Lâ-yuhsâ: Sayılmaz hesaba gelmez

Le'âlf: İnciler

Leb-i çâh: Koyunun ağzı

Lebbeyk-gûyân: "Buyurunuz, emir sizindir efendim!" diyen

Ledün: Allah yanı

Lehhhan: Okurken çok yanlışlık yapan

Leked: Tepme, çifte

Lem'a: Parıltı, parlayış

Lem-yezel: Zâil olmaz, bâkî, dâimi olan

Lemeât: Parıltılar, parlayışlar

Leng: Topal

Lenger: Gemi demiri

Let: Dayak, kötek. Şiddetle çarpma

Levm: Zemmetme, çekiştirme. paylama

Levn: Renk, boya. Nevi ,çeşit

Li: “İçin, ötürü, dolayı, yüzünden” manasına gelir

Libâs: Elbise, esvap

Lihye: Sakal

Lîk: Lakin, amma, ancak, fakat

Likâ: Yüz, çehre. Görme, rast gelip kavuşma

Livâ: Bayrak. Fırka ile tabur arasında asker birliği. İdare bölümlerinden kaza ile vilayet arasında derece. Sancak, mutasarrıf idaresindeki bölge

Liyâkat: Lâyık olma, değerlilik, yararlık. İktidar, hüner, fazilet

Lu'b: Oyun, eğlence

Lu'bet: Oynanan, oynanılan şey, oyuncak

Lugaz: Bilmece, bulmaca, yanıltmaca

Lü'lü: İnci

Lücce-i deryâ: Engin deniz

M

Maa-hâzâ: Böyle iken bununla beraber

Maâric: Merdivenler

Mâbeyn: İki şeyin arası, padişah sarayı

Mâadâ: -den başka

Ma'delet: Adalet, adillik, insafılık

Mâdih: Medheden öven

Ma'dûde: Sayılı, belli, belirli

Ma'dûm: Yok olan mevcut olmayan

Mâ-fi'l-bâl: Kalpteki, gönüldeki şey

Mağfûrun-leh: Affedilmiş, bağışlanmış

Mağz: Beyin, dimağ

Mahbûb: Sevgili, sevilen

Mahdûm: Oğul, evlat

Mahfi: Gizli, saklı

Mahmidet: Övme, medhetme

Mahmiyye: Bir şeyi himaye etme koruma. Büyük şehir

Mahrûse: Büyük şehir

Mahsûd: Haset edilen kişi

Mahz: Nikah. Katıksız. Kendisi. Sadece. Halis

Mahzûf: hazf olunmuş, kaldırılmış. Eski yazıda noktasız harflerle yazılmış manzum ve mensur söz

Makâl: Söz, lakırdı. Söyleme.

Makâmât: makamlar. Meclisler. Topluluklar.

Makdûr: Güç, kudret. Allah'ın takdiri.

Maklûb: Tersine çevrilmiş, değiştirilmiş, başka hale konulmuş.

Makrûn: Yakın, yakınlaştırılmış. Ulaşmış, kavuşmuş.

Maksûm: Paylaştırılmış, taksim edilmiş. Nasip

Makûle: Çeşit, tür, soy.

Mâlâ-kelâm: Söz götürmez, diyecek yok.

Mânend: Benzer, eş.

Mansıb: Devlet hizmet, memuriyet

Mâ-sadak: Uygun, tıpkı

Ma'siyet: İsyan, günah, itaatsizlik

Masâf: Taburun toplandığı yer. Saf.

Masdûka: Doğru söz, gerçek.

Mâ-sivâ: Allah'tan gayri her şey.

Masnû: Sanatlı, güzel. Uydurma, düzme şey.

Matlûb: Talep edilen, istene şey.

Matmah: Göz dikilen, göz konulan yer. Gözü kaldırıp bakacak yer.

Ma'tûf: İsnat olunmuş. Eğilmiş, bir tarafa doğru çevrilmiş.

Ma'ûnet: Ölmeyecek kadar yiyip içmek. Zahmet, meşakkat, sıkıntı.

Ma'yûb: Ayıplanmış, ayıplanan.

Ma'zûl: Azl edilmiş, işinden çıkarılmış.

Meâb: Sığınmak, sığınacak yer.

Meâsir: Güzel eserler, nişanlar.

Meâyib: Ayıplar, kusurlar.

Me'haz: Bir şeyin alındığı çıkarıldığı yer. Almak manasına gelen ahz fiilinden.

Me'mûl: Emel edilen, istenen.

- Me'vâ:** Yurt, mesken, yer, makam, sığınacak yer.
- Mebânî:** Binalar, yapılar, temeller.
- Mebde':** Evvel, başlangıç, ilk unsur.
- Mebgûz:** Buğz edilen, nefret edilen.
- Mebhût:** Sersem, şaşkın.
- Mebnî:** Bina olunmuş, yapılmış.
- Mebrûr:** Hayırlı, makbul, beğenilmiş.
- Mecrûh:** Yaralı
- Medâr:** Bir şeyin döneceği, üzerinde hareket edeceği yer.
- Medâyah:** Övmeler, medhxmeler.
- Medfû':** Def olunmuş, dışarı çıkarılmış
- Medhûş:** Dehşete uğramış, korkmuş.
- Medîd:** Uzun, uzatılmış.
- Medlûl:** Delalet olunan, gösterilen.
- Mefâhir:** Övünülecek, iftihar edilecek şeyler.
- Mefâsid:** Bozukluklar, azdırmalar, fenalıklar.
- Meges:** Sinek
- Mehâb:** korkulu ve dehşetli yer
- Mehâmid:** Şükürler ve hamdler
- Mehcûr:** Ter edilmiş, bırakılmış.
- Mehmâ-emken:** Mümkün olabildiği kadar
- Mekârim:** Keremler, iyilikler.
- Mekîn:** Oturan, yerleşen
- Meknûn:** Dizilmiş, saklı, gizli, örtülü.
- Meknûze:** Yere gömülmüş olan, hazine.
- Mekr:** Hile, düzen.
- Mekşûf:** Keşf olunmuş
- Mektûm:** Gizli, saklı.
- Melâli:** Oyunlar, eğlenceler, cümbüşler.
- Melâlet:** Usanma, bııkma, sıkılm.
- Melce':** İlticâ edecek, sığınacak yer.
- Mehhûz:** Düşünülebilen, hatıra gelen

Melîh: Güzel, şirin, sevimli, tuzlu.

Mellâh: Gemici, kaptan.

Memerr: Mürur edilecek, geçilecek yol. Yer, geçit, cadde.

Memnû': Men edilmiş, yasaklanmış

Menâfi': Menfaatler, yararlar, çıkarlar.

Menâhî: Dinen yapılması yasaklanmış şey, haram.

Menâkıb: Velilerin hayatlarından olağan üstü sahneler anlatan destansı hikayeler.

Menâl: Yetişme, nail olma, ele geçen şey.

Menâm: Uyku, rüya, düş.

Menâr: Minare, ışık bulunan yer, deniz feneri.

Menâsik: Mensekler, ibadet edilecek yerler ve ibadet ederken gerekli olan usul yol ve tarz.

Menâşir: Padişah tarafından verilen vezirlik veya müşirlik fermanları.

Menâzil: Menziller, evler, durak yerleri, konak yerleri.

Menkûha: Nikahlı kadın

Mensûh: Hükmü kaldırılmış, nesh edilmiş.

Menşûr: Dağıtılmış, yayılmış. Padişah tarafından verilen vezirlik.

Mer'î: Yürürlükte olan, riayet edilen.

Merâtib: Rütbeler, dereceler.

Merbût: Rabt olunmuş, bağlanmış, bağlı. Ulaşmış, bitişik.

Merdân: İnsanlar, erler, yiğitler.

Merdûd: Ger çevrilmiş, reddolunmuş, kovulmuş.

Mergûb: Rağbet edilen, beğenilen, her kes tarafından istenen.

Merkad: Mezar

Mermûze: İşaretle anlatılmış, ima edilmiş.

Mersûm: Resm olunmuş, çizilmiş, ytazılmış. Bahsi geçen, adı geçen

Mervî: Rivayet olunan, birinden işiterek söylemek.

Mesâil: Meseleler.

Mesâlib: Ayıplar, eksikler, kusurlar.

Mesâlik: Meslekler, tutulan yollar.

Meserret: Sevinç, mutluluk, şenlik.

Meshûn: Isıtılmış.

- Meshûr:** Büyülenmiş, kendine sihir yapılmış.
- Meskenet:** Miskinlik, fakirlik, becerisizlik.
- Mesleb:** Ayıp eksik, kusur.
- Meslûb:** Selb olunmuş, soyulmuş, alınmış, giderilmiş.
- Mesmû':** İşitilen, duyulan, haber alınan şey. Dinlemeye layık haber, konu.
- Mesned:** Dayanılan isnat edilen şey. Rütbe derece, paye, makam.
- Meşgûf:** Aşk yüzünden kendinden geçmiş, divane olmuş.
- Meşhed:** Bir şehidin öldürüldüğü ve gömüldüğü yer.
- Meşhûn:** Doldurulmuş, dolu.
- Meşîb:** İhtiyarlama. Saçın ve sakalın ağarması.
- Metâ':** Satılacak mal, eşya, sermaye, elde bulunan varlık.
- Mevâni':** Maniler, engeller.
- Mevârid:** Vürud eden, gelen, ortaya çıkan.
- Mevâzi':** Mevziler, yerler.
- Meveddet:** İsteme, sevmeye, sevgi.
- Mevfûr:** Çok, bol.
- Mevhibet:** Bahşış, ihsan, bağış.
- Mevleviyet:** Mollalık, müderrislikten sonra gelene ilmi paye.
- Mevrûs:** Miras kalmış mal ve mülk.
- Mevsûm:** İşaretlenmiş.
- Meygûn:** Şarap rebdinde olan.
- Meyhâr:** Şarap, içki içen. Ayyaş.
- Meyyit:** Ölmüş, ölü.
- Mezâhib:** Mezhepler.
- Mezâk:** Zevk alma, tad duyma. Zevk, lezzet.
- Mezâyâ:** Meiyetler, üstün vasıflar.
- Mezbûr:** Adı geçen, yukarıda söylenmiş.
- Mezellet:** Zillet, horluk, alçaklık.
- Mezemmet:** Kınama, yerme.
- Mezîd:** Artma, arttırma, çoğalma.
- Mezra'a:** Ziraat olunan ekilen yer, tarla.
- Mısdak:** Bir şeyin doğru oluşunu isbat eden şey. Değer ölçüsü.

- Mızmar:** Koşu meydanı, yarış sahası.
- Mîr-i mîrân:** Beyler beyi eyalet valisi
- Micmer:** Buhurdan. İçinde tütsü yakılan kap.
- Midâd:** Yazı mürekkebi.
- Midhat:** Övme, medhetme.
- Mihâr:** Taylar
- Mihman:** Miasfir, konuk.
- Miknet:** Kuvvet, kudret, güç.
- Mîn-ba'd:** Bundan sonra, bundan böyle.
- Minvâl:** Tarz, yol, suret, şekil.
- Miskîn:** Aciz, zavallı, fakir, hareketsiz.
- Miyân:** Orta, aralık, bel.
- Mîzan:** Terazi, tartma.
- Muâdil:** Beraber, eşit.
- Muahhar:** Sonraya veya geriye bırakılmış olan, sonraki. Daha sonra.
- Muâlece:** İlaç yapma. İlaçla tedavi etme.
- Muammer:** Uzun ömürlü, ömür süren.
- Mu'tekid:** İnanan, inanmış olan.
- Mu'terif:** İtiraf eden.
- Mu'teriz:** İtiraz eden.
- Muattar:** Güzel kokulu, ıtırılı.
- Muâvenet:** Yardım etme.
- Mubassır:** Gözetici, bekleyici.
- Mufassal:** Tafsilath, ayrıntılı.
- Mugannî:** Şarkıcı, güzel öten kuş.
- Muğber:** Tozlu tozlanmış
- Muhakkık:** Tahkik eden, gerçeği arayıp meydana çıkaran.
- Muhallâ:** Tahliye olunmuş, süslenmiş.
- Muhalled:** Ebedi, daima olan.
- Muhâl:** Mümkün olmayan
- Muharrik:** Hareket ettiren
- Muhâsama:** Muhalefet, iki taraf arasındaki düşmanlık.

- Muhassıl:** Hasıl eden, meydana getiren.
- Muhkem:** sağlam kılınmış, dayanıklı.
- Muhtale:** Hileci, dalavereci.
- Muhtasar:** Kısaltılmış.
- Muhlelit:** Karışmış, karıştırılmış.
- Muhteri':** İcat eden
- Muhyî:** İhya eden, dirilten, canlandıran.
- Mukaddem:** Önde olan, önde giden.
- Mukaffa:** Kafiyele, kafiyeleşmiş.
- Mukârenet:** Bitişiklik, uygunluk, yaklaşma, kavuşma.
- Mukarrer:** Kararlaştırılmış.
- Mukatta':** Kesilmiş, kesik, ayrı.
- Mukbil:** İkbali olan, kutlu, mutlu.
- Mukır:** İkrar eden, kabahat ve aybını gizlemeden söyleyen.
- Mukîm:** İkamet eden.
- Muktedâ:** Kendisine uyulan, örnek tutulan, önde bulunan.
- Mûmâ-ileyh:** İşaret olunan adı geçen.
- Munkarız:** Biten, arkası gelmeyen, sönen, zürriyeti kesilmiş olan.
- Musâhabet:** Sohbet etme, arkadaşlık etme, konuşma.
- Musannif:** Tasnif eden, sınıflayan.
- Mû-şikâf:** İnceden inceye araştıran, kılı kırk yaran.
- Mutabakat:** Mutabıklık, uygunluk.
- Mutahhar:** Temiz
- Mutarrâ:** Taravetli, taze.
- Mutavvel:** Uzatılmış.
- Mutazammın:** İçine alan, kefil olan, üstüne alan.
- Muvahhid:** Allah'ın birliğine inanan, birleyici.
- Muvâsalat:** Ulaşma, yetişme.
- Muvaşşah:** Süslü.
- Muzmer:** Gizli saklı örtülü.
- Mübahase:** Bahisleşme.
- Mübâhât:** Övünme.

Mübâşeret: Bir işe başlamak.

Mübdi': İcat eden, yeni şeyler bulan. Benzeri görülmemiş şiir söyleyen.

Mübeddel: Değişmiş, değiştirilmiş.

Müberhen: Burhanlı, delil ile ispat edilmiş.

Mübeyyin: Bildiren, açıklayan.

Mübtedî: Bir işi öğrenmeye yeni başlayan

Müçavir: Komşu. Yurdunu terk ederek zamanını Mekke ve Medine'de ibadet ederek geçiren kimse.

Müçerrib: Tecrübe eden

Mücmel: Kısa ve az sözle anlatılmış, öz, özet.

Müctemi': Toplanan. Bir araya gelen.

Müctenib: İctinab eden, sakınan, çekinen.

Müdârâ: Yüze gülme dost gibi görünme.

Müddeî: İddia eden, davacı, ayak direyen, inatçı.

Müdevven: Divan haline getirilmiş.

Müeyyed: Teyid edilmiş, yardım görmüş, doğrulanmış

Müfid: Faydalı, meramını güzel anlatan.

Müfsid: İfsad eden, bozan, bozguncu.

Müft: Bedava.

Mühmelât: Manasız boş sözler.

Müje: Kirpik

Mükâşefe: Keşftme, İlahi sırların keşfi, ortaya çıkması.

Mükteseb: Elde edilmiş, kazanılmış.

Mülâhaza: İyice düşünme, dikkatle bakma.

Mülakkab: Lakaplanmış, lakap takılmış.

Mülazim: Medresede tahsilini bitirip icazet alanlar için kullanılan bir tabirdir. Yedi seneden ibaret olan mülazimlik müddetini dolduranlar imtihnı geçerlerse kadı olurlardı.

Mülevven: Renkli, rengarenk, türlü renklerle boyanmış.

Mülevves: Kirlî, pis.

Mülhid: Allah'ı inkar eden, dinsiz.

Mümârese: Pratik yapma, çalışarak maharet kazanma.

Mümâsil: Benzeyen, andıran.

- Mümeyyiz:** İyiyi kötüden ayıran
- Münakkah:** Soyulmuş, ayıklanmış, temizlenmiş.
- Münâzaa:** Çekişme, mücadele
- Münfail:** Gücenen, gücenmiş.
- Mühî:** Haber ulaştıran haberci.
- Münîr:** Nurlandıran, ışık veren.
- Münselik:** Bir meslek bir yol tutmuş, tarikata girmiş kimse.
- Münşî:** Yapısı, üslubu güzel olan katib, inşa yazan
- Müntic:** Netce veren, sebebiyet veren.
- Mürâat:** Koruma, saklama, gözetleme.
- Mürâselât:** Mektuplaşmalar.
- Müсахhar:** Sihir yapılmış kimse, büyülenmiş.
- Müsecca':** Secili olan, cümlelerin sonu kafiyeli olan düz yazı.
- Müselsel:** zincirleme, ardı ardına.
- Müstağrak:** Gark olmuş, batmış, dalmış, daldırılmış.
- Müstahsen:** Güzel sayılan, beğenilen.
- Müstakîm:** Doğru, düz, dik.
- Müstefid:** Faydalanan, istifade eden
- Müstefiz:** Feyiz alan, feyizlenen.
- Müstes'ad:** Uğurlu sayılan
- Müstetâb:** Hoş ve güzel görülen, beğenilen.
- Müstevlî:** İstila eden, idaresi altına alan.
- Müstmend:** Mahzun, kederli, zavallı.
- Müş'ir:** Haber veren, bildiren
- Müşârün-ileyh:** adı geçen, adı anılan, kendisine işaret edilen.
- Müştehir:** Şöhretli, meşhur.
- Müştemil:** Kapsayan, içine alan.
- Müş:** Yumruk.
- Müte'âl:** Yüksek, yüce
- Mütêdâvil:** Tedavül eden, elden ele dolaşan.
- Müteellim:** Elemlî, kederli, içi sızlayan.
- Müteezzî:** İncinen, eza gören.

Mütefennin: Bilgin, fen sahibi, alim.

Mütekâid: Emekli.

Mütekârib: Yakın, yaklaşan.

Mütekâsir: Çok, çoğalmış.

Mütemekkin: Mekan tutmuş, yerleşmiş, oturan.

Mütenâhî: Nihayet bulan, sona eren

Mütenevvi': Türlü, çeşit çeşit.

Mütevârid: Tevarüd eden, gelen.

Mütevattın: Vatan edinmiş, yurt tutmuş olan.

Mütevârid: Tevarüd eden, gelen.

Müteveccih: Teveccüh eden, bir tarafa yönelen.

Müteverri': Dindar.

Müttehem: Töhmets altında olan.

Müyesser: Kolay olan, kolaylaştırılmış.

Müzehheb: Altın suyuna bulandırılmış, yaldızlanmış.

N

Nâb: Saf, berrak. Azı dişi.

Nâ-bedîd: Görünmeyen, ortada olmayan.

Nâ-bûd: Mevcut olmayan, yok olan.

Nâ-dân: Câhil, bilmeyen. Kaba,

Nâdim: Pişman olan, nedamet duyan.

Nâfe: Ceylanın göbeğinden alınan kan pıhtısından yapılan bir çeşit koku.

Nâfi': Fayda veren, karlı.

Nagamât: Nağmeler, ezgiler, güzel sesler.

Nahvet: Kibir, gurur, büyüklenme.

Nakîz: Zıt, karşı.

Nâmî: Namlı, şerefli, ünlü.

Nâsih: Nasihat eden.

Nâsûfî: İnsanlıkla ilgili, dünyaya ait.

Nâşî: Neş'et eden, ötürü, dolayı, sebebiyle.

Nâ-tüvân: Güçsüz, kuvvetsiz, gücü yetmeyen.

Necât: Kurtulma.

Nefrîn: Lanet okuma, sövüp sayma.

Nehâr: Gündüz.

Nehc: Yol, usul.

Nekbet: Talihsizlik, bahtsızlık.

Nemat: Usul, tarz, yol.

Nemmâm: Dedikoducu, koğucu.

Nemnâk: Nemli.

Neng: Şöhret, ün.

Nerd: Tavla oyunu.

Nerm: Yumuşak.

Nesih: Hükümünü kaldırma, yeni hüküm getirme.

Neşât: Çalışmak, iş işlemek.

Nevâ: Ses, ahenk, makam, nağme.

Nevâziş: Okşama, gönül alma, iltifat etme.

Nevmîd: Ümitsiz.

Nısf: Yarı, yarım.

Nihâd: Huy, yaratılış.

Nîk: İyi.

Nikâb: Peçe, yüz örtüsü.

Nireng: Hile, düzen, efsun büyü.

Nisâr: Saçma, serpmeye.

Nisyân: Unutma.

Nişancı: Hükümdarların işaretlerini taşıyan ferman ve beratlarla nişan, bu işaretleri çekmekle görevli kişilere de nişancı denir. Ahidnâme, berat veya mensurnâme ve ilmiyeye ait cihat beratları ile fermanların baş tarafına padişahın imzası olan tuğrayı çekmek nişancının vazifesi idi.

Niyâm: Kın, kılıç kını.

Nîze: Mızrak.

Nu'ût: Naatlar.

Nukl: Meze, çerez.

Nush: Nasihat verme.

Nutuk: Söz, lakırdı, konuşma.

Nükât: Nükteler.

Nükhet: Güzel koku.

Nümâ: Gösteren.

Nüzhet-gâh: Gezinti yeri.

P

Pâ-bürehne: Yalınayak.

Pâ-mâl: Ayaklar altında kalmış, çiğnenmiş.

Parsâî: Dine bağlılık, sofuluk.

Pâsbân: Gece bekçisi.

Pehlû: Yan.

Pelîd: Pis, murdar, alçak rezil.

Penâh: Sığınacak yer.

Per: Kanat.

Pardâz: Düzeltici, düzenleyen.

Pertev: Işık.

Pes: Arka art. Sonra.

Pesend: Beğenme.

Peyker: Yüz, surat.

Pey-rev: Arkadan giden, takip eden.

Peyvend: Ulaşma, varma.

Pezîr: Kabul eden, kabul edici.

Pindâr: Sanma, zannetme.

Pîrâste: Süslenmiş, donatılmış.

Pîrâye: Ziyet, süs.

Pirehen: Gömlek.

Pîrezen: Kocakarı

Pîş: Ön taraf, ileri, ön.

Pîşe: Sanat, meslek, iş, huy, tabiat.

Pîşvâ: Başkan, reis.

R

Râcil: Yaya. Bilgisiz.

Râgıb: Rağbet eden, isteyen, istekli.

Rahne: Gedik, yarık.

- Raht:** Binek hayvanlarına vurulan eyer.
- Rakik:** Mecazen ince. Yufka yürekli.
- Ra'nâ:** Güzel, hoş, latif.
- Rasad:** Gözlemek.
- Râsih:** Sağlam, temeli kuvvetli.
- Râşid:** Doğru yolda olan, hak dini kabul etmiş olan.
- Râvî:** Rivayet eden, haber veren.
- Ravza:** Bahçe, cennet.
- Râygân:** bedava, çok, bol.
- Râz:** Sır.
- Reâyâ:** Bütün halk, teba.
- Rebâb:** Bir çeşit müzik aleti.
- Raff':** Yüksek
- Rehâ:** Kurtuluş.
- Remed:** Göz hastalığı, göz ağrısı.
- Remîde:** Ürkmüş, korkmuş.
- Remmâl:** Kumlara bir şeyler çizerek fala bakan kişi.
- Remz:** İşaret, işaretle anlatma,
- Renc:** Sıkıntı, ağrı, öfke.
- Rengîn:** Renkli, hoş, parlak, güzel.
- Resâyil:** Risaleler, mektuplar, mecmualar.
- Resen:** İp, urgan, halat.
- Resîde:** Erişmiş, yetişmiş, ulaşmış.
- Reşk:** Kıskanma
- Revâbit:** bağlar, münasebetler, ilgiler, bağlılıklar.
- Reviş:** Gidiş, yürüyüş.
- Reyb:** Şüphe.
- Rez:** Asma, bağ kütüğü.
- Rezm:** Savaş
- Rıdvân:** Razi olma
- Rihlet:** Göç etme, hicret.
- Rif'at:** Yükseklik.

- Rîh:** Rüzgar, kuvvet, sızı.
- Rismân:** İp, halat.
- Rîş:** Sakal, tüy.
- Rişte:** İp.
- Riyâset:** Reislik, başkanlık.
- Riyazet:** Yemeden içmeden kesilerek nefsi terbiye etmek.
- Rîze:** Kırıntı, döküntü.
- Rûşen-zamîr:** Kalbi aydın olan.
- Rüchân:** Üstünlük, üstün olma.
- Rüsûh:** Sağlam, muhkem, bir ilmin derinliğine vakıf olma.

S

- Sabâvet:** Sabilik, çocukluk.
- Sâbık:** İlerde bulunan, zaman ve rütbe olarak önde gelen.
- Sâbîku'z-zikr:** Adı geçen, yukarıda belirtilen.
- Sad:** Yüz sayısı.
- Sâdât:** Seyyid.
- Sadr:** Göğüs, yürek, her şeyin başı, ilerisi, en yukarısı.
- Safi:** Temiz, halis, arı.
- Sagîr:** Küçük.
- Sahîh:** Sihatli, doğru, halis, kusursuz.
- Sâhir:** Büyücü, büyüleyici.
- Sahn:** Avlu.
- Sa'id:** Mutlu, huzurlu.
- Sakâmet:** Hastalık, bozukluk, sakatlık.
- Sâkîb:** Delen, açan.
- Sakîl:** Ağır.
- Sâl:** Sene, yıl.
- Salb:** Asma, darağacına çekme.
- Sâlîfü'z-zikr:** Adı geçen.
- Sâlûs:** Riyakar, iki yüzlü.
- Sâmit:** Susan, sessiz.

Sancakbeyi: Eyalet teşkilatıyla tımar usulünün geçerli olduğu zamanlarda beş-on kazalık yerin mutasarrıfı ile sipahisinin kumandanına verilen addır. Şehzadeler devlet yönetiminde tecrübe kazanmaları için çeşitli vilayetlere sancakbeyi olarak atanırlardı.

Sârî: Bulaşan. Bulaşıcı.

Sâtir: Örtün, kapatan.

Satvet: Büyük kuvvet, zorluluk.

Sa'y: Çalışma, çabalama, emek.

Sayd: Avlanma, ava çıkma.

Sebakdaş: Ders arkadaşı.

Sebt: Yazma, deftere geçirme, kaydetme.

Sebû: Testi

Sebük: Hafif, hızlı

Sefîd: Beyaz.

Sehl: Kolay, sade.

Sehv: yanlışlık, yanılma.

Selâset: Sözün akıcı olma hali.

Selâsil: Zincirler, zincirleme meydana gelen olaylar.

Selb: Kapma, zorla alma, Kaldırma, giderme, inkar etme.

Selîka: Soyulmuş, giderilmiş.

Selsebîl: Tatlı ve hafif bir su, Cennette bir çeşmenin adı.

Sem': İşitme.

Semâhat: Cömertlik, el açıklığı, iyilik severlik.

Semere: Meyve.

Semîn: Semiz, şişman, yağlı.

Semmûr: Samur

Sencîde: Tartılı, ölçülü, yerinde söz.

Ser-efrâz: Baş yükselten, büyük, meşhur, mümtaz.

Serâmed: Önde gelen, reis.

Serd: Düzgün ve münasebetli söz söyleme, soğuk.

Sergerdân: Şaşkın.

Serîr: Taht, yatacak yer.

Server: Baş, reis, ulu kişi.

- Sevgend:** Ant, yemin.
- Sevm:** Satılık, bir şeye paha biçme.
- Sıklet:** Ağırılık, yük, sıkıntı.
- Sîret:** Bir kimsenin iç yüzü, ahlak.
- Sifâl:** Orak, Çanak, çömlek. Kuru yemiş kabuğu.
- Sifle:** Terbiyesiz, alçak, adi.
- Sikkîn:** Bıçak.
- Sil:** Yol. İplik. Pancar. Kurt. Ahlaksız kadın.
- Simât:** Sofra, ziyafet.
- Sinn:** Diş, yaş.
- Sipîhr:** Gök, talih.
- Sirâyet:** Bulaşma, geçme yayılma.
- Sirişt:** Yaratılış, tabiat, huy.
- Sitâre:** Yıldız, örtünülecek şey.
- Siyâb:** Giyecekler.
- Siyâdet:** Efendilik, seyyitlik.
- Sûd:** Fayda, kar
- Sudûr:** Sadır olma, ortaya çıkma
- Suhte:** Medrese öğrencisi.
- Sûk:** Çarşı, pazar.
- Sulehâ:** Salihler.
- Sûsen:** Susam
- Suver:** Suretler, görüntüşler.
- Sû:** Taraf, yön.
- Südde:** Kapı, eşik.
- Süfehâ:** Sefihler, alçaklar, reziller.
- Süfte:** Delinmiş, delikli.
- Sühan-gû:** Söz söyleyen.
- Sülûk:** Bir yola girme, yol tutma.
- Sürûd:** Şarkı, türkü.
- Süst:** Gevşek tembel.
- Sütûde:** Övülmüş, övgüye değer.

Süveydâ: Yüreğin ortasındaki kara benek. Kalpteki gizli günah.

Ş

Şâfi: Şifa veren.

Şahbaz: Yiğit, şanlı, gösterişli adam. Bir cins iri, beyaz at.

Şâhvâr: Şahlara yakışacak derecede.

Şebâbet: Gençlik, tazelik.

Şecer: Ağaç.

Şegab: Fitne uyandıran.

Şekâvet: Bedbahtlık, bahtı karalık. Eşkiyalık, haydutluk.

Şemşîr: Kılıç.

Şerer: Kıvılcımlar.

Şerîk: Ortak

Şermende: Utanmış.

Şetm: Sövme, sövüp sayma.

Şevâhid: Şahitler.

Şeyn: Leke, ayıp, kusur.

Şi'âr: Üstünlük veren işaret. İz. Ölüm.

Şidâd: Sertler, katılar.

Şikâf: Yarık, yırtık, çatlak.

Şikâk: Uyuşmazlık, anlaşmazlık, bozuşma.

Şikem: Karın. Mide.

Şinâver: Yüzen, yüzgeç.

Şu'arâ: Şairler.

Şugl: İş, uğraşacak, meşgul olacak şey.

Şûm: Şom, uğursuz.

Şûr-engîz: Şamata, gürültü koparan.

Şümûl: İçine alma, kaplama.

Şûrb: İçme

Şürekâ: Ortaklar.

Şürû': Başlama.

Şürût: Şartlar.

Şütür: Deve.

Şüyû': Yayılma. Şayi olma, herkes tarafından bilinme.

Şüyûh: Şeyhler.

T

Tab': Tabiat, huy, yaratılış. Mühür damga basma. Kitap basma.

Tâbe-serâh: Toprağı temiz olsun anlamında ölenler için edilen dua.

Tadlîl: Dalalete düşürme, saptırma.

Tağyîr: Değiştirme.

Tahallus: Şiirde mahlas kullanma.

Tahattî: Bir şeyi atlayıp geçme, sınırı aşma.

Tahiyyât: Selamlar, hayır dualar.

Tahkîk: Bir şeyin doğru olup olmadığını araştırma, meydana çıkarma.

Tahsîn: Güzel bulup takdir etme.

Takaddüs: Mübarek kutlu kılma.

Takarrüb: Yaklaşma, yakınlaşma.

Takbîh: Çirkin görme, beğenmeme.

Takrî': Başa kakma, azarlama.

Takvâ: Allah'tan korkma

Tal'at: Yüz, surat, çehre. Güzellik.

Tal': Doğan güneş. Talih kader.

Tama': Doymazlık, çok isteme.

Tâmât: Uygunsuz, saçma sapan söz.

Tâmme: Bütün eksiksiz, olgun.

Ta'n: Kınama, ayıplama.

Tarab: Sevinçlilik, şenlik, sevinçten gelen coşkunluk.

Tarâvet: Tazelik.

Tarh: Uzaklaştırmak, bırakmak.

Tarrâr: Yankesici.

Tasadduk: Sadaka verme, bağışlama.

Tasannu': Bir şeyi olduğundan daha değerli gösterme.

Tavattun: Vatan edinme.

Tavîl: Uzun.

Ta'yîb: Ayıplama.

- Tayy:** Dürüp bükme. Atlama, üzerinden geçme.
- Tazarru':** Yalvarma.
- Ta'zîm:** Büyükleme.
- Teaddî:** Saldırma. Örf ve adetlerin tersine hareket etme.
- Teahhül:** Evlenme.
- Te'lifât:** Telif etmeler, yazılmış kitaplar.
- Teber:** Balta.
- Tecnîs:** Cinas yapma.
- Tedennüs:** Kirlenme, pisenme.
- Tedvîn:** Divan şekline sokmalar, kitap haline getirmeler.
- Teferrüc:** Açılma, ferahlama. Gezinti.
- Teferrüd:** Yalnız kalma. Tek olma.
- Tagayyür:** Başkalaşma, gayrı olma.
- Teheccî:** Heceleme.
- Tehevvür:** öfkelenme. Köpürme.
- Tehî-dest:** Eli boş, fakir.
- Tekâsül:** Tembellik, ilgisizlik.
- Tekellûf:** Yüklenmek, kendi isteğiyle bir zorluğa katlanmak. Zoraki hareket.
- Tekrîm:** Saygı gösterme, ululama.
- Televvüs:** Kirlenme, pisenme.
- Telezüz:** Tat lezzet alma.
- Temettu':** Kar etme, kazanma.
- Temhîd:** Yayma, döşeme. Düzeltme, düzenleme.
- Temyîz:** Ayırma, iyiyi kötüden ayırd etme.
- Tenâvül:** Alıp yeme.
- Teng:** Dar.
- Tenvîr:** Işıklandırma, aydınlatma.
- Terâhî:** Gevşetme, gevşeklik gösterme.
- Tereffu':** Yükselme, yukarı çıkma.
- Teressül:** Yavaş yavaş dikkatle görme. Mektup yazma.
- Tersâ:** Hristiyan.
- Tervîh:** Koku verme.

Terzîk: Rızık verme.

Tesmiye: Adlandırma, isim koyma.

Tesvîd: Karartma.

Teşne: Susamış.

Teşnî': Çok ayıp ve çirkin bulma, kınama.

Teşrîh: Açma, yayma, şerhetme, dilimleme, ameliyat etme.

Teşvîş: Karmakarışık etme, karıştırma.

Tettebbu': Araştırıp tetkik etme. Öğrenmek için okuma.

Tevâbi': Bir kimseye tabi olanlar.

Tevakku': Umma, arzu etme.

Tevârüd: Arka arkaya gelme. İki şairin birbirinden habersiz olarak aynı mısra veya beyti söylemeleri.

Tevcîh: Yönelme, döndürme.

Tevellâ: Birbirine yanaşma, dost edinme.

Tevfik: Allah'ın kuluna yardım etmesi.

Tevliyet: Vakıf işlerine bakma görevi. Yüz çevirme.

Tezkiye: Temizleme, arıtma.

Tezvîc: Evlenme, evlendirmek.

Tezvîr: Yalan, dolan. Ara bozmak.

Tıbâ': Yaratılışlar, tabiatler.

Tıynet: Yaratılış, maya, mizaç.

Tîşe: Kazma, balta, külüng.

Tilmîz: Talebe, öğrenci.

Tisa'mie: Arapça'da dokuz yüz sayısı

Töhmet: Birine isnat olan suç

Tu'me: Azık, lokma, çeşni.

Tufeyl: Dalkavuk:

Tuğyân: Azgınlık, zulüm ve küfürde ileri gitmek.

Tuhfe: Hediye.

Turra: Alın saçı, kıvrıcık saç lülesi.

Türrehât: Saçma sapan sözler, boş sözler.

U

Ubûdiyet: Kulluk

Ubûr: Bir taraftan başka bir tarafa geçme.

Ucûbe: Pek acayip şaşılacak garip şey.

Udûl: Sapma, yoldan çıkma.

Uhde: Söz verme, bir işi üzerine alma.

Uhrâ: Başka, diğer, son.

Ukbâ: Ceza, ahiret

Ukde: Düğüm

Ûlâ: Birinci, ilk.

Ulûfe: Sipahi ve yeniçerilere verilen maaş.

Ulû'l-elbâb: Akıl sahibi kimseler.

Ulyâ: Daha, en yüce.

Umde: Dayanılacak güvenilecek şey. Dayak, dayanak, destek.

Umk: Derinlik.

Umûr: İşler.

Unfuvân: Gençlik. Tazelik, parlaklık.

Uryân: Çıplak.

Usret: Zorluk.

Uyûn: Gözler, pınarlar.

Uzlet: Bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama.

Uzûbet: Tatlılık.

Û

Ûftâde: Düşmüş, düşkün, biçare.

Ûlfet: Alışma, alışkanlık

Ûmenâ: Güvenilir kişiler.

Ûmerâ: Emirler, beyler.

Ûns: Alışma, alışkanlık.

Ûnsâ: Kadın, dişi.

Ûmmî: Anasından nasıl doğmuş ise öyle, okuma yazma bilmez.

V

Vâcib: Terki caiz olmayan

Vâfi: Yeter, tam. Vefalı, sözünde duran.

Vâfir: Çok, bol.

Vakf: Durdurma, alıkoyma. Duruş, durma. Bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla hayır işlerine bağışlama.

Vâki': Gerçekleşen, vuku bulan.

Vâlâ: Yüksek

Vâlih: Şaşkın, akli gitmiş.

Varak: Ağaç veya ot yaprağı. Yazılmış kağıt.

Vardar Yenicesi: Makedonya'da Vardar Irmağı çevresinde kurulmuş şehir. 1371 yılında Türk hakimiyetine geçmiştir.

Vâridât: Gelen, içe doğan şeyler.

Vâsi': Geniş, açık

Vassâf: Vasıflandıran, vasıflarını sayarak öven.

Vefret: Çokluk, bolluk.

Veğâ: Gürültü, patırtı, savaş..

Vehbî: Allah vergisi.

Velehû: Bu da ona ait.

Verâ: Halk, alem, yaratıklar.

Verd: Gül.

Vesm: Dağlama, damgalatma.

Vicâhet: Yüzleşme, yüz yüze gelme.

Vifâk: Uygunluk, aynı düşüncede olma.

Vürûd: Varma, gelme.

Vüs'at: Genişlik.

Y

Yâb: Bulan, bulucu.

Yâbis: Kuru

Yâde: Hatırda tutulan

Yâfte: Bulmuş, bulan.

Yenbağî: Şayan, münasip, uygun.

Yakîn: Sağlam bilgi.

Yâkut: Bir tür değerli taş.

Yâve: Boş, saçma söz.

Yed: El.

Yegâne: Biricik, tek.

Yevm: Gün

Yümn: Uğur, bereket.

Z

Zâğ: Karga.

Zâhib: Giden, gidici.

Zâd: Çoğalsın, artsın.

Zâde: Oğul, evlat.

Zâhid: Çok aşırı sofu.

Zahm: Yara

Zâkir: Zikreden.

Zalâm: Karanlık.

Zamîr: İç, kişinin içyüzü

Zâr: Zararlı.

Zarîf: Zerafetli, güzel, şık.

Zeamet: Fetih sırasında emrî arazi tabir olunan yerlerden kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen hazine hissesi yerine kullanılan bir tabirdir.

Zeban: Dil, lisan.

Zeber: Üst.

Zecr: Önleme, yasak etme.

Zebûn: Zayıf, güçsüz, aciz.

Zehâb: Gitme, bir düşünceye saplanma.

Zeheb: Altın.

Zekâvet: Zeka, zekilik.

Zemm: Yerme, kınama, ayıplama.

Zen: Kadın.

Zerd: Sarı, solgun, soluk.

Zerk: Hile, riya, ikiyüzlülük.

Zerrîn: Altından yapılmış.

Zevâyâ: Zaviyeler, köşeler, dergahlar.

Zevrak: Kayık, sandal.

Zeyn: Süs, bezek.

Zib: Süs

Zindegâni: Hayat, dirilik.

Zişt: Çirkin.

Zû: Sahip.

Zu'afâ: Zayıflar, dermansızlar.

Zürefâ: Zarif kimseler.

Zücâc: Sırça, cam şişe.

Zühd: Her türlü zevke karşı kendini ibadete verme.

Zülâl: Hafif, tatlı su.

EKLER

SEHÎ BEY'DE ŞEYHÎ

بشېخې طبقه بهشته منسوب اولك بوستان فصاحتده هزار
 دستان قفل كشتاي پنج كنج نوكلستان بلاغده بلبل غزل
 سیرای سخن سنج اولن عزیز لرك ذكرین د ذکر بوکینه
 انلرك شرف مصاحب لری اله مشرف اولك ملاقات انلرك
 میسر اولیب اوصاف حمید و اخلاق پیندین لری
 پیر لادن و روزگار دیده کینه لادن نما علیه تواتره
 بشوب خزر و تصویر اولندی و الهیه علی الراوی

5

W-50a

اول جمله دن بری مولانا شیخ محمد الله لیبدا شیخ بو سندر
 شاعر و فاضل و حکیم کامل شعری فضلنه نسبت کستان
 فصاحتدن بر لرك کله و نظم لطیفی بوستان بلاغده دن
 بر شاخ سبیل در قصید و غزل و مشوی و رباعی و
 دیگه متفندره گرمیان ملکینه اولودی و یار عمده
 مولانا سید شریف جانی حضرت لری اله شریک اولك

10

L-31b

U-22a

U-51a

شغل اشد رطبتی طبع ماکن و حکمت قابل اولب علم طبعین

زیاده مهارت و فن حکمت تمام مهارت بولب حکم سنان

دیکله اشتها ر نام و اعتبار ما لا کلام بولشدی نبل

عشماندن مرحوم میر سلمان حضرت تازی اله مصاحب و

نور طبع خوش و الفاظ دلکش کورب طبیعت شعر فهم

اعلمین شعره سوق ایش غرا و مستهای و بوفتن بلا نظیر

ماهر کینه در میر سلمان فوئندن مسکن مرحوم سلطان

W-50b

مراد خان غازی رحمه الله علیه مصاحب شرف کمال

مناسبت ایدوب انلدی مولا نا شیخید زیاده رکاو

و عطیات و ادراک باک کورب بکوب و وزیر اد نمک

مراد ایدندی رشکدن مفید افساد ایدوب اتفاق

نفاق صورقی اله خمسہ نظای کبی بر کباب دیکه ایدوب

ایلین کورالم بعد و وزیر این سن دیو الفاواغوا ایدوب

50a

جمالِ حُسنِ از کردی کاله   میانِ عالمِ عشقِ اولو کاله

نوباسک بر وجهه آرایشِ خوب و انداز، بن مرغوب آتش

مکره دن کلن زمانه فاضلوی و دور آن کاملدی

نخسه ترجه سینه چوق سخی بلنغ و جهدی دریغ ایشلردن کلن

الفاظ و معانی باین و حکایه بطی خصوصیه و حاجا

مناسبتله امثال ایراد اتمکن مولانا شیخی سوزه بر

سلامت و حکایه بر زنگله لطافت و صورت ویرین در

کسیه میسر دکل بلکه مقدور نوع بشر اولن دکل کمال

سوزی حدیحه اجازه التمش بین الموائ و الاهالی کجانی

مقبول و اشعاری منقول در روایت در مولانا شیخی

و ارب نخسه نظامیدن خسرو و شیرین کجایی ترجه سینه

مباشرت ایدب بیک مقید آری بیت یازب چاشنیچون

سلطان مراد خان علیه الرحمه و الغفران خضر نلرینه

U-52a

U-22b

W-51b

L-32b

51a

5

10

سلطان مراد حضرت تباری امتحان ایچون شیخ کرامی حضرت
 نظامی شیخ کچن شیخی خد مسکره ویرب اولداخی الویه
 ایندین خسر و شیرینی ترجمه سن اختیا زایدوب بوکل
 خوبک اکتندن کهنه عم لیا سن کیدردی توردی کسوت
 ویکلی خلعت یحوب کوردی انصاف کبریشیه اله زب
 وزینت ویر نقشه طراوت و لطافت ویرمش ویر ابدن
 آرزوق اولوق متصورد کل سنست نوی

5 U-51b

W-51a

تمامدم رومی سلوینه توردی دوزندی رومی اطلسدن لیا ویرب اندام دوزندی چیرست کورن جان ویرب ایراکاز کند زلف و خطن ایندی پرتاب الب اجدی جمالندن حجابی	عجم طوتدن اول عجبوی صویدی صویب اکتندن اول کهنه بلهین بوینه خلعت حسنی یحوب راست شورمه ایندی زینت وردی ویرب سوزدن جمال حسنه ناب یوزندن جوزدی چیردی نصابی

L-32a

10

دیوم بر نفس کید رسی و آرد	بروز چکم تکیده یار بی و آرد
نرکد ایکن آریه محتاج	کوز دورم کاورله باشه نجاج
باطل استیو حقدن اولدم	بونیز او مدتم قولقدن اولدم
استر یکن حکم لدن روزی	و آریز ایندم حرام سیز روزی
اکرانلاره اولیه بویرت	آه کندی قول غله بویرت

L-32a

مولانا شیخینک طالعی نامساعد و مخفی با موافق اولی خسرو
شیرینی تمام امید بر الله امر نه بشوب قبری کرمیان درد

W-52b

مولانا احمدی رحمت الله علیه انواع فصا بالله معروف
و اصناف خصا بالله موصوف فاضل جهان و کامل دور

Ahmed

U-53a
U-23a

بیخ کج نظر میدن اسکندر نامه اولو بر کتابی سلطان
میر سلمان آرد نه ترجمه ادوب ترکی دندر مشدز بو بجه

10

مسارف مولطایف کراول کتابه درج و شرح ایلمشدر
دو کیمه مینرا اولمشدر و نمشدر و خوشید اولو بر کتاب دخی

52a

LATİFİ 'DE ŞEYHİ

ÂŞIK ÇELEBİ 'DE ŞEYHÎ

انامعات فارسیه بی اصله بلکن نظم بقبول ارباب کمال آتش در شعر او
 نام خداوند داد اربابک بر آرزو آتش و باد و خاک خداوند جان خداوند هوش
 خداوند وزیعه و زار و زار خداوند روز و خداوند راز خداوند سوز و خداوند ساز
 از تاب قدیل خاور و زوزه از قسمت روزی و شمع و روزه بر بخشش او ندارد ستوه
 5 کله های پر مغز و کله های کوه بیت ترکی کوکلی ما پندار غریب ساره زانگی کورم کله ای تلای شکله
 شهسیدی آدی قاسم دره و آل بنی هاشمی در سلطان سلیم در این بنده ایگر
 آستانه سنه انتساب آتش سر بر سلطنته جلوس اتوکلونون حکمه
 موصوفاتی رعایت ایوب بر کزیده و اقران و اصحاب آتش در غنونا

شاهان
شهیدی

افندی عادت اولش در می او زهره زینا تو ایندن صونسه نازینه کراول تکون زبان بلورین مجلس میده کراولور ایگان تو ویره کرام الحظیف او خضر لستان تو کویجک بیگان ویره عوض اولان ارجان تو	10 لکدن صحبت میده نوله مرآت جان تو شرایذ نوز ایسه کاشرب کلوصوفی طلیحچا کولم لکدن بزه بر بوسه احسان اولوروم آب حیوانک بن آدن لکزر زاهد شهیدی بوسه و سفند اولان بوشمر کینک

شاهان
شیخی

شیخی آدی سناندر دیار کرمیناندره عالمیان عالمیان ندره اگر چه علومه
 15 اکثر فونه شموی و اربیش اما خاصه فقه طبعه کلی خولید اربیش عمل کمال خود بر
 بصیرتی و اربیش که دیده هلالدن سفر فی و عین الشمسدن صرته و اجنان مجابدن
 تمددی و تارک کوزدن حدی از الله به قادر و کلدر نیزی بر نظر ایله ترکسک
 چشمندن بر قانی و شمک دمغک سیلا فی کیدره و پنجه تک لکلدن نیش
 خار یله قصد فصدا نلسه کوزینه تالاددن صوا نیزی اما من عجایب آتاش
 20 حال حسیه عالی اولوب کندی مدد ایله مبتلاه و ضعف بصیرت کوزلنده آشکار ایدی
 بر کون کاندن هر دایه دو اهر هر مرضه شفا بیان ایوب رمدیه لوه و ضعف
 بصیرتین لوه کینه کل ووشنا و کینه سرمه جلا ضاتو خلق توتیا کبی فاشور
 نظریف بر ایچده لوق کل استر اولدغی بر ایچ لوق کلی بر کاندن مرد مریف بر ایچده لوق
 دغی استیویا لوبینه الله و بروی حواجه حکیم استادم جانیچون لولسون تو
 25 کندی کوزلور که علاج ایله دیره سلطان بلارم اوغلی سلطان محمد در مرض مشکله

مبتلاه

مبتلا اولور کدیجه و چون اول مرض هایل از زیاد و اهداد بولور منعتتاده
 بطیب فایق طلب بیورد لوشیخی بی بولوب حضور سلطانی به کتور لوشیخی چون نمضه
 ال اوردن فاروره کورر سبب من بودر که اخلاط کشفه مختلفه مختلط در بو
 مرضک علاوه بر فوج موقوف در که باعث انشراح و سبب ترویج ازواج اولاد بر
 5 فی الواقع اول زمانه دره بر یک قرخ بی ایچی کیدوره بر قلعه کندلیر کولان پام
 انک کبی و آنی فتح انک دمردن حصان المکی دشوار امش سهو لاله آنک
 فتحک و مالک محروسید فتحک خیرن کتور و فی الحال مزاج نازک بار پادشاهی کوزده
 کوزده صحت پذیر اولور و چون وجودی هلال ایکن اقتباس لوزار معتدله اون اویش
 کونین بدو شیر اولور شیشی خذاتن کور لوشیخی و عطار ایروب طغوز لوزار نام قره
 10 تیمار و لوزار موم طغوز لوزار کیدر کن اسکی ضاحلری بوجاله ده دوش لوزار اولور
 سیاهی نارت ایروب اولر اشرفیک لوزار اویند بونی بوند قتل انکی چون باشنده لوشیخی
 شیشی بیچاره و مجروح و خسته و ناتوان نیم مرده افغان و قزاقان پادشاه اینکده کلوت
 قزاقانه رساله سن نظم ایروب حالی ایچنده درج ایلر قزاقانه حکایه سند خصلت انک
 ایامی کجوب فعلی من خرج ایلر خصمق تأدیب ایور لوشیخی کچیرن کس ویند اسباب
 15 و امیران ترنیش ایور لوزار اتفاق سلطان محمد موم فوت اولوب سلطان مراد پادشاه
 عالم اولور شیشی خسرو شیرین نظمه شروع ایروب دیسلجه سند ذکر اولور کجا اوزره
 ترجمیده مشغول اولور و دیکیه مجلس پادشاهی پاتخا فایروب عز حضور سلطانی
 مقبول اولور کتابک سوده بیاضه چمدین شیشی تک مطلع عمری مقطعه ایور
 و قصیده حیانت شیا جابل شوبیلله آفر ایلر کتاب مذکور عیشیره زاده بی اولان بیجا
 20 انام امشدر بیت کلر کای بیلوجا من نوش ایورلر بو حکمت سوز لوشیخی کوش ایورلر بیجا اولر
 کلام امشدره الحق شیشی شعراء رومده اعلامدن و ما ککان کلامدن دره اگرچه قرالی
 وارد و اما غزلید مشو بسنده کی قدرتی یوقدره و غزالیله مشو بسندک مناسبتی یوقدره
 کتاب مذکور خود اگرچه اکثری ترجمه در اما بهر حال بحکم و استواره و یکدست و موکول
 اولر دانه کوره شعرده و بولرافت و بولرافت چوقدره اگرچه آهینک خسرو شیرینی نازک
 25 و نغمه و طریفانه و بر مغز و یکا دره و رشتة نظمی طلودر شهر لوزار و محمد تک یوسف

یوسف و زلفی ساد و کشاده و کمال پاشا زاده نکو یوسف و زلفی بی صنم
 و معنی دار و خضر چلبی نک هوس نامه سی بلاغت شعان و لامع نک شوایاتی
 سبک و شیرین و سلیم و رنگین دو حسره و شیرین شیخی دخی مشهور شهر
 و دیار در غایت شهرتند ایاتی ایراد اولمیزی اما غزلیاتند و غزل

5 ما هست نمی دافر خورشید رخت یانم	ابو ابرق او دیند جانم بچه بریداند
صدید رسد بولان ترک کان امرو	نوفسه ایله چشمک چون او بخودن او یان
و نکل یوزک مجموع سندن نیجه کم د فتر	و برر اوراقن یله چون نسته سن ابردم
جو هر ندن تو زوکل استاد صباغ صبا	لا له لعلین کله نسینه تاج زردوز
الملکی کشنده شیخی مرح امیر کن سوز	سازند آوازی بلبل نه شیرین تر دوز

شیخی چاغش
 10

10 شیخی چاغش بروسه لیدر شیخی دیکله معروف شهرک کاسید در
 خالجه معرفه طالبلر ندن مرحوم شاعر احمد پاشا مصفا عیلمند در کانی
 و ظرفانک کانی و رندان شهرک جمع اولاجق کانی امش بو خاله عمر سورمش
 و در کاکچوش اگرچه فنون شعره غزلیاتی و مثنویسی غیر شایع در ایند
 نادر الظیر بقلری و معروف لری واقع در نیند کم و ارسا قدن کوز سیدی مرحوم

15 بروسه قاضی اولردن دیشدر بقاعته ایوب نایب سوزیده همی ک فاضی و ارساق
 ایلس چلبی بروسه ده مرادیه مدتی لیکن اگر بیوق دیکله ملقب برداشتمند
 و باروق دیلر برداشتمدی دخی و ارمش و انشمد لاله امتزاج ایوب مدرسه
 اختلال و در کورن ابلیس دخی قروب چاغش شیخی بوینی دیشدر بیت
 کور دیلر مدرسه بی طوندی قومی قان دیلر بار ماغله اگر بیوقی مناسره در

20 قاری زاده شاه چلبی به بعد زبک زان یا نا چلبی به ویر لاکر بوینی دیشدر
 کوی شاهد و برزرگه پشایه مناسره شاه بشادن کیمز اولده اولار ایچده در
 و انشمد پاشا چلبی در هر زمه شجابه وارد دق دیشدر بیت پشاک شجاسی
 هم شاه هر زمانه پیدرین مدرسه در بری خندک بر بیت دیوب و ل غیل بود

25 سوخته لره دو لور یک قصدا لکل ایشدوب دیشدر بیت شیخی بوینی کندی مدرسه
 قایوب ترگوره دو لور سیدک کندی نفر فاقه سی و دیون مالاظافه سی خندک دیشدر بیت

اولوز

KÜNHÜ'L-AHBÂR 'DA ŞEYHÎ

میرکند چنانچه باقی بقایای آن در اولی ...
بوزاری بر تمام بناهای آن ...
خالی بود و برایش ...
آنکه بنا تمام ...
کرمی و صفی ...
بوسوال او ...
زمانی که ...
چهارده ...
اللهی ...
و الهی ...
و نام ...
شهره ...
اسمی ...
در ...
بوجود ...
نظیر ...
نظایف ...
عزیز ...
مقاله ...
محرور ...

مجلس ...
تعمیر ...

اولاد

اولاد ...
شایع ...
ناشک ...
سوزنی ...
اول ...
ذهبی ...
عدالت ...
شهرت ...
بهر ...
بکار ...
خاندان ...
لودی ...
و کمال ...
قد ...
چند ...
ساز ...
هدیه ...
اریدی ...
روح ...
اول ...
استاد ...

شعر گفته یا بود که اول اعتبارات تشبیه کلودی و یا خود چینی
ادایه نادر اوله تکریمه بناه کویکه فتح عبارات کذولو جمیل کدوینور
چشم ریشی روح مصورک صورت جلیحی اولان مجبولک لطا
فکرسن و جمال و طراوت غنچ و دلای تیزی و بودیا بار سندن
لیاسه کورن و شاه نظرانک بجز مشاهده سندن عاشق ناظر
چنگاک بن اترمی در لودی و کویکه برولستان خوش فیهی
بیکسوتله تحقیراید لودی لوقیه بکر چن مراد ایسه اول اداک
کبد اذکلاه و بیامه منتش رود اکرک نه که بود قطعه مزدهی بو
نظیر بند و اقتدر کایه محافل شعرا و یلنا و رشام در لستنه بکر
چن که انده اذ اولیه و بریت فی نقطه و در اول جماد
فیا و ابریا تشکر لیاق و قله به بجز شرح حسنه یاد و عشوه
قیاسدون اولان بت بری و بکر بی جان کی دهشت نهاد و فی
الواقع اول صورت شعرا سی و ما حسن ادایه مقید اول لودی
کوک مولانا شیخ و اخذی و کویکه بر ایچیزن صکر کلان اجدا پنا
و نظای مضاحت و بلاغت بندوکن بلورودی حاله که عمله
کوز لودی و نام اولایان فی انله نسبت حسن ادایه مقید
ایدی و نهایت جواهر نظای حسیان اوله کویکه لطافت
لیان بدیع و بیان لیسزون بجز ایدی و با جمله مولانا شیخ
عصرتک سر لودی و وزانک امیر الکلام مؤیدی ایدی کویان
او علی نامند کی حکم رو بستاری که چن جواهر بی سنک و مدد
میلودی و موزوک و قصاید و اشعار بی فهم اند و کویکه بناه رعایا

مثنوی

تیندن و اجتماع نظمیدن او صا نوروی و مستور لودی و دستار
اوزان بند و کویکه بلور و اوزان لودی کوی کویان اوله کلی نظم
بجز و اولان سلطانه خستینا طبعه بیرون لودی و کویکه بالله صوف
یورید و کلک چیرا اولسون کویکه چیری اوزون شرح و مبرخوش نم که
مزاجند و مولانا اولان مشهور و بی خبری و صبر لقی اول خرد و پایه
بدل عطا اولونیه و تیشام به نظای و کویکه شرحه سوز ایشتم چن
سخن و ادایه چن ستم ایتم و بجز شیخ شرح لاری و بیرون اولان چن
استرانا کویکه لودی ذم ایلم و تیشام و در دیند شیخ لیتنک و کویکه
نمندن هلاک اولوش و نور عطر لودی که لودی عذیبان عاقبت و تیشام
خیزون چینی و غیره و یار اولان اولانک چینی چایر
صوفی سنده حیانتله لودی قالوبیه شیخ لودی و لودی اشعار و من
هنگامه کویکه و لودی و زمانه کویکه اول لودی و لودی و لودی
القصه شاعرین و بجز شرحه و شرحه و شرحه و شرحه و شرحه
نایاب و سلیقه و شیخ الشعرا لودی و شرحه و شرحه و شرحه و شرحه
سطور و شرحه لودی و بعضی البانی و و لودی و شرحه و شرحه و شرحه
عباراتی متکا و بجز شرحه اول کویکه بدین شرحه کویکه اول لودی
اول کتابله قضیه سندن تیر بجز شرحه و شرحه و شرحه و شرحه
وزن بلندی که حسرت و شیرینک مکالمه سندن شرحه و شرحه و شرحه
عین معاینه سندن صد و اتم قدری اول لودی و شرحه و شرحه و شرحه
چون جام جوهره و بیانی بجز شرحه لودی بوزره و شرحه و شرحه
حسرت و غم لودی و سنانین جامه و لودی و لودی و لودی و لودی و لودی

مثنوی

ŞAKĀİK'TE ŐEYHĪ

مقاصد بی شعور مختلفه ایه منضم و ما ادا ایلدی انصاف معارف صوفیه دن واردان فایضات
ذوقیه وجدانی بی انبیا انبیا ناسوت احوال شیرین و تکلیفی ایه خلط ایدوب ایکسی شیر
و شکر کی امتزاج ایندردی شعر ای کرده دم مسیحت احبای ممت در هر شکر تعبیه
صدتک نبات از خط و نبارت توام روشن شد کاندر ظلمات چون بود آب حیات ذکر
اولان کاب فضائل انساب باعث خلقت عوالم اولان غره غرای نور محمدتک جیه نبیه
انبیادن طهارتی و اتقالاتی بان اینکین و عالم و اذمه ده جناب رسالت منزلت حضرت تریک
صوب صواب مابدن بوه قوله کاب تصنیف ایه دیو اشارت بر بنارت صدور اینکین باز بی
زاده افندی بوکابی تالیف و تصنیف ایدوب محمد به دیو تعبیه ایلدی شعر لغزش شده
مایه امان آینه شاهد معانی در رویش ازان ضمیر انور صد شاهد معنوی مصور
و شیخ شی الدین عربی حضرت تریک فصوص نام کابی علی طریق الاجمال شرح ایدوب
بعض مشاهبات متکلمه تک تاویل و توجیهه جوقلق تعرض ایلدی خدور اشکال و ستور
اعضالده مستر اولان عرابس تفاسی حقایق جبهه تک وجوه تحقیقاته حل کشف و حل ایه
زینت پیش اولدی کرامات ظاهره ظاهره می و خوارق عادات باهره زاهره سی مقرر ولواع
سواطع ولایه مانند نجم ابر از هر در محبت کلیبولینک خلق تک قبر شریفی مظان اجابت
اوجیه در دیو اعتقاد اینلردر تذیل موی الیهک مغارب الزمان آداو عربی بر مفصل
کابی دخی وارد کندوک محمدیه نام کابی و برادری احمد بیضا تک انوار العاشقین آدلو کابی
بو ایکسی اندن مترجمدر بومنی انوار العاشقین ده مصرح و مسطور و مقید در دخی
موی الیهک سوریه فایحه بی تفسیری وارد اول تفسیرک دیا جه سنده بن بوتسیری ملاحظه
وجودیه بی ردایم چون تصنیف ایلدم دیوب عنوان کلاخی کاه عبارة تحقیق ایه و کاه عبارة
تدقیق ایه معنون ایلدی و کلیبولیده در پایه ناظر مصلاده محمدیه بی تالیف ایدوب بر محمد بنا
ایلدی و بومقام حضرت والیاسک مقامیدر دیو بوترکی قطعه بی نظم ایلدی قطعه بودراول
خضر والیاسک مقامی دعا قلوب وریک بونده سلامی بوناری بونده کوردی یازیمی اوضلی
انکچون یابدی بو عالم مقامی

مولانا شیخ احمد رجه الله الملك الاحد

مارالذ کر یازیمی زاده شیخ محمد قرنداشیدر بودخی حاجی بیرام سلطانک خلفا سندندر آتش
ریاضت جان کداز ایه قتیله جسمی یا نوب پورکی یاغی ذوبان آنکین کمال تحفا فسله محیف
اولشیدی بوداعیه ایه احد بیجان دیکله شهرت بولشیدی شعر سوخته ناب نجلی شده
شیفنه حضرت مولی شده شیخ احمد دخی مدته عمر نده کلیبولیده متمکن و متوطن اولوب
آخر الامر آنده وفات ایلدی حالانک مراری زیارتگاه خلق اولوب وناه اجابت دعا در دیو
روحندن استمداد ایلدر اول شمس آسمان عرفان و خورشید سپهر ذوق و ایقانک لواصع سواطع
کلمات قدسیه سندن اصحاب عشق وار باب شوق اسناره و استفاضه اتسونلردیو انوار العاشقین
اسمیه مسما بر کاب بلاغت انما پیدا ایلدی بوکاب مستطاب اول جناب والانصاک خلوص مقاماته
برهان ساطع واقع اولدی شعر با قصاب جهانتاب آسمان علوم کد شد منور از انفس
اوجهان علوم

مولانا شیخ رجه الله الباری

آدی سناندر و مسقط رأسی بلاد کر میاندر زمان شباب جوانی و نصارت نو باوه عمر و زندگانیده
مظهر فیض میرمندی یعنی مولانا احمدین و سائر علیادن تعلیم ایدوب جله تک آفاضه سی
سینه موازید فیوضات ربانیه دن مغترف اولدی اول حضرتده اولان اعیان علیانک بیغای
نظر لر یله هر دم چشم کی تعین بولدی سیاه لطف اعیان احوالنده آثار رشید و نهج استنباطتک

ابواب حاجی برام صلواتك شرف خدمتله شرف ابوب طریقه صوفیه فی تحصیل
 و تکمیل ایلدی بده کوناویه نام قصه تک قریشده موطن اصلبسته تقاعد ابوب وفات
 بدنبجه دکن اولقاندن مفارقت ایلدی آخر عمرنده اوج وجوددن حسیض عدمه سقوط
 وهبوط ابوب مقام معهودده دفن اولدی مؤلف شقائق اول حاوی حقائق قبرشرفی
 زیارت ابوب انس عظیمه واصل اولش ایس بو معنای بو مجلده اناضه ایلدی مرحوم
 سر قومک نوک نامه متکباری بلبل کستان بلاغت وکلاک بلاغت آتاری عندلب اغصان
 براعت اولغین ترکی زبانله باغ نظمه نرم ابوب بیشار شمار فصاحت اشعار اصدار ایلدی
 شعر درجان بزی که شعری ساقی مجلس بود راح روح افزایچه باشد شعرو روح
 افزای وی لاف خانانی زنده درک معنی زانکه هست کرمی بازار شمس از توری آرای وی
 اقسام شعر دن غزل وادبسته مکمل دیوان ترتیب ابوب پیشل قصیده ترکیب ایلدی
 بو مطلع انکدر مطلع کل یوزک مجموعه سنده نیمه کم دفتر دوزر ویر اورا فنی یله چون
 نسخه سن ابر دوزر و بو مطلع ایات امک برغز لنددر ماهیت نمیدام خورشید رخت یانه
 بو آریلیق اودینه جام نیمه بر یانه صدنبرسد بر دل زان ترک کان ابرو بو فتنه ایل چشمک
 چون او بخودن او یانه و مشوی سبسته خسرو و شیرین قصه سنی نظم ابوب
 اول خسرو شعری شیرین بیان سامع جماع عالمیانه کوشاره طاقوب طبع دقیق پرونده
 پرویزن آسمند الحق نیروی بازوی بلاغته اوقن آتوب یان یا صمد مؤلف شقائق
 ککنده تک استادی مولانا علاء الدین علی عربیدن نقل ایلدی کسه اول شعرا زمره سنک
 شیخینک با صبره بمسیری ککل دانش ایله مکمل ایدی لکن ظاهر حالده سیاسی خوار و حقیر او ابوب
 صورت و هیئتی سقیم و ذمیم و کوزلی علیل و کلیل ایدی بعض عوارض سینله خسته چشم
 اولان کسنده ک دیده رمد دیده لینه علاج ایچون بر ککل نافع احداث ایلیدی که اصیان عالم
 اول ککاک منافعی کور ایدی شعر عین نقصدی طور در شیخه او ککل نظر اهلینه خیلی
 نافدی ساتیلور اولدی توتیا کپی کم رمد چشم خانی دافندی اول مر دکامل نظر و ناقد
 بصیرت ککل جلا جنتی معلول اولان ارباب علتسه درهم صارت ایدی از سنه ایله خلقک
 کوز زنی بو یار ایدی مطلع جلا ویر چشم جانه خاک پای دلر یایله صاقن ککالر
 کوزک بو بار توتیا یله بر کون بر قلکک چشم بر خون شفق کونندن پرد ککلی شب مرتفع
 اولوب نور عین آفتابه روی عالم متور اولد قنده بر کمال نظر اول ککل فروشک ککلندن براجه
 ککل الوب قیمتی نظر نده قود قدن صکره مولانا شیخینک عین عبرتله یوز شه باقوب کوز زنده
 علت کور بیک (وقی انفسکم افلا تبصرون) آیتک فواصنی افاده ایلدی بو مجلده مذکورک
 انه براجه دخی و پروب ککند و ککل کردن بو اوجه ایله ککل الوب اکتمال ایلکوز اولاکه متفع
 اولوب عین عنایه الله ایله منظور اولاسر دیو اطمینه صورتشدن سرزنش ایلیدی قطعه
 ای که دانش مردم آموزی آنچه کوی به خلق خود بینوش عیب خود را علاج می
 کنی باری از عیب دیگران خاموش مولانا شاهی اول شخص صاحب نظره انواع استخوان
 ابوب آخر عمریشه دکن بولطیفه بی یاد ایلدی کسه کمال حفظندن خسته ایدر ایدی نور الله
 مضبوطه

عارف بالله شیخ مصلح الدین رحمه الله

دباغلامای دیکله مذکور و مشهور در آب روی ممالک عثمانیه اولان محبه ادرنه حقت
 یالینه ده دباغلاما نندن شیخ شجاع زاویه سی قریشده بر مسجد فک مائلده اوتوز بیل
 معناری اقامت خدمت امامت ابوب روز و شب خلاصه اوقات و نقاوه ساعاتی عبادت بخوبینه
 صرف ایلدی منقولدر که هر کیجه حسنی ظلامدن فلق صبح یامه دکن یوز رکعت نماز قبولوب

MENĀKIB-I AKŞEMSEDDİN'DE ŐEYHĪ

روایت اول نور که اوستم الدین بدیکره کعبه الله
سفرین قیلدی بدیچی دفعه ده دوت سنه مجاور
اولدی روایت اول نور که اوستم الدین
بدر ضعیف اولدیجه کون بیک نوری اوتدی
حکمتدن سوال اولندی جوابنده صفتده
قالقودن صکره دو کلاک اکلک پاره کرین و بیویج
پاره کرین دوشروب بیزه دیدی روایت
اول نور که اوستم الدین بیزه صوفیلدا بیکه
تختون اولور زکن ناکاه افرین کریمیان بوی
دیدي و بیه سکون اولدی خلوتده حقیقتدن
صکره شیخ خوش خاطر اولدی بیزه زمانده خلوتده
اولنلرک بیری شیخ افرین کریمیان بوی
دیدیکندن سوال اولدی شیخ جواب و بیروب

عالم سلو که مرآت عتارده ن مریا اولدی که شیخ
ایشیم دردیجی اسمانه بیچدم اده ملایکه
اسرا اولیش بویچی او قورلر
ای کمالی قدرتک فخرده عالم بیزه
وی حلاوتی بیزه نیک مجریده دنیا کت و جز
بویچی نه اولور بیزه دیدم ایندی بیزه کریمیان الیده
شیخی بیزه بیزه بیزه بیزه بیزه بیزه بیزه بیزه
الله تعالی بیزه خوش کلدی بیزه بیزه بویچی
شیخ آیتلرک روایت اول نور که
بیزه کولما و لایق خلق عیش و عشرتده مشغول
اولور دی اوستم الدین قدره کولم خلوت کوشنده
اولور دی ناز ناز اولور دی کس و بیزه بوی
اودمانک علما سندن بوی سوال اولدی بیزه

KAYNAKÇA

YAZMA ESERLER:

- ABDULLAH İlâhî, Zâdü'l-müştakîn, Süleymaniye Ktp, İbrahim Efendi Kitaplığı, nu. 420
- , Necâtü'l-ervâh, Süleymaniye Ktp, Haşim Paşa Kitaplığı, nu. 58
- AHDÎ Ahmed Çelebi, Gülşen-i Şuarâ, Millet Ktp, A. E. Tarih Yazmaları, 774.
- AHMEDÎ, Tervîhü'lervâh, Topkapı Sarayı Ktp, Revan Odası Kitapları, nu. 1681
- ESRAR Dede; Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyân, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi İlavesi, nu. 109.
- KINALIZADE Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu'arâ, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, 3869.
- Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-tevârih, Süleymaniye Ktp, Halet Efendi, 585.
- GELİBOLULU Mustafa Âlî, Künhü'l-ahbâr, Süleymaniye Ktp, Hekimoğlu Ali Paşa, 795-796
- LATİFÎ, Tezkiretü'ş-şu'arâ, Süleymaniye Ktp, Halet Efendi, 342.
- LAMÎİ Çelebi, Nefehâtü'l-üns Tercümesi, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, 4521.
- SAKIB Dede, Sefîne-i Nefise, Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, 16850.
- Mustafa Beyânî, Beyânî Tezkiresi, Millet Ktp, A. E., Tarih Yazmaları, 757.

TEZLER:

- AKSOYAK İsmail Hakkı, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Divanlarının Tenkitli Metni, GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.
- AKYOL Aysun, Hamzavî, Kıssa-i İskender, AÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990
- KILIÇ Filiz, Meşâiru'ş-şuarâ, İnceleme, Tenkitli Metin, GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994.
- KOÇ, Kasım, Abdullâh-i İlâhî'nin Hayatı Eserleri, Keşfü'l-vâridât İsimli Eserinin Tahlili, UÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995.
- SOLMAZ Süleyman, Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı, GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.
- SUNGURHAN Aysun, Beyânî Tezkiresi, GÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, Ankara 1996.

-----, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Tezkiretü'ş-şuarâ, GÜSBE Yayınlanmamış
Doktora Tezi, Ankara, 1999.

OSMANLI VE LATİN HARFLİ BASMA KİTAPLAR:

ÂŞIK ÇELEBİ, Meşâiru'ş-şuarâ, Haz. Meredith Owens, London, 1971.

AYAN Hüseyin, Şeyhoğlu, Sadrüddin Mustafa Hurşidnâme, Atatürk Üniversitesi
Basımevi, Erzurum, 1979.

BOZYİĞİT Yaşar, Simav'ın Manevi Mimarları, Simav, 2001.

CANIM, Rıdvan, Latîfi, Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratu'n-nuzamâ, Atatürk Kültür
Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

DERDİYOK İ. Çetin, Cemâlî Hayatı Eserleri ve Divanı, Harvard Üniv. Yayınları,
Boston, 1994.

ERTAYLAN İsmail Hikmet, Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri, Üçler Basımevi,
İstanbul, 1952.

-----, İlâhî Dîvânı, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1961.

GENÇ İlhan, Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

GÜNER Hamza, Kütahyalı Şairler, Kütahya İl Basımevi, Kütahya, 1967.

Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-tevârih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı
Yayınları, Ankara, 1999.

İSEN Mustafa, Ötelerden Bir Ses, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

-----, Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara,
1994.

İSEN Mustafa Cemal Kurnaz, Şeyhî Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

İPEKTEN Haluk, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri,
Atatürk Üniv. Yayınları, Erzurum, 1986.

-----, Divan Edebiyatında Edebi Muhitler, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.

İPEKTEN Haluk, ve diğerleri, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatında İsimler
Sözlüğü, KB Yayınları, Ankara, 1988

KILIÇ Filiz, XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler,
Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

- , **Şâhî, Hayatı ve Dîvânı**, KB Yayınları, Ankara, 2000.
- KORKMAZ Zeynep, **Sadrüddin Şeyhoğlu, Marzubannâme Tercümesi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973.
- , **Türk Dili Araştırmaları**, Ankara, 1995.
- KORTANTAMER Tunca, **Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993
- KUTLUK İbrahim, **Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şu'arâ**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- LEVEND Agah Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Mecdî Efendi, **Hadâiku's-şakâik**, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.
- NİŞANCI Mehmet Paşa, **Tarih-i Nişancı**, İstanbul, 1873.
- ÖZMEN Mehmet, **Ahmed-i Dâ'î Dîvânı**, TDK Yayınları C. I-II, Ankara, 2001
- Sehî, Bey, **Heşt Behişt**, Haz. Günay Kut, Harvard Üniv. Yayınları, 1978.
- SEZEN Lütfi, **Halk Edebiyatında Hamzanâmeler**, KB Yayınları, Ankara, 1991
- ŞENTÜRK Atilla, **Osmanlı Şiiri Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999
- TEKİN Gönül Alpay, **Ahmed-i Dâî and His Çengnâme**, Harvard Üniversitesi Yayınları, Boston, 1973.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, **Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1980.
- TOLASA Harun, **XVI. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002
- UNAT Faik Reşat, **Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974
- , **Neşri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987
- YAVUZ Kemal, **Şeyhoğlu, Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

MAKALE VE BİLDİRİLER:

ALBAYRAK Nurettin, "Hamzanâme", TDV İslam Ansiklopedisi, C. XV., İstanbul, 1997

BANARLI Nihat Sami, "Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârih-i Âl-i Osmân", Türkiyat Mecmuası, Burhanettin Matbaası, İstanbul, 1939.

GÜLER Kadir, "Tezkirelere Göre Germiyan Şuarâsı" Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. 1, Gazimagosa, 1998

ÖZCAN Nuri, "Celaleddin Ergun", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul, 1993

PALA İskender, "Bir Cinas Ustası Gedizli Kabûlî", Kütahyalı Şairler Sempozyumu Bildirileri, Kütahya, 1998.

KÖPRÜLÜ Fuat, "Ahmedî", İslam Ansiklopedisi, MEB Yayınları, İstanbul, 1955

SÖZLÜKLER:

DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1995

Muallim Naci, Lügat-i Nacî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1998

Pakalın Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, İstanbul, 1971

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989

Ziya Şükün, Gencine-i Güftar, İstanbul, 1944

İSİM, ESER VE YER DİZİNİ

- Abdullah-ı İlahî, 7, 15, 16, 19, 20, 21, 23, 339
- Afyon, 94, 239, 271, 281
- Ahdî, 9, 10, 11, 15, 19, 53, 54, 68, 69, 74, 75, 82, 88, 91, 158, 170, 173, 188, 191, 214, 215, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 228, 258, 260, 263, 267, 268, 270, 272, 276, 332
- Ahmedî, 5, 6, 8, 11, 15, 16, 17, 18, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 38, 39, 68, 72, 74, 98, 104, 105, 108, 112, 113, 115, 145, 147, 148, 150, 152, 212, 213, 216, 217, 218, 220, 226, 228, 237, 239, 240, 241, 245, 246, 254, 271, 272, 273, 275, 334, 335, 339, 340
- Ahmed-i Dâî, 5, 6, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 53, 68, 73, 98, 105, 154, 155, 157, 212, 213, 214, 217, 221, 227, 237, 250, 253, 254, 272, 273, 275, 332, 334, 340
- Ahmed-i Dâî Tefsiri, 45
- Alî Çelebi, 9, 126, 127
- Aşık Çelebi, 24, 68, 69, 77, 79, 94, 96, 97, 108, 124, 127, 131, 158, 168, 174, 180, 186, 192, 194, 202, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 272, 274, 340, 341
- Azmî, 10, 11, 18, 53, 54, 158, 214, 217, 221, 228, 272, 273, 339, 340
- Beyânî, 70, 79, 84, 90, 95, 171, 185, 187, 190, 193, 215, 222, 224, 228, 229, 258, 260, 331, 332, 340
- Camasbnâme, 40, 273
- Cebrî, 11, 18, 55, 87, 212, 214, 272, 273, 339
- Cemalî, 11, 12, 15, 18, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 102, 106, 109, 214, 273
- Cemşid ü Hurşid, 32, 226
- Çelebi Mehmet, 17, 30, 37, 61, 99, 101, 104, 105, 219, 230, 231, 245, 246, 249, 250, 251, 273
- Çengnâme, 36, 38, 41, 42, 227, 273, 334
- Emir Süleyman, 17, 30, 31, 32, 33, 37, 39, 41, 43, 73, 101, 217, 226, 237, 241, 245, 246, 247, 253, 273, 276
- Eskişehir, 261, 262, 271
- Esrarnâme, 40
- Fazlî-i Kâtib, 7, 266, 269, 272, 276
- Firakî, 7, 8, 10, 11, 12, 18, 68, 69, 70, 71, 95, 216, 218, 235, 339
- Gediz, 53, 55, 77, 87, 90, 271, 273
- Gedus, 14, 79, 158, 176
- Gelibolulu Âlî, 10, 11, 13, 26, 27, 28, 29, 31, 36, 41, 45, 51, 61, 68, 70, 72, 77, 85, 86, 94, 95, 97, 99, 103, 105,

- 106, 109, 126, 213, 215, 222, 223,
225, 227, 231, 245, 250, 253, 267,
272, 274, 276
- Germiyan, 11, 15, 16, 18, 19, 27, 28,
29, 30, 36, 38, 53, 56, 57, 60, 67, 72,
90, 94, 98, 108, 110, 112, 113, 116,
121, 122, 123, 125, 126, 229, 237,
239, 240, 241, 243, 244, 245, 246,
247, 248, 249, 251, 252, 253, 254,
276, 334
- Gubârî, 260, 272, 276
- Gülşen-i Uşşâk, 59, 62, 64
- Hamzanâme, 73, 74, 334
- Hamzavî, 11, 12, 18, 38, 72, 73, 74,
214, 218, 228, 254, 271, 272, 274,
276, 331, 339
- Harnâme, 57, 63, 102, 103, 104, 105,
229, 230, 231, 275
- Hâsbî, 11, 12, 13, 14, 18, 55, 77, 79, 87,
218, 222, 228, 272, 273, 339
- Haydar Çelebi, 6, 9, 19, 126, 272
- Hurşidnâme, 111, 112, 113, 115, 116,
118, 121, 237, 239, 332
- Hümâ vü Hümâyun, 62, 63
- Hüsrev ü Şîrîn, 57, 60, 61, 62, 63, 65,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 118,
229, 230, 231, 241, 251, 253, 334
- II. Selim, 6, 7, 8, 10, 18, 91, 94, 124,
126, 127, 219, 237, 258, 260, 262,
263, 264, 266, 267, 268, 269, 272,
274
- II. Yakup, 17, 37, 38, 47, 98, 99, 101,
102, 216, 237, 239, 247, 248, 249,
250, 251, 252, 253, 254, 271, 273,
275
- Iydî, 10, 12, 18, 82, 83, 214, 218, 222,
272, 274, 339
- İskendernâme, 17, 147, 151, 152, 226,
239, 246
- İstanbul, 7, 9, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21,
24, 30, 31, 37, 55, 57, 62, 66, 73, 74,
77, 85, 87, 88, 98, 102, 104, 112,
127, 130, 177, 213, 214, 217, 218,
233, 234, 236, 256, 261, 263, 264,
265, 266, 267, 268, 269, 272, 273,
279, 332, 333, 334, 335
- İşretî, 8, 9, 10, 18, 236, 261, 272, 276
- İzarî, 7, 8, 10, 12, 16, 18, 67, 79, 80, 81,
274, 339
- Kabulî, 8, 10, 12, 18, 84, 228, 274
- Kâbusnâme, 111, 244
- Kalenderî, 18, 85, 218, 272, 274, 339
- Katip Çelebi, 26
- Kemal Halvetî, 6, 11, 12, 18, 85, 86,
214, 218, 222, 229, 272, 274, 339
- Keşfi, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18,
55, 77, 79, 86, 87, 88, 218, 223, 228,
237, 272, 273, 339
- Kınalızade Hasan Çelebi, 32, 41, 67, 69,
77, 79, 84, 86, 97, 124, 125, 148,
157, 164, 166, 170, 176, 180, 185,
187, 204, 208, 210, 213, 214, 215,

- 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223,
225, 226, 227, 229, 340, 341
- Kula, 88, 239, 274
- Kütahiyye, 69
- Kütahya, 6, 7, 9, 10, 11, 18, 22, 27, 28,
38, 53, 55, 56, 57, 59, 68, 70, 74, 82,
84, 85, 86, 88, 91, 96, 98, 100, 101,
102, 124, 126, 127, 214, 216, 218,
234, 236, 237, 238, 241, 243, 245,
249, 256, 257, 258, 260, 261, 262,
263, 264, 265, 266, 267, 268, 269,
271, 272, 273, 275, 276, 332, 334
- Latîfî, 6, 7, 8, 11, 15, 19, 20, 22, 24, 26,
27, 31, 33, 34, 36, 41, 42, 45, 47, 51,
53, 56, 57, 62, 64, 68, 69, 70, 71, 85,
86, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104,
106, 107, 126, 154, 186, 212, 258
- Marzubannâme, 111, 112, 113, 121,
122, 123, 275
- Mecdî, 15, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 30,
79, 80, 97, 103, 106, 124, 150, 205,
209, 213, 214, 216, 217, 218, 219,
226, 228, 246, 333
- Medhî, 9, 10, 126, 272
- Minnetî, 10, 12, 18, 88, 214, 223, 272,
274, 339
- Muidî, 10, 12, 18, 90, 219, 224, 272,
274, 339
- Mutâyebât, 43
- Nigârî, 19, 266, 269, 272, 276
- Nişânî, 265, 269
- Rahimî, 10, 12, 18, 75, 91, 274, 339
- Resâil, 66
- Reyî, 7, 11, 12, 94, 212, 215
- Rumeli, 21, 26, 94, 216, 248, 249, 263,
267, 303
- Saatî, 10, 12, 18, 95, 274, 339
- Sehî, 3, 4, 5, 6, 11, 14, 26, 31, 32, 33,
36, 37, 40, 41, 43, 45, 47, 51, 57, 60,
61, 63, 79, 80, 81, 96, 97, 98, 99,
101, 102, 103, 104, 105, 107, 109,
115, 147, 155, 156, 193, 194, 195,
207, 212, 213, 214, 215, 217, 218,
219, 221, 224, 225, 226, 227, 229,
230, 241, 245, 246, 333, 340
- Sırrî, 7, 10, 21, 267, 269
- Simav, 17, 19, 20, 21, 24, 26, 130, 133,
134, 137, 138, 142, 217, 238, 271,
273, 332
- Siracî, 7, 12, 18, 97, 229, 274, 339
- Subhî, 5, 6, 7, 12, 18, 96, 215, 219, 224,
229, 272, 274, 339
- Süleyman Şah, 154, 275
- Şakâik, 2, 15, 16, 19, 26, 27, 30, 32, 35,
79, 80, 98, 124, 150, 213, 226, 245,
339, 340
- Şehzâde Selim, 271, 272, 275
- Şeyhî, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 16, 17, 18, 29,
57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 80,
96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 108, 213, 214,
215, 217, 218, 220, 225, 229, 230,
231, 235, 237, 241, 250, 251, 252,
253, 273, 275, 276, 333, 334, 339

Şeyhoğlu, 5, 13, 15, 18, 29, 56, 59, 60,
61, 63, 98, 108, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 118, 119,
121, 122, 123, 207, 215, 219, 221,
237, 239, 240, 241, 242, 243, 244,
245, 246, 247, 271, 272, 273, 275,
332, 333, 334, 339, 341

Tâbirnâme, 38, 276

Teresstîl, 45, 47, 227, 273, 325

Vusulî, 7, 8, 13, 16, 18, 124, 275, 339

Yetimî, 125, 212, 219, 226, 272

Yıldırım Bayezid, 30, 38, 72, 101, 110,

238, 239, 241, 242, 247, 248, 271,

275